

Anette Warring

HISTORIE, MAGT OG IDENTITET

**- GRUNDLOVSFEJRINGER
GENNEM 150 ÅR**

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG

HISTORIE, MAGT OG IDENTITET
– GRUNDLOVSFEJRINGER Gennem 150 ÅR

MAGTUDREDNINGEN

Folketinget besluttede i marts 1997 at iværksætte en dansk magtudredning eller, som det officielle navn er, *En analyse af demokrati og magt i Danmark*. Projektet ledes af en uafhængig forskningsledelse. Magtudredningens forskningsresultater publiceres i en række bøger, som udgives på Aarhus Universitetsforlag, og i en skriftserie, som udgives af Magtudredningen.

Lise Togeby
(formand)

Jørgen Goul Andersen

Peter Munk Christiansen

Torben Beck Jørgensen

Signild Vallgård

Historie, magt og identitet – grundlovsfejring gennem 150 år

© Magtudredningen, forfatteren og Aarhus Universitetsforlag 2005

Tilrettelægning: Kitte Fennestad

Omslag: Kitte Fennestad med foto af Ole Kjær

ISBN 87-7934-814-9

Aarhus Universitetsforlag
Langelandsgade 177
8200 Århus N

Fax 89 42 53 80
www.unipress.dk

INDHOLD

Indledning 7

PROBLEMSTILLING OG ANALYTISK TILGANG 9 · KILDER OG
BOGENS OPBYGNING 14

Forsvarsfester for junigrundloven: 1849–1866 19

KAMPEN OM KONGEN 21 · GRUNDLOVSBRUD OG GRUNDLOVSDAG
1854 25 · „EN FEST FOR ALLE DELAGTIGE I FORFATNINGENS
CODER“ 28 · FESTSTED, SCENOGRAFI OG SYMBOLKULTUR 30 ·
SANGE OG TALER 36 · KONGEN, FOLKET OG DET NATIONALE
FÆLLESSKAB 43

Politisk kampdag og partiernes årsrevy: 1866–1915 51

EN ÅRLIG MØNSTRINGS DAG 53 · KAMPEN OM KØBENHAVN 56 ·
SYMBOLKAMP OM STEDER OG KONGER 59 · DEMOKRATIETS
ISCENESÆTTELSE – PROCESSIONERNES SCENOGRAFI 62 ·
DEMOKRATI OG NATION 66 · GRUNDLOVEN MELLEM FORTID,
NUTID OG FREMTID 76 · „BESEGLET I FRED“ – SYSTEMSKIFTE OG
NY GRUNDLOV 83

En traditions forfald: 1915–1945 101

GRUNDLOVSFEJRINGER I MELLEMKRIGSTID OG UNDER
BESÆTTELSEN 103 · ET NATIONALT ERINDRINGSFÆLLESSKAB
ETABLERES 113

En topstyret fiasko: grundlovens 100-års jubilæum 127

„HELE LANDETS FÆLLES FEST“ 129 · HØJTIDELIG MINDEDAG
OG LOKALE FOLKEFESTER 135 · GRUNDLOVENS HISTORIE
SOM IDENTITETSPOLITISKE FORTÆLLINGER 140 · OFFICIELLE
FORFATNINGSHISTORIER I BOG, PÅ MUSEUM OG I FILM 147 ·
LEGITIMERENDE HISTORIEBRUG 157

Revitalisering af traditionen: EU-modstanden 163

EU-MODSTANDERNES ERINDRINGSPOLITIK 165

Et moderne massearrangement: grundlovens 150-års jubilæum 181

ISCENESÆTTELSE AF ET „FOLKELIGT OG DEBATSKABENDE
JUBILÆUM“ 183 · EN PLURALISTISK OG SYNKRETISTISK
JUBILÆUMSKULTUR 186 · GRUNDLOVEN SOM SYMBOL PÅ
DANSK IDENTITET 199 · EN INTERAKTIV OG POSTMODERNE
FORTIDSBRUG 211

Afslutning 219

EN KOMPARATIV UDFORDRING 221 · HISTORIEBRUG OG
DEMOKRATI 226

Efterskrift 233

Litteratur og arkivfortegnelse 236

ARKIVER 236 · AVISER OG BLADE 236 · LITTERATUR 236 ·
ANDET 241

INDLEDNING

PROBLEMSTILLING OG ANALYTISK TILGANG

„Vi fejrer i år grundlovens 153-års dag. I modsætning til andre lande fik Danmark sin frie forfatning i fred og fordragelighed. Den 21. marts 1848 gik et mægtigt folketog i procession til Christiansborg. Overpræsident Hvidt fra Københavns borgerrepræsentation ... meddelte kongens svar: „Ministeriet er opløst.“ Den enorme forsamling udbrød: „Kongen leve“. Og så tog alle hjem for at spise. Så fredeligt foregik revolutionen i København, 1848.“¹ Med denne historiske fortælling indledte statsminister Anders Fogh Rasmussen, medlem af Venstre, sin grundlovstale i 2002.

Ligheden var slående med indledningsordene i socialdemokraten og tidligere statsminister Poul Nyrup Rasmussens grundlovstale samme år: „Vi skal huske på, at Danmarks Riges Grundlov er andet end en samling paragraffer. Det er en fortælling om, hvem vi er, og hvordan vi vil leve i vort land. Vi fik vores grundlov på fredelig vis og ikke gennem blodige revolutioner. Netop det siger meget om os danskere. Vores evne til at tale om tingene. Vores evne til at samarbejde.“²

På Nørrefælled over 100 år tidligere midt under storlockouten i 1899 havde man på grundlovsdag hørt en noget anden socialdemokratisk fremstilling af begivenhederne i forbindelse med enevældens fald. „Nej det er ikke i Folkets Kærlighed og Tillid, at Regeringerne nu søger deres Styrke, og for at den Tid skal komme igen, maa vi have meget af den Aand, der talte ud af Københavns Borgere, da de i 1848 sagde: „Driv os ikke til fortvivlelsens Selvhjælp. ... Grundlovens Forudsætninger er brudt. Lad os da skrive en ny Grundlov. Lad os puste Liv i de gamle Idealer, saa vi kan komme til et nyt Liv i Frihed, Lighed og Broderskab.“³

Det var ikke kun dengang i en fjern fortid, at historien om indførelsen af den første frie forfatning blev brugt i argumentationen for aktuelle politiske synspunkter. De tidligere og nuværende statsministres historiske fortolkning var ens, men de anvendte den forskelligt. Anders Fogh Rasmussen brugte junigrundlovens frihedsrettigheder til et opgør med eksklusivaftalerne på arbejdsmarkedet og en hård kritik af, hvad han opfattede som unge islamiske fundamentalisters manglende respekt for ytringsfriheden. Poul Nyrup Rasmussen søgte at lægge vægt bag sin kritik af den nye regerings blokpolitik

ved at fremstille den som et fundamentalt brud på en lang positiv dansk tradition for dialog og kompromiser, som indførelse af Danmarks første frie forfatning også var et udtryk for.

Begge havde mere end vanskeligt ved at bruge deres fortolkning af den danske forfatningshistorie direkte som argument for deres holdning til Danmarks integration i EU, noget de var enige om. Det var til gengæld ikke tilfældet for Dansk Folkepartis formand, Pia Kjærsgaard, som i sin grundlovstale samme år talte imod Danmarks yderligere integration i EU og imod en grundlovsændring: „Vi står urokkeligt fast på Danmarks Grundlov. Grundloven er nemlig det helt afgørende fundament, som sikrer den danske nation, den danske stat, den danske kultur og hele den danske lovgivning. ... Grundloven er en torn i øjet på de mennesker, der ønsker Danmark nedlagt som nationalstat. En torn i øjet på dem, som dagdrømmer om det grænseløse, multi-etniske, multi-religiøse samfund.“⁴ Partiet opfattede grundloven både som symbol på og forsvar for, hvad de betragtede som en historisk begrundet danskhed.

Disse udpluk fra grundlovstaler illustrerer, at historie bruges i den aktuelle politiske debat, og at fortolkninger af fortiden kan ændres over tid, fordi de er bundet til nutidige synspunkter. Historie kan instrumentaliseres meget håndfast til at begrunde en bestemt politik. „Aldrig mere en 9. april“ er et kendt eksempel, som er blevet brugt som argument både for og imod Danmarks medlemskab af NATO. Historie kan bruges til at begrunde, at problemer identificeres og defineres på bestemte måder, og til at udpege nogle løsninger som mere rigtige end andre. Historie kan tillige bruges i politikken i form af fortællinger, der tager udgangspunkt i og søger at forme vores grundlæggende forestillinger om os selv og vores omverden. Det er Fogh Rasmussens og Nyrup Rasmussens taler eksempler på.

Når mennesker deler samme fortolkning af fortiden, udgør de et erindringsfællesskab. Erindringsfællesskaber kan være baseret på f.eks. køn, klasse eller nation og er oftest forestillede fællesskaber, da de bygger på en forestilling om at have noget fælles med en gruppe mennesker, man ikke direkte har mødt eller har personlig relation til. Erindringsfællesskaber indgår som et centralt moment i dannelse af individuelle og kollektive identiteter og er derfor væsentlige for, hvad mennesker identificerer sig med og føler loyalitet over for. Når historien bruges med henblik på at opretholde, bearbejde eller omdanne eksisterende erindringsfællesskaber, kan man karakterisere det som erindringspolitik. Erindringspolitik er en form for magtudøvelse og betegner den særlige form for identitetspolitik, hvor fortiden står i centrum i forsøg

på at påvirke menneskers forestillingsverden, holdninger, værdier og følelser. Erindring er et felt, hvor der kan føres magtkamp om, hvad der skal huskes, og hvad der skal glemmes. Erindringsfællesskaber og erindringspolitik udgør således et centralt magtvilkår og magtmiddel.⁵

Denne bog handler om grundlovsfejringernes historie. Målet er at undersøge brugen af historie og dens betydning for dannelse af dansk demokrati som forestillet fællesskab.⁶ Bogen søger svar på følgende spørgsmål, der fungerer som ledetråde i analysen af grundlovsfejringernes omskiftelige historie:

- Hvordan blev dansk demokrati iscenesat og indholdsbestemt?
- Hvilken erindrings- og identitetspolitik førte grundlovsfejringernes iscenesættelse?
- Hvilke erindringsfællesskaber om det danske demokrati blev konstrueret?
- Hvad var historiebrugens erindrings- og identitetspolitiske funktion?

Grundlovsdag er Danmarks officielle nationaldag.⁷ Gennem over 150 år er årsdagen for Frederik VII's underskrivelse af Danmarks grundlov d. 5. juni 1849 blevet markeret. I dag deltager kun en brøkdel af befolkningen i de årlige grundlovsmøder, hvorimod de i slutningen af 1800-tallet var årets vigtigste politiske kampdag. Dengang iscenesatte staten derimod ikke store officielle grundlovsjubilæer som i 1949 og 1999.

Når grundlovsdag blev fejret, blev det danske demokrati, som var festens genstand, defineret. Spørgsmålet var ikke kun, hvordan staten skulle styres, men også hvilket folk der skulle styre, og inden for hvilke territoriale grænser folkestyret skulle fungere. Historien blev brugt til at besvare disse spørgsmål og var dermed et centralt moment i at definere og afgrænse dansk demokrati som kollektiv identitet. På grundlovsdag blev det danske folkestyres historie genfortalt, det aktuelle demokrati blev diagnosticeret, og dets fremtidige opgaver og udfordringer blev udpeget. Grundlovsfejringernes arrangører brugte historien til at begrunde deres aktuelle politiske synspunkter, og omvendt var nutiden udsigtspunktet for deres fortolkninger af fortiden.

Bogen handler altså ikke om selve grundlovens historie, men om, hvordan forskellige grupper har tolket og brugt den danske forfatnings- og demokratihistorie til forskellige tider. Det kan man kalde grundlovens virkningshistorie.⁸ Det er et stort emne, og 150 år er lang tid. Når de historiske aktører genfortalte grundlovens historie, begrænsede de sig ikke til begivenhederne

i forbindelse med enevældens fald og junigrundlovens indførelse i 1848-49, men føjede dem sammen med de efterfølgende grundlovsrevisioner i 1866, 1915 og 1953 og skelnede heller ikke skarpt mellem forfatningens og demokratiets historie. Det er desuden ikke muligt at tage alle de situationer op, hvor grundlovens historie er blevet aktualiseret. Grundlovens virkningshistorie omfatter i hele sin fylde historieskrivningen både den videnskabelige og populære, politiske debatter, monumentsætning, malerier, film og andet billedmateriale, skolebøger og meget andet. Jeg har valgt at fokusere på grundlovsfejringerne og bruger dem som et erindringssted for dansk demokrati.

Et erindringssted kan være skelsættende begivenheder, historiske og mytiske personer, politiske symboler, monumenter, museer, tekster og fysiske lokaliteter, som alle danner ramme for erindring. Med andre ord betegner et erindringssted et sted, som i et erindringsfællesskab indtager en central status og markerer vigtige eller typiske tegn på og i fællesskabet.⁹ Grundlovsdag udgør som erindringssted en manifestation af erindringsfællesskabet om det danske demokrati.

Brug af historie og opfattelse af demokrati kom ikke alene til udtryk i grundlovstalerne, men også i hele den måde, grundlovsoptogene og grundlovs møderne var scenograferet, i de anvendte symboler og i det sprog, der blev benyttet. Historiebrug kan antage flere former. Jeg vil i min analyse af grundlovsfejringernes historie analysere grundlovens virkningshistorie på tre måder.

For det første i form af eksplicitte genfortællinger af forfatningens historie og definitioner af demokrati i grundlovstaler, avisledere, avisartikler o.l. I forbindelse med de store jubilæer inddrager jeg også bogudgivelser, grundlovsspil, film etc.

For det andet i form af grundlovsoptogenes og grundlovs mødernes scenografering og brug af symboler. De var i sig selv manifestationer af demokratiopfattelser, og her var historien indirekte indlejret. Det vil sige, at jeg ser på optogenes sammensætning og rute, valg af mødesteder, sange, musik og anvendelsen af forskellige politiske, historiske og nationale symboler.

For det tredje i form af sproget. Historiske fortolkninger kan optræde i korte sproglige sentenser, der kan betragtes som sproglige erindringssteder. „Aldrig mere en 9. april“ eller „de fem forbandede år“ var sproglige erindringssteder for erindringsfællesskabet om Danmark under den tyske besættelse. „Kongen gav“, „ånden fra 1848“ og „en ublodig revolution“ var sproglige erindringssteder, når det gjaldt grundlovens historie. Sådanne

sproglige sentenser kalder den tyske historiker Jörn Rüsen med en ram-mende betegnelse for „patosformler“. Patosformler er narrative forkortelser, der fungerer som „den hurtige forståelse omkring historiske forudsætninger, baggrunde, erklæringer og forskellige udsagns implikationer. De er historier, som er indlejret i sproget, historier, der ikke bliver fortalt, men som allerede fortalt bliver anvendt til påberåbelse og kommunikation.“¹⁰ Jeg vil i analysen identificere sådanne patosformler og se på den forskellige betydning, de blev tillagt.

Kan valget af grundlovsfejring som erindringssted for dansk demokrati siges at være adækvat? På den ene side har det udelukket inddragelse af andre kilder end dem, der snævert knyttede sig til grundlovsfejring, og som i visse tilfælde ellers ville kunne have tydeliggjort eller nuanceret tolkningerne. På den anden side forekommer grundlovsfejringerne særligt velegnede, i sammenligning med f.eks. den videnskabelige historieskrivning, til at belyse erindringsfællesskabers identitetspolitiske dimensioner. Til trods for at grundlovsfejringernes iscenesættelse havde den afgørende magt til at definere deres indhold og form, forudsatte deltagelse en rimelig grad af indvilligelse og delagtighed. Deltagelse i grundlovsfejring gjorde potentielt erindringsfællesskabet levende som noget andet og mere end viden og politik. Gennem kropslig deltagelse og i kraft af fejringernes helhed af vidensformidling, argumentation, oplevelse og identifikation kunne erindringen forankres sanseligt og følelsesmæssigt.¹¹

Erindringsfællesskaber har sociokulturelle virkninger og dermed magtmæssig betydning, i den udstrækning mennesker deler deres forestillingsverden og handler derefter. F.eks. er det søgt påvist, at erindringsfællesskabet om den danske besættelsestid har været udbredt og har udgjort en hindring for et større internationalt engagement.¹² Et tilsvarende forhold kunne undersøges for erindringsfællesskabet om dansk demokrati. Begge dele er imidlertid meget vanskelige at eftervise empirisk. Erindringsfællesskabers betydning for menneskers handlinger udgør derfor mere en teoretisk forudsætning, end det kan påvises konkret i denne undersøgelse. Med historiske og kontekstualiserede analyser af grundlovsfejringernes tilslutning og betydning mener jeg imidlertid at kunne sandsynliggøre deres identitetspolitiske udbredelse, styrke og mulige konsekvenser.

Det er en udbredt indvending mod analyser af offentligt artikulerede fortidsfortolkninger, at man ikke kan slutte herfra og til erindringsfællesskabers faktiske eksistens. Det er korrekt, at selv hvor der er tale om aktiv deltagelse i en grundlovsfejring, kan det ikke automatisk konkluderes, at de

enkelte deltagere rent faktisk delte den erindring, der kom til udtryk gennem fejringens forskellige elementer. Tætte mikrohistoriske studier ville kunne afdække det konkrete samspil mellem kollektive og individuelle erindringer og identiteter om dansk demokrati. Det er dog vanskeligt at gennemføre for en 150-årig periode og er ikke bogens ærinde. Det er imidlertid en væsentlig pointe, at nok er individuelle erindringer adskilte og varierede og på unik måde relateret til individuelle liv og erfaringer, men de tillægges til stadighed fælles mening gennem en kollektiv erindringspraksis som f.eks. en grundlovsfejring. Herved skabes ideen om et forestillet fællesskab om fortiden.¹³ Erindringssteder som grundlovsfejringer udbreder således forestillingen om eksistensen af et eller flere erindringsfællesskaber om dansk demokrati. Det er det, der er genstand for bogens analyse.

KILDER OG BOGENS OPBYGNING

Det har været nødvendigt at afgrænse undersøgelsesfeltet, da jeg har måttet skabe et solidt empirisk overblik over samtlige 150 års grundlovsfejringer for at kunne periodisere og udvælge relevante historiske nedslagspunkter til nærmere analyse. Jeg har valgt København i kraft af dens karakter som politisk magtcenter. Konsekvensen er, at de politiske partiers fejring er blevet prioriteret på bekostning af de folkelige foreningers.

Avisers foromtale og reportager af grundlovsfejringer udgør et centralt kildemateriale for bogens undersøgelse. Hertil kommer avisernes ledere, artikler og annoncer, som bragtes i anledning af grundlovsdag. I periodens første ca. 75 år indeholdt aviserne almindeligvis meget detaljerede beskrivelser af grundlovsfejringernes forløb. De politiske og praktiske forberedelser blev fulgt, iscenesættelserne beskrevet nøje og detaljeret, sange blev ofte gengivet, deltagernes reaktioner beskrevet og talerne oftest gengivet i deres fulde længde. Senere indskrænkede reportagerne sig betragteligt, men da har det til gengæld for jubilæernes vedkommende været muligt at supplere avismaterialet med et betydeligt mere varieret kildemateriale. Det vender jeg tilbage til om lidt. Med hjælp fra Jette D. Søllinge og Niels Thomsens *De danske aviser* og Niels Thomsens *Dagbladskonkurrencen* er de relevante aviser udvalgt.¹⁴ De største og vigtigste landsdækkende avisers dækning af grundlovsfejringerne er gennemlæst for hele den 150-årige periode. I år, hvor jeg gennemfører næranalyser, har jeg anvendt stort set alle landsdækkende aviser og en betydelig del af provinsbladene. Dette materiale er for 150-års jubilæets vedkommende suppleret med tv-reportager. Gengivelser

af grundlovstaler er i enkelte tilfælde fundet i erindringslitteratur, de officielle taler ved 100-års jubilæet i en særlig publikation, mens de officielle og politiske taler i anledning af 150-års jubilæets, er hentet fra Folketingets og partiernes hjemmesider.

Arkivalisk materiale udgør bogens anden store kildegruppe. Den politisk spændte situation i landet i 1854 betød, at der i Justitsministeriets arkiv ligger ret detaljerede indberetninger fra grundlovsfester over hele landet dette år. Dette materiale er benyttet til at belyse såvel fejringen af grundlovens femårsdag som myndighedernes håndtering af situationen. Den organiserende kraft bag de officielle jubilæer i 1949 og 1999 var henholdsvis Rigsdagen og Folketinget, og jeg har benyttet de to store arkiver, som foreligger fra disse begivenheder. Det ene er Rigsdagens Bureaus arkiv vedrørende 100-års jubilæet i 1949 suppleret med mødereferater i Præsidiumprotokollen. Det andet er Folketingets Grundlovskomitees arkiv fra 150-års jubilæet. Sidstnævnte giver også et ganske godt billede af de mange lokale grundlovsaktiviteter. Desuden har jeg benyttet dels Rigsdagen, dels redaktionsudvalgets arkiv vedrørende udgivelsen af Rigsdagens jubilæumsværk *Den danske Rigsdag 1849-1949* fra årene 1939-1953. Filmmuseets udklipsarkiv er benyttet til belysning af modtagelsen af grundlovsfilmen *For frihed og ret* i anledning af 100-års jubilæet. Søgning i relevante ministeriers arkiver har stort set været uden resultat. Forenings- og organisationsarkiver kunne være opsøgt, men er fravalgt, da det havde været for tidskrævende. I Det Kongelige Biblioteks småtryksafdeling har jeg benyttet en interessant samling af sangblade, programhæfter og plakater fra grundlovsfejringene gennem hele perioden. Det øvrige benyttede materiale vil fremgå af noter, litteraturliste og arkivfortegnelse.

Bogen er kronologisk disponeret og består af seks hovedkapitler, der hver behandler en periode i grundlovsfejringernes historie. For at give analysen dybde og fylde har jeg inden for hver periode valgt nogle enkelte års grundlovsfejring ud til næranalyse. Periodiseringens princip er markante forandringer i grundlovsfejringernes og erindringsfællesskabernes karakter. Første kapitel dækker perioden fra 1849 til grundlovsændringen i 1866, men koncentrerer sig om de store grundlovsfejringene i 1854, der bl.a. viser, hvordan og hvorfor grundlovsfejringerne blev født som politisk kampdag. Andet kapitel omfatter perioden fra 1866 til 1915, og her er analysen koncentreret om grundlovsfejringerne i 1880'erne, hvor kampen om forfatningen var på sit højeste. Kapitlet afrundes med en analyse af fejringerne i forbindelse med vedtagelsen af 1915-grundloven, der afslutter den lange grundlovs-kamp.

Tredje kapitel behandler grundlovsfejringerne i mellemkrigstiden og under besættelsen, hvor et nationalt erindringsfællesskab om det danske demokrati etableres. I efterkrigstiden aftog grundlovsdag i betydning. Undtagelserne var jubilæerne i 1949 og 1999 og EF/EU-modstandens grundlovs møder. De har hver fået deres kapitel. Bogen afsluttes med nogle sammenlignende betragtninger om grundlovsfejringerne i Norge og Danmark samt med en opsummerende diskussion om historiebrug og demokrati.

NOTER

- 1 www.venstre.dk. Udskrift 6.6.2002.
- 2 www.socialdemokratiet.dk. Udskrift 6.6.2002.
- 3 *Social-Demokraten*, 6.6.1899.
- 4 www.danskfolkeparti.dk. Udskrift 6.6.2002.
- 5 Jensen et al., 1997, s. 14-15. Jensen, 2000a, s. 197-226, 2002, s. 142, 2003, s. 66-71. Warring, 1996 og 2003. Bryld et al., 1999, s. 67-76.
- 6 Jeg anvender ikke en samlet systematisk typologi for historiebrug, men er inspireret af nogle af de senere års forsøg på at udvikle en sådan. Her tænker jeg især på Jensen, 2003, s. 66-70, 2000b og Jensen et al., 1997. Desuden Karlsson, 1999. Zander, 2001, s. 48-57. Eriksen, 1999, 137-161. Warring, 2000, 2002 og 2003. Bryld, 2001. Se også Nietzsche, 1994, opr. 1874.
- 7 Nationaldagsfejring er et internationalt fænomen. Fra 1800-tallet blev det en almindelig del af de fleste landes nationalkultur at tillægge en historisk begivenhed særlig betydning og udnævne årsdagen til nationaldag. I Norge er det som i Danmark årsdagen for vedtagelsen af den første demokratiske forfatning. Det kan også være årsdagen for national uafhængighed som i USA, for genforening som i Tyskland eller en revolutionsdag som i f.eks. Frankrig. Valget kan som i Grønland være faldet på en naturmæssig begivenhed som årets længste dag, være en gammel folkelig festdag, hvis historiske oprindelse fortaber sig i tågerne som på Færøerne, eller som den svenske national- og flagdag være et konglomerat af flere begivenheder. Norges nationaldag er 17. maj til markering af vedtagelsen af Eidsvollforfatningen i 1814. USA's er Independence Day til markering af uafhængighedserklæringen 4. juli 1776. Det nuværende Tysklands nationaldag er årsdagen for den officielle genforening 3. oktober 1990. Frankrigs nationaldag er årsdagen for stormen på Bastillen 14. juli 1789. Grønlands er 21. juni. Færøernes 29. juli er årsdagen for slaget ved Stiklestad i Norge i 1030, hvor den norske kong Olav den Hellige faldt, og han blev senere betragtet som Færøernes vigtigste skytsgengel. Den svenske

nationaldag er 6. juni, som markerer den dag, Gustav Vasa blev valgt til konge i 1523, vedtagelsen af regeringsformen af 1809 og også fra 1916 lanceret som det svenske flags dag. Nationaldagstraditionen blev i nogle lande etableret i årene umiddelbart efter den begivenhed, der var fejringens anledning. Det var tilfældet i Danmark og Norge. Andre lande greb længere tilbage i historien. Det gjorde sig gældende for Frankrigs vedkommende, hvor et republikansk flertal i den 3. Republiks nationalforsamling besluttede at gøre 14. juli til nationaldag 91 år efter stormen på Bastillen. I restaurationsperioden havde dagen været fejret i smug af små oppositionskredse, og efter oprettelsen af den 2. Republik i 1848 var den ikke andet end en del af en i øvrigt omfattende revolutionær festkalender. I mange lande herunder Danmark er den samme nationaldag blevet fastholdt som tradition på trods af konkurrence fra andre betydningsfulde begivenheder, mens den som i f.eks. Tyskland er blevet skiftet ud flere gange som følge af dramatiske skift i landets historie. Forsøg på at etablere en nationaldag eller en ny nationaldag inden for de senere år er faldet meget forskelligt ud. I Grønland blev 21. juni fejret som nationaldag første gang i 1985 og har siden haft meget stor tilslutning, mens et forslag, udarbejdet af en udredningskommission i slutningen af 1990'erne, om at gøre 6. juni til en egentlig svensk nationaldag mislykkedes.

- 8 Jensen, 2003, s. 284 og 380.
- 9 Nora, 1984 og 1992. Grosse-Kracht, 1996, s. 28. Sørensen, 2001, s. 142. Jensen, 2003, s. 284. Warring, 1996 og 2003. Se også Nietzsche, 1994, opr. 1874.
- 10 Min oversættelse. „Der schnellen Verständigung über historische Voraussetzungen, Hintergründe, Erklärungen und Implikationen einer Aussage. Sie sind in Sprache eingelagerte Geschichten, die nicht als solche erzählt werden, sondern als schon erzählte aufgerufen und kommunikativ verwendet werden.“ Rüsen, 1994.
- 11 Grundlovsfejring er ritualiserede, men jeg har ikke fundet det hensigtsmæssigt at analysere dem systematisk som ritualer. Jeg er dog inspireret af teorier om ritualer i min analyse. Warring, 2002. Eriksen, 1999, s. 85-100, 137-161. Langen, 2002, s. 13-46. Blehr, 2000, s. 18-26, 115-150.
- 12 Bryld & Warring, 1998.
- 13 Young, 1993, s. xi-xii og s. 7. Irwin-Zarecka, 1997, s. 67. Warring, 1996, 2000, 2003.
- 14 Søllinge & Thomsen, 1988-1991. Thomsen, 1972.

**FORSVARSFESTER FOR
JUNIGRUNDLOVEN: 1849-1866**

KAMPEN OM KONGEN

Fejringen af femårsdagen for junigrundlovens underskrivelse blev den første større konfrontation mellem statsmagten og den nye statsbærende danske befolkning. Stridens kerne var selve den grundlov, man fejrede, og festlighederne satte de nyvundne frihedsrettigheder, forsamlings- og ytringsfriheden på en hård prøve. Ministeriet ønskede ingen fejring af den grundlov, som det helst ville være fri for, men arrangørerne havde ved en snedig manøvre opnået kongens tilladelse. Festen skulle bruges til at markere opposition til Ørsted-regeringen og krav om fastholdelse af den nye og frie forfatning, der var truet af kraftige indskrænkninger. Over hele landet blev grundlovsdag markeret. I hovedstaden København afholdtes en storstilet fest på Eremitagesletten sat i scene af balletmester Bournonville. Mobiliseringen styrkede oppositionen og bidrog til regeringens fald i december 1854. Grundlovsdag var fra sine første leveår en politisk kampdag.

Den grundlov, man fejrede, omfattede kun kongeriget. Men Danmark var en helstat, og hertugdømmerne Slesvig og Holsten havde fortsat de gamle stænderforsamlinger.¹ Junigrundloven var blevet vedtaget under Treårskrigen 1848–1850, som var en borgerkrig i den danske helstat mellem kongeriget og hertugdømmerne.² Begge steder var demokratiske krav om indførelse af et konstitutionelt styre blevet koblet sammen med nationalistiske krav om en deling af den dansk-tyske helstat. Stridens kerne var Slesvigs fremtidige placering. Slesvig-holstenerne krævede en fælles forfatning og Slesvigs optagelse i Det Tyske Forbund, som Holsten var medlem af. I kongeriget krævede martsbevægelsen en fri fællesforfatning for kongeriget og Slesvig, mens Holsten kunne få en fri forfatning som selvstændig tysk forbundsstat. Kravet om folkestyre handlede altså også om, i hvilket territorium folket skulle styre.

Krigen var ved indgriben af de europæiske stormagter endt med en genskabelse af den dansk-tyske helstat. Frederik VII var konstitutionel konge i Danmark, men enevældig i hertugdømmerne. Demokrati og enevælde skulle søge at fungere inden for rammerne af samme stat, og der måtte udformes en fælles forfatning for den monarkiske helstats tre dele. Det viste sig yderst vanskeligt at finde en forfatningsløsning, som kunne accepteres både inden-

rigspolitisk i Danmark, af den Tyske Forbundsdag og af stormagterne. Alle forslag indebar en indskrænkning af den nye frie forfatning. Rigsdagens myndighed blev forringet, kongens og regeringens magt forøget. Konflikterne kulminerede og fandt sin foreløbige løsning med en indskrænkning først af riget i 1864 og siden af folkestyret i 1866, hvor en ny grundlov blev vedtaget. Den gjaldt for den nye danske nationalstat, der var resultatet af krigen, som endte med en opløsning af den dansk-tyske helstat.³

Helstatens komplicerede forfatningsforhold blev brugt til at stække Rigsdagens magt, som junigrundloven havde givet en stor del af befolkningen andel i. Det sammenvævede spørgsmål om forfatning og territorium bragte kongen i centrum for konflikten. Derfor fik kampen om kongens person en fremskudt plads. Det gjaldt også, når grundlovsdag skulle markeres.

Store folkefester og historiske mærkedage var gennem de forudgående årtier blevet en del af den politiske kultur. Folkemøderne var både udtryk for og bidrog, ikke mindst gennem avisernes referater, til en styrkelse af de kræfter, der væltede enevælden: den nationale bevægelse og den politiske alliance mellem de liberale og bondestanden. Møder på Skamlingsbanken og Himmelbjerget i 1840'erne bidrog til den nationale vækkelse og udvidede den nationale bevægelses bredde og tilslutning, selvom der endnu ikke var tale om en egentlig massenationalisme.⁴ Bondebevægelsen viste sin styrke ved at samle tusinder af mennesker ved et folkemøde i begyndelsen af 1845, hvilket var medvirkende til, at regeringen udstedte det såkaldte bondecirkulære, der bl.a. krævede polititilladelse for afholdelse af møder om bondestandens forhold.

Årsdagen for kongens løfte om en stænderforfatning givet d. 28. maj 1831 blev i de efterfølgende år fejret af enevældens kritikere ved festlige sammenkomster både i København og i provinsen for at markere krav først om løftets indfrielse og siden om yderligere forfatningsmæssige liberaliseringer. Men som utilfredsheden med stænderinstitutionen voksede i den national-liberale opposition, undlod de fra 1841 at fejre dagen og overlod den til dens støtter. Den 20. juli var årsdagen for stavnsbåndets ophævelse og var oppositionens og de private arrangementers dag. Kongemagten ønskede hverken at fejre indskrænkningerne i dens enevældige magt eller i 1838 at markere 50-året for stavnsbåndsophævelsen, da den med rette vurderede, at dagen ikke ville blive en loyprisning af enevælden, men derimod ville give anledning til fremførelse af fornyede krav om videreførelse af reformarbejdet. Frederik VI gik endda så vidt som at forbyde større offentlige højtideligheder i anledning af dagen.⁵

Vigtige historiske mærkedage blev altså ikke alene brugt til at mindes og takke. De var tillige arenaer for fremførelse af politiske budskaber og krav. Det kom årsdagen for Frederik VII's underskrivelse af junigrundloven, grundlovsdag, også hurtigt til at blive. De alvorlige trusler om indskrænkninger i det unge folkestyre betød, at festligholdelser af grundlovsdag var oplagte anledninger til at markere kravet om fastholdelse af den nye forfatning. Landets konservative kræfter søgte med den europæiske reaktion i ryggen at indskrænke junigrundloven. I begyndelsen af 1852 blev Rigsdagens magt kraftigt beskåret, da det nye demokratiske Statsråd blev afskaffet, og det gamle Gehejmestatsråd genindført, hvilket betød, at ministrene ikke længere var ansvarlige over for Rigsdagen, men igen kun over for kongen. Skiftende regeringer forsøgte forgæves i årene 1851-53 at få vedtaget en ny forfatning på demokratisk vis i den politisk splittede Rigsdag. Forfatningsforslagene byggede på en helstatsordning, hvor de tre hertugdømmer og kongeriget skulle have hver sin forfatning for interne forhold samt en fællesforfatning for alle fælles anliggender som finans-, forsvars- og udenrigspolitik. Det ville betyde, at enevælden fortsat herskede i hertugdømmerne, hvis stænderforsamlingerne havde beslutningsret over lokale forhold, og at kongeriget fik en beskåret grundlov. Den konservative højrefløj var helstatstilhængere, og Bondevennerne støttede ligeledes en sådan anational løsning helt frem til 1854. De nationalliberale var på dette tidspunkt den eneste politiske gruppering, der entydigt bekæmpede helstatspolitikken.

Grundlovens første tre årssage blev alene markeret ved private festmiddage enkelte steder i provinsen samt i hovedstaden, hvor ministre, rigsdagsmænd og enkelte andre betydningsfulde mænd samledes på Skydebanen. Men allerede i 1852 viste dagens politiske potentialer sig. Det nationalliberale blad *Fædrelandet* agiterede stærkt for store offentlige grundlovsfester, og en grundlovsfest i Egebæksvang for vælgerne i Frederiksborg Amt, hvor der blev holdt enkelte regeringskritiske taler, blev anledning til en principiel afgørelse om grundlovens § 93, der omhandlede forsamlingsfriheden. Justitsministeriet slog fast, at politiet kun kunne udøve sin ret til at overvære offentlige forsamlinger, hvis arrangører af sådanne havde anmeldt det på forhånd.⁶

Den første store offentlige grundlovsfest blev holdt i København i 1853, et par måneder efter at den trofaste helstatsmand A.S. Ørsted var blevet leder af regeringen. Ørsted var præget af absolutistisk tankegang og havde under forhandlingerne i Den Grundlovgivende Rigsforsamling repræsenteret det yderste højre og bl.a. været modstander af flere af de borgerlige

frihedsrettigheder, herunder forsamlingsfriheden, og var i øvrigt udeblevet ved den endelige vedtagelse.⁷ Der var derfor grund til at frygte, hvilken løsning på junigrundlovens indskrænkning Ørsted ville søge, og at han ville gennemtvinge en ny fælles forfatning ved et statskup uden om Rigsdagen i form af kongelige forordninger. Festligholdelsen af grundlovsdag kunne bruges til at markere opbakning bag junigrundloven. Initiativet til at fejre dagen i større stil udgik for første gang fra „den laverestaaende Deel af Befolkningen“, som Bondevennernes blad tilfreds konstaterede.⁸ Størstedelen af byens lav gik sammen med Arbejderforeningen, Folkevennernes Selskab, Danske Forening samt Studenterforeningen i faneoptog med ca. 15.000 deltagere og ca. 50.000 tilskuere fra Rosenborg Eksercerplads til Ridebanen ved Christiansborg, hvor kongen i taler og sang blev hyldet og takket, men også pålagt at værne grundloven og om nødvendigt at fjerne regeringen. Det var det klare budskab i den sang, som Carl Ploug havde skrevet til lejligheden:⁹

Vor elskte Drot, velsignet vær
for hvad du kærligt os har givet!
Dig troe i Døden som i Livet
Men sønlig Tak vi samles her.
Du gav vort Ord jo Friheds Vinge,
Saa lad da frit det til dig klinge -
saadan det takker Dig vel bedst!

Hvad Du gav os, vor Konge god,
Det truer ingen ydre Fare,
Thi vi skal vide at forsvare
Din Gave med vort Hjerterblod.
Men hvis en indre Fare truer,
Meer stærk end Vold og Krigens Luer,
Saa fjern den, Drot, mens der er tid.

Frederik VII havde personligt givet tilladelse til optoget, men modtog det ikke, så det drog videre tilbage til Eksercerpladsen, hvor bl.a. Grundtvig i sin tale understregede, at det kun kom an på folket selv, om det ville bevare sin uafhængighed, ære og frihed.¹⁰ Da grundlovsdag oprandt året efter, havde kongen ikke afskediget Ørsted, og mange valgte derfor at følge Grundtvigs opfordring til at markere deres vilje til at forsvare den nyvundne frihed på grundlovens femte årsdag.

GRUNDLOVSBRUD OG GRUNDLOVSDAG 1854

Grundlovsdag i 1854 blev en omfattende demonstration mod regeringen og for junigrundloven. I foråret 1854 hang truslen om statskup tungt over landet. Den konservative Ørsted-regering truede med ved kongelig forordning og uden om Rigsdagen for kongerigets særlige anliggender at gennemtvinge en forfatning, der gik meget længere i henseende til at indskrænke grundlovens demokratiske elementer, end hensynet til helstatspolitikken krævede. I marts tilspidsedes den politiske konflikt mellem ministeriet og den nationalliberale og bondevenlige opposition, der blev nøje overvåget af et effektivt efterretningsapparat under politileder Cosmus Bræstrups ledelse. Regering og politi foretog flere indgreb i de politiske frihedsrettigheder, og det fik Rigsdagens flertal til at vedtage en mistillidsadresse mod ministeriet Ørsted. Adressen blev overbragt kongen under den nationalliberale biskop D.G. Monrads ledelse med bøn om at forhindre et grundlovsbrud. Kongen reagerede ikke, men det gjorde ministeriet ved i april at afskedige Monrad, generalauditor i hæren C.C. Hall og den militære lærer C.G. Andrae fra deres embeder. „Under disse Omstændigheder var det naturligt at man overalt i Landet forberedte sig paa at holde Grundlovens 5te Aarsdag, den 5te Juni paa en storartet Maade. Man vilde vise Kongen hvor høit Folket elskede Forfatningen og man vilde give Ministeriet en Advarsel om, at det vilde være umuligt at kuldkaste den ved et Magtsprog“, skrev Bondevennernes leder J.A. Hansen i sine erindringer.¹¹ Overalt i landet begyndte „Grundlovens Venner uden hensyn til Partier, at gjøre forskjellige Skridt for at samle Folket og Folkemeningen omkring dette vor Friheds og Selvstændigheds Palladium, og at danne en formaende Modvægt mod den absolutistisk-aristokratiske, udanske og frihedsfjendtlige Politik, der stedse videre og hensynsløse aabenbarer sig igjennem vort nærværende folkedømte Ministeriums regeringshandling“, som *Folkebladet-Almuevennen* skrev d. 16. maj om planerne for afholdelse af folkemøder på grundlovsdag. Denne artikel indgik som en del af anklagematerialet i de i alt 39 pressesager, som Ørsted d. 26. maj i sin egenskab af ikke blot premier- og kultusminister, men tillige konstitueret justitsminister beordrede anlagt mod oppositionens dagblade. Dagen efter fulgte han op på det forbud, som politileder Bræstrup havde udstedt mod en gruppe nordmænds ønsker om d. 17. maj at højtideligholde 40-årsdagen for Eidsvollforfatningen i København med optog og festmiddag. Han udstedte et forsamlingsforbud mod de planlagte grundlovsfester.¹²

I Justitsministeriets cirkulære til samtlige amtmænd og politidirektøren i København blev politiet pålagt „i henhold til Grundlovens § 93 at have

fornødent Opsyn med de Forsamlinger, der maatte blive holdte i Anledning af den paatænkte Grundlovsfest, og ville navnlig deslige Forsamlinger, forsaavidt de maatte gaae ud paa Demonstrationer af foranførte Art og tilsigtes afholdte under aaben Himmel, være at forbyde“.¹³ De demonstrationer, som cirkulæret forbød, var mistillidserklæringer til regeringen, udtrykte ønsker om at se den fjernet samt valg af delegerede til overbringelse af adresser til kongen, alt sammen noget, der i oppositionens blade var blevet opfordret til at gøre på grundlovs møderne. At politimyndighederne rundt om i landet under trussel om forsamlingsforbud skulle udøve politisk censur over for udtalelser på grundlovs møderne, var indgreb i grundlovens bestemmelser om ytrings- og forsamlingsfrihed, men gav mærkeligt nok ikke anledning til, at cirkulærets juridiske holdbarhed blev prøvet.¹⁴ Derimod var de politiske protester højlydte. Oppositionen karakteriserede cirkulæret som misbrug af grundloven og mente, at det lignende noget, der mere passede sig for et land som Rusland end for en fri stat.¹⁵

Af de indberetninger, som amter og politimyndigheder blev pålagt at indsende til Justitsministeriet, får man et ganske godt indtryk af grundlovsfesternes udbredelse og indhold samt af cirkulærets politiske virkning i praksis.¹⁶ Grundlovsdag blev fejret ved talrige arrangementer over hele landet. Smukke pladser i skove og anlæg, ved kroer eller store gårde var de foretrukne lokaliteter for afholdelse af festlighederne. Men da cirkulærets forbud alene angik demonstrationer under åben himmel, blev hele arrangementet eller dets politiske del flere steder flyttet indendørs eller efterfulgt af en middag, hvor talerne kunne flyde mere frit, selvom disse dog også i flere tilfælde blev overvåget. Arrangørerne var oftest en lokal festkomité bestående af borgere, bønder, embedsmænd og nogle steder også de lokalt valgte folketingsmænd. Møderne var tværpolitiske og samlede oppositionen, og ingen steder blev der afholdt flere konkurrerende møder. Der var tillige forsøg på at gøre grundlovsdag til en landsdækkende protest mod Ørsted-regeringen. Fra adskillige byer kunne det indberettes, at avisen *Fædrelandets* redaktør, den nationalliberale Carl Ploug, havde rundsendt opfordringer og underskriftsblanketter til en protestadresse til kongen.

Grundlovs cirkulæret blev næsten overalt tolket af de lokale myndigheder som en ret til under trusler om forbud at kræve en forhåndserklæring fra de lokale festkomiteer om, at de personligt garanterede, at der ikke ville finde politiske demonstrationer sted af den art, som cirkulæret forbød. Typisk op søgte den lokale birkedommer, politimester, amtmand eller foged arrangørerne, foreholdt dem cirkulæret og afkrævede en skriftlig eller mundtlig er-

klæring. Det var ikke altid, at en sådan erklæring blev accepteret, og forløbet i forbindelse med en stor grundlovsfest på bankerne ved Sallingsunds Færgøgård på Mors illustrerer, hvordan cirkulæret i praksis satte grænser for tilladelige udtalelser. By- og herredsfoged Jespersen henvendte sig i et brev til festkomiteens formand, hvori han meddelte, at han ville forbyde den planlagte festligholdelse på grundlovsdagen, medmindre komiteen gav sin skriftlige forsikring om, „at den nævnte Folkeforsamling alene skal blive benyttet til Festligholdelse af Grundlovsdagen og til Ære for Hans Majestæt Kongen, og at de saaledes ere ansvarlige for, at der ikke derved foretages nogensom helst fredsforstyrrende Demonstration eller Angreb i Ord eller Gjerning imod den bestaaende lovlige Regjering, dens Foranstaltninger eller Medlemmer ...“. På festkomiteens vegne skrev formanden til by- og herredsfogeden, at den planlagte „Folkefest kun har til Hensigt at hædre Kongen og Grundloven og at der ikke i fjerneste Maade er tilsigtet nogen Samfundet eller den offentlige Fred truende art. Bliver der sagt eller gjort noget strafværdigt staar det jo i Lovens Tjenere frit for at drage den eller de Paagjeldende til Ansvar, men jeg troer ikke at det under vort constitutionelle Liv ret godt gaar an for Politiet at foreskrive Folket hvad det maa sige eller ikke sige. Det er et Angreb paa Friheden, som maa saare enhver mandsværdig Følelse.“¹⁷ Det kunne fogeden ikke tage som en forsikring for cirkulærets overholdelse, og han tilkendegav, at han ville forbyde festen, hvis ikke han fik en sådan erklæring, han havde forlangt. Det fik han, idet komiteen skriftligt forsikrede, „at der ikke ved den til den 5. dennes berammede Folkefest på Sallingsunds Banker tilsigtet nogen Demonstration mod Regeringen“.¹⁸

Enkelte steder i landet blev der udstedt egentlige forsamlingsforbud eller udøvet direkte forhåndscensur af de planlagte taler.¹⁹ Typisk blev grundlovsfesten overvåget af de lokale autoriteter dels for at kunne indberette om arrangementets forløb til Justitsministeriet, dels for ved tilstedeværelsen at lægge et sådant direkte pres, at cirkulæret blev overholdt. Enkelte steder som i f.eks. Kerteminde greb by- og herredsfogeden ind under selve mødet for at forhindre, at der blev vedtaget en protestadresse. Cirkulæret havde sin virkning. Flere fester blev helt opgivet eller flyttet indendørs, men selvom de lokale myndigheder flere steder kunne indberette, at der kun var planlagt og blev afholdt helt upolitiske fejring af grundlovens femårsdag med sang, dans og forlystelser, så er der mange tegn på, at den politiske opposition var udbredt og lå og ulmede under overfladen ved grundlovsfesterne. Talerne gav flere steder udtryk for, at de ikke kunne tale frit, at cirkulæret „kneblede det danske Folk“, at festen i kraft af cirkulæret ikke kunne få sin oprinde-

lige betydning, eller at der ikke som påtænkt kunne vedtages en adresse.²⁰ Flere indberetninger vidner desuden om, at der efter de officielle fester eller på indendørs møder blev udtrykt skarp kritik af regeringen. Det samme huskede Bondevennernes leder J.A. Hansen i 1868: „... da Uviljen mod Ministeriet ikke kunne give sig Luft fra Talerstolene under åben Himmel ved de afholdte Fester, gaves den saa meget friere Løb under spisningen i Teltene og i Gjæstgiverierne.“²¹

Angrebet på ytrings- og forsamlingsfriheden fik en gruppe af ansete nationalliberale københavnske borgere til på selve grundlovsdagen at indbyde „Medborgere af alle Stænder“ til dannelse af „en Forening til at værne om Grundloven“. Indbydelsen blev offentliggjort i en lang række af landets aviser og støttet af Bondevennerne.²² Forslaget vandt bred opbakning, og ikke alene i hovedstaden, men også i adskillige provinsbyer blev der dannet sådanne grundlovsværneforeninger.

„EN FEST FOR ALLE DELAGTIGE I FORFATNINGENS GODER“

I hovedstaden udgik initiativet til fejringen af grundlovsdag i 1854 fra Arbejderforeningen, der indbød Bondevennernes Selskab, Folkevennernes Selskab, Studenterforeningen, Oldgeseller- og Ladesvendeforeningen, Skandinavisk Forening, Industriforeningen og Haandværkerforeningen til et forberedende møde i midten af maj. De to sidstnævnte foreninger takkede nej. Nok opfattede de arrangørkomiteens mænd som moderate, men „da Oppositionspressen har gjort Alt for at ophidse Stemningen, vil det være yderst vanskeligt selv for de besindigste Ledere at forebygge mulige, af Andre forønskede Udskeielser og overhovedet at overholde, at Grændserne for Festens rette Charakter ikke overskrides, og at de saaledes imod deres Hensigt kom til at staa i Spidsen for en Folkebevægelse istedetfor et Festarrangement“.²³ Bondevennernes Selskab var i første omgang henholdende, da de satsede på at stable grundlovsfester på benene uden for hovedstaden, „hvor Trangen er større og Midlerne oftest færre“²⁴, men da de samtidig fandt det ønskeligt, at land og by sluttede sig sammen, valgte de at tilslutte sig og deltog i forberedelserne. De nationalliberale udgjorde imidlertid hoveddrivkraften bag arrangementet.

På et møde d. 23. maj diskuterede repræsentanter fra de nævnte foreninger samt de fleste af de i København bosiddende rigsdagsmænd højtideligholdelsen af den kommende grundlovsdag. Enkelte udtalte, at de ikke ville deltage

i festen, hvis det skulle være en jubelfest som de tidligere majgilders fejring af stænderforfatningen, men mente heller ikke, at Rigsdagens medlemmer skulle deltage i den „tilsigtede Demonstration i Sagen: Ministeriet kontra Rigsdagen“. Synspunktet havde imidlertid ingen opbakning, og det blev fremført, at det lige så meget var „Ministeriet kontra Folket, Regeringen kontra Friheden, og at Rigsdagens medlemmer som saadanne og som dele af Folket særligt maatte føle sig opfordrede til endog at stille sig i Spidsen for en Grundlovsfest“. Grundtvig opfordrede til, at man over hele landet skulle fatte „store Folke-Beslutninger i Grundlovens Aand“ ved grundlovsfester, og Arbejderforeningens formand og initiativtager C.V. Rimestad fik opbakning til, „at Festen skulde have en baade alvorlig og en glædelig Karakter“. ²⁵ Til den videre planlægning af festen blev valgt en festkomitee.

En af festkomiteens første opgaver var at opnå tilladelse til at afholde grundlovsfesten og undgå, at den emsige politimester Bræstrup ville gøre brug af det justitsministerielle cirkulære. Fremgangsmåden illustrerer, at arrangørerne besad betydelige taktiske evner, og at kongen spillede en afgørende politisk rolle. Balletmester Bournonville, folketingsmændene C.A.F. Christensen og J.N. Hansen samt bagermester Jacobsen, alle medlemmer af festkomiteen, opsøgte sidst i maj kongen og overrakte ham en medalje slået i guld, sølv og bronze, som et synligt „Tegn paa den store Erkjendtlighed Folket nærde for den kostelige Gave han havde skjænket det i Grundloven af 5te Juni 1849; den vilde i tusindevis blive udsendt trindt i Folket og den vilde vinde dobbelt i Værd ved at Hs. Majestæt huldrigt havde modtaget de første Eksemplarer der vare udgaaede af den“. ²⁶ Medaljen havde kongens brystbillede og hans valgsprog „Folkets Kjærlighed min Styrke“ på den ene side, mens dens anden side bar en billedlig fremstilling af folkestyret: en kvindelig figur holdende Dannebrog i venstre hånd og en allegorisk figur repræsenterende den lovbundne frihed rækkende hinanden hånden samt indskriften: „Kongens og Folkets fælles Pagt, Landets Lykke.“ Kongen blev dernæst indbudt til den grundlovsfest på Eremitagen, som festkomiteen desuden anmodede om tilladelse til at afholde. Ifølge avisernes referater blev kongen meget rørt og bevæget, gav sin tilladelse til folkefesten på Eremitagen, men afslog at overvære festen, da han plejede at tilbringe denne dag i stilhed i sit hjem. Nu var tilladelsen hjemme, og Bræstrup formåede kun i mindre omfang at spænde ben for arrangementet. Forskellige håndværkerlav havde planlagt at samles på Øster Fælled og derfra gå i faneoptog med musik og sang til Dyrehaven, men Københavns politi og Nordre Birk mente, at optoget kunne lede til uordentligheder og desuden

stred mod helligdagsanordningen, da grundlovsdag faldt på 2. pinsedag. Politiet udstedte derfor et forbud.²⁷ Det kunne imidlertid ikke forhindre, at grundlovsfesten på Eremitagen blev den hidtil største grundlovsfest i det nye folkestyres femårige levetid.

FESTSTED, SCENOGRAFI OG SYMBOLKULTUR

„Grundlovens femte Aarsdag feiredes igaar på en ligesaa smuk som værdig Maade ved en Folkefest i Ordets egentlige Betydning, der var besøgt af 25.-30.000 Mennesker af begge Kjøen og alle Stænder.“²⁸ *Berlingske Tidendes* generelle karakteristik deltes af de øvrige aviser uanset politisk tilhørsforhold, men ellers blev festen tillagt forskellig politisk betydning. Bondevennernes blad *Morgenposten* svang sig op til at mene, at der deltog 30-40.000 mennesker, og mens de konservative blade understregede deres glæde over, at festen forløb „loyalt“ og uden konfrontationer, karakteriserede oppositionsbladene den som en „Demonstrationsdag“, som „det danske Folks Friheds- og Frigjørelses Fest“ og som „Taknemlighedens, Mindets og Haabets Fest“ og harcelerede over processionsforbuddet og de „udkommanderede lurende Politi-Betjente“.²⁹

Med sammenfoldede faner og uden sang og musik drog foreninger og lav ud af København og samledes i Dyrehaven for derefter at gå i procession til festpladsen ved Eremitagen. En del af festmødets mange københavnske deltagere var blevet transporteret i hestevogne til Dyrehaven af gårdejere fra de omkringliggende sogne på opfordring af festkomiteen, som i avisnotiser havde sagt, at en sådan handling ville være et vidnesbyrd om dagens broderlige ånd. Kl. 16 indledtes festen med kanonskud, og processionen „kom bragende med flyvende Faner og klingende Spil“ ind på den menneskefyldte festplads og tog opstilling i en rundkreds ved tribunen. Slottets facade var smykket med dannebrogflag, blomster- og løvguirlander og det danske våben. Foran slottet var rejst en kolossal buste af Frederik VII modelleret af Bissen samt en obelisk eller slank søjle, fra hvis top Dannebrog vejede. Hver af søjlefodens sider var prydet med fire danske kongers navnetræk og valgsprog: Valdemar II og „Med Lov skal man Land bygge“, Christian IV og „Regnum firmat pietas“ (gudsfrygt styrker rigerne), Frederik V og „Prudentia et constantia“ (ved forsigtighed og bestandighed) samt Frederik VII og „Folkets Kjærlighed min Styrke“. Festpladsen var omkranset af flag og vimpler, og de mange beværtningstelte rejst af foreninger og lav var pyntet med nationalfarverne.

Selve festmødet indledtes med en højtidelig hymne komponeret til dagen af syngemester Rung, der selv dirigerede de 200 sangere. Herefter fulgte talerne af fremtrædende politiske skikkelser, der imidlertid ved de første års fejring blev præsenteret ved deres erhverv og foreningstilknytning. Var de rigsdagsmedlemmer, trådte dette i baggrunden, og de blev heller ikke omtalt som repræsentanter for de politiske grupperinger. Det var et udtryk for, at den politiske kultur endnu ikke var præget af egentlige partidannelser i moderne forstand, og markerede desuden en kontinuitet fra det gamle stændersamfund hen over det forfatningsmæssige systemskifte. Efter at have sunget en sang af Carl Ploug, spredtes forsamlingen nu mellem dansepladsen og forfriskningsteltene. Senere på eftermiddagen åbnedes talerstolen for talere, der i mødets ånd ville sige noget. I alt seks talere benyttede sig af muligheden, og der taltes for den frie presse og det frie ord, om det selvbevidste folks støtte til folkets repræsentanter, for den nystiftede grundlovsværneforening, for de af ministeriet afskedigede mænd, for festkomiteen, og en taler overbragte en hilsen fra broderfolket i Norge. Festen varede til mørkets frembrud, og ifølge aviserne var det en lystig og munter fest med sange, musik og dans i de forskellige lavs telte, hvor også forskellige talere gav deres sympatier luft i mindre kredse. Kongen opholdt sig ikke på slottet, og ingen af regeringens ministre deltog, men de savnedes ikke, som *Morgenposten* lakonisk bemærkede i sin reportage. Dog sås en række rigsdagsmedlemmer, og det nationalliberale *Dagbladet* og Bondevennernes *Morgenposten* konstaterede triumferende, at gesandter fra Frankrig og England samt den nordamerikanske legation havde overværet festen.³⁰

Stedet for grundlovsfesten var måske af taktiske grunde lagt uden for byen. Med kongens personlige tilladelse havde festkomiteen gjort det vanskeligt for politiet at udøve et tilsvarende censurerende pres og eventuelle forbud mod mødet som andre steder i landet. Året før og i de følgende år indtil i første omgang 1864 blev den københavnske grundlovsdag fejret i byen, hvorefter Eremitagen indtil midten af 1870'erne med enkelte undtagelser blev det foretrukne feststed. Når grundlovsdag blev fejret i København, var det et fast og betydningsfuldt ritual, at faneoptogene passede Christiansborg Slot og sendte en deputation til kongen.³¹ Fælles for grundlovsfesterne var, at Eremitageslottet eller Christiansborg Slot spillede en central rolle. Eremitageslottet var kongens, men her blev også, i hvert fald i 1854, holdt statsrådsmøder. Christiansborg havde været rammen om den grundlovgivende rigsforsamlings møder og blev efter 1849 delt mellem Rigsdagen og kongen.³² Det var imidlertid hverken for at hylde statsrådet eller Rigsdagen,

men derimod kongen, at disse bygninger blev rituelle mødesteder for de københavnske grundlovsfester. Christiansborg blev ikke tillagt betydning som konkret symbol på grundlove, men som kongens slot. Det var til kongen og ikke grundlovsfædrene eller de folkevalgte repræsentanter, der blev sendt deputationer. Det var kongen og ikke rigsdagsmedlemmer, der blev takket og hyldet. Og rigsdagsmedlemmer blev ikke, som det var tilfældet i den norske hovedstad Kristiania, inviteret med i optøget som en slags integrationsrite mellem landets ledende mænd og folket.³³

I 1854 var Eremitageslottet „det tause Vidne til Folkets Jubel“, og først i 1855 deltog Frederik VII direkte i festen, hvor grundlovsoptøget gjorde holdt på Ridebanen foran Christiansborg Slot og sendte en takke- og hyldestdeputation til kongen, som herefter viste sig i et åbent vindue. Forsamlingen sang en lejlighedssang til kongens ære og udbragte et leve for kongen, hvorefter denne „med høi og klar Stemme sagde: ‘Tak mine Børn! Det gjør Kongehjertet godt, at see Folket lykkeligt’“. ³⁴ Dette indgik som et fast ritual efter et par års pauser i de stort iscenesatte grundlovsoptog indtil kongens død i 1863. Kongen modtog ikke alene deputationerne inde på slottet, men trådte selv frem på balustraden, hvor først kongen blev hyldet og takket, hvorefter han takkede folket. I 1860 deltog kongen endog i den efterfølgende fest i Tivoli, og i 1862 var kongens tale blevet noget længere end de korte takkeord i 1854: „Det er idag tretten Aar siden, at jeg deelte min Magt med mit elskede Folk. Det glæder mig stedse at see, hvorledes I paa denne min Festdag vise mig Eders Taknæmmelighed og Eders Kjærlighed. Modtag derfor Eders Konges hjertligste Tak.“³⁵

Ved valg af kongeslottet som mødested, gennem deputationer og gensidig tak, gennem fædrelandssange, hurra og taler bekræftedes alliancen mellem konge og folk. Efter Frederik VII's død deltog den nye konge Christian IX kun to gange, i 1864 og 1866, direkte og personligt i en iscenesættelse af alliancen mellem konge og folk. Og da traditionen med faneoptog gennem Københavns gader blev genoptaget i løbet af 1870'erne, blev Christiansborg passeret ikke for at hilse på Christian IX eller Rigsdagen, men for at foretage forskellige politisk betydningsladede ritualer ved den rytterstatue af Frederik VII, der i 1871 blev afsløret på slotspladsen. Kongens betydning var af både forfatningsmæssig og historisk karakter, den var både politisk og national, og hyldning af kongen kunne enten vægte kongemagten som institution eller de enkelte konger. Derfor stod der en intens kamp, også symbolsk, om kongemagten og kongerne ved grundlovsfesterne næsten helt frem til grundlovens 100-års jubilæum.

Femårsdagen for Junigrundloven blev fejret ved en storstilet fest på Eremitagesletten. Her er sceneriet gengivet på et samtidigt flyveblad. Øverst ses den medalje, som en københavnsk borgerdeputation overrakte Frederik VII, og ved den lejlighed opnåedes kongens tilladelse til afholdelse af folkefesten. Københavns Bymuseum.

Omgivelserne ved Eremitagen var samtidig en velegnet ramme til at give grundlovsfesten dens dobbeltkarakter af både politisk møde og forlystelsesfest. Arrangørerne kunne alt efter politisk situation og formål betone den ene eller den anden side ved festen, ligesom dagen kunne funktionaliseres til det ene eller andet i avisernes reportager alt efter politisk observans. I 1854 var der fra alle sider ingen tvivl om grundlovsfestens politiske karakter. Langt de fleste steder var det oppositionen, som var arrangør, og de gik så langt, som det var muligt, inden for censurens grænser at give en politisk begrundelse for festen. I indbydelsen til festen i Egevæksvang i Frederiksborg Amt hed det f.eks.: „Under Øieblikkets alvorlige Forhold vil denne Dag iaar for enhver dansk Mand og ærlig Ven af Grundloven have en særlig Betydning, hvorfor vi være Haabet om en talrig Forsamling“³⁶ Mange deltagere og en storslået iscenesat fest var et betydeligt element i at gøre grundlovsfesten til en politisk manifestation, og derfor blev der også i annoncer for festerne gjort meget ud af, hvad grundlovsfesten kunne byde på af dekorationer og forlystelser. Og mens konservative blade som *Flyve-*

posten og *Kjøbenhavnsposten* tilskrev det smukke vejr en væsentlig årsag til den store tilslutning til grundlovsfesterne både ved Eremitagen og over hele landet, var oppositionsaviserne ikke i tvivl om, at alle havde været besjælet „... af een Tanke og eet Formaal: Gjennem oprigtig Kjærlighed til Kongen at udtale en bestemt Villie til at værne om hans Gave, Grundloven, og en kraftig Opposition mod dens Fjender“. ³⁷ Frem til 1864, hvor Eremitagen igen i en årrække blev rammen om de københavnske grundlovsfester, sluttede optøget i Tivoli, hvor selve grundlovsfesten blev fejret med først en såkaldt alvorlig del med politiske taler og sange og siden et omfattende festprogram med koncerter, teaterforestillinger, tableauer, dans og et „stort brilliant Fyrværkeri“, som altid blev omtalt meget detaljeret i annoncerne. Særligt smukke steder i skove, anlæg og ved kroer og gårde, der på grund af årstiden tog sig særligt dejlige ud, var som nævnt foretrukne steder for friluftsmøder på grundlovsdag i provinsen. Sådanne steder opfyldte ikke alene rent praktisk kravene til grundlovsdagens dobbelthed, men var tillige en national og fædrelandskærlig symbolladet ramme om festen og kunne besynges i de fædrelandssange og i de taler, der var faste indslag i festen.

Grundlovsfesterne i hovedstaden og ofte også i større provinsbyer rummede normalt indtil årene umiddelbart efter systemskiftet i 1901 to centrale elementer: et optog og et møde. I 1854 kunne den planlagte procession ikke gå gennem København, men måtte samles i Dyrehaven. Optogene var en kraftfuld måde at demonstrere styrke på, og antallet af faner var en vigtig markør for denne styrke. Derfor blev antallet af faner altid omhyggeligt opregnet i avisernes reportager. Processionerne var faneoptog og bestod af forskellige lav og faglige foreninger. Optøget blev almindeligvis opstillet i rækkefølge efter lodtrækning, og deltagerne tog opstilling efter den fane og eventuelt det musikkorps, de tilhørte. Deltagerne markerede dermed dagen som samfundsmedlem gennem deres erhvervstilknytning og ikke som almindelige borgere. Optøget var dermed mere scenograferet som det gamle stændersamfund og iscenesatte mere stænderforfatningen end den almindelige stemmeret og junigrundloven. Det var et rent mandsoptog, og de grupper, der ikke havde noget erhverv eller ikke var organiseret, kunne ikke deltage. Optøget var dermed en iscenesættelse af den indskrænkede stemmeret og bestod hovedsageligt af stemmeberettigede.

Til selve festen på Eremitagen var derimod „Mænd og Kvinder, Høje og Lave, Rige og Fattige“ inviterede, da de „jo alle ere delagtige i vor Forfatnings Goder“, som det hed i annoncen. ³⁸ Det måtte især være frihedsrettighederne, indbyderne tænkte på, da jo langtfra alle indbudte nød godt af en af

forfatningens helt centrale goder, nemlig valgretten. Da den politiske del af grundlovsrådet blev åbnet af en sadelmager Christensen, henvendte han sig til de fremmødte „Medborgere og Medborgerinder“ og opererede altså med et medborgerskabsbegreb, der ikke begrænsede sig til stemmeretten. Den indskrænkede og begrænsede valgret var overhovedet ikke et tema ved grundlovsfejringerne i 1854. Det handlede om at forsvare, hvad der var opnået.

Dannebrog- og lavsfaner var centrale identitets- og værdimarkører ved grundlovsfejringerne. I de første mange år spillede lavs- og senere fagforeningsfaner en fremtrædende rolle sammen med Dannebrog, der gradvist blev mere og mere udbredt og efterhånden næsten blev enerådende bortset fra arbejderbevægelsens røde faner. Lavs- og fagforeningsfanerne symboliserede stands- og klassemæssige særinteresser, mens Dannebrog gradvist og især fra midten af 1800-tallet kom til at symbolisere nationen og det folkelige fællesskab. Fra begyndelsen af 1900-tallet blev flaget brugt af alle dele af den danske befolkning. 1854 var netop det år, hvor folkelig flagning blev lovliggjort.³⁹ Indtil da var det formelt kun kongehuset, staten og den danske flåde og fra 1842 også hæren, der måtte flage med Dannebrog. Det var et magtens symbol. I 1834 trumfede kongen, Frederik VI, oven i købet et direkte forbud mod private borgeres brug af Dannebrog igennem på trods af ministeriet. Baggrunden var, at almindelige danskere i løbet af 1820'erne var begyndt at tilegne sig statsmagtens symbol, og kongen anså højst sandsynligt denne brug af nationale flag som kædet sammen med krav om demokrati. En sådan sammenhæng havde man set under 1830-revolutionen i Frankrig, hvor revolutionsflaget Trikoloren var blevet genindført. Den private flagning fortsatte imidlertid trods forbuddet, som heller ikke blev håndhævet i nævneværdig udstrækning. Under Treårskrigen 1848-50 kom gennembruddet for den almindelige flagning. For første gang gik alle i krig under dannebrogfaner, og da de sejrige tropper drog ind i hovedstaden efter felttoget i 1849, var hele hovedstaden for første gang smykket med Dannebrog. Derfor kom dannebrogflaget også i de følgende år til en vis grad til at symbolisere „ånden fra 48“, og lovgivningen af den private flagning var da nok et led i den politiske demokratiseringsproces, men desuden en naturlig følge af en udbredt praksis.⁴⁰ Der blev dog efter lovgivningen af den private flagning forsøgt opretholdt et skel mellem statsmagt og befolkning, i og med at splitflaget var forbeholdt staten, kongehuset og orlogsflåden, mens stutflaget kunne benyttes af alle. Forsøget mislykkedes, da også splitflag blev benyttet privat.

Brugen af dannebrogflag på grundlovsdagene var i de første år mere eller mindre begrænset til selve festmødet, men fra slutningen af 1850'erne blev

det almindeligt „at Hovedstaden fra Morgenstunden havde smykket sig festligt med Blomsterkrandse og Dannebrogslag“, og at der var „Flagning fra en Deel offentlige og private Bygninger“, sådan som det rituellet hed i indledningen til de årlige reportager.⁴¹ Grundlovsdag blev aldrig officiel flagdag, men efterhånden blev det altså udbredt, at både offentlige myndigheder, private institutioner og almindelige borgere hejste Dannebrog på dagen. Trods den politisk spændte situation er der ingen tegn på, at der i forbindelse med grundlovsdag i 1854 udspillede sig en egentlig symbolkamp om Dannebrog, sådan som det senere blev tilfældet. Men det er klart, at Dannebrog ud over at pynte og gøre møderne festlige markerede, at de, der fejrede og forsvarede junigrundloven, var kongetro, tilhørte og repræsenterede nationen.

SANGE OG TALER

Musik og sange var andre nøglesymboler ved grundlovsfestlighederne. I 1854 spillede musikkorpserne i faneprocessionen fædrelandssange, hvilket alt efter politisk øre blev tillagt forskellig betydning. Oppositionsbladet *Morgenposten* fremhævede, at „... Afsyngelsen af Fædrelandets Sange, ... talte ligesaa højt og forstaaeligt som en Marseillaise“, mens den konservative *Kjøbenhavnsposten* mente, at sangforeningerne „ligesom ved alle vore moderne Folkefestligheder, (udgjorde) det medierende Element, og man tør være forvisset om, at hvor og saalænge disse smukke, saa fortræffeligt indøvede Foreninger indtage en saa betydelig Rang i Festforanstaltningerne som det ved denne Leilighed atter var Tilfældet, der mildnes og forsones enhver ensidig Yderlighed, thi Schiller har vist fuldkommen Ret naar han siger: „Böse Menschen haben keine Lieder“.⁴² Det programlagte sangrepertoire var en blanding af fædrelandssange og lejlighedssange. Der var især i 1850'erne, 1860'erne og til dels 1870'erne tale om en meget frodig sangkultur, hvor både kendte og lokale sangskrivere hvert år skrev nye sange til anledningen. Grundtvig og Carl Ploug og også Frederik Barfod, H.P. Holst og Christian Richard var de flittigste sangskrivere, og deres sange de hyppigst anvendte. Sangene var valgt efter grundlovsmødets typiske temaer: en sang for kongen, en for Danmark, en for grundloven og eventuelt også en for det danske sprog, Norden, Slesvig og den danske kvinde. Sangene var trykt i mere eller mindre smukt udformede programhæfter, som kunne købes og ofte kom til at fungere som mindeblade om grundlovsfesten.

I 1854 havde Carl Ploug og Grundtvig skrevet to nye sange. Plougs „Mit Folk skal være frit“ var i sin tekst bundet til selve femårsdagen, mens

Grundtvigs „Frit at tænke, troe og tale“ var mere almen og fik en længere levetid.⁴³ Plougs sang har et klart fortid-nutid-fremtids-tema. Teksten fortæller, at det var kongen, der for fem år siden gav folket friheden, statens styre tog et nyt spor, og folket åndede op som af en drøm. Den nye frihed satte i løbet af de første fem år mange spirer og blade, „Men nu paa Himlen leires Skyer mørke, Og mangan alt troer tabt vor Friheds Skat“. Frihedens farligste fjende er ikke den ydre, men „den, vi huse i vort eget Bryst.“ Ploug spørger, om „vi“ fuldt og sandt har benyttet friheden, og svarer benægtende. Han peger på, at gammel vane, hvor „Hver kun trolig vogted paa sit Eget“ og „det fælles Eie blev i Vove sat“. I afslutningsverset lignes Danmark med en skøn kvinde „Med Mindets blanke Skjold paa kraftfuld Arm“, og sangen afsluttes med en stærk appel:

...

Skal hun Slavindens Kjortel atter bære
Og see paa sine Sønner op med Blu?
Nei, nei! Vor Friheds Fjender skal vi lære,
Vi er et frit og dygtigt Folk endnu.

Der er ingen tvivl om, at „vor Friheds Fjender“ i 1854 blev forstået som regeringen, men det er imidlertid ikke hovedtemaet i den nationalliberale Carl Plougs sang. Det er derimod „vi“ forstået som folket, der på den ene side ikke helt har formået at leve op til ansvaret, men på den anden side nok skal lære det. I sangen udtrykker Ploug dermed den skepsis, de nationalliberale generelt nærrede for, hvorvidt folket var modent, dannet og uafhængigt nok til at forvalte dets indflydelse på statens ledelse.

Grundtvigs tillid til folket var større i sangen „Frit at tænke, troe og tale“, der var skrevet på melodien fra hans gamle 28. maj-sang „Kongehaand og Folkestemme“ fra 1840. En lille ændring i ordvalg i disse to sange udtrykker den forandring, som Grundtvigs holdning til enevælden og folkestyret undergik i løbet af 1840'erne. I „Kongehaand og Folkestemme“ besynges Grundtvigs respekt for enevælden og tillid til den gode konges kloge gerninger for sit folk. Det er kongen, der repræsenterer og handler i overensstemmelse med folkeviljen. „Kongehaand“ er i grundlovssangen fra 1854 blevet til „Kongeord“, og „Folkestemme“ til „Folkets Stemme“. Kongens ord er den grundlov, som sikrer, at folkets stemme kan lyde for frihed i Danmark. Folkets frihedsrettigheder og stemmeret fremstilles i sangen som en naturlig, dansk og gudgiven ret, der i kraft af folkets kærlighed til friheden og sit heltmod vil sejre over dem, der truer friheden. Grundtvig

udpeger ikke konkret frihedens og grundlovens fjender, men „Lindormen“ i „Øglereden“, og de, som ikke trives med friheden, er uden tvivl ment som og blevet forstået som ministeriet Ørsted og den udenlandske reaktion.

Frit at tænke, troe og tale,
Det er Folkets gamle Ret,
Som paa Bjerge og i Dale,
Saa paa Marken Videslet;
Kongens Ord og Folkets Stemme
Lyder i vor Grundlov saa:
Frihed har i Danmark hjemme,
Derfor skal vor Grundlov staae.

Danmarks Plage er fra Reden,
Hvor Lindormen har sit Hjem,
Løven dog i Øglereden
Snart sin Klo vil slaae med Klem,
Da, som før saa tit, i Lunden
Lyde skal fra Oven grandt:
Dag er oppe Soel oprunden,
Ormen brast og Løven Vandt!

Dannemænd og Dannekvinder!
Gamle, Unge, Store, Smaa,
I hvis Aarer Blodet rinder,
Hvoraf Danske Hjerter slaae!
Synger frit paa Grundlovs-Festen:
Bladet let sig vender om,
Nærved Ingen slaaer af Hesten,
Folkets Røst er Himlens Dom.

Det var i talerne ved grundlovsfesterne, „den alvorlige del af festen“, som man kaldte det, at grundsynspunkter og politiske værdier blev eksplicit udtalt. Ved alle grundlovsfester i de første årtiers grundlovsfejring var talernes temaer og rækkefølge fast og nærmest rituel. Først en tale for kongen, dernæst for fædrelandet, hvorefter fulgte en tale for grundloven. Efter hver tale fulgte et leve og gerne en sang inden for samme tematik. Ud over disse tre taler holdtes oftest taler med varierende indhold alt efter mødets politiske profil og den aktuelle situation. Det var taler for Slesvig, Norden, modersmålet, den danske kvinde, friheden etc. Men hovedtemaerne var altid kongen, fædrelandet og grundloven – i nævnte rækkefølge. Ved Eremitagefesten i 1854 talte borgerrepræsentant og rigsdagsmand C.A.F. Christensen

for kongen, instruktør Nielsen for fædrelandet, historiker og pastor Fr. Hammerich for Danmarks Riges Grundlov, og formand for Arbejderforeningen C.V. Rimestad afsluttede den officielle del af festen med en tale om grundlovsdagen. Politisk repræsenterede de oppositionens synspunkter. Højrefløjens synspunkter var ikke repræsenteret ved nogen grundlovsfest i 1854, så vidt jeg kan bedømme, og det er højst tænkeligt, at de slet ikke deltog i fejringen. Grundlovsdag var den brede oppositions dag.

Talerne var i modsætning til de efterfølgende år ret kortfattede og ikke særlig politisk kontroversielle, hvilket formentlig skyldtes den politiske censur. Selv de konservative blade havde ikke noget at sige talerne på. Da de desuden ikke blev refereret i deres helhed, som det ellers blev almindeligt i de efterfølgende år, har jeg inddraget avisernes centrale artikler omkring grundlovsdag for at kunne tegne et tydeligere billede af de politiske grundholdninger til folkestyret, som de udfoldede sig i forbindelse med grundlovsfejringerne.

Der var ingen tvivl om, at oppositionens kærlighed til grundloven var størst, men højrefløjen udtrykte kun indirekte sine forbehold over for den udstrakte almindelige valgret og de grundlovssikrede frihedsrettigheder. Og for oppositionen overskyggede kampen for bevarelsen af junigrundloven især Bondevennernes utilfredshed med den nye forfatnings konservative garantier samt ønsket om indfrielse af de paragraffer, de såkaldte løfteparagraffer, der stillede en omfattende reformrække i udsigt, f.eks. retsplejens udskillelse fra forvaltningen, næringsfrihed og lovfæstelse af et videre kommunalt selvstyre. En ophævelse af indskrænkningerne i valgretten, herunder indførelse af kvindevalgret, lå endnu helt uden for samtlige politikeres horisont og blev som nævnt slet ikke tematiseret i forbindelse med grundlovsfejringerne.

At junigrundloven var en gave til folket fra Frederik VII, var et nøgleord eller en sproglig figur, som blev anvendt af alle uanset politisk placering. Figuren havde to tilknyttede og indbyrdes tæt forbundne billeder: at systemskiftet var sket ublodigt og i enighed mellem alle samfundets politiske og sociale grupper. Billederne rakte bagud i tid og tolkede centrale forhold ved folkestyrets etablering. De fik som patosformler i mere eller mindre samme skikkelse en lang levetid.⁴⁴ Patosformlerne kunne indskrives i forskellige betydningssammenhænge og derved variere i politisk indhold og aktuel funktion.

I 1854 var billedet af grundloven som en kongelig gave udbredt. Men selvom det blev fremhævet, at indførelsen af den frie forfatning i Danmark ikke som andre steder var sket ved en blodig revolution, så opfattedes det

både af samtidens aktører og også af de første generationer af historikere som et klart brud i landets historie.⁴⁵ Patosformlen om junigrundloven som en kongelig gave blev præsenteret i scenografi, sange, taler og artikler. Fra alle sider af det politiske spektrum blev det understreget, at kongen af egen fri vilje havde givet sit folk frit, hvilket havde den medbetydning, at den ikke var tilkæmpet. Derfor står billedet af det ublodige systemskifte i tæt forbindelse hermed. Under Eremitagefesten sluttede festkomiteens formand C.A.F. Christensen sin tale med en opfordring til forsamlingen: „Og lad os nu, efter at have nedbedet Himlens Velsignelse over Hs. Majesæt og hvert hans Værk, udøse vort Hjerte og med en tusindfoldig Jubel besegle vor Glæde og Taknemlighed for Hans Gave“. Det konservative *Flyveposten* skrev om „Den bedste Kongens allerbedste Gave“, og *Morgenposten*, at grundloven var blevet til ved „Kongens og Folkets enige Villie. Den var Kongens fri, af ingen menneskelig Magt fremtvungne, med rund Kongehaand skjænkede Gave, og den modtoges af Folket med Taknemlighed og almindelig Glæde.“⁴⁶

Selvom billedet af kongens frivillige deling af magten blev anvendt af alle, indgik det i forskellige betydningsammenhænge. De konservative kræfter betonede gaven som et fredens værk byggende på samdrægtighed og enighed og modstillede denne fortidsfortolkning til den aktuelle politiske splid, „der nære Mistro mellem Folk og Kronen, og søge lumsk at undergrave Thronen“.⁴⁷ Bondevennerne derimod udtrykte, at nok var grundloven en gave, men det danske folk havde gjort sig fortjent til den ved „de Sejre, som Folkets Sønner købte så blodigt“ under Treårskrigen.⁴⁸ Både opposition og regeringsstøtter anvendte billedet af den kongelige gave, som et retorisk greb i den aktuelle politiske kamp, hvis omdrejningspunkt var selve forfatningen. Vejene skiltes, når det drejede sig om, hvordan denne kongelige gave skulle forvaltes.

De store meningsdannende blade førte i dagene op til 5. juni en meningskamp om, hvordan femårsdagen burde fejres. I de forskellige synspunkter og deres begrundelser udtryktes forskellige opfattelser af folkestyrets karakter. Centralt stod en strid om folkets ret til at fordømme, demonstrere over for og vælte regeringen. For de konservative kræfter ville det være „en meget ubesindig, farefuld og slet Maade, hvorpaa Folket viste sin Kjærlighed og Hengivenhed for Grundloven ved at feire dens Fest med grove Overtrædelser af dens bud“. Derimod burde folket vise sin tak ved „rolig at lyde ethvert Regeringens Bud“ og „selvstændigt og efter moden Overveielse at vælge sine Repræsentanter, men aldrig lade sig ophidse eller lede af Forestil-

linger, Bagvaskelser eller Rænker, der udgaae fra Partigængere, som søge at gjøre det til Værktøi for deres egennyttige Hensigter; at det ved fornuftige Valg vil holde Rigsdagen rensed fra Folk, som føre Ringeagt og personlig Tvedragt ind i den“.⁴⁹

For de konservative kræfter var det ikke de grundlovssikrede frihedsrettigheder, der var centrale, men derimod den folkevalgte repræsentation. *Flyveposten* understregede således, at „Folkets grundlovsmæssige Magt bestaaer ene og alene i dets Ret til at vælge sin Repræsentation, og Styrken af dets Magt beroer paa den Indsigt og Iver, hvormed den ved Valget opfylder den Pligt, som det har imod sig selv til at vælge Mænd, der kunne være et sandt, værdigt og kraftigt Udtryk for Folkevillien. ‘Retten’ til politisk Handeln er udelukkende hos Folkerepræsentationen, hvem Folket ved sit frie Valg har overgivet Magten“. De konservative skyede et folkestyre præget af partidannelser og varetagelse af særinteresser. De så intet positivt i offentlig politisk strid. Folket ansås kun for „værdigt til en saa fri Grundlov“ i den udstrækning den gav „dens Udøvelse og Varetægt i værdige Hænder“. De krævede loyal opbakning bag kongens udpegede ministerium og understregede, at folket mellem valgene havde overdraget forvaltningen af folkeviljen til rigsdag og ministerium i fællesskab.

Den aktuelle konflikt mellem den kongeligt udpegede regering og den folkevalgte Rigsdag blev ikke tematiseret som et demokratisk eller forfatningsmæssigt problem.⁵⁰ Derimod skød de kongen frem i argumentationen på en måde, hvor kritik af regeringen blev gjort lig med en fornærmelse af majestæten. Således var majestætsfornærmelse et af de konkrete anklagepunkter i de mange pressesager, der blev rejst mod oppositionsbladene. Denne påstand blev dog afvist af domstolene.⁵¹

For oppositionen var billedet af grundloven som en kongegivet gave et meget benyttet redskab i kampen for at forsvare junigrundloven og politisk at isolere ministeriet Ørsted. At værne om grundloven blev lig med respekt for kongen, at udvise kærlighed for grundloven blev lig med kærlighed til kongen, og at fejre grundlovsdag var at hylde kongen. I forberedelserne til Eremitagefesten havde oppositionen som nævnt søgt kongens personlige støtte og gjort en tilslutning til grundlovsfejringerne til en måde at „slutte sig fast til Kongen“.⁵² I sange og taler blev Frederik VII fremstillet som det bedste værn for grundloven. Festkomiteens formand udtrykte det således i sin tale: „Medborgere og Medborgerinder! Det første Ord ved denne Fest maa være en Glædens og Taknemlighedens Hilsen til Grundlovens Giver, Hs. Majestæt vor folkelige Konge. (Bravo) Hs. Majestæt har bemyndiget

Festcomiteen til at bringe Hans Hilsen til den forsamlede Mængde og tilkjendegive den Hans allerhøieste Tilfredshed og Glæde over Festens Afholdelse. (Bravo) Hs. Majestæt har udtalt, at Danmarks Held og Lykke og Folkets Kjærlighed til Kongen er Hans Lykke, Glæde og Styrke (Bravo) og da vi vide, Medborgere og Medborgerinder! at Hs. Majestæt er det stærkeste og fasteste Værn og Støtte for vor Grundlov, lad os da hver især i sit Hjerte afgive det Løfte, troe og udholdende at støtte Hs. Majestæt til hans Gave ikke skal blive krænket (Ja! Bravo!).⁵³

Accentueret af de aktuelle angreb på ytrings- og forsamlingsfriheden understregede oppositionen frihedsrettighedernes betydning og anvendte i modsætning til højrefløjen ofte ordet „frihed“. Grundloven var en frihedsgave, et frihedstræ, og grundlovsfesten var en friheds- og frigørelsesfest.⁵⁴ Både den nationalliberale og især den bondevenlige del af oppositionen fremhævede, at folkets deltagelse i folkestyret ikke var begrænset til valg af repræsentanter, men også omfattede deltagelse i politiske møder, partier og den offentlige meningsudveksling. Således konstaterede *Dagbladet* tilfreds, at den store tilslutning til grundlovsfejringerne havde vist, at det var „Folket, der holdt fest“, og at „den politiske Sløvhed ikke er saa stor, som Frihedens Venner havde frygtet og dens Fjender haabet“, mens *Morgenposten* mere direkte skrev, at der aldrig er „Fare for et Folks indre Ro og Retstilstand, naar Borgerne aabent slutte sig til de offentlig fremtrædende og diskuterende Partier, hvor Kampen om det Sande føres om et opreist Banner, snart i en Rigsdag, snart i Pressen“.⁵⁵ Åben politisk meningsudveksling blev altså opfattet som et vigtigt element i folkestyret.

Spørgsmålet om, hvorvidt folket var modent til at udfylde det nye politiske medborgerskab, spillede en central rolle i bedømmelsen af junigrundloven, men udgjorde ikke noget centralt tema på denne femårsdag. De konservative udtrykte indirekte deres forbehold ved som nævnt at advare mod, at folket lod sig ophidse og bevæge af partigængere og særinteresser, og målte dets modenhed efter dets evne til efter egen selvstændig overvejelse at vælge repræsentanter og lade dem forvalte folkeviljen. Det konservative blad *Flyveposten* ironiserede desuden stærkt over, at både det nationalliberale blad *Fædrelandet* og det venstrepolitiske blad *Morgenposten* i deres appel om en aktiv folkelig deltagelse i forsvaret for grundloven efter bladets mening havde udtrykt mistillid til det folk, i hvis navn de mente at kunne tale.⁵⁶ Bladene agiterede nemlig mod den modløshed, der syntes at brede sig om, at „Dommen over Grundloven“ allerede var fældet. „Men saledes maa det ikke være; derved fælder Folket i Grunden Dom over sig selv; thi det er

jo væsentligt Folket selv, det kommer an paa“, som det hed. Derfor skulle det ved grundlovsfesterne „lyde over hele den Del af Danmark, hvor Munden endnu ikke er bunden: Ja, folket vil.“⁵⁷ Folkets aktive deltagelse i det politiske liv var helt central for især Bondevennerne, der med den almindelige valgret havde ulig de bedste betingelser for at sikre sig politisk flertal i Rigsdagen.

KONGEN, FOLKET OG DET NATIONALE FÆLLESSKAB

Vedtagelsen af junigrundloven i 1849 blev af alle samtidige aktører opfattet som et klart brud og ikke blot som et moment i en kontinuerlig udvikling. Det var for at forsvare resultaterne af dette historiske brud, at alle politiske kræfter bortset fra de konservative helstatsfolk forenedes i ønsket om en bred mobilisering på grundlovens femårsdag. Men fejringerne blev imidlertid iscenesat på en måde, der repræsenterede nogle af de kontinuerlige elementer i den politiske kultur. Det politiske medborgerskab blev i kraft af optogets deltagere og iscenesættelse samt talernes og arrangørernes præsentation primært markeret gennem erhvervs- og lavsforeningstilknytning og rakte derved bagud i stændersamfundet.

Selvom grundlovsfejringerne var en historisk mindededag, handlede den i høj grad om samtiden. Begivenhederne i forbindelse med vedtagelsen af den frie forfatning lå kun fem år tilbage, men fortiden blev brugt både til at markere fællesskab og skillelinjer. Med henvisninger til væsentlige begivenheder og store kongeskikkelser i fædrelandets historie skabtes forestillinger om et kontinuerligt nationalt fællesskab, mens de aktuelle politiske skillelinjer blev markeret ved at minde om, hvem der i 1848 og 1849 havde været for eller imod grundloven. Arbejderforeningens formand Rimestad sagde således i sin tale på Eremitagesletten, at det var en hellig pligt med taknemmelighed at mindes de mænd, der havde skaffet grundloven og siden værnet om den, og samtidig ikke at glemme hadet til dem, der havde arbejdet imod grundloven, og som nu indtog væsentlige stillinger i staten.⁵⁸

Genfortællingerne af begivenhederne i forbindelse med den frie forfatnings indførelse var ikke detaljerede og koncentrerede sig primært i billedet af grundloven som en kongegivet gave. Denne sproglige figur blev aktualiseret af både højrefløj og opposition i den politiske kamp om, hvilken forfatningsmæssig løsning der skulle søges, og gjorde overhovedet kampen om kongen og hans betydning til et omdrejningspunkt. Når der udspillede sig

denne kamp om kongen, var det desuden, fordi kongen trods enevældens afskaffelse fortsat udgjorde en konkret og betydelig magtfaktor bl.a. med retten til at udstede provisoriske love, vetoret over for love vedtaget af Rigsdagen og retten til at udpege og afskedige regeringen. For højrefløjen var kongemagten som historisk og konstitutionel kontinuerlig faktor det væsentlige. For oppositionen var det Frederik VII som den konge, der havde delt sin magt og underskrevet den frie forfatning. Den militære kamp mod oprøret i hertugdømmerne, de preussiske soldater og den tyske forbundsstyrke under treårskrigen blev i mindre grad brugt af oppositionen til dels at begrunde Ejderpolitikken, dels at give alliancen mellem konge og folk historisk tyngde. På et mere alment plan udbredte henvisninger i sange, taler og dekorationer til fortidige konger og store nationale fortidsbegivenheder forestillingen om et dansk nationalt fællesskab.

Grundloven byggede på forestillingen om et organisk sammenhængende dansk folk, og Rigsdagen blev i sig selv både et abstrakt og konkret symbol på et forestillet folkeligt fællesskab.⁵⁹ Folkebegrebet blev fra alle sider anvendt i kollektiv singularis og repræsenterede sig som et overgribende fællesskab og havde som sådan en betydning som social, politisk og kulturel integrationsfaktor. At tale om folket i almindelighed indebar imidlertid en underbetoning af det brud med den sene enevældes forestilling om politisk medborgerskab, som grundloven repræsenterede,⁶⁰ og havde desuden indbygget nogle eks- og inkluderinger, der satte grænser for det politiske medborgerskab i det nye folkestyre. Grænserne var sociale, nationale og kønsmæssige.

Grundlovens valgbestemmelser opererede med det snævraste folkebegreb, mens frihedsrettighederne indebar en bredere forståelse. Valgretten gjaldt for „enhver uberygtet Mand, som har Indfødsret, naar han har fyldt sit 30te Aar“, men omfattede ikke kvinderne og dem, der „a. uden at have egen Husstand staar i privat Tjenesteforhold; b. nyder eller har nydt Understøttelse af Fattigvæsenet, som ikke er enten eftergivet eller tilbagebetalt; c. er ude af Raadigheden over sit Bo; d. ikke har havt fast Bopæl i eet Aar i den Valgkreds eller den Stad, hvori han opholder sig paa den Tid, Valget foregaar“.⁶¹ En kvindelig valgret var i den grad uden for aktørernes horisont, at den end ikke blev tematiseret som en undtagelse. Valgretten var mandlig og husfaderlig, og det eneste politiske subjekt var således manden i spidsen for en husholdning, hvis medlemmer han havde ret til at repræsentere.⁶² Kvinder, ugift tyende og fattighjælpsmodtagere var ekskluderede, og det betød sammen med befolkningens alderssammensætning, at kun ca. 14 pct. af

Sanghæfte udformet som mindeblad fra grundlovsfesten i 1864 ved Eremitagen. Den netop afsluttede krig med Preussen og Østrig præger forsideillustrationen. Forrest ses Frederik VII og Christian IX. Det Kongelige Bibliotek, Småtryksamlingen.

befolkningen havde valgret. Men trods disse sociale, alders- og kønsmæssige begrænsninger betød den husfaderlige valgret, at både lønarbejdere i byerne og jordløse husmænd indgik i vælgerkorpset. Ved grundlovsfejringerne i 1854 blev indskrænkningerne i valgretten overhovedet ikke eksplicit tematiseret, men den blev til en vis grad så at sige visualiseret i faneprocessionen, hvor kun mænd deltog.

Grundlovens bestemmelser om frihedsrettigheder implicerede principielt et bredere folkebegreb, i og med de formelt ikke var socialt eller kønsmæssigt begrænsede. Kvinderne deltog således også i grundlovsmøderne og blev tiltalt som „medborgerinder“, men at de alligevel ikke blev betragtet som politiske subjekter fremgår i denne forbindelse konkret af, at de bl.a. ikke var at finde blandt talerne. De spillede primært en gyldig rolle i talernes og sangenes nationale symbolik, hvor de gennem en identifikation med det smukke, dydige, kærlige og blide udgjorde centrale repræsentationer af det danske landskab, det danske sprog og den danske historie. De var hermed inkluderet i nationen og folket, men mere som symbol end som politiske medborgere.

Valgretten byggede på et krav om dansk indfødsret, og grundlovens forestilling om et dansk folk var knyttet til ideen om en etnisk danskhed.⁶³ Der var ingen tvivl om, at det folk, der var tale om i begrebet folkestyre, var dansk, men helstatens opbygning komplicerede sagen. Martsbevægelsens sammenkobling af det demokratiske krav om indførelse af et folkestyre og det nationale krav om en fastlæggelse af folkets territorium havde i 1848-49 ført til junigrundlovens vedtagelse. Men på grund af helstatens opbygning kom det territoriale spørgsmål hurtigt til at vende sig mod det folkestyre, som var blevet opnået. Den nationale folkestemning og de dynastiske interesser forhindrede en ordning på en deling af Slesvig og gennemtvang en statsretlig og dynastisk løsning, hvor en restaureret helstat kom til at koste en drastisk indskrænkning i det nye folkestyre.⁶⁴ Det betød, at en dansk national løsning på forfatningsproblemet blev associeret med demokrati, mens en helstatslig forbandt tysk med det udemokratiske. Forestillingen om, at det danske demokratiske værdifællesskab var etnisk funderet, understreges af, at ingen i forbindelse med fejringerne i 1854 fremlagde en fortolkning af begivenhederne under treårskrigen på en måde, der så, at fjenden i treårskrigen ikke havde været tyskere, men en del af rigets indbyggere, der også kæmpede for national selvstændighed og en fri forfatning. Det nationale og demokratiske blev sammenkoblet i dets modstilling mod det helstatslige, tyske og udemokratiske. At forsvare demokratiet blev uløseligt knyttet til at forsvare det nationale. Denne sammenknytning fik langtrækkende identitetspolitisk betydning.

I 1854 stod kampen om kongen som nævnt centralt i den politiske konflikt mellem ministeriet Ørsted og oppositionen om forfatningens fremtidige udformning og forvaltning. Selve folkebegrebet og dets sociale og kønsmæssige afgrænsning var ikke nævneværdigt omstridt. Det var spørgsmålet

om den rette fædrelandskærlighed eller danskhed heller ikke, sådan som det senere kom til, da helstaten efter nederlaget i 1864 havde fundet sin foreløbige løsning, og junigrundloven var blevet kraftigt indskrænket med revisionen i 1866. Nok kaldte oppositionen Ørsted-regeringen for „udansk“, og nok blev helstatspolitikken karakteriseret som en linje, der ville betyde, „at nogle tyske Grever gjøre Nar af hele det danske Folk, forhaane dets lovlige Ret, dets lovlige Forfatning, dets lovlige Ord til hans Majestæt“, men den centrale skillelinje blev trukket mellem dansk og tysk og ikke mellem forskellige former for danskhed.⁶⁵ Undtaget var dog de konservative helstatsfolk, der manede til gensidig agtelse mellem dansk- og tysktalende.⁶⁶

Den politiske samling af hele regeringsoppositionen på grundlovens femårsdag for et forsvar af junigrundloven understøttede forestillinger om et værdifællesskab i det danske folk. Dermed underbetonedes de kulturelle og økonomiske uligheder mellem forskellige samfundslag, der ellers var begyndt at artikulere sig politisk. Grundlovsfejringerne blev ikke i første omgang brugt til at fremme sociale særinteresser. Den nationale og demokratiske identitetspolitik overtrumfede den sociale og klassemæssige. Trods de sociale og kulturelle uligheder og det i praksis ekskluderende folkebegreb, skabte det politiske systemskifte med grundloven samt nationalismens overgang fra elite- til massepolitik gennem udbredelsen af den nationale ideologi i disse år såvel symbolsk som konkret betingelserne for, at lokale og partikulære fællesskaber kunne sluttes sammen på nationalt plan. Dermed skabtes også en spænding mellem på den ene side forestillinger om et nationalt overgribende fællesskab og på den anden side en kulturel og politisk proces, hvor de sociale klasser stadig klarere og mere markant artikulerede deres særinteresser og særlige identitet. Demokrati og danskhed kom til at stå centralt i disse identitetspolitiske processer, hvilket gjorde grundlovsdag til en betydelig politisk kampdag især i de sidste 30 år af århundredet. Når bondelederen J.A. Hansen derfor kunne skrive i sine erindringer, at „Aldrig før eller senere har Grundlovsdagen været fejret i Danmark, som da den fejredes den 5. Juni 1854“, så skyldtes det, at hans udsigtspunkt var 1868.⁶⁷ For fra forfatningskampens begyndelse i starten af 1870'erne og i de efterfølgende ca. 30 år blev grundlovsdag brugt som en betydningsfuld politisk markeringsdag og var en integreret del af de politiske partiers og sociale klassers identitetspolitiske proces.

NOTER

- 1 Hertugdømmet Lauenburg hørte også med til den danske helstat. Det var imidlertid så lille og spillede ingen selvstændig rolle og er derfor udeladt her.
- 2 For en interessant og opklarende diskussion om krigens karakter af borgerkrig se Tarbensen & Jørgensen, 1999.
- 3 Monarkiet rummede dog ud over danskere også grønlændere, islændinge, færingar og vestindere. Rerup, 1992, s. 337-442. Petersen, 2000, s. 231-247.
- 4 Rerup, 1991.
- 5 Hansen, 1993. Adriansen, 2003, bd. 1, s. 212-214 og bd. 2, s. 314-324. Jensen, 1988, s. 36-41.
- 6 Christensen, 1912, s. 491. Tarbensen, 1999, s. 131. *Berlingske Tidende*, 7.6.1852.
- 7 Bjørn, 1999, s. 43. Tarbensen, 1999, s. 129.
- 8 *Folkebladet – Almuevennen*, 10.6.1853, nr. 123.
- 9 Sangblad, Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småttryksafdelingen, kapsel: Politik, Grundlovsfester.
- 10 Sangene „Vor elskte Drot, velsignet vær“ og „Velkommen, Folkets Foraarsdag“ var forfattet af Carl Plouge og H. P. Holst. Se sangblade, Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småttryksafdelingen, kapsel: Politik, Grundlovsfester.
- 11 Hansen, 1868, bd. 2, s. 585-586.
- 12 *Dagbladet*, 15.1.1854. *Fædrelandet*, 15.5.1854.
- 13 Justitsministeriet, Cirkulære af 27. maj 1854, *Departementstidenden*, 1854, s. 491-92.
- 14 Wanscher, 1979, s. 16.
- 15 *Fædrelandet*, 2.6.1854. *Folkebladet – Almuevennen*, 2.6.1854. *Dagbladet*, 30.5. og 3.6.1854. *Morgenposten*, 3.6.1854.
- 16 Justitsministeriet, 1. dep., j.nr. G.1529/1854, G.1586/1854. Se også Tarbensen, 1999, s. 143-158. Wanscher, 1979, s.15-17.
- 17 Brev af 2. juni 1854, Indberetning fra konstitueret By- og Herredsfoged i Nykøbing Mors, Kammerassessor Jespersen til Justitsministeriet, 1. dep., j.nr. G. 1529/1854.
- 18 Brev af 2. juni 1854, Indberetning fra konstitueret By- og Herredsfoged i Nykøbing Mors, Kammerassessor Jespersen til Justitsministeriet, 1. dep., j.nr. G. 1529/1854.
- 19 Der blev udstedt forsamlingsforbud i Ringsted, Knuthenborg Birk, Lemvig og to i København. Talecensur blev udøvet i Wedelsborg på Fyn.
- 20 Det skete f.eks. ved Ingerslev Kro ved Middelfart, Sallingsunds Færggård på Mors og i Svendborg.
- 21 Hansen, 1868, bd. 2, s. 588.
- 22 Dog skrev *Folkebladet – Almuevennen*, 28.6.1854, at foreningen skulle følges nøje og opløses, når den havde opfyldt sit formål.
- 23 *Flyveposten*, 26.5.1854.
- 24 Brev fra selskabets formand Balthazar Christensen, 10.5.1854, trykt i *Folkebladet – Almuevennen*, 22.5.1854.
- 25 Jf. mødereferat i *Morgenposten*, 26.5.1854, nr. 104.
- 26 *Folkebladet – Almuevennen*, 30.5.1854, nr. 123.
- 27 *Flyveposten*, 2.6.1854, nr. 126. *Berlingske Tidende*, 3.6.1854. Justitsministeriet 1. dep., j.nr. G.1529/1854.
- 28 *Berlingske Tidende*, 6.6.1854.

- 29 *Kjøbenhavnsposten*, 7.6.1854. *Flyveposten*, 7.6.1854. *Dagbladet*, 7.6.1854. *Morgenposten*, 8.6.1854. *Folkebladet – Almuevennen*, 8.6.1854 samt provinsaviserne *Aarhus Stifis-Tidende*, *Horsens Avis*, *Kolding Avis*, *Østjællands Avis*, *Sorø Amts Avis*, *Frederiksborg Amts-Tidende* og *Adresseavis*, *Sjællandsposten*, *Bornholms Avis*, *Roskilde Avis*, *Thisted Amtsavis*, *Fredericia Avis* i dagene efter grundlovsdag.
- 30 *Morgenposten*, 8.6.1854. *Dagbladet*, 7.6.1854. *Sjællandsposten*, 8.6.1854,
- 31 Fra 1853 til 1863 i København, 1864 Eremitagen, 1865 København, 1866 Eremitagen, 1867 København, 1868-1873 Eremitagen, 1874 København. Herefter er mønsteret mere broget.
- 32 Thorsen, 1947, s. 10.
- 33 Bjørgen, 1997, s. 62-64.
- 34 *Berlingske Tidende*, 6.6.1855.
- 35 *Berlingske Tidende*, 6.6.1860 og 1862.
- 36 *Dagbladet*, 2.6.1854.
- 37 *Østjællands Avis*, 8.6.1854.
- 38 F.eks. *Folkebladet – Almuevennen*, 1.6.1854. Aviserne mente, at disse grupper faktisk var repræsenteret blandt mødedeltagerne, men den indbyrdes fordeling er vanskelig at sige noget om.
- 39 Adriansen, 2003, bd. 1, 127-172. Adriansen mener, at ingen anden enkelt genstand har spillet en så væsentlig ideologisk rolle som Dannebrog, der som symbol sammenfatter holdninger, erfaringer og vurderinger af fædreland og danskhed og derfor ofte har været omstridt. Se Hjermind og Melgaard, 1995. Balle-Petersen, 1979, s. 34-37.
- 40 Udtrykket „ånden fra 48“ er en symbolladet betegnelse for den voldsomt oplussede nationale samfølelse. Dets oprindelse tilskrives almindeligvis Carl Ploug, der i et digt fra 1859 brugte udtrykket. Lorenz Rerup peger imidlertid på, at det kan spores tilbage til 1848 i avisen *Fædrelandet*. Men det var først i 1860'erne, at det fik udbredelse. Rerup, 1992a, s. 343.
- 41 *Berlingske Tidende*, 6.6.1859 og 6.6.1865.
- 42 *Morgenposten*, 8.6.1854. *Kjøbenhavnsposten*, 7.6.1854.
- 43 Sangblade, Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småttryksafdelingen, kapsel: Politik, Grundlovsfester.
- 44 Begrebet patosformel er forklaret i indledningen.
- 45 Christiansen, 1999, s. 7.
- 46 *Frederiksborg Amtstidende*, 8.6.1854. *Flyveposten*, 3.6.1854. *Morgenposten*, 30.5.1854.
- 47 *Flyveposten*, 3.6.1854.
- 48 *Morgenposten*, 26.5.1854.
- 49 *Flyveposten*, 1.6.1854
- 50 *Flyveposten*, 1.6.1854. *Kjøbenhavnsposten*, 7.6.1854.
- 51 Anklagen vedrørte brud på presselovens § 6. Se bl.a. *Fædrelandet*, 29.5.1854, 1.6. 1854 og 6.6.1854. Hansen, 1868, bd. 2, s. 589-590.
- 52 *Dagbladet*, 30.5.1854.
- 53 Gengivet i flere aviser bl.a. *Sorø Amts Avis*, 8.6.1854.
- 54 Disse udtryk blev hyppigt anvendt i oppositionspressen om grundloven og grundlovsfesten.
- 55 *Dagbladet*, 7.6.1854. *Morgenposten*, 20.5.1854.
- 56 *Flyveposten*, 1.6.1854.

- 57 *Morgenposten*, 30.5.1854.
- 58 Tale gengivet i bl.a. *Sjællandsposten*, 8.6.1854.
- 59 Christiansen, 1999, s. 27-28.
- 60 Horstbøl, 1999, s. 170.
- 61 Grundloven af 1849, § 35. Se Koch og Hvidt, 1999, s. 40.
- 62 Jf. Henrik Horstbølls interessante begrebshistoriske analyse af den almindelige valgret. Horstbøl, 1999.
- 63 Christiansen, 1999, s. 28.
- 64 Rerup, 1992 a, s. 388, 436-439.
- 65 *Folkebladet – Almuevennen*, 16.5.1854. *Morgenposten*, 26.5.1854.
- 66 *Flyveposten*, 30.5.1854.
- 67 Hansen, bd. 2, 1868, s. 588.

**POLITISK KAMPDAG OG PARTIERNES
ÅRSREVVY: 1866-1915**

EN ÅRLIG MØNSTRINGS DAG

„Den 5te Juni under Estrup er ikke mere den store fælles Folkestemnings Dag som i forsvundne Tider, men har udviklet sig til at blive den Dag, hvor Partidelingens Aarsrevy finder sted. Dette betyder altsaa en Spaltning indenfor Nationen.“¹ Det var *Social-Demokratens* karakteristik af grundlovsdag i 1887, og selvom Højre begræd denne udvikling, måtte alle erklære sig enige. I løbet af 1870'erne var det slut med at fejre fælles grundlovsfester. Højre, Venstre og Socialdemokratiet holdt hver deres grundlovsfest og karakteriserede den som „den store mønstringsdag“. Under hele den 30-årige forfatningskamp fra begyndelsen af 1870'erne til systemskiftet i 1901 var grundlovsdag årets vigtigste politiske markeringsdag med en levende og omstridt symbolkultur. Særligt provisorieårene fra 1885 til 1894, hvor konseilspræsident Estrup hjemsendte Folketinget og regerede ved provisoriske love, blev de store grundlovsprocessioners tid. I de store byer var der tale om en egentlig kamp om magten i gaderne. Antal faner og festdeltagere blev nøje opregnet som led i den politiske styrkeprøve, og alle tre partier besværgede, at grundlovsdag var deres dag. Selv vejret på grundlovsdag blev politiseret i en sådan grad, at man kan tale om politisk meteorologi.

Med nederlaget i 1864 blev ikke alene det danske rige, men også folkestyret indskrænket. Efter Helstatens opløsning skulle der findes en ny forfatning, og efter to års grundlovskamp blev Danmarks Riges reviderede Grundlov af 1866 vedtaget. Den indførte stærke begrænsninger i valgretten til Landstinget og begunstigede de mest velhavende og godsejerklassen. De forskellige valgsystemer betød forskellige sammensætninger af de to ting, og grundloven angav ingen regler for, hvordan uenigheder mellem tingene skulle løses. Fra 1872 havde det nydannede forenede Venstre flertal i Folketinget, mens de konservative kræfter, der i 1875 sluttede sig sammen i Højre, havde flertal i Landstinget. Der opstod en uforsonlig og langvarig konflikt mellem det demokratisk valgte Folketing og det privilegeret valgte Landsting. Kong Christian IX udnævnte konsekvent regering og ministre med støtte i Højre, og regeringen fortsatte med at regere, selvom den var i mindretal i Folketinget. For alle tre partier gjaldt, at kampen om forfatningen hang nøje sammen med fastholdelse eller erobring af den politiske

magt. Grundlovsdag blev betydningsfuld, fordi demokratiets udformning uden sammenligning var tidens mest brændende politiske spørgsmål.

Den nye grundlov var vedtaget d. 28. juli, og det betød, at 5. juni i særlig grad fik demokratisk symbolværdi. Grundlovsdag var en oplagt anledning for oppositionen til at fremføre kravet om „Junigrundloven i sin fulde Udstrækning“, eller „Junigrundloven i dens fulde Omfang er Folkets moralske Ret“, som det hed i Det forenede Venstres program fra 1872.² I provisorieårene var Venstres hovedparole „Bort med Provisoriet! Grundloven leve!“. At der herved mentes junigrundloven, kunne ingen være i tvivl om. Hertil kom kravet om indførelse af parlamentarisme, som heller ikke junigrundloven havde foreskrevet, samt udvidelse af valgretten.³ Selvom Venstre ikke fandt junigrundloven fuldt tilfredsstillende, var kampen for dens tilbageerobring, gennemførelse af nogle af løfteparagrafferne og indførelse af parlamentarisme efter deres mening et led i anerkendelsen af Venstres stigende politiske tilslutning og et godt udgangspunkt for en mere omfattende demokratisering af både forfatning og samfundsliv. Dette forhold mellem den gamle junigrundlov og en ny forfatning kom til udtryk, da Venstres deputation til den socialdemokratiske alliancepartners grundlovsfest på Nørre Fæled i 1887 udbragte et „leve for den gamle Grundlov – eller en forbedret Udgave af den – en retfærdig Grundlov!“.⁴ Den reviderede grundlov fra 1866 blev af Venstre opfattet som et klart brud med den demokratiske junigrundlov. En opfattelse, der også er udbredt i den grundtvigianske traditionsformidling og i dele af historieskrivningen.⁵ Den reviderede grundlov udgjorde et demokratisk tilbageslag, men det var faktisk langt fra så radikalt, som 1850'ernes helstatsforfatninger havde været. Men modstillingen af grundlovene fra 1849 og 1866 fik næring fra det nationale nederlag i 1864 og den langvarige forfatningskamp.

For Socialdemokratiet var kampen for demokrati ubetinget det vigtigste politiske spørgsmål i perioden frem til 1915.⁶ Partiets principielle forfatningstanker var i disse år vendt både mod monarkismen, som de så konkret udfoldet i provisorielovgivningen, og mod parlamentarismen, som de forbandt med kapitalismen og en borgerligt demokratisk styreform. Men i den dagsaktuelle politik støttede Socialdemokratiet Venstres krav om folketingsparlamentarisme, men tillagde den en noget anden betydning, og fra årene omkring 1900 blev parlamentarisme en slags kodeord for arbejderbevægelsen. Partiets oprindelige skepsis havde baggrund i den opfattelse, at først med et socialistisk flertal i Folketinget ville det politiske system være et ægte folkeligt redskab og derfor heller ikke parlamentarisk i almindelig

forstand. Partiet forestillede sig på sigt et direkte demokrati, men konkret stod kampen for en udvidelse af stemmeretten i centrum. Med dette demokratisyn var 1866 nok et tilbageslag, men junigrundloven havde slet ikke samme symbolværdi for socialdemokraterne som for Venstre, da de både opfattede den langt mere ufuldstændig og i det hele taget så en betydelig større ideologisk kontinuitet mellem grundlovsfædrene og godsejerklassens revision. Derfor kaldte Socialdemokratiet oftest ikke til grundlovsfest, men til „Folkefest på Grundlovsdagen“.⁷ Men med demokratiet som det centrale kampspørgsmål blev grundlovsdag partiets vigtigste agitationsdag helt frem til 1900, hvor der for første gang blev givet tilladelse til en 1. majproces-sion.⁸

Højre opfattede Estrup som en grundlovsværner, der konsekvent forsvarede grundlovens ånd og mening.⁹ At partiet også valgte at festligholde 5. juni og ikke d. 28. juli, og at grundloven af 1866 fik betegnelsen „revision“ understreger, at det politiske højre ønskede at etablere en ideologisk kontinuitet mellem de to grundlove.¹⁰ Det blev derfor en integreret del af grundlovsfejringerne at fortolke ikke alene forholdet mellem de to grundlove, men også hvad der havde været intentionerne med junigrundloven, og om de nationalliberale havde svigtet martsbevægelsens idealer. Erindringspolitikken om begivenhederne i 1848-49 blev et aktivt instrument i den aktuelle politiske kamp.

Med 1864 havde den optimistiske forening af national mobilisering og politisk demokratisering lidt et alvorligt knæk.¹¹ Men dansk nationalismes sammenvævede hovedspørgsmål: friheden og riget eller folkestyret og territoriet var ikke et overstået kapitel med etableringen af en dansk nationalstat og en ny forfatning. Efter 1864 var der sammenfald mellem nation, stat og folk, men i perioden, der fulgte, organiserede de sociale klasser sig og artikulerede deres særinteresser i en kamp om magten, hvor demokrati og danskhed, herunder forsvarsviljen, var centrale spørgsmål og identitetspolitiske markører. Det satte sit præg på grundlovsfejringernes iscenesættelse.¹² De sidste 30 år af det 19. århundrede var grundlovsfejringernes glansperiode. Traditionens vitalitet skyldtes både, at forfatningsspørgsmålet stod i centrum for den politiske kamp, og at de sociale grupper i denne periode organiserede sig og formede politiske partier og interesseorganisationer. Stort iscenesatte grundlovsfester var en central og integreret del af denne identitetspolitiske proces.

KAMPEN OM KØBENHAVN

Junigrundlovens 25-års dag var det første år, hvor den politiske splittelse mellem Højre og Venstre førte til, at partierne flere steder i landet afholdt grundlovsfester hver for sig. I første omgang havde de fælles fester overlevet grundlovsrevisionen, men blandt venstrefolk vakte det stigende irritation, at det særligt i byerne var det politiske højre, der sad på arrangementerne. Mens Højre mente, det var udtryk for ødelæggende splittelse, fandt Venstre det om ikke glædeligt så dog „forstaaeligt, at de demokratiske Dele af Befolkningen ikke kunne føle sig løftede og styrkede ved en 5te Junifest, hvor den Side fører Ordet, hvis sørgelig Virksomhed det skyldes, at 5te Junidagen nu er et Minde om et Tab“.¹³ I en tale på et grundlovsmøde i 1875 udtrykte venstrepolitiker J.L. Holstein-Ledreborg glæde over, at grundlovsfesterne var vristet fri af kommunalbestyrelsernes greb og nu lagt i folkets hænder.¹⁴ I København var det da også den nationalliberale og konservative kommunalbestyrelse i samarbejde med forskellige foreninger, der hvert år fra 1864 til og med 1874 arrangerede byens store grundlovsfester. Dagen begyndte med koralmusik fra byens kirker, og senere tog musikkorps opstilling forskellige steder i byen, mens guldæblerne sprang i springvandet på Gammeltorv, og bygninger var pyntet med dannebrogslag. Om aftenen var der fest i Frederiksberg Have med musik, dans og fyrværkeri alt sammen bekostet af kommunen, og også Tivoli pyntede op og afholdt særlige arrangementer i anledning af grundlovsdagen. Den egentlige grundlovsfest, som man kaldte den, blev bortset fra i 1867 og ved jubilæet i 1874 afholdt ved Eremitagen med titusinder af deltagere, faneoptog, musik, sang og taler for Kongen, Fædrelandet og Grundloven.¹⁵ Men med 25-års jubilæet var det slut med den store fælles fest i København. Dagen blev fortsat markeret af kommunen og i forlystelsesetablisserne, men de politiske foreninger holdt i de følgende år kun små og spredte møder i hovedstaden.

Uden for København og de store købstæder var det Venstres grundlovsfester, der dominerede, og selv mente venstrefolkene, at grundlovsdag tilhørte dem.¹⁶ De ironiserede over, at højrefesterne forsøgte at forene glæden over grundlovsbrud med grundlovsglæde, og at de „hist og her holdt ublandede absolutistiske Fester med ren enevældig Halm i Støvlerne“.¹⁷ Venstres grundlovsfester kunne samle tusinder af deltagere rundt om i landet. Protesten mod den første provisoriske finanslov og de nydannede grundlovsværneforeninger betød stor tilslutning i 1877, og de traditionsrige folkemøder i Herthadalen ved Lejre gav genlyd, både fordi de mange deltagere kom gående eller agende med hestevogn helt fra Ringsted, Odsherred og egnen syd

for Køge, og fordi fremtrædende venstrepolitikere talte hårdt mod det provisoriske system og for bevarelse af de grundlovssikrede rettigheder.¹⁸

Men i hovedstaden var det kun den nye socialistiske arbejderbevægelse, der gik i grundlovsprocession og holdt en grundlovsfest, der efterhånden måtte aftvinge respekt. De kaldte kommunens og de nationalliberales arrangement for „Storborgernes Grundlovsfest“ og agiterede for, at arbejderne skulle bytte de liberale arbejderforeningers fester ud med den nye socialistiske arbejderbevægelses, fordi de gav arbejdernes „egne Tanker, egne Ønsker og Anskuelser udtryk“ i modsætning til de gamle arbejderforeninger, der havde „bevaret Laugsvæsenets slaviske Aand“.¹⁹ Et forsamlings- og faneforbud fra Københavns politi vendt mod den nye socialistiske bevægelse betød, at den satte kampen for grundlovens frihedsrettigheder i centrum for grundlovsfejringerne i de første år og trak historiske paralleller til de første store grundlovsfester i 1853 og 1854, som havde været protester mod den udemokratiske Ørstedregering.²⁰ Tilslutningen voksede i de første år fra en lille skare ved Den internationale Arbejderforenings første grundlovsfest i 1872 til et deltagertal på op mod de 50.000 og med 61 faner ved „Arbejdernes Grundlovsfest“ i 1876.²¹ Herefter tyndede krisen i Det socialdemokratiske Arbejderparti kraftigt ud i rækkerne ved grundlovsfesterne i de følgende år, hvor processionerne blev opgivet, og friluftsmødet helt måtte droppes et enkelt år, 1879. Men fra 1881 gik det stærkt fremad igen, og fra 1884 begyndte den politiske kappestrid om København på grundlovsdag som et symbol på den generelle indenrigspolitiske magtkamp. For første gang i mange år var det ikke kun socialisterne, der arrangerede grundlovsprocession i København. Venstre²² indtog byen for første gang i 1884 og indbød til „Almindelig folkelig Grundlovsfest“, og Højre skød sig ikke længere neutralt ind under forskellige foreninger og meldte klart ud med et „Leve Høire“ og „Leve Estrup“ på forsiden af sanghæfter og pamfletter sammen med et leve for kongen og grundloven.²³ De tre partier var nu organiseret i hovedstaden. Socialdemokratiet havde været det siden 1872, Højres Arbejder- og Vælgerforening blev dannet i 1881, og i 1883 var det Københavns liberale Vælgerforenings tur.²⁴

Som københavnere var det vanskeligt at overse grundlovsdag i provisorieårene, og en meget stor del af byens befolkning var på benene og deltog aktivt i de tre partiers processioner og grundlovsmøder. Det præcise deltagertal er ikke muligt at fastslå, da aviserne var indbyrdes uenige og lå i skarp diskussion om, hvem der havde ret. *Berlingske Tidende* mente f.eks., at 18.000 deltog i Højres procession, og 40.000 i grundlovsfesten i Rosenborg Have i

1886, mens *Social-Demokraten* kun bedømte antallet af processionsdeltagere til 15.000. Omvendt rapporterede avisen, at 30.000 deltog i Socialdemokratiets optog, og omkring 70.000 i grundlovsfesten på Nørre Fæled, mens *Berlingske Tidende* ansløgte tallet til kun at være omkring halvdelen. Mindst tilslutning fandt Venstres arrangementer, hvis stærke landspolitiske stilling ikke for alvor satte sig igennem i hovedstaden. Størst var tilslutningen til grundlovsfesten i 1887, hvor omkring 4.000 gik i procession, og små 10.000 deltog i grundlovsfesten ved Frederiksberg Slot. Men i den sidste halvdel af 1880'erne var der altså sandsynligvis tale om op mod i alt 100.000, som deltog i grundlovsfejringerne. Det var en stor del af Københavns lidt over ca. 300.000 indbyggere.²⁵

Partiernes intense agitation for deltagelse i hver deres grundlovsfest markerer tydeligt den betydning, de tillagde dagen, og hvordan det var en dag for den indbyrdes styrkeprøve. Især Socialdemokratiet satte hele sit agitations- og organisationsapparat ind på at mobilisere til dagen. Planen over festoptogets opstilling med op mod halvandet hundrede foreninger og faner og adskillige musikkorps prydede forsiden af *Social-Demokraten* og lod ingen tvivl om, at det ville blive en storslået fest og demonstration af partiets styrke. Avisen genfortalte jævnligt de socialdemokratiske grundlovsfesters historie og manede, at tilslutningen til processionen og festlighederne dette år måtte og ville overgå, „hvad der havde været præsteret tidligere“.²⁶ I tilbageblik i 1902 konstaterede partiet, at „5. Juni-Dagen lige fra 70'ernes Begyndelse har været vor største Agitationsdag ... Grundlovs-Processionerne her i Danmark lige fra 70'erne har haft uberegnelig Betydning for vore Fagforeningers stærke Vækst. Selve Processionen, med dens Fremmarch i faste, tætsluttede, velordnede Rækker, er jo som et Symbol paa den faglige Bevægelse. De røde Faner med de socialistiske Indskrifter symboliserer vor politiske Bevægelse. Det hele Tog danner som et vældigt, levende Billede paa den samlede, socialdemokratiske Arbejderbevægelse.“²⁷ „I 1870'erne havde det alene drejet sig om 'at gå med' ..., i 80'erne var det væsentligt – under Konkurrencen med Venstre og Højres Tog – Demonstranternes Tal, det kom an paa ... Op gennem 90'erne er Togenes Udsmykning blevet af større og større Betydning. Nu ser Journalisterne paa vort Tog, beundrer det og skildrer det.“²⁸ Men også Venstre formanede, at det var enhver frisindets pligt „at gøre Oppositionens Festtog saa vellykket og imponerende som muligt“, ligesom Højre fremførte, at „jo oftere og i jo større Grad et Parti udfolder sin Styrke, desto mere vil det voxe sig stærkt og tillidsfuldt“, og derfor skulle alle mand af huse.²⁹

SYMBOLKAMP OM STEDER OG KONGER

Partiernes processionstog gik ad forskellige politisk betydningsladede ruter gennem København til forskellige politisk betydningsladede steder, hvor der blev afholdt først politiske møder og siden folkefester. Højre samledes på Ridebanen ved Christiansborg Slot, der efter branden i 1887 lå i ruiner, drog i procession til Eksercerpladsen ved Rosenborg Slot, hvor der blev holdt politisk møde, hvorefter Kongens Have udgjorde rammen om festen. Hermed markerede partiet sin nære tilknytning ikke kun til kongemagten som historisk og konstitutionel kontinuerlig faktor, men også til den siddende konge, Christian IX, der med sine regeringsudnævnelser politisk støttede og muliggjorde Estrup-regimets provisoriske styre.³⁰ Da partiet opgav optøget gennem byen fra 1894, fortsatte det med at holde grundlovsfesten i Kongens Have. Venstre, der som sagt stod relativt svagt i hovedstaden, forsøgte sig et par gange i løbet af 1880'erne med en grundlovsprocession, der udgik fra Frihedsstøtten, hvorved partiets tilknytning til bondebevægelsen blev symbolsk iscenesat. Eksercerpladsen neden for Frederiksberg Slot var i nogle år i 80'erne stedet for partiets politiske møde, som ellers oftest af praktiske grunde blev afholdt på Vodrofflund.³¹

Socialdemokratiet havde i flere år marcheret i grundlovstog i København, men havde holdt fast ved traditionen om at afholde grundlovsfesten i Dyrehaven ved den Slesvigske Sten. Traditionen blev oprindelig grundlagt, fordi partiet som følge af det tidligere nævnte forsamlingsforbud udstedt af Københavns politi måtte henlægge sine offentlige møder under åben himmel uden for byen. Traditionen blev fastholdt, også efter at forbuddet ikke længere blev håndhævet, men det var imidlertid på grund af det store deltagertal blevet et næsten uoverskueligt praktisk problem at transportere de mange mennesker i grundlovsprocessionen med skib eller tog fra byen til Dyrehaven. Desuden måtte kampen tages op mod især Højre, som nu manifesterede sig stærkt på grundlovsdag i København. Fra 1886 blev partiet i byen. Socialdemokratiets grundlovsprocession gik fra samlingsstedet på Nørre Boulevard gennem byen forbi rytterstatuen af Frederik VII ved Christiansborg Slot og ud til festpladsen på den åbne og barske Nørre Fælled. Som følge af et politiforbud mod Socialdemokratiets march gennem indre by måtte ruten omlægges i 1888, men det beklagede partiet egentlig ikke. Nu kunne optøget i stedet passere partiets nye forsamlingsbygning i Rømersgade og hylde dette nye symbol på bevægelsens styrke, og optøget skulle heller ikke længere gå gennem „Storborgergader“, hvor det var Højre, der blev genstand for stort bifald, da „Storborgerne gjorde Stads af

Det socialdemokratiske grundlovsoptog passerer partiets forsamlingsbygning i Rømersgade, 1893. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

hverandre“.³² Og da partiet igen i 1896 omlagde sin rute, lagde det stor vægt på, at når processionen gik mellem Ryesgades arbejderkaserner, bragte den sol, fest og glæde til de tusinde kummerlige hjem og hentede forståelse og støtte blandt gadens proletarfamilier.³³

I 1888 var Frederik VII altså blevet skiftet ud med forsamlingsbygningen, og *Social-Demokraten* fortolkede symbolskiftet således: „Arbejdernes Forsamlingsbygning havde i Aar afløst Frederik den Syvendes Statue som Hovedstation paa Togets Vej, og det var ingen Skade til. Vel har vi aldrig sænket Flagene for Kongesymbolet; det var Grundlovens giver, der blev tænkt paa, men alligevel, i saadan tyve Statuer er der ikke det Forslag som i en eneste Bygning, rejst af Arbejderpartiets Tusinde af Hænder.“³⁴ Socialdemokratiet havde ganske rigtigt gennem alle årene sænket fanerne og lettet på hatten, når de passerede rytterstatuen på Slotspladsen. Nok gjorde partipressen ikke længere så meget ud af denne symbolske handling som i sine reportager i de tidligste år, hvor det i *Social-Demokraten* havde lydt den 7. juni 1874: „Ved Frederik den Syvendes Statue paa Slotspladsen blottede en stor Del af Arbejderne i Taushed deres Hoveder og smykkede Gitteret med de medbragte Kranse og viste saaledes den elskede Folkekonge den

tilbørlige Hyldest.“ Men de fortsatte ritualer, hvilket i særlig grad de øvrige aviser fandt bemærkelsesværdigt.³⁵

Når partiets principielle republikanisme og konkrete kritik af den betydelige magt, som begge grundlove tildelte kongemagten, ikke forhindrede det i at mindes og hylde Frederik VII, skyldtes det i høj grad, at handlingen var et led i den politiske symbolkamp. Det var ham, der havde skrevet under på den grundlov, som godsejerne og konservative kræfter havde indskrænket i 1866 og i provisorieårene helt tilsidesatte. Derfor var de mange statuer, der i disse år blev rejst af Frederik VII, den udstrakte brug af kongens portræt på mindeblade, sanghæfter og andre pamfletter samt talernes hyldest til „Frederik Folkekær“ indirekte en demonstration mod Christian IX og hans støtte til Estrup-regimet.³⁶ Fremhævelsen af den tidligere konge og mindet om den lykkelige overensstemmelse mellem kongens handlinger og folkets ønsker gav styrke og følelse til kritikken af den samtidige politiske situation. Oppositionen havde derfor også kun hån tilovers, når Højre mindedes Frederik VII. „Gitret omkring Statuen er prydet med Guirlander fra „Deltagerne i Grundlovsfesten i Rosenborg Have“. En noget diskret Inskription! Ved Statuens Fod ligger Kranse fra de liberale Vælgerforeninger og Haandværkerforeninger. Maaske kommer der flere; Klokken er ni. Rundt om Ryttersøjlen falbydes Estrups Billede i en Krans af Laurbærblade! Kong Frederik gav Grundloven, og Hr. Estrup faar Laurbærkransen! Historien er dog en sælsom Humorist“.³⁷ Og som svar på de mange fejring af Christian IX's regeringsjubileum i 1888 arrangerede Venstre en række mindefester for Frederik VII og gik i øvrigt så vidt i en erklæring at meddele, at Folketingsflertallet ikke ville lykønske kongen med en regeringstid, hvor hans ministerium havde begået lovbrud.³⁸ Forskellene i partiernes symbolkamp illustreres ved, at Venstres programmer og sanghæfter ofte var prydet med Frederik VII's portræt, mens det var Christian IX eller Estrups kontrafej, der blev trykt på Højres. Socialdemokratiet optrykte aldrig billeder af eller råbte hurra for hverken den ene eller anden konge, og ved Venstres grundlovsfester var det ikke kongen, men partiets „Repræsentanter på Thinget“, der blev hyllet, hvilket var udtryk for den betydning, de tillagde det politiske arbejde i Rigsdagen.³⁹

Kritikken af kongen kom kun sjældent så åbent til udtryk, og skete det, kunne det medføre bøder for majestætsfornærmelse. Uden for landets grænser fandt imidlertid en episode sted, som vidner om, hvor kritisk en stemning der herskede i oppositionen over for kongen. På verdensudstillingen i Chicago i 1893 havde man besluttet, at hvert deltagende lands flag skulle

vaje på det pågældende lands nationaldag. Under den danske fest den 5. juni med over 7.000 deltagere blev festtaleren afbrudt af protestråb fra danske udvandrere, da han holdt en tale for den danske konge. Demonstranterne forklarede, at de ikke ville være med til at hylde kongen, når han godkendte brud på grundloven og provisoriske grundlove. Det var netop derfor, at de havde forladt deres gamle fædreland.⁴⁰

Hverken Socialdemokratiet eller Venstre råbte hurra for Christian IX, og de holdt ingen taler eller sang sange til hans pris. Det gjorde Højre imidlertid, der altid indledte dets grundlovsfester med en sang for Kongen efterfulgt af en lovprisende tale, der fremhævede hans personlige karaktertræk, hans dygtige statsstyrelse og gode overensstemmelse med folket og fremhævede grundlovsdag som „en Fælleslivets Dag for Kongen og Folket“.⁴¹ De dyrkede kongen med opstilling af buste på festpladsen og pyntede sig med portrætmedaljer og billeder i hattene. Højre appellerede til kærligheden til kongen i den politiske kamp for at hævde sit enevældige ideal om staten som hævet over særinteresser og for et magtdelingsprincip, hvor den udøvende magt var skarpt adskilt fra den lovgivende, og hvor altså kongen regerede med Rigsdagens samtykke og ikke omvendt, som justitsminister Nellemann udtrykte det i sin grundlovstale i 1888.⁴² Af kongetroskab måtte nødvendigvis følge en afstandtagen til parlamentarisme, mente Højre. I en grundlovstale beklagede Carl Ploug den manglende kærlighed til kongen og forsvarede ham med, at det ikke var ham, „der nogensinde har stræbt efter at udvide Kongens Magt over Grundlovens Grændser“, men at det var „Andre, som have forsøgt at fornedre ham og den til at blive et brutalt Parties Tyende“.⁴³ Højre fremstillede den aktuelle politiske strid som oppositionens eneansvar og associerede den indirekte med manglende kærlighed til kongen og fædrelandet.

DEMOKRATIETS ISCENESÆTTELSE - PROCESSIONERNES SCENOGRAFI

Grundlovsprocessionernes organisering og deltagerkreds udtrykte de forskellige partiers syn på demokrati, nation og kongemagt. Fælles var imidlertid, at alle optog illustrerede, at partierne og deres vælgere var grundstammen i det politiske system og markerede dermed den udvikling, som var sket siden de første års grundlovsprocessioner, der mere havde iscenesat det gamle lav- og stændersamfund og stænderforfatningen end den almindelige stemmeret og junigrundloven. Arrangørerne var Socialdemokratiet, de

liberale Vælgerforeninger og Højres Arbejder- og Vælgerforening, og det var deres bestyrelser, faner og bannere, der gik i spidsen for processionerne. I Højres tog deltog dog også et stadigt svindende antal arbejderforeninger og Kooperationer, og Socialdemokratiets efterhånden vældige procession omfattede både politiske og faglige foreninger. Når fagforeningerne fyldte så godt op i Socialdemokratiets festtog reflekterede det ikke alene deres politiske støtte, men også partiets betoning af den faglige og økonomiske kamps betydning.

Selv benævnte Socialdemokratiet sin grundlovsfest som arbejdernes folkefest, men inviterede alle, „der hylder Frihed og Fremskridt“.⁴⁴ Venstre kaldte deres fest for de frisindedes almindelige grundlovsfest og søgte med betegnelsen „Oppositionens Grundlovsfest“ at monopolisere oppositionen. Socialdemokraterne mente, at den liberale Vælgerforening samlede „Folk af forskellige Livsstillinger, væsentlig frisindede Studerende, uafhængige Embedsmænd og det lille Bourgeois“.⁴⁵ De karakteriserede dem som gode politiske kampfæller, hvem det kun var at bebrejde, at de ikke samledes om et klart program. Dog kunne tonen variere alt efter det aktuelle samarbejds-klima. Alliancen mellem de to partier besegledes ved grundlovsfesterne med gensidige deputationer med hilsner og taler.⁴⁶ Helt i tråd med Højres selvforståelse som varetager af almenvellet kaldte de slet og ret deres fest for Grundlovsfesten i bestemte antal, og selv mente de, at deres optog overvejende bestod af medlemmer af den københavnske borgerstand, især mellemklassen.⁴⁷ Højre var som regeringsbærende parti både Socialdemokratiets og Venstres vigtigste politiske modstander, og deres aviser bragte stærkt satiriske reportager fra Højres grundlovs-optog og -fest. Men „Kapitalistpartiet Højre“ var desuden Socialdemokratiets vigtigste negative identitetspolitiske markør. *Social-Demokraten* agiterede for, at arbejdernes plads var i socialdemokraternes procession og ved festen på fælleden og ikke ved Højres arrangement, der primært havde tilslutning fra „Kapitalister, Militære og Embedsmænd i den kapitalistiske Stat ... letsindig Ungdom og afhængige Individuer eller fanatiske Estruptilhængere“, hvis fælles kendetegn var den „fuldstændige Mangel paa Evne eller Villie til at tænke en eneste selvstændig Tanke“.⁴⁸ Socialdemokratiet måtte indrømme, at der var arbejdere, som tilsluttede sig Højres optog, men registrerede nøjeregnende og sejr sikkert, hver gang en forening og en fane faldt fra.

Processionernes forskellige politiske og sociale sammensætning var ikke den eneste forskel. Der var også kønsmæssige forskelle. Højres optog var en iscenesættelse af den mandlige stemmeret, for her måtte ingen kvinder

Højres grundlovsoptog i 1887 passerer Kongens Nytorv på vej fra Christiansborg Slot til Rosenborg Slot og Kongens Have. Kun mænd kunne deltage i optøget. Illustreret Tidende, nr. 37, 1887.

deltage. De kunne dog sammen med børnene tilslutte sig festen i Kongens Have. I både Socialdemokratiets og Venstres processioner var der derimod kvindelige deltagere, og netop kvindekønnet blev en markant symbolsk markør i den indbyrdes politiske kamp.

Højre forholdt sig ikke eksplicit til kvindelig stemmeret, men talte nedsettende om de mange kvinder og børn, der fyldte op i de andre optogs rækker. Ved at argumentere for, at de ikke burde tælles med, markerede Højre, at kvinderne ikke skulle regnes som fuldgyldige medborgere. Kvinderne var derimod tildelt en betydningsfuld rolle som tilskuere, der fra vinduer „kastede Blomster, viftede med Tørklæder og hilste med store og smaa Dannebrogslag“, mens mændene hilste tilbage med svingende hatte og et „uafbrudt Khor af Hurra- og Leveraab for Damerne“.⁴⁹

Omvendt fremhævede Venstre og Socialdemokratiet kvindernes deltagelse i processionerne. Venstre indbød altid både mænd og kvinder, glædede sig over de mange frihedselskende kvinders opslutning og ironiserede over Højres „forsvarsvarme Damer“ og deres tilskuerrolle. På det københavnske Venstres grundlovsfester blev der talt om, at kvinden skulle have politiske rettigheder, og det blev fremhævet som glædeligt, at kvinder var begyndt at

deltage i det offentlige liv. Men at der fortsat skulle være tale om kønskomplementaritet, herskede der samtidig ingen tvivl om. „Men hendes vigtigste Gærning ligger dog i Hjemmet; dér er det, at hun skal indpode Børnene Frihedsideerne sammen med Modermælken“, sagde f.eks. dirigenten på grundlovsmødet i 1889, hvorefter der blev råbt et stormende hurra til den danske kvindes pris. Det samme gentog sig i 1893, da der efter at have været givet støtte til kvindernes krav blev råbt hurra „for den gæve Dannekvinde, der vil vedblive at være som Kvinde, men som ogsaa vil tage fat i Arbejdet for Frihed og Fremskridt!“. Så var ordene mere kontante, da den første kvinde, Louise Nørlund, fik overladt talerstolen ved Venstres grundlovsfest i 1890: „Vi vil kun sige til Mændene, at de har ikke gjort deres Sager godt. ... Herefter vil vi Kvinder møde frem ved alle Lejligheder og tale vor Sag. Kvindebevægelsen er ikke til at standse – og standser ikke, før Kvinden ogsaa rent politisk opnaar Mandens Ret.“⁵⁰ Kvindelige talere blev dog ikke hermed et fast indslag.

Også Socialdemokratiet tog afstand fra Højres kvindesyn og mente, at man skulle lade „Højres Kvinder være ene om den Nedværdigelse, at Mændene besørger Afgørelsen af deres politiske Anskuelse“. Højre mente ifølge Socialdemokratiet, at kvinderne skulle holde sig fra politik, hvilket de også forgæves havde sagt til først bønderne og siden arbejderne. Partipressen modstillede Højre og Socialdemokratiets kvindesyn: „Naar Højre vil sige noget rigtig nedsættende om Socialdemokratiets Festtog paa Grundlovsdagen, saa fortæller de, at der var Kvinder med. Højre kender nemlig kun Kvinderne som Pyntedukker og Baldamer eller som Fabriksslaver, men ikke som selvstændigt tænkende Væsner, der ogsaa har en Vilje og et Krav at bære frem.“⁵¹ Selvom der altid havde deltaget kvinder i Socialdemokratiets grundlovsfest, havde de ifølge partiet selv hovedsageligt deltaget som hustruer eller mødre. Men da de første kvindelige fagforeninger i 1886 tilsluttede sig optøget under egne faner og dermed i egen ret, satte partiet ind med en stærk agitation rettet specifikt mod kvinderne. Kvindernes plads var ikke ved deres mands arm. De skulle gå under de kvindelige foreningsfaner for herved at markere deres selvstændige politiske virke. Ude på fælleden kunne de så finde sammen med familie og venner. Når Socialdemokratiet også senere så stærkt fremhævede, at kvinderne skulle tilslutte sig enten det kvindelige Arbejderforbunds eller den socialdemokratiske Kvindeforenings optog, var det for i polemik mod kvindebevægelsen at markere, at „Kvindernes Frigørelse staar i den nøjeste Forbindelse med Arbejderstandens Frigørelse i det hele taget og kun er mulig i Samklang og Overensstemmelse med

denne. ... Ingen vil bestride, at Kvindens Fremtræden paa Litteraturens og Kunstens Omraade har sin store Betydning, men det skal dog sikkert vise sig, at det kun er gennem Kampen for den økonomiske Frigørelse, saaledes som denne Kamp føres af Socialdemokratiet, at det er muligt at naa frem ogsaa til de politiske og andre borgerlige Rettigheders Anerkendelse.“⁵²

Men det var først ved den socialdemokratiske grundlovsfest i 1890, at der for første gang var kvinder blandt de politiske festtalere. Det var en fast tradition i disse år, at der ved de tre og fra 1896 fire talerstole på Nørre Fællede først blev talt om grundloven og friheden og siden om socialismen og arbejderne. I 1890 var „Kvinden“ et nyt tema, og det var disse taler, Johanne Meyer, Anna Jensen og Kelly Lagesen holdt. De fik altså ikke tildelt taletid om de almindelige politiske emner, men talte om kvindens stilling og politiske ligestillingskrav og i særlig grad om, at kvinderne skulle støtte Socialdemokratiet, fordi det som det eneste parti fuldt og helt anerkendte kvindens ligeberettigelse. Men det var en enlig svale. Først i 1915 talte en kvinde igen ved den københavnske grundlovsfest.

Både Venstre og Socialdemokratiet krævede kommunal valgret til kvinderne, og Socialdemokratiet havde lige siden Gimle-programmet fra 1876 haft kvindelig valgret på programmet som en integreret del af en almindelig, lige og direkte valgret.⁵³ Men det kvindelige valgretskrav blev ikke rejst med styrke hverken i paroler eller taler på grundlovsdag, der ellers måtte siges at være en oplagt anledning. De to partiers grundlovsprocessioner og grundlovsfester reflekterede således, at de inkluderede kvinderne i demokratiet, men at det kvindelige valgretskrav ikke var prioriteret i praksis, og at der ikke herskede reel ligestilling i det politiske arbejde.

DEMOKRATI OG NATION

Forfatningskampen blev også en kamp om det nationale. Det var ikke noget nyt, at det nationale og demokratiske var tæt sammenvævet, og i 1849 havde det båret frugt i junigrundloven. Den nationale enhedsfølelse havde i de efterfølgende årtier udviklet sig til en masseideologi, og i det halve århundrede efter 1864 skabtes på én og samme tid de materielle betingelser både for udbredelse af en fælles national identitet og for etablering af partikulære identiteter. Holdninger til nationen, nationalfølelse og spørgsmålet om den rette danskhed blev centrale omdrejningspunkter i kampen for en demokratisk forfatning og for bedre sociale og økonomiske vilkår. Uenighederne fulgte i det store og hele de almindelige politiske delingslinjer.⁵⁴

Ved grundlovsfesterne blev den nære sammenhæng mellem synspunkter på det demokratiske og nationale tydeligt eksponeret i symbolerne, i sangene og musikken og i talerne, hvilket understreger det forhold, at den politiske kamp om magten ikke gjorde det muligt at opretholde illusionen om, at grundlovsdag kunne iscenesættes som nationaldag.

Alle tre partier henviste til begivenhederne i 1848, men hvor Venstre og Socialdemokratiet understregede, at den nationale ide og bevægelse havde været nært forbundne med den demokratiske, var det folkets „Offervilje og selvforægtende Fædrelandskærlighed“ under Treårskrigen samt forsvarets betydning for den militære sejr, som Højre fremhævede. Det var kærlighed til fædrelandet, der skulle forene nutid og fortid, og Højre mente, at det var det eneste parti, der havde bevaret ånden fra 1848, fordi det gjorde mest for forsvaret.⁵⁵ Ved Højres grundlovsfester handlede det ikke om at forsvare grundloven, men om at forsvare Fædrelandet. Nationalismen var et helt centralt element i de statsbærende lags legitimeringsgrundlag, og forsvars-sagen var Højres mest fremtrædende kamptema i disse år og blev brugt som redskab til at splitte Venstre og fremstille Socialdemokratiet som om ikke direkte landsforræderisk så i hvert fald fædrelandsfjendsk. Mest forbitret var forsvarsdebatten i 1880'erne. Den fandt et roligere leje efter et politisk forlig mellem Højre og Venstre i 1894, som nok umiddelbart satte punktum for de provisoriske finanslove, men ikke løste forfatningsspørgsmålet. Højre gjorde forsvarsvilje til en lakmusprøve for fædrelandskærlighed og danskhed identisk med forsvarsvilje.⁵⁶ Symbolsk iscenesatte partiet sin militære nationalisme ved at lade militærorkestre gå i spidsen for grundlovsprocessionen og spille „Den tapre Landssoldat“ og andre militære sange og ved at lade kanonsalutter indlede selve festen, ligesom en del af processionsdeltagerne var iført uniformer.

Ved Højres grundlovsfester stod kærlighed til konge, fædreland og flag samt den kristne tro i centrum og blev brugt til at forsvare Estrups provisorier og angribe Venstre og Socialdemokratiet for deres politiske opposition og manglende forsvarsvilje. Flag og bannere var vigtige symboler ved alle partiernes fester, og selvom Højre ligesom Socialdemokratiet lagde vægt på, hvor mange foreningsfaner der sluttede op om deres procession, så var Dannebrog Højres altoverskyggende flagsymbol. „Kun Dannebrog vi har som Flag“ hed det i en af partiets grundlovssange med henvisning til Socialdemokratiets røde faner, ligesom højrepressen altid i sine grundlovsreportager fremhævede, hvor få Dannebrog der havde været i socialisternes procession.⁵⁷ Dannebrog var repræsenteret ved alle de forskellige politiske

grundlovsfester, men fik tillagt forskellig betydning. Mens det ved venstrefesterne var symbol for nationen og det folkelige fællesskab, var det for Højre mere knyttet til kongen, staten og forsvarsviljen. Som en direkte kommentar til socialdemokraterne hed det i en grundlovstale i 1887: „Det er ikke til at forundres over, at de, der nægte at have et Fædreland, ikke ville være med til at værgе det, thi man værger kun, hvad man elsker. Og naar de haane vort Flag, saa haane de ogsaa vort Land, igen naar de haane det, vil vi ikke taale det. Vi vil værne vort Fædreland, vort Sprog, vort Flag.“⁵⁸

Ved at besyngе fædrelandskærlighed som noget, der burde forene nationen på tværs af uenigheder, gjorde Højre selv det til et politisk tema.⁵⁹ Det var et gennemgående tema i Højres grundlovstaler at hævde forbindelsen mellem konge og folk som bærende for den nationale identitet og et ideal om staten som hævet over særinteresser. Heraf fulgte, at partiet fremstillede den aktuelle politiske strid om forfatningen som en ond gerning mod kongen og mente den skyldtes, at egoisme, ærgerrighed og materialisme havde erstattet fædrelandskærligheden. I en grundlovstale i 1890 fremførte justitsminister Nellemann således, at det mindre handlede om den ene eller anden fortolkning af forfatningen, men om at „hele den bestaaende Samfundsorden“ var truet af en materialistisk livsanskuelse, der stod i nær forbindelse med den socialistiske lære. „Fra disse Anskuelsers Side kommer den farligste og dybestgaaende Spire til Tvedragt og Splittelse i vort Folk“, der ville føre til „Brud med hele den bestaaende Rets- og Statsordning, til Opløsning af Ejendomsretten, Ægteskabet og Familien, til Nedbrydelse af alle hidtil gjældende og anerkjendte Begreber om Religion og Sædelighed“. Nellemann udpegede disse nedbrydende kræfter som noget, der ikke var opstået i det danske folk, men var kommet udefra og båret af dem, der ikke mente, de havde et fædreland. Ved at associere disse kræfter med indre og ydre fædrelandsfjender kunne han samtidig appellere til alle de kræfter, der trods andre meningsforskelle om f.eks. forfatningen mente, at „have et Fædreland, som det er vor faste og vigtigste Pligt at forsvare, et Fædreland, hvis Frelse gjælder mere end den Enkeltes Velfærd“, og han manede til „fælles og enig Modstand mod de fædrelandsfjendtlige Retninger i Nutiden.“⁶⁰ Det var imidlertid ikke kun Socialdemokratiet og socialismen, der udgjorde den revolutionære trussel. Der blev også advaret mod Venstre, som med bl.a. riffelforeningerne havde grebet til revolutionære midler.⁶¹ Højre konstruerede således betydningsmæssigt en forbindelse mellem fædrelandskærlighed, kongetroskab og forsvarsvilje på den ene side og et paternalistisk statsideal, antiparlamentarisk magtdelingsprincip og Estrups regeringsmagt på den anden.

Venstre var dybt splittet i synet på det nationale, men bortset fra det grundtvigske højre kunne det store flertal forenes om det synspunkt, at det var grundloven og ikke et stærkt militær, der kunne forsvare Danmark.

Knækked Stormen end en Mast,
har vor Granskov nok af Planker,
Danmarks Grundlov stærk og fast
holder end som Redningsanker.

hed det i Alfred Ipsens sang for Danmark ved grundlovsfesten ved Frihedsstøtten i 1886. Her talte Viggo Hørup og afsluttede fyndigt sin tale med det ønske for Danmark, „at der altid maa være en Grænsevagt af demokratisk Forstandighed“ til at forsvare Danmark.⁶² Det var gennem kampen for juni-grundloven og i bredere forstand folkefriheden, at folket bedst forsvarede sit fædreland. I en grundlovstale udtrykte folketingsmand Trier således, at et forsvar for Danmark var, når „det danske Folk kæmper for sin Frihed og sin Ære“.⁶³ Venstre satte sin lid til folkets indre styrke. For Venstre var den politiske kamp for folketingsparlamentarisme og anerkendelse af Folketinget og den lige og almindelige valgret som folkestyrets kerne derfor også rettet mod Højres fædrelandsforståelse og på det dagsaktuelle plan mod Højres forsvarspolitik og befæstning af København. De protesterede skarpt imod Højres forsøg på at tage patent på nationalfølelsen.

På Venstres grundlovsmøder blev der talt om en demokratisk nationalfølelse, der forenede brodersind og fædrelandskærlighed. Ved grundlovsfesten i København i 1887 udtrykte kaptajn Fischer det således i sin tale for fædrelandet: „Hvis vi i vor Iver stængede alle de af vore Medborgere ude, som ikke kan gaa med os gennem tykt og tyndt, har vi saa vist Brodersind? Nej, og uden Brodersind, ingen Fædrelandskærlighed. ... Vort brodersind skal kendes derpaa, at vi agter andres Ret, samtidig med at vi forsvarer vor egen.“⁶⁴ Og for Viggo Hørup var den rette nationalfølelse netop at lytte til folkets krav og arbejde for fædrelandets fremskridt: „Naar vi paa vor Frihedsdag bringer Fædrelandet vor hyldest, saa bringer vi den som frie Mænd. Men en fri Mand elsker sit Fædreland, ikke med fede Ord og vaade Øjne, men ved at forstaa Folket og dets Krav og ved at stille al den Lidenskab, han ejer, til Fædrelandets Tjeneste, om det dog maatte lykkes ham at bringe det et Skridt frem.“⁶⁵ Hørup tog afstand fra Højres militaristiske nationalisme, men han var ikke anational, og selvom han tilhørte det europæiske Venstre, indeholdt hans taler på grundlovsdag en række af de samme elementer i holdningen til det nationale som det

Venstrefolkene i København samledes ved de liberales grundlovsfest på Eksercerpladsen ved Frederiksberg Slot i 1887. Illustreret Tidende, nr. 37, 1887.

grundtvigske Venstre. Hørup talte om en danskhed, hvor sproget havde en særlig evne til „at tale ærlige Ord for en ærlig Sag“, og hvis lidenhed havde gjort det særligt disponeret for frihed og lighed. Det var det danske sprog og muligheden for at føle sig fri, der skulle forsvares, og han fortsatte med at sige: „Vi misunder ikke Prøjserne deres Pikkelhue eller Russerne deres Knut, men for vort Land hævder vi Friheden og Retten, som vi fik for at jævne det Smaa med, hvad der er stort.“⁶⁶ Denne selvhævdende dyrkelse af Danmarks lidenhed var udbredt i det grundtvigske Venstre, hvis opfattelse af danskhed skabtes i en vekselvirkning mellem de indre værdier og deres ydre modsætninger, først og fremmest repræsenteret ved det tyske.⁶⁷ Men også på de københavnske grundlovs møder kunne man høre antityske toner, der blev anvendt i den indenrigspolitiske kamp. Octavius Hansen lignede Estrup med Bismarck og hånede højremanden Matzen for hans tyske aner: „Vi, som er danske og vil vedblive at være det, vil ikke tillade Folk, der ikke engang kan tale det danske Sprog rent, at sige, at vi ikke er det. (Hør! Hør!) Vi, der hører hjemme i Kongens Kjøbenhavn (stærke Raab: Folkets Kjøbenhavn) og som hedder Pedersen, Hansen og Madsen uden tz er også Europæere, da Danmark jo faktisk ligger i Europa, og derved befinder vi os meget vel.“⁶⁸

Nationen var i Venstres forståelse bundet sammen af et kulturelt fællesskab i fortid og nutid, og sproget, historien og naturen var de konstituerende elementer i en danskhed, der dyrkede landets lidenhed. Denne betydningsmæssige sammenhæng gik igen i sang efter sang ved Venstres fester og således også i en anden sang af Alfred Ipsen sunget ved festen ved Frihedsstøtten i 1887.⁶⁹

Man siger vel, at Kjærlighed
fra Arilds Tid har valgt i Blinde,
at ingen Elsker rigtig véd,
hvorfor han valgte netop „hende“.
Og, hvis en fremmed til os kom,
maaske han fælded' samme Dom;
men, spurgte han os selv derom,
vi vilde ufortøvet svare:

Vi elsker dette Land, fordi
det valgte os til sine Sønner,
og, naar vort Dagværk er forbi,
med hvilen i sit Skød os lønner,
fordi vi i dets bløde Muld
har nedlagt mangt et trofast Kuld
af Mænd, hvis Navn har Klang som Guld,
hvis Gjærning lever end i Landet.

Og rammer Skæbnens Haand os haardt,
og maa vi Sorgens Brandkorn høste,
og er vor Fremtid sort i sort,
da kan dets Haand os blødest ryste,
fordi vi mest har hjemme her
blandt Bakkedrag og Tørveskær,
hvor Havet overalt er nær
og blæser Skyggerne fra Panden.

Vi elsker det for hver en Sti,
vor Fod i glade Timer Traadte,
fordi vi her har følt os fri
og bygget store Drømmeslotte,
fordi vi dør den Dag, dets Sprog
maa segne under fremmed Aag;
men stærkest det maaske os drog,
fordi det er saa svagt og lille.

Vi elsker det, fordi vi véd,
at ved hver enkelt Søn det hænger,
og mere til vor Kjærlighed
end hine store Lande trænger;
vi bindes af dets trange Kaar,
vi bindes af dets dybe Kaar,
vi bindes af dets dybe Saar
og saa af Haabet om en Vaar,
der dækker lidt af Vintrens Flænger.

For Venstre var det ikke kongen, flaget eller det militære forsvar, der var kernen i fædrelandet, det var folket, „det Folk, der bor deri“, som Trier udtrykte det.⁷⁰ Men hvem folket var, herskede der ikke enighed om, og herom lød det også forskelligt ved grundlovsfesterne, afhængigt af hvilken venstregruppe der stod som arrangør. Ved de grundtvigsk dominerede grundlovsfester rundt om i landet var der ingen tvivl om, at det folk, der skulle styre, var bondestanden, og fra møderne blev det stolt rapporteret om den livlige politiske debat, der havde udfoldet sig ved festerne. Således hed det f.eks. om grundlovsfesten i Herthadalen i 1886, at da talerne var slut, fulgte „en livfuld Vekselvirkning mellem Taler og Tilhørere, saaledes som den er blandt saa politisk udviklede og vaagne Folk som de sjællandske Bønder“.⁷¹ I København var det den liberale vælgerforening og Fremskridtsklubben, som arrangerede grundlovsfesterne i 1880'erne, hvis synspunkter og medlemskreds senere kom til at danne kernen i Det Radikale Venstre. Her hældte man mere til Hørups og det europæiske Venstres forståelse af, at folket ikke kun var lig med bønderne, men også omfattede husmænd og arbejdere, der derfor ligesom bønderne også skulle opbygge myndighed og værdighed, have stemmeret og inkluderes i demokratiet.

På Venstres grundlovsfester under forfatningskampen var det den fælles politiske opposition til Estrup-regeringens provisoriepolitik og kampen for parlamentarisme, der stod i centrum, ligesom den hårde politiske strid lagde en vis dæmper på den nationale selvforherligelse, der ellers kunne præge andre af især det grundtvigiske Venstres folkefester. Det var primært i talerne, at venstregruppernes forskellige nations- og folkebegreber manifesterede sig. For gennem sangene og valg af national-historisk betydningsladede feststeder, hvor folkets fortid og nutid kunne smelte sammen, iscenesattes i udstrakt grad en kulturel nationsforståelse. Men festens genstand og især den aktuelle konflikt forskød den kulturelle nationsforståelse, der dominerede Venstre, en smule over i retning af en nationsforståelse med vægt på de politiske rettigheder og det politiske fællesskab. Selv Dannebrog blev brugt

i en skarp symbolprotest. Flere gange lød det fra Venstre, at det i stedet for at festligholde grundlovsdag måske gav bedst mening at „klæde sig i Sørgedragt og stikke Flaget på Halvt“.⁷² Det skete faktisk. I 1886 kunne *Vendsyssel Tidende* i sin grundlovsreportage meddele, at Dannebrog vajede på halv stang i næsten alle landsogne i Hjørringområdet i sorg over den behandling, provisoristerne gav landets forfatning.⁷³ Det må siges at være skrap kost, og det var da heller ikke det almindelige billede. Dannebrog som symbol på nationen og det folkelige fællesskab ledsagede i stort antal Venstres grundlovsprocessioner og omkransede og prydede almindeligvis festpladserne.

Når Socialdemokratiet skulle fejre grundlovsdag, prydede både røde faner, alle nationers flag og Dannebrog processionen, forsamlingsbygningen i Rømersgade og festpladsen. Det var de røde faner, der ubetinget dominerede billedet og blev hyldet mest i reportager, taler og sange, og denne prioriterede flagcocktail illustrerer på udmærket vis Socialdemokratiets position mellem socialisme og fædrelandet, mellem internationalisme og nationalfølelse i denne periode.⁷⁴ Internationalismen var det ledende princip, men det udelukkede ikke, at også socialdemokrater kunne nære varme følelser for fædrelandet. I spidsen for optøget blev Internationales røde fane båret, og i dets folder var det ikke kun fremtiden, der var gemt. Fanens forhistorie blev tillagt stor betydning som symbol på selve den danske arbejderbevægelses historie og kamp. Historien om, hvordan Den internationale Arbejderforenings røde fane havde måttet stå sammenrullet i et hjørne ved den første socialdemokratiske grundlovsfest i 1872 på grund af et forbud nedlagt af Københavns politimester Crone, blev hyppigt genfortalt. Året efter var forbuddet endnu ikke hævet, men en fane for snedkersvendene med inskriptionen „Frihed, Lighed og Ret“ blev der trods den store lighed ikke grebet ind over for.⁷⁵ Siden da var den røde fane uden indgriben med ved alle de socialdemokratiske grundlovsfester, men det er bemærkelsesværdigt, at den på grund af processionsforbud først i år 1900 kunne danne fortrop i 1. maj-optøget i København, ti år efter at den internationale fest- og kampdag var blevet indført.⁷⁶ „... Internationales Fane, Veteranen, der har overlevet Politiforbud fra 1873, haft Husarklinger galopperende imod sig i 1874, fulgt os til den slesvigske Sten, gået i Spidsen for alle vore Grundlovstog og gjort det med Hæder igen i Gaar“, hed det f.eks. i *Social-Demokratens* reportage i 1888, og den fortsatte: „Henad Boulevarden flokkedes saa efterhaanden hele dens store Familie, Flag ved Flag, Rødt ved Rødt, hver med sin Historie og med Mænd og Kvinder omkring sig, der kunne fortælle, hvilke Ofre

der var bragt for den.“ Fagforeningsfanerne strukturerede hele optoget, og hver ny fane blev opmærksomt registreret og beskrevet.

Med de mange røde faner iscenesatte Socialdemokratiet klasseidentiteten som den vigtigste, hvilket også kom til udtryk og blev befæstet i sange og musik, hvor der blev fokuseret på arbejderklassens undertrykte stilling og markeret en stærk tro på, at klassens sammenhold og iboende kraft ville sejre. Internationalismen blev markeret med både fanen, hovedparolen „Frihed, Lighed og Broderskab“ og de internationale arbejdermelodier, der blev spillet som marchmusik under optogets vej gennem byen, og til hvilke der blevet skrevet nye lejlighedsange. „Marseillaisen“, „Socialisternes March“ og „Internationale“ var indikation på arbejderbevægelsens identitetsskabende sammenhold og følte fællesskab på tværs af landegrænser. Om det internationale broderskab hed det f.eks. i en sang på „Marseillaisen“ i 1885:

Ej i et enkelt Land
men viden over Strand
vaj røde Flag
paa Sejrens Dag
for Broderskabets Sag.⁷⁷

Partiets internationalisme blev tillige iscenesat med flag fra andre nationer, og det blev af partipressen tolket på følgende måde i polemisk opposition til nationalismen og med hint til det ømfindtlige slesvigske spørgsmål: „Fra Vinduerne vajede tyve Flag, men Flag fra alle Nationer, Tegnet paa, at vi vil slette de militære Grænser, og at intet Kort og intet Dannevirke spær- rer vort Syn ude fra de Mennesker, som tale et andet Sprog end vort.“⁷⁸ Brugen af Dannebrog var hverken noget, partiet gjorde noget ud af eller eksplicit forklarede. Men de var der, og det kan tolkes som en markering af, at også partiet og arbejderklassen var en del af nationen.⁷⁹ Samtidig kunne deres tilstedeværelse fungere som forsvar over for især Højres beskyldninger om fædrelandsfjendtlighed, selvom det nok mere havde virkning indadtil i forhold til arbejderbevægelsens medlemmer og til samarbejdspartneren Venstre, end det var noget, der bed på højrefolkene.

Socialdemokratiet forsøgte at imødekomme beskyldningerne for manglende fædrelandskærlighed med udredninger af, hvordan de så på forholdet mellem fædrelandet og det internationale princip. Det var f.eks. temaet i en af de tre hovedtaler ved grundlovsfesten i 1883, hvor Holst afviste, at arbejderne i den socialistiske bevægelse skulle være fjender af fædrelandet og ikke nærrede kærlighed til det. Han fremførte, at bevægelsen anerkendte og ville

værne om det, der var overleveret af forfædrene, men at man forbeholdt sig ret til at skelne kritisk mellem det, der var værd at bevare, og det, der måtte forandres. Ligesom de øvrige partier deltog Socialdemokratiet i kampen om at definere, hvad der var den rette danskhed. Holst tog stærkt afstand fra Højres militaristiske fædrelandskærlighed og fremførte, at „vor Fædrelandskærlighed er derfor af en anden Natur end vore modstanderes saakaldte Fædrelandskærlighed, idet vi tilstræber at gavne Landets Befolkning, medens hine søge at skade den. ... Det eneste, som vi ere i Stand til at betegne som Fædrelandskærlighed, bestaar i at arbejde for Friheden og for at skabe Velvære og Lykke for enhver Statsborger, og da Bestræbelser i denne Retning finder Sted i hele den civiliserede Verden, bør vi skænke disse Bestræbelser vor fulde Sympati, og handle i Overensstemmelse hermed.“⁸⁰ For Socialdemokratiet var sand nationalfølelse altså uløseligt forbundet med viljen til at skabe social og demokratisk ligestilling mellem landets borgere, hvilket ikke stod i modsætning til at nære agtelse for andre nationer. Tværtimod var den internationale solidaritet en forudsætning for realiseringen af den ægte nationalfølelses program. Arbejderklassens fordring var ifølge Holst, at fædrelandet skulle give arbejderne en menneskeværdig tilværelse, og han formulerede hermed det grundlæggende synspunkt, at arbejderklassens identifikation med nationen var uløseligt forbundet med politisk og social integration, altså at det kom til at eje dets jord, kapitaler og værdier.

Når Socialdemokratiet festligholdt grundlovsdag, fremhævede det, at nationalitetsbegrebet oprindeligt havde været tæt forbundet med den demokratiske ide, som nu med arbejderbevægelsen yderligere var blevet knyttet sammen med det sociale.⁸¹ Nationalfølelse og internationalisme var i den socialdemokratiske forståelse komplementære, men det primære var klasseidentiteten og internationaliteten helt frem til omkring 1. verdenskrig, hvor det med dramatisk tydelighed blev klart, at prioriteringen nu var omvendt. En glidende udvikling kan iagttages i gradvise forandringer i grundlovsfejringernes symbolkultur. I løbet af 1890'erne blev der flere Dannebrog i grundlovsoptøget, som også nu kunne marchere til forskellige nationale melodier. Det var en udvikling, partipressen selv bemærkede, men i øvrigt ikke reflekterede over.⁸²

Højre iscenesatte grundlovsdag som en nationaldag ved at lade fejringen af fædrelandet være omdrejningspunktet for symbolkultur og taler, men partiet blev presset af oppositionen til offensivt at forsvare, hvordan 1866-forfatningen og provisorierne i ånd og mening var i fuld overensstemmelse med festdagens genstand, junigrundloven. Omvendt blev oppositionspartierne

tvunget til at forsvare, at også de nærede varme følelser for fædrelandet, men de hævdede samtidig, at deres fædrelandskærlighed og nationssyn var af en anden slags end Højres. De to oppositionspartier kunne til en vis grad mødes i en forståelse af nationen som et politisk fællesskab og af nationalfølelsen som bestemt af viljen til at arbejde for fremskridtet. Men mens Socialdemokratiet med sin internationalisme klart markerede en politisk nationside og fandt, at nationen tilhørte en bestemt historisk epoke, var venstregruppernes nationssyn mere sammensat og rummede glidende overgange til et kulturelt nationssyn, hvor sprog og territorium blev tillagt essentiel værdi. Heller ikke enkeltpersoner hævdede almindeligvis et rent og konsistent syn på nationen, men forskellene mellem især det grundtvigske Venstres og Socialdemokratiets nationssyn og folkebegreb blev dæmpet af den aktuelle fælles demokratiske forsvarskamp. Trods indbyrdes uenigheder stod øget lighed mellem nationens borgere i centrum, og derfor anså de grundlovsdag som en kampdag for demokratiet og ikke som en nationaldag.

GRUNDLOVEN MELLE M FORTID, NUTID OG FREMTID

Den dagsaktuelle politik fyldte meget på grundlovsdag, men fortolkninger af fortiden var som tidligere beskrevet implicit indlejret i symbolkulturen og var desuden et direkte indslag i langt de fleste taler. Med genfortællinger af den danske forfatnings historie blev den nutidige politik legitimeret både følelsesmæssigt og argumentationsmæssigt, og omvendt blev fortiden i vid udstrækning funktioner af partiernes aktuelle politik og demokratiopfattelser.

Højre præsenterede grundlovsdag primært som en fest for fælles minder, hvor fælleslivet mellem konge og folk og fædrelandskærligheden kunne forene „Nutid og Fortid“ og få „os til en Stund at glemme vore Dages bitre Kamp“, som justitsminister Nellesmann sagde i sin grundlovstale i 1888, mens forfatningskampen rasede.⁸³ Venstre derimod understregede, at partiet ikke ønskede at fejre grundlovsdagen „blot som en Mindefest om det politiske Gennembrud i 1848, men ogsaa som en Haabets Dag, der sætter de Følelser og Tanker i Bevægelse, hvorpaa Freden skal bygges“, som det hed i annoncen for grundlovsfesten i 1887. Mindet om, hvad grundloven engang havde været for det danske folk, kunne mane til ihærdigt arbejde for at rejse den af gruset og styrke frihedsfølelsen og sammenholdet blandt dem, der ville demonstrere mod et vrængbillede af en forfatning og mod en politik, „der for en Tid har sat os ud af de konstitutionelle Staters Rækker

og givet Landet til Pris for en Borgerkrigs Uhygge“.⁸⁴ Også Socialdemokratiet lagde vægt på, at mindet om fortiden måtte danne udgangspunkt for betragtninger over øjeblikkets situation og fremtidens håb. Mens partiet i de første år af dets levetid i højere grad betonedede, at det holdt grundlovsdag for at mindes „den Dag, da en folkekær Konge beseglede Folkets Frihedsbrev“, understregede det senere, da forfatningskampen spidsede til, at arbejderne ikke stod i taknemmelighed til en grundlov, som de ikke fik det store udbytte af. Men først og fremmest holdt partiet grundlovsfest „for at styrke Tilliden og Handlekraften hos os selv og hos dem, der sammen med os føler Aaget og er til sinds at afkaste det“.⁸⁵ Også de andre partier havde dette identitetspolitiske og organisationsopbyggelige perspektiv, men det var mest udtalt i Socialdemokratiet, hvis fortidsfortællinger derfor også ofte handlede om bevægelsen selv. Partiets generelle fremtidsorienterede ideologi og retorik slog kraftigt igennem i forbindelse med grundlovsdagens folkefest og overskyggede dens mindekarakter. Således skrev *Social-Demokraten* på den 5. juni 1896: „Paa denne Dag er det, som om der løftes en Flig for den Fremtid, vi allesammen arbejder paa at skabe, og som om vi ser ind i en Lysglans af den Lykke, der er Menneskene forbeholdt. Vor March igennem Byen er som en Bebudelse af denne Lykke.“ Og ude på festpladsen på Fælleden ville de rejse et billede på det nye samfund.

Med de to patosformler „kongen gav“ og „ånden fra 48“ markerede Højre de to vigtigste elementer i dets fremstilling af fortiden. De indgik i en særlig betydningssammenhæng, hvor „ånden fra 48“ ikke blev forbundet med den demokratiske bevægelse, men skulle minde om den udbredte, stærke og succesfulde forsvarsvilje. Med billedet af grundloven som en kongelig gave genfortaltes historien om enevældens fald på en måde, der understregede kongemagtens evne til at skabe et lykkeligt og samdrægtigt fællesliv. I en lang og historisk anlagt grundlovstale i 1888 understregede justitsminister Nellemann, at den frie forfatnings indførelse var resultat af en uundgåelig og naturlig proces, men at begivenhederne i 1848 og kongens personlighed betød, at junigrundloven var gået for vidt.⁸⁶ På 50 års afstand udtrykte folketingsmand Hammerich det således: „Det vi kan se, er et Folk, der, maaske altfor let, fik sin Del i Landets Styrelse og sikkert ogsaa fik en Del i Magten, der gik videre, end det var modnet til.“⁸⁷ Friheden var blevet givet med mere rund hånd, end mange dengang havde anset som rigtigt, ja, nu var det også kommet frem, at selv kongen i sidste øjeblik havde følt en vis ængstelse, da han underskrev junigrundloven. Men selvom forfatningen altså ikke var uden fejl, så havde det ifølge højrefolkene aldrig været

hensigten at gå fra kongens til en enkelt stands eller et enkelt samfundslags herredømme. Det var imidlertid, hvad junigrundlovens brede valgret til begge ting havde medført. „Derfor blev saa stor en Magt med fuld Tillid lagt i den menige Mands Haand,“ sagde Hammerich i sin grundlovstale og fortsatte: „Og hvem havde ganske naturligt Magten over den menige Mand, det havde Bondestanden, der selv talrig havde under sin Indflydelse Folkets store Flertal. Hvor meget godt, der nu end kan siges om vor dygtige Bondestand, hvor mægtig den end var gaaet frem efter de store Landbo-reformer fra Aarhundredets Begyndelse, saa stod det inden længe klart, at den ikke var og ikke kunde være modnet til at tage Styret, og da den dog mente at have baade Ret og ogsaa Magt dertil, søgte den at naa sit Maal med at pukke paa sin Talmajestæt, og det ubegrænsede Flertalsherredømme gjennem et enevældigt Folkething blev dens Fane.“

Højre legitimerede grundlovsrevisionen i 1866 med, at den efterlevede junigrundlovens ånd og mening ved at rette op på dens ikke intenderede radikalitet og med, at folket i kraft af sin umodenhed ikke var i stand til at varetage almenvellets interesser. Med revisionens etablering af et egentligt tokammersystem var der skabt et Landsting, som repræsenterede de konservative interesser i landet, hvilket havde fjernet farerne for sammenstød mellem kongemagten og Rigsdagen. Derved havde det været muligt at bevare grundloven. Højre fejrede altså nok junigrundloven på grundlovsdag, men i lige så høj grad 1866-grundloven. Dens fortjeneste var, at den havde modstået alle revolutionære storme, at den gav en frihed så rig, at ingen med rimelige fordringer kunne ønske den større. Men samtidig havde den også skabt en stærk kongemagt, der var betingelsen for, at samfundet kunne holdes sammen og lovløse bestræbelser holdes nede.⁸⁸ Grundloven af 1866 fungerede som et værn mod misbrug af friheden.

I højrefolkenes grundlovstaler fungerede en sådan fremstilling af landets forfatningsmæssige historie som forsvar for partiets provisoriske politik, kamp mod folketingsparlamentarisme og forsvar for den privilegerede valgret til Landstinget. Retorisk og i symbolkulturen blev kærlighed til konge og fædreland skudt frem og gav synspunkterne vægt og følelsesmæssig klangbund. Efter provisorietidens afslutning med det store forlig mellem Højre og det moderate Venstre i 1894, Estrups afgang og det længe tiltrængte systemskifte i 1901 og dermed indførelse af en parlamentarisk praksis fastholdt Højre denne fortolkning af forfatningshistorien. Partiet erkendte, at de skarpe konfrontationer havde hæmmet landets åndelige og materielle udvikling, men at det havde været uundgåeligt, og at Højre kunne være

stolt af konsekvent at have forsvaret en stærk kongemagt og bekæmpet flertalsherredømmet.⁸⁹

Venstre var det parti, der var glædest for junigrundloven og havde derfor også dens genindførelse som en af partiets hovedparoler. Men samtidig understregede venstrefolkene i deres grundlovstaler, at frihed mindre er noget, der er nedfældet på papir, men mere handler om folkets myndige selvstyrelse. Nok var der siden 1849 sket et forfatningsmæssigt tilbageslag, men det væsentligste var, at folket, og dermed vælgerstanden, var blevet et andet. „I 1849 havde vi en fri Forfatning uden et Demokrati. Nu har vi et Demokrati, men Forfatningen er væk“, skrev *Politiken* på grundlovsdag i 1889 og lagde dermed godt op til professor Høffdings tale på Venstres københavnske grundlovsfest: „Det danske Demokrati deler ikke Skæbne med den danske Grundlov. Fordi Grundloven er sat ud af Verden, er Demokratiet det ikke. Levende Mennesker kan ikke behandles, som man behandler det, der staar skrevet paa et Stykke Papir. ... Saa længe der i Danmark lever et Folk med en fast Vilje til at være sig selv, til at arbejde med sin bedste Kraft i Livets forskellige Forhold, til – i onde som i gode Tider – at tale sit eget Sprog, tænke med sit eget Hoved og følge sit eget Hjertes Overbevisning, saa længe bestaar det danske Demokrati.“⁹⁰ Kernen i en sådan demokratiopfattelse var, at demokrati ikke kan bestå uden demokrater, og at demokrati ikke er en forfatning, man kan indføre, men bygger på det frie, personlige liv hos de enkelte i folket. At folketingsparlamentarisme var den logiske følge af en sådan opfattelse kom f.eks. til udtryk i Triers tale i 1885: „Men Folket skal styre i Kraft af dets Selvstyrelsesret; Regeringen skal være af Folkets egen Marv; thi først da er den et rigtigt og sandt Udtryk for dette.“⁹¹ Den politiske vækkelsesproces, som det danske folk gennemløb efter det politiske systemskifte i 1849, samt en ubetinget tillid til folkets evne til at styre sine egne anliggender, var det altoverskyggende identitetspolitiske tema, når Venstre fejrede grundlovsdag.

Når venstretalerne genfortalte historien om begivenhederne i 1848, delte de for så vidt synspunkt på flere punkter med Højre, men konklusionen var en helt anden. Venstre lagde ligesom Højre vægt på, at „ånden i 1848“ var den nationale følelse, frygten for, at landet skulle gå til grunde, og at Slesvig skulle gå tabt. Men hvor Højre brugte denne patosformel eller dette sproglige erindringssted til at agitere for aktuel forsvarsvilje, understregede Venstre det som forklaring på, hvorfor det kunne lykkes de nationalliberale at indskrænke grundloven. Den kunne også forklare, hvorfor bondestanden havde støttet godsejerne med indskrænkningerne i 1866, selvom denne

kortvarige alliance sjældent var et eksplicit tema i venstrefolkernes grundlovstaler. Det var nemlig ikke primært den ægte, almene frihedsfølelse og ønsket om politisk frihed, der havde grebet folket, og i den forstand delte Venstre Højres umodenhedstese. Men hvor Højre opfattede den som principiel, var den for Venstre det kontrastive udgangspunkt for beskrivelse af den efterfølgende folkelige demokratiske vækkelse, som havde ført til, at det blev folket og ikke grundlovsfædrene, der repræsenterede den ægte frihedsfølelse og kunne sikre demokratiet. De nationalliberale blev udpeget som dem, der havde svigtet. Da folket blev vakt, ville de ligesom godsejerne ikke have med folket og den almindelige valgret at gøre. „Vi var dem ikke fine nok“, hed det ofte som forklaring i grundlovstalerne, men samtidig blev det påpeget, at de havde båret sig dumt ad, fordi de dermed vækkede det folk, de ville kommandere over.⁹²

I Venstres grundlovssange og grundlovstaler indgik også patosformlen „grundlovens givelse“ eller „kongen gav“. Den var i overensstemmelse med opfattelsen af, at grundloven ikke var blevet tilkæmpet af et frihedstørstende folk, men den indgik med mindre vægt og blev tillagt en anden betydning end Højre gav den. Den blev tolket som et løfte, der skulle indfries, og blev primært brugt til at modstille junigrundloven med den reviderede grundlov og provisorierne. „Grundloven er Folkets Vilje i pagt med Kongen, men Provisoriet er Egenviljen mod Folkets og Forstyrrelse af det gode Forhold mellem Konge og Folk“, sagde Berg i sin grundlovstale i 1891 og fortsatte: „Vi maa leve i Haabet om, at det Løfte Konge og Folk gav hinanden ved Grundloven af 1849 maa blive opfyldt. Og vi har en Støtte i vort Haab, det er Folkets Kærlighed til Friheden.“⁹³ Figuren med den kongelige gave fungerede ikke som aktuel støtte til kongemagten som sådan, men gav historisk legitimitet til kravet om junigrundlovens genindførelse.

Socialdemokratiet tog eksplicit afstand fra formuleringen om, at junigrundloven var en kongelig gave. Den revolutionære kampradition var nemlig kernen i partiets erindringspolitik. I sangen „For Grundloven og Friheden“ skrevet til grundlovsfesten ved den Slesvigske Sten i Dyrehaven i 1884 af Fr. A. Hertz hed det:⁹⁴

Thi vor Grundlov er ej Gave,
Men en længst forfalden Gæld.
Og kun halvt om halvt vi have
Øst af Friheds rige Væld,
Ej engang man den os under,

Paa dens Fald en Bande Grunder;
Derfor tro paa Vagt,
Uden Frygt for Magt,
Denne Grundlovsfest besegle skal vor Pagt,
:Vor Frihedskamp vil lykkes:

Også i talerne blev det ofte fremhævet, at Frederik VII, hvad enten det var godvilligt eller modvilligt, havde givet grundloven på folkets forlangende, og det var derfor fejlagtigt at kalde det en gave, selvom han havde bøjet sig uden kamp.⁹⁵ Derimod yndede socialdemokraterne at referere til den københavnske borgerrepræsentations revolutionstrussel formuleret af Orla Lehmann i udsagnet om „fortvivlelsens selvhjælp“. Det var, hvad socialdemokraterne lagde i „ånden fra 48“, selvom de ikke selv brugte denne patosformel. På grundlovens 50-års dag midt under storlockouten påkaldte J. Jensen sig denne revolutionære ånd: „Nej det er ikke i Folkets Kærlighed og Tillid, at Regeringerne nu søger deres Styrke, og for at den Tid skal komme igen, maa vi have meget af den Aand, der talte ud af Københavns Borgere, da de i 1848 sagde: ‘Driv os ikke til Fortvivlelsens Selvhjælp’. Lad os mindes de Mænd og deres Resoluthed og lad os søge at efterligne dem, og det skal da siges, at her på Nørrefælled er her i Dag ingen Modløshed.“⁹⁶ Revolutionstraditionen blev yderligere markeret gennem sammenligninger mellem Socialdemokratiets grundlovsfejring og den parisiske befolknings fejring af Bastillens indtagelse og med afspilning af Marseillaisen.⁹⁷

Der var imidlertid ikke megen yderligere revolutionær heroisme at trække på i den konkrete historie om den danske enevældes fald, men i modsætning til både Venstre og Højre forklarede Socialdemokratiet ikke det ublodige systemskifte med den gode overensstemmelse mellem konge og folk, men med systemskiftets klassekarakter: „Det er 47 Aar siden, vi fik Friheden her til Landet“, sagde Meyer i sin grundlovstale i 1895 og fortsatte: „Det skete paa en læmpeligere Maade, end i Frankrig, hvor man i sin Tid baade maatte tage Guillotinen og Barrikaden til Hjælp. Det vigtigste, som den gang foregik, var imidlertid heller ikke den politiske men den økonomiske Revolution; – der maatte ryddes Plads til at erstatte den gamle Tids smaaborgerlige Haandværk med den moderne storindustrielle Maskindrift. Derfor var det Bourgeoisiets, ikke Arbejderens Interesser, som den Gang skete Fyldest. Bourgeoisiet brugte kun den almindelige Valgret som et Middel til at æde sig ind til Smørhullet i Grødfadet – og da de havde naaet dette Maal, lod de den politiske Frihed sidde som en gammel Matrone, der ikke mere var værd at danse med.“⁹⁸

Socialdemokratiets grundlovsoptog i 1887 samledes på Nørre Boulevard. På forsiden af partiavisen Social-Demokraten var angivet, i hvilken orden de forskellige foreninger og faner skulle tage opstilling. Illustreret Tidende, nr. 37, 1887.

Det havde ifølge Socialdemokratiets historiske analyse aldrig været de nationalliberales hensigt at dele magten, og derfor opfattede de heller ikke grundlovsrevisionen i 1866 specielt som udtryk for et svigt af gamle idealer. Men når det lykkedes magthaverne at beskære grundloven under det påskud, at folket ikke var modent til den store frihed, var det faktisk, fordi den store del af folket endnu ikke havde forståelse af dens betydning. I socialdemokraternes konception af begivenhederne i 1848 var det centralt, at det desværre ikke havde været folket, men kun en klasse af dette, som havde forlangt friheden. Det var heller ikke et ubetinget gode, at grundloven var kommet så let, for heri lå en god del forklaring på, hvorfor den så hurtigt og let var blevet lemlæstet. Folkets repræsentanter havde ladet sig narre af fjenderne, og i mangel af en socialdemokratisk grundlovstale blev der mindet om bøndernes fatale alliance med godsejerne i 1866, hvis konsekvenser de først bagefter havde indset. Også Socialdemokratiet var i den forstand enig i umodenhedstesens, blot så de som forklaring på, at magthaverne havde formået at sætte deres interesser igennem, men ikke som en gyldig begrundelse.

De socialdemokratiske grundlovstaler formede deres fremstilling af forfatningens historie og vurdering af grundloven efter den konkrete retoriske sammenhæng. Når talerne fokuserede på den aktuelle kamp mod Estrups

provisorier, genfortaltes historien om klassefjendens mange angreb på demokratiet. Det blev fremhævet, at junigrundloven kunne danne „Bro fra Enevælden til den moderne Folkestat“, og at den måtte værnes „for ved Hjælp af den Ret, der i den er givet Folket, at udvikle Friheden og Fremskridtet videre, ikke til Fordel for en enkelt Klasse, men til Fordel for hele Folket“.⁹⁹ Det var junigrundlovens frihedsrettigheder og valgret, hvor ufuldstændige de end var, der primært blev henvist til. Var sigtet med talerne at agitere for kampen for socialismen og tilslutning til arbejderbevægelsen, hæftede talerne sig typisk ved, hvad man anså som junigrundlovens mangler og utilstrækkeligheder, og den blev kaldt magthavernes grundlov.¹⁰⁰

Fortid, nutid og fremtid blev forbundet i forståelsen af, at den gamle grundlov havde skabt betingelserne for en kommende revolution. „I den borgerlige Friheds Hus fostredes Socialismen. Forsamlings- og Pressefriheden var dens Arsenal, her hentede den de Vaaben, hvormed Kapitalismens Privilegier bekæmpes.“¹⁰¹ Og på tilsvarende vis dannede kritikken af den gamle grundlov udgangspunkt for J. Jensens løfterige ord til den store skare, der var forsamlet til den socialdemokratiske grundlovsfest i København i 1899: „Jeg siger, at Grundloven ikke har skaffet os Frihed, thi saa var der ikke saa mange tusinder smidt paa Gaden. Den har ikke skaffet os Lighed, saa havde de ikke turdet byde os Slavekaar. Den har ikke skabt os retslig Beskyttelse, thi saa havde der ikke været begaaet et saa vilkaarligt Retsbrud. Grundlovens Forudsætninger er brudt. Lad os da skrive en ny Grundlov. Lad os puste Liv i de gamle Idealer, saa vi kan komme til et nyt Liv i Frihed, Lighed og Broderskab.“¹⁰²

„ BESEGLET I FRED “ – SYSTEMSKIFTE OG NY GRUNDLOV

Det store forlig i 1894 mellem Højre og et moderat flertal i Venstre afsluttede provisorietiden. Men forfatningsspørgsmålet var stadig uløst og folketingsparlamentarismen, der skulle overdrage Venstre magten, stødte fortsat på Højres flertal i Landstinget. Forliget havde samtidig øget splittelsen blandt venstregrupperne, og det nydannede Venstrereformparti med J.C. Christensen i spidsen skulle forsøge at spænde over store politiske modsætninger. Det københavnske Venstre var domineret af de mest radikale dele af partiet, og det kunne mærkes på grundlovsmoderne, hvor den moderate kurs blev kaldt et knæfald for Højre. Men der herskede alligevel en fortrøstningsfuld forventning om, at det bare var et spørgsmål om tid, før et systemskifte måt-

te komme. Højre gik tilbage over hele landet og mistede i 1898 sit flertal i Københavns Borgerrepræsentation, og fra 1895 opgav partiet at gå i grundlovsprocession i hovedstaden. Fejringerne af grundlovens 50-års dag blev et vidnesbyrd om, at mens Venstre ville gå sejrrigt ud af det gamle århundrede, ville det nye komme til at tilhøre Socialdemokratiet. Dette tidens tegn blev også læst af samtidens aktører.

Grundloven blev ikke fejret med noget officielt jubilæum i 1899 og til trods for, at der forskellige steder i provinsen blev afholdt grundlovsfester i national samdrægtighed, var den politiske splittelse dominerende og blev yderligere skærpet af, at 5. juni dagen faldt midt under den langvarige stor-konflikt på arbejdsmarkedet, der vakte stor opmærksomhed i udlandet og først blev afsluttet i september med en hovedaftale mellem arbejdsmarkedets parter. I København holdt Venstre og Socialdemokratiet to storslåede fester, mens Højres var en bleg afart af de tidligere så markante fester i Kongens Have.

Med et nyvundet flertal i Borgerrepræsentationen kunne Venstre kalde til en velbesøgt „Borgerfest“ i Frederiksberg Have. Inden de over 50.000 festdeltagere fornøjede sig med dans, musik, varietéforestillinger, lysbilleder af kendte politikere fra grundlovens tilblivelse til nutiden og andre forlystelser, var der politisk møde, hvor der mellem talerne blev sunget fællessange fra et tykt sanghæfte, der ud over en række lejlighedssange også talte Grundtvigs gamle grundlovssang „Frit at tænke, tro og tale“, der var blevet skrevet til de store protestgrundlovsfester i 1854.¹⁰³ Socialdemokratiet samlede flest, og deres fest var i høj grad præget af den aktuelle storlockout, som de kaldte et sidestykke til Estrups provisorier. Alene i protesttoget gik 205 foreninger, 34 musikkorps og 30-40.000 mennesker gennem byen i et optog prydet med faner, bannere, symbolske udklædninger og tableauer og kæmpe standarder med allegoriske figurer for retfærdigheden, den organiserede arbejder, oplysningen og valgretten. Ifølge avisernes reportager gjorde det stort indtryk på tilskuerne, når der i optoget passerede mænd og koner i spidsen for en børneflokk, og der på mandens hat stod skrevet: „Smidt paa Gaden trods Overenskomst og Kontrakt.“¹⁰⁴ Processionens rute sluttede som de mange forudgående år på den festpyntede Nørre Fælle, hvor der, inden folkefesten tog over, blev sunget og holdt taler for grundloven og friheden, socialismen og arbejderne. Ud over „Socialisternes March“ blev der i en sang skrevet til dagen sunget om frihedens trange kår i fortiden og om den frie grundlov, som den sejrriige arbejderklasse nok skulle skrive:¹⁰⁵

Yngste Barn af Frihedstiden
kendte kun til Trængselskaar,
Blusen laset, Haanden skiden,
fostret op i trange Kaar,
ugle set af Broder Borger,
Spark af Herremand og Præst,
hærdet dog af Livets Sorger
mødte med til Folkefest.

Se nu staar han her paa Pladsen,
modig stolt og uforsagt,
Bondestanden, Borgerklassen
danner ej saa tro en Vagt,
han vil vokse, han vil trives,
blive til en Kæmpe stærk,
og den Grundlov, som SKAL skrives,
bliver nok hans EGET Værk.

Det politiske systemskifte, der endelig i 1901 bragte Venstre til magten og indførte folketingsparlamentarisk praksis, tog til en vis grad pusten ud af de store grundlovsfejring, der havde hørt forfatningskampen til. Men også kun delvist, da der var udbredt politisk erkendelse af, at der stadig var brug for ændringer i forfatningen. Venstre var nu regeringsparti og brugte ikke længere grundlovsdag til politisk protest, men kunne dog fortsat samle mange mennesker især i landkommunerne. Det Radikale Venstre, som blev dannet i 1905, brugte grundlovsdag til at sætte kraft bag kravet om, at Venstre måtte indfri det gamle krav om „junigrundloven som folkets moralske ret“. Socialdemokratiet krævede de mest vidtgående forandringer af forfatningen og var efter bruddet med Venstre i 1903 fortsat i opposition, hvilket gjorde partiets grundlovsarrangementer til demonstrations- og protestmarkeringer, og selvom man i København droppede optøget gennem byen, nød grundlovsfesten i Søndermarken stor tilslutning. Højre magtede ikke at samle til kraftfulde oppositionelle grundlovsfester og havde heller aldrig rigtig elsket grundlovsdag, hvor det var junigrundloven, der blev fejret, og hvor der altid havde været politisk strid. Derfor nød forsøget på at lancere en alternativ nationaldag også støtte i Højre. Initiativet udgik fra en kreds af højrefolk i Kolding og fik opbakning af forsvarsivrige og konservative foreninger som Våbenbrødre- og Forsvarsbrødreforeninger og Danmark-Samfundet. Valget faldt på den 15. juni, hvor Dannebrog ifølge myten skulle være faldet ned fra himlen, og fra 1913 blev Valdemarsdag fridag for skolebørn. Trods kon-

gelig og statslig støtte lykkedes det ikke at skabe en fælles national festdag som alternativ til grundlovsdag, hvor det var forfatningen og de politiske uenigheder, der stod i centrum.¹⁰⁶ De lange og komplicerede grundlovsforhandlinger og grundlovsforslag, der stødte på Højres flertal i Landstinget, prægede grundlovsfejringerne mellem systemskiftet og vedtagelsen af den nye grundlov i 1915. Når der ses bort fra Socialdemokratiet, skete der samtidig i disse år en forskydning i politisk betydning af grundlovsfejringerne fra hovedstad til provins. Rigsdagspolitikere kastede glans over møderne rundt om i landet, og det var deres politiske taler, pressen var interesseret i at referere. Grundlovsreportagerne blev gradvist reduceret til i hovedsagen at referere de kendteste politikeres politiske udsagn.

Efter systemskiftet havde Venstre ikke længere så travlt med at gennemføre en grundlovsændring. Det kom klart til udtryk i grundlovstalerne allerede i de første år efter systemskiftet. I København sagde folketingsmand Fogtmann f.eks. i 1903: „I mange Aar gjaldt det Kamp for Grundlovens Hævdelse, men det er nu forbi; thi et nyt Vagthold er rykket ind paa de øverste Poster, Fjenderne drevne ud, Grundlovens Venner satte i deres Sted. Men dermed er vi ikke færdige med vort Arbejde, thi nu skal vi til at udnytte Grundloven i praktisk Lovgivning.“¹⁰⁷ Det var reformarbejdet, man i første omgang skulle koncentrere sig om, og det gjorde partiet ofte i samarbejde med de Frikonservative. Venstre-regeringens positive resultater var et meget yndet tema i venstrefolkenes grundlovstaler i disse år. Ved Venstrereformpartiets fest i København i 1905 fremhævede talerne, at det med større ret end andre partier kunne fejre grundlovsdag, fordi det var det, der havde gennemført folketingsparlamentarismen og lovede byerne større repræsentation samt kvinderne kommunal valgret. Partiet tog skarpt afstand fra Socialdemokratiets og københavnske liberales krav om Landstingets opløsning og sammenlignede det med dengang, Højre satte Folketinget ud af spil i strid med grundloven.¹⁰⁸ Venstre erkendte imidlertid, at selvom lovløshedens tid var afsluttet med systemskiftet, så var Venstres gamle krav om junigrundlovens genindførelse, hvilket først og fremmest ville sige afskaffelse af den privilegerede valgret til Landstinget, ikke blevet opfyldt, og især i partiets bagland herskede stor modvilje mod den reviderede grundlov fra 1866. Derfor forsikrede tidligere konseilspræsident og nu folketingsmand J.C. Christensen på et grundlovsmøde i Ringkøbing i 1910, at partiet ikke havde glemmt, hvad der blev mistet i 1866. Men han tog samtidig afstand fra at skulle genvinde junigrundloven gennem kamp og konflikt og arbejdede ihærdigt for, at en ny grundlov skulle indeholde konservative garantier.¹⁰⁹

Han var nemlig fuldstændig klar over, at gårdmandsklassens politiske magt havde kulmineret, og at afskaffelsen af den privilegerede valgret mest ville gavne Socialdemokratiet.

Det Radikale Venstres grundlovsfester i Zoologisk Have i København samlede i årene efter dets dannelse adskillige tusinde deltagere, og her blev der ligesom ved partiets øvrige fester landet over talt hårdt imod, hvad partiet opfattede som Venstres forræderi. Edvard Brandes fremførte i sin grundlovstale i 1907, at det danske folk var blevet narret ved systemskiftet, da det gamle Højre flyttede med og stadig øvede sin indflydelse. „Et stort, konservativt Gaardmandsparti hersker nu her i Landet med Udelukkelse af de Interesser og Idéer, som Byernes og særlig Hovedstadens Frisind dyrker og hævder“, fortsatte han og krævede en friere grundlov for folket, en der bundede i junigrundlovens selvstyretanke.¹¹⁰ Da partiet i 1909-1910 havde regeringsmagten og holdt grundlovsfester kort tid efter, at dets grundlovsforslag var faldet, lovede det, at partiet ville holde fast i sine principper om en forfatning uden privilegeret valgret og med mulighed for folkeafstemninger og valgret til kvinder, tyende og fattighjælpsmodtagere. Men både konseilspræsident Zahle og indenrigsminister P. Munch lovede også i deres taler, at partiet ville respektere et demokratisk flertal i folket og i Folketinget.¹¹¹

Da Socialdemokratiet på den første grundlovsdag efter systemskiftet gik i grundlovsprocession ad en ny rute ud til Søndermarken, sænkede man fanerne ved Frihedsstøtten, ligesom Venstre havde gjort det i 1884. Partiet beseglede hermed symbolsk sin alliance med Venstre, men fremhævede samtidig, at nu ville arbejderklassen følge i bondestandens spor og engang erobre regeringsmagten.¹¹² I Søndermarken fandt talerne glæde ved systemskiftet, ved at grundloven nu var kommet på lovlig grund samt fremhævede, at Socialdemokratiet altid havde villet revolutionere samfundet ved hjælp af stemmeretten. Der blev dog også advaret mod Venstres udsagn om, at man skulle give 1866-grundloven en chance. Kort tid efter blev den mangeårige alliance med Venstre brudt og nogle år efter erstattet med et tæt samarbejde med Det Radikale Venstre, noget der på grundlovsdag blev symbolsk iscenesat med gensidige deputationer. Venstre havde svigtet og var blevet reaktionært, da det kom til magten, fremførte de socialdemokratiske grundlovsstalere og demonstrerede gang på gang, hvordan Venstres politik var fyldt med brudte løfter.

Selvom 1. maj nu var partiets store festdag, fortsatte partiet med at iscenesætte store grundlovsfester. *Social-Demokraten* forklarede i 1907 forholdet mellem disse to mærkedage således. „Den 5. Juni og den 1ste Maj

supplerer hinanden. Paa Majdagen bærer de organiserede Arbejdere deres internationale, sociale Krav frem. Paa Grundlovsdagen trænger den politiske Situation i vor eget Land sig i Forgrunden ... Den 5te Juni vajer de røde Faner paany til Kamp for Folkets politiske og økonomiske Myndiggørelse: Socialismen.¹¹³ På grundlovsfesterne krævede Socialdemokratiet en ny grundlov, en folkets grundlov. Det ville sige en grundlov med almindelig lige og direkte valgret med hemmelig afstemning for både mænd og kvinder fra 21 år, folkeafstemninger i vigtige spørgsmål, valgdagen fri, og som det eneste parti krævede partiet et etkammersystem. Da Venstre-regeringen i efteråret 1912 spillede ud med et grundlovsforslag, der lå tæt på det, de Radikale havde fremsat tidligere, renoncerede Socialdemokratiet imidlertid på flere af kravene, hvor især indrømmelsen vedrørende etkammersystemet var markant. I Søndermarken i 1913 udtrykte bl.a. Stauning stor forventning til grundlovsforslaget, men advarede både mod faren for, at Venstre ville svigte, og for syndikalisternes revolutionære fantasterier.¹¹⁴ Socialdemokratiets politiske adfærd under grundlovssagen demonstrerer, at partiet i stigende grad identificerede sig med det politiske system og var indstillet på at arbejde for konkrete politiske reformer.¹¹⁵ Denne udvikling kunne også anes i grundlovsfesternes iscenesættelse, der nok stadig var domineret af den socialistiske symbolkultur, men i netop disse år fik mere og mere karakter af folkefest. Annoncerne for grundlovsdag i Søndermarken lokkede i stadig stigende grad med et varieret underholdningsprogram.

I årene efter systemskiftet var det altafgørende spørgsmål for Højre at beholde Landstinget som magtbastion. Derfor var det et tilbagevendende tema i grundlovstalerne, at en opløsning af Landstinget ville være et statskup, og at den ubeskårede kongemagt var det bedste værn for fædrelandets ære og selvstændighed.¹¹⁶ Partiet stemte da også sammen med de Frikonservative imod Venstres grundlovsforslag i 1913 og obstruerede d. 3. juni 1914 en vedtagelse af Venstres, De Radikales og Socialdemokratiets grundlovsforslag ved at udvandre af Landstinget og ugen efter igen at udeblive fra afstemningen. Det kaldte mange til grundlovsfest landet over til protest, og da Socialdemokratiet var det eneste parti, der holdt grundlovsfest i København, var Søndermarken fyldt til bristepunktet. På Højres ikke særlig velbesøgte grundlovsmøder forsøgte talerne at forsvare aktionen, og i Skælskør Lystkov sagde landstingsmand lensgreve Holstein Holsteinborg, at den grundlov, der søgtes vedtaget, var både skadelig og samfundsfarlig og havde en uretfærdig valglov, og at aktionen havde været fuldt ud parlamentarisk.¹¹⁷

Højre havde imidlertid ligesom Socialdemokratiet stærk interesse i en

ændring af valgmåden til Folketinget og havde længe godt været klar over, at en grundlovsændring var nødvendig og uundgåelig. Hjulpet på vej af den politiske borgfred efter verdenskrigens udbrud, men især af et skifte i Landstingets flertal, blev den nye grundlov vedtaget i 1915 med kun én stemme imod. Grundloven var et kompromis mellem de forskellige politiske interesser. Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre var tilfredse med afskaffelsen af den husfaderlige valgret og den privilegerede valgret til Landstinget gennem opnåelsen af valgretten til kvinder og tyende over 25 år til Folketing og 35 år til Landsting. Venstre var tilfreds med, at indførelsen af den lige valgret skete samtidig med bevarelse af Landstinget, hvis fortsatte konservative præg blev sikret ved, at det afgangende Landsting selv skulle vælge en fjerdedel af det nye tings medlemmer, og ved, at valgbarhedsalderen blev sat til 35 år. Hertil kom en ny bestemmelse om, at en ny grundlovsændring krævede en folkeafstemning, hvor 45 pct. af de stemmeberettigede skulle stemme for. Grundloven opretholdt indskrænkninger i valgretten for fattighjælpsmodtagere og lovfæstede ikke den parlamentariske praksis, der var blevet indført ved systemskiftet i 1901. Også på andre væsentlige punkter blev grundloven ikke bragt i overensstemmelse med den udvikling, som der siden 1849 var sket i det politiske system. Den nævnte ikke partier, demokrati eller folkestyre, der alle var ord, som efterhånden havde vundet indpas i den politiske kultur og det politiske sprog.¹¹⁸

Den kvindelige valgrets indførelse blev fejret over hele landet, men særlig markant i hovedstaden, hvor en lang række kvindeforeninger med de forskellige valgretsorganisationer i spidsen gik i optog med 15-20.000 deltagere gennem byen først til Amalienborg og siden til Rigsdagen. Den kvindelige procession vakte stor opmærksomhed. I spidsen for optoget gik en hvidklædt fanebærer med Dannebrog, kaldet en Danmarksfigur, efterfulgt af andre hvidklædte kvinder med Dansk Kvindesamfunds fane efterfulgt af andre foreningsbannere. Opfordringen til at møde festklædt i lyst tøj var blevet fulgt af mange, og bortset fra den socialdemokratiske presse var alle enige om, at processionen var ualmindelig smuk, festlig og pompøs. Optoget gik først til Amalienborg, hvor en deputation overrakte kongen en adresse, hvori den på kvindernes vegne udtalte sin glæde over opnåelsen af den fulde, politiske borgerret, der gav kvinder indflydelse på landets love. Kvinderne udtrykte tilfredshed med den politiske enighed om kvindevalgretten og lovede at leve op til det ansvar og de pligter, som fulgte af de nye rettigheder. Desuden understregede de forventning om, at lovgivningsarbejdet ville blive øvet med fuld hensyntagen såvel til

Et kvindetog arrangeret af en række kvinde- og valgretsforeninger gik i 1915 gennem København til Amalienborg for at fejre den kvindelige valgrets indførelse. I spidsen gik den hvidklædte dannebrogsbærer Sif Obil. Holger Damgaard/Polfoto.

kvindelige som til mandlige synsmåder og interesser og markerede hermed et klart komplementærideologisk standpunkt. I kongens takketale udtrykte han tillid til, at kvinderne ville gøre god fyldest sideordnet med manden, men understregede sit fundamentalt nationalt-konservative kvindesyn ved at fremhæve, at kvindernes primære national-politiske rolle var opdragelse af barnet, da dets kærlighed til det fælles hjem, Danmark, blev vakt gennem kærlighed til hjemmet. Kvindetog sendte herefter en deputation til Rigsdagen, hvor Henny Forchammer som den første kvinde på Folketingets talerstol overbragte en enslydende adresse. I sin takketale bød konseilspræsident Zahle kvinderne velkommen som danske medborgere og sagde, at han troede, kvinderne ville få en lykkelig indflydelse på statsstyrelsen, og at de ville elske freden og fremme den sociale lovgivning.

De socialdemokratiske kvinder deltog ikke i kvindevalgretstog, og den socialdemokratiske presse kunne ikke deltage i begejstringen over processionen, som den i det hele taget fandt var lidet imponerede og noget trist. Det var der mange grunde til, men grundlæggende set handlede det om partiets syn på forholdet mellem klasse og køn. Socialdemokraterne prioriterede ikke fejringen af kvindevalgretten over afskaffelsen af den socialt privilegerede valgret, og understregede, at det både var mænd og kvinder,

der havde kæmpet for kvindernes politiske ligestilling. De socialdemokratiske kvinder glædede sig over grundloven „baade som Køn og som Klasse“, og derfor var deres plads i Socialdemokratiets grundlovsprocession.¹¹⁹ Samtidig understregede partiet dets afvisende holdning over for særlige kvindeorganisationer ved at fremhæve, at med kvindernes valgret ville enhver eksistensberettigelse for en særlig kvindevalgretsorganisation bortfalde.¹²⁰ Socialdemokraterne mente desuden, at det i særlig grad var dem, der havde kæmpet for og derfor skulle takkes for gennemførelsen af den kvindelige valgret. Som alternativ til kvindevalgretstoget til kongen og Rigsdagen arrangerede socialdemokratiske kvinder derfor en takkedeputation til partiet, hvor partiets indsats blev hyldet, og klassetilhørsforholdet blev slået fast som det primært interesse- og identitetsgivende.¹²¹ I fejringen af det historiske gennembrud for kvinders medborgerlige integration i nationen refererede såvel kvindeorganisationerne og socialdemokraternes kvinder tilbage til tidligere og nu afdøde pionerer. Men mens det var de gamle kvindesagsforkæmpere, som blev hyldet af kvindeorganisationerne, var det afdøde partikæmpere, der blev takket af en socialdemokratisk delegation til P. Knudsens og C. Hørdums grave.¹²²

Danmarks anden junigrundlov blev underskrevet af Christian X d. 5. juni 1915. Herved understregedes symbolsk kontinuiteten til den første grundlov. Højre var det eneste parti, der stod uden for det, der skulle blive den altdominerende tradition: 1866-revisionen var en kedelig parentes i den danske forfatningshistorie, mens grundloven af 1915 byggende på 1849 betød det egentlige gennembrud for det danske folkestyre.¹²³ Højre havde nødtvunget tilsluttet sig den nye grundlov, og ved partiets få og ikke synderlig festlige grundlovsarrangementer blev det resigneret fremført, at grundlovsændringen havde været uundgåelig: „Saaledes er det gaaet, saaledes maatte det gaa, og saaledes vil det blive ved at gaa“, lød det i *Berlingske Tidende* på grundlovsdag.

Venstre og Det Radikale Venstre var de partier, der tydeligst markerede en kontinuitetsopfattelse i forholdet mellem den første og anden junigrundlov. Den radikale konseilspræsident Zahle fremførte således: „Nu afløses den af en Grundlov, der for Alvor fører ud i Livet Junigrundlovens store Grundprincip: den almindelige Valgrets Eneherredømme“, og denne opfattelse blev gentaget i taler af bl.a. Edvard Brandes ved de radikales store grundlovsfest i Kongens Have og af venstremanden, tidligere konseilspræsident Klaus Berntsen under Folketingets endelige vedtagelse på selve 5. junidagen.¹²⁴ Og selvom dagen blev fejret som en lykkelig sejrsmiddag og i forvisning om dens

store betydning for Danmarks fremtid, kunne den ikke overstråle den første junigrundlovs indførelse: „Sammenligner vi 5. Juni 1849 med Dagen i Dag, maa vi sige, at hin Dag var større end denne. Da vi fik en ny Forfatning, gik vi fra Enevældet over til et konstitutionelt Folkestyre. Men siden har vi under bitre Kampe stedet Provisorismen til Jorden, og i Dag er Forfatningen af 1849 blevet stadfæstet. Og det helt nye er indført i den, at Kvinder og Tyende faar Valgret. Men det største ved Dagen i Dag er dog, at 49-Grundloven atter er blevet Folkets Eje“, sagde Zahle i sin tale i Kongens Have.

Socialdemokratiet fejrede „Den store Dag“ som en „Folkets Fest“ med fire processioners optog gennem byen ud til fest i Søndermarken, og Borgbjerg fremførte i Folketinget, at vedtagelsen af den nye grundlov var af så stor en lykke, at det var vanskeligt at udtrykke i ord.¹²⁵ Men i modsætning til Venstre og det radikale parti tillagde Socialdemokratiet den nye grundlov større historisk betydning end den første junigrundlov, som var blevet vedtaget ved en lykkelig vildfarelse. „Dagen i Dag er mere end Tilbageerobring af de Rettigheder, der fraranedes Folket i 1866; den er en nybygget monumental Søjlehal, gennem hvilken det hele Folk drager ud til en ny Tid i Danmarks Riges Historie, en tid, der vil kunne bringe sociale Reformers af en saadan Rækkevidde, at man næppe fatter det i dette Nu, da Folket endelig har rejst en Lovgivningshal, hvori alle vil kunne komme til orde“, skrev *Social-Demokraten* på selve grundlovsdagen, der var af historisk betydning, fordi man kunne „fejre Privilegiernes Fald og Folkestyrets Indførelse i vort Land“.¹²⁶

Det politiske resultats historiske karakter blev også symbolsk iscenesat i en stor forsideillustration på partiavisen grundlovsdag. En kæmpe bautasten på en lille bakke danner centrum i billedet. Ved siden af stenen står en kvinde og en mand, der har mejslet inskriptionen „Danmarks Grundlov 5. Juni 1915. Folkets Vilje. Højeste Lov“. En hær af mennesker opstillet så langt øjet rækker danner optog med faner og bannere med parolerne „Lige Ret for By og Land“, „Lige Ret for Kvinde og Mand“, „Lige ret for Fattig og Rig“. Billedet bærer teksten:

I Mejslens Sang vor Stemme lød,
Vi Runer risted, Modstand brød;
Hver Stemme blev et Hammerslag
for Grundlovsdagen: Folkets Dag!“

I de politiske grundlovstaler i Søndermarken udtrykte alle stor glæde over, at Socialdemokratiets gamle parole „Folkets Vilje skal være Landets højeste

Socialdemokratiet havde ikke fået opfyldt alle sine krav til den nye grundlov i 1915, men opfattede den alligevel som en historisk sejr, hvor privilegierne faldt og et egentligt folkestyre blev indført. Forside af Social-Demokraten grundlovsdag 1915.

Lov“ var blevet anerkendt med den nye grundlov, og over, at partiet for første gang kunne feste til ære for grundloven. Mens nogle talere dvælede ved dagens sejrskarakter, fordi hver kvinde og mand på denne dag blev anerkendt som samfundsborger, havde andre blikket mere rettet mod det fremtidige socialistiske mål. Partiets førende ideolog Borgbjerg sagde således i sin tale: „Saa er det Maal naaet, som det danske Folk har kæmpet for det meste af et halvt Hundrede Aar ... Denne Grundlov er ikke længere Maalet. Den er nu det Middel, som skal føre os længere frem. Efter den lige Valgret maa vi erobre den sociale Ligeberettigelse for alle Folkets Medlemmer. Nu bliver Løsenet: lige og almindelig Ejendomsret, som det i de sidste 50 Aar var lige og almindelig Valgret. Vort Maal er en socialistisk Grundlov, der giver alle Ret til Arbejde, og Ret til det fulde udbytte af Arbejdet. Vort Løsen skal være: Flertal i Folket, Styret i Staten, lige og fri Adgang til Erhverv, lige og almindelig Ejendomsret. Leve den ny Grundlov.“¹²⁷ Selvom Borgbjerg fastholdt denne mål-middel-relation, markerede Socialdemokratiet i sine taler og med sin positive deltagelse i grundlovsforhandlingerne og i det politiske kompromis om den nye grundlov en klar identifikation med

det politiske system. Magten skulle erobres med den nye grundlovs lige og almindelige valgret.¹²⁸

Også Socialdemokratiet kunne tilslutte sig den opfattelse blandt de øvrige politiske partier, at det danske folk havde fået den frieste forfatning i Europa.¹²⁹ Dette billede af Danmark som særlig demokratisk blev forbundet med en positiv betoning af den politiske konsensus, som var kommet til udtryk gennem det forudgående fredsvalg til Rigsdagen, og som nu havde båret frugt i en ny grundlov. Det var en opfattelse, der kom klarest til udtryk i Venstres og De Radikales grundlovsfejring, mens Højre mest gav den udtryk med et håb om fortsat samdrægtighed på trods af den nye grundlovs faretruende flertalsregimente. Fremhævelsen af det særligt demokratiske og konsensusorienterede Danmark hentede næring i det faktum, at enigheden om den nye grundlov afløste 50 års bitter politisk strid og blev vedtaget, mens Danmark holdt sig uden for den verdenskrig, som rasede i Europa. Den radikale Ove Rode opsummerede dette i en tekst bragt på hele forsiden af *Politiken* prydet med en skøn Dannerkvinde med rigsskjold og egekvist: „Grundloven af 5te Juni 1915 er blevet til under Kamp, men den besegles i Dag i Fred... Den Enstemmighed, hvormed Danmark hilser Junigrundlovens fornyede Dag, er da et lyst og lykkeligt Tegn midt i Tusmørket. Naar vi ser tilbage over det Arbejde, der gik forud for Festdagen, vil det vel let for vort Blik synes baade splittet og plettet. Men naar Afstanden har udslettet mange smaa Træk og kun fastholder de store Linjer, vil Kamp og Arbejde samles i et stort Billede af et Folk, der midt under Verdensujejret havde Mod og Fortrøstning til i Samdrægtighed at genrejse og videre udføre sin første Frihedstids skønne og stolte Forfatningsværk.“ Det befæstede billede af et særligt konsensusbaseret demokratisk Danmark blev genfortalt og iscesnesat på partidelte grundlovsfester. 1915-grundlovsforløbet blev nemlig ikke anledning til at etablere en ny tradition for fælles fejring af forfatningen på en egentlig nationaldag.

NOTER

- 1 *Social-Demokraten*, 2.6.1887.
- 2 Nørgaard & Jensen, 1938, bd. I, s. 290.
- 3 Det forenede Venstre rejste som det første parti kravet om parlamentarismen. Nørgaard & Jensen, 1937, bd. I, s. 279.
- 4 *Social-Demokraten*, 6.6.1887.
- 5 F.eks. Hvidt, 1990. Se Niels Clemmensens, 1999, interessante begrebshistoriske analyse af brud og kontinuitet mellem junigrundloven og den reviderede junigrundlov.
- 6 Bryld, 1992, s. 142-149.
- 7 Det var dog ikke helt konsekvent gennemført, især ikke i partiets første leveår.
- 8 Niels Finn Christiansen, 1992a, synes at undervurdere Socialdemokratiets fejring af grundlovsdag i perioden indtil vedtagelsen af 1. maj.
- 9 Bindslev, 1936, bd. I, s. 338.
- 10 Clemmensens, 1999, s. 199.
- 11 Christiansen, 1992a, s. 156.
- 12 Efter 1864 blev det udbredt ved de grundtvigske grundlovsfejring, som f.eks. ved de traditionsrige møder i Skibelund Krat, at sammenkæde den grundlovssikrede frihed med ønsket om at genvinde Sønderjylland. Adriansen, 2003, bd. 1, s. 220.
- 13 *Morgenbladet*, 29.5.1874, nr. 121. Højres kritik kom til udtryk i bl.a. *Dagbladet*.
- 14 *Morgenbladet*, 11.6.1875, nr. 131.
- 15 Grundlovsfesten blev i 1867 afholdt i København, hvor en faneprocession gik fra Rosenborg til Øster Fælled. Også under våbenhvilen i 1864 blev der afholdt grundlovsfest i København og rundt om i landet. Men i Nørrejylland advarede den tyske hærledelse mod afholdelse af grundlovsfester, da de ville blive betragtet som demonstration og medføre alvorlige konflikter. Flagning var også forbudt undtagen på skibene. Se bl.a. *Berlingske Tidende*, 5.6. og 6.6.1864.
- 16 Se f.eks. *Morgenbladet*, 10.6.1877, nr. 131 og 4.6.1884, nr. 127.
- 17 *Morgenbladet*, nr. 10.6.1877, nr. 131 og 10.6.1883, nr. 131. Grundlovsværneforeningernes lokalforeninger blev i mange tilfælde forløbere for lokale vælgerforeninger for partiet Venstre. Adriansen, 2003, s. 117.
- 18 Ved Herthadalfesten i 1877 deltog ca. 12.000. Nørgaard & Jensen, 1937, bd. 1, s. 325 og 330.
- 19 *Social-Demokraten*, 7.6.1873, 7.6.1873 og 4.6.1874.
- 20 Om forsamlings- og faneforbuddet se Wanscher, 1979.
- 21 *Social-Demokraten*, 7.6.1876. Tallet blev stort set bekræftet af den øvrige presse. Den internationale Arbejderforening for Danmark blev stiftet i 1871 af Louis Pio, Harald Brix og Paul Geleff. Foreningen blev forbudt af Højesteret i 1873, men arbejderbevægelsen fortsatte med baggrund i fagforeningerne. I 1878 blev Socialdemokratisk Forbund oprettet. I 1872 og 1873 gik man i procession fra Den Røde Port i Dyrehaven til den Slesvigske Sten, hvor der blev holdt grundlovsfest. I 1874-1877 gik partiet i procession i byen og holdt møde ved Stenen. I 1878-1881 var der ingen procession, men fest på Nørre Fælled i 1878, i Folkets Hus i Rømersgade i 1878, ved Stenen i Dyrehaven i 1880 og 1881. I 1882 blev processionen genoptaget.
- 22 Venstre var i disse år splittet i forskellige grupperinger, men samles her under betegnelsen Venstre. Kun hvor det skønnes betydningsfuldt markeres mere præcist, hvilken

- Venstre-gruppe der er tale om. I København afholdtes f.eks. i 1888 to venstrepolitiske grundlovsfester. Den ubetinget største var Københavns liberale Vælgerforenings, mens Venstre-Vælgerforeningen kun kunne samle omkring 300.
- 23 Sangblade, Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småttryksafdelingen, kapsel: Politik, Grundlovsfester.
 - 24 Højre havde i midten af 1880'erne ikke mindre end omkring 30.000 medlemmer i hovedstaden, og Københavns liberale Vælgerforening omkring 4.000. Christiansen, 1992a, s. 534. Nørgaard og Jensen, bd. 1, 1937, s. 363. Bindslev, 1936, bd. 1, s. 396.
 - 25 I år 1900 boede ca. 358.000 mennesker i selve København. Lützen, 1998, s. 62.
 - 26 *Social-Demokraten*, 4.6.1887.
 - 27 *Social-Demokraten*, 30.5.1902.
 - 28 *Social-Demokraten*, 8.6.1901.
 - 29 *Politiken*, 4.6.1887. *Berlingske Tidende*, 4.6.1887.
 - 30 1884 var første år for Højres grundlovsprocession, der afsluttedes i Tivoli.
 - 31 1884 var også første år for Venstres procession, der ligesom i 1887 gik fra Frihedsstøtten til Frederiksberg Slot. I 1885 var processionen og festen henlagt til Ulvedalene i Dyrehaven, i 1886 var der ingen procession, og mødestedet var ved Frihedsstøtten, og i 1888 og 1889 var processionen opgivet igen, og mødet henlagt til Frederiksberg Slot. Fra 1890 og i årene frem blev festen holdt på Vodrofflund, bortset fra 1899, hvor de igen holdt fest i byen, nemlig i Frederiksberg Have.
 - 32 *Social-Demokraten*, 8.6.1887.
 - 33 *Social-Demokraten*, 5.6.1896.
 - 34 *Social-Demokraten*, 6.6.1888.
 - 35 Af partihistorien fra 1921 fremgår det af en tekst til en illustration af Socialdemokratiets grundlovstog i 1886, at kransenedlæggelsen ved Frederik VII-monumentet var en taktisk handling for at opnå tilladelse til at drage gennem byen. Wiinblad og Andersen, 1921, s. 94. Det var det måske også, men det udelukker ikke det faktum, at partiet særligt i de første år direkte hyldede Frederik VII.
 - 36 Frederik VII er den danske regent, der er rejst flest monumenter over. Adriansen, 2003, bd. 1, s. 87-88.
 - 37 *Politiken*, 6.6.1888.
 - 38 Nørgaard & Jensen, 1937, bd. 1, s. 434.
 - 39 Se f.eks. sang og tale på grundlovsmødet i København i 1887.
 - 40 Adriansen, 2001, s. 111.
 - 41 Kommandant Giødesen ved grundlovsfesten i København 5.6.1888, *Berlingske Tidende* 6.6.1888.
 - 42 Gengivet i f.eks. *Berlingske Tidende*, 6.6.1888.
 - 43 *Berlingske Tidende*, 6.6.1886.
 - 44 Annonce i *Social-Demokraten*, 2.6.1888.
 - 45 *Social-Demokraten*, 2.6.1887.
 - 46 Første gang i 1885.
 - 47 *Berlingske Tidende*, 6.6.1885.
 - 48 *Social-Demokraten*, 2.6.1887.
 - 49 *Berlingske Tidende*, 6.6.1887.
 - 50 *Politiken*, 6.6.1889, 6.6.1893 og 6.6.1890.
 - 51 *Social-Demokraten*, 2., 3. og 5.6.1886, 4.6.1887 og 2.6.1894.

- 52 *Social-Demokraten*, 4.6.1895.
- 53 Nørgaard & Jensen, 1937, bd. 1, s. 435. Bryld, 1992, s. 143.
- 54 Både Povl Bagge, 1992, Niels Finn Christiansen, 1992b, og til dels også Niels Thomsen, 1998, s. 161-163 skelner mellem fire politiske holdninger til det nationale: en konservativ national (Højre), en folkelig national (primært det grundtvigske Venstre), en anti-militant national (primært den „europæiske“ del af Venstre) og en anti-national og internationalistisk (Socialdemokratiet).
- 55 *Berlingske Tidende*, 7.6.1886 og 6.6.1895.
- 56 Christiansen, 1992b, s. 165.
- 57 Grundlovssang for Højre i 1886. Sangblade, Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småtryksafdelingen, kapsel: Politik, Grundlovsfester.
- 58 Tale af manufakturhandler Ryssel i Kongens Have 5. juni 1887, *Berlingske Tidende*, 6.6.1887.
- 59 Se f.eks. professor Matzens tale ved grundlovsfesten i 1886, *Berlingske Tidende*, 7.6.1886.
- 60 *Berlingske Tidende*, 6.6.1890.
- 61 Se f.eks. professor Matzens tale i 1886. *Berlingske Tidende*, 7.6.1886.
- 62 For en glimrende præsentation af de forskellige venstregrupperes nationssyn se Christiansen, 1992b, s. 167-176.
- 63 Tale i Ulvedalene, 5.6.1885. *Politiken*, 6.6.1885.
- 64 *Politiken*, 6.6.1887.
- 65 Tale på grundlovsdag i 1884, her gengivet i Christiansen, 1992b, s. 173.
- 66 Tale ved Venstres møde ved Frihedstøtten i 1886, refereret i *Politiken*, 6.6.1886.
- 67 Christiansen, 1992b, s. 171.
- 68 Tale refereret i *Politiken*, 6.6.1885.
- 69 Optrykt i *Politiken*, 6.6.1887.
- 70 *Politiken*, 6.6.1887.
- 71 *Politiken*, 8.6.1886.
- 72 *Politiken*, 5.6.1887.
- 73 *Vendsyssel Tidende*, 6.6.1886, her citeret fra Adriansen, 2001, s. 115.
- 74 En dybtgående analyse af forandringerne i Socialdemokratiets nationsbegreb i perioden 1871-1940 findes i Christiansen, 1992a, s. 512-586.
- 75 Forbuddet blev udstedt 4.6.1872. Se Wanscher, 1979, s. 47-56 og 84-86.
- 76 Federspiel et al., 1900.
- 77 Program og sangblade, Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småtryksafdelingen, kapsel: Politik, Grundlovsfester.
- 78 *Social-Demokraten*, 6.6.1888.
- 79 Niels Finn Christiansen, 1992a, s. 539, undrer sig over, at indgangsportalen til Socialdemokratiets 1. maj møde i årene mellem 1905-1913 var draperet med Dannebrog, men det var altså ikke ualmindeligt, at partiet gjorde brug af det nationale flag.
- 80 *Social-Demokraten*, 8.6.1883.
- 81 Gustav Bang formulerede i begyndelsen af det nye århundrede Socialdemokratiets teoretiske forståelse af internationalisme og nationalfølelse, ligesom folketingsmedlemmet Carl Wagner i en folketingsdebat om forsvarsbevillingerne i 1894 udførligt og polemisk argumenterede for partiets syn på fædrelandskærlighed og forsvarsspørgsmålet. Se Christiansen, 1992a, s. 538-546 og 553-562.

- 82 Se f.eks. reportagen i *Social-Demokraten*, 6.6.1895.
- 83 Refereret i bl.a. *Berlingske Tidende*, 6.6.1888.
- 84 *Politiken*, 3.6.1887 og 5.6.1887.
- 85 *Social-Demokraten*, 5.6.1896, 5.6.1878, 5.6.1896, 5.6.1889, 30.5.1880.
- 86 *Berlingske Tidende*, 6.6.1888.
- 87 *Berlingske Tidende*, 6.6.1899.
- 88 Jf. prof. Matzens grundlovstale i 1886, *Berlingske Tidende*, 6.6.1886.
- 89 I den konservative partihistorie fra 1966 fastholdes det synspunkt, at den reviderede grundlov var bedre end sit meget dårlige eftermæle. Den svarede godt til den gældende samfundsstruktur, og først med dennes afvikling var det tid til en grundlovsrevision. Derimod beklages det, at Estrup klamrede sig til magten, og at systemskiftet kom så sent. Hatting & Olsen, 1966, s. 9-11.
- 90 *Politiken*, 5.6. og 6.6.1889.
- 91 *Politiken*, 6.6.1885.
- 92 Se f.eks. Herman Bings tale i København 1888, *Politiken*, 6.6.1888.
- 93 *Politiken*, 6.6.1891.
- 94 Programhæfte og sangblad ved grundlovsfesten ved den Slesvigske Sten 5.6.1884. Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småttryksafdelingen, kapsel: Politik, Grundlovsfester.
- 95 Se f.eks. Hørdums tale i 1884 og 1893, Holms i 1887 og J. Jensens i 1899. *Social-Demokraten*s grundlovsreportager samme år.
- 96 *Social-Demokraten*, 6.6.1899.
- 97 Se f.eks. Holms tale i 1887 og Meyers tale i 1888. Begge refereret i *Social-Demokraten* dagen efter grundlovsdag.
- 98 *Social-Demokraten*, 6.6.1895.
- 99 Holms taler i 1883 og 1893 refereret i *Social-Demokraten* dagen efter grundlovsdag.
- 100 Se f.eks. foretningfører Knudsens tale 1888 refereret i *Social-Demokraten* dagen efter.
- 101 Leder i *Social-Demokraten*, 2.6.1895.
- 102 *Social-Demokraten*, 6.6.1899.
- 103 Festprogram. Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småttryksafdelingen, kapsel: Politik, Grundlovsfester.
- 104 Se f.eks. *Politiken*, 6.6.1899.
- 105 Sanghæfte. Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småttryksafdelingen, kapsel: Politik, Grundlovsfester.
- 106 Adriansen, 2003, bd. 1, s. 226-230.
- 107 *Politiken*, 6.6.1903.
- 108 Se f.eks. Landstingsmedlem Rasmussen-Krøjerups tale i København 1904, refereret i *Berlingske Tidende*, 6.6.1904.
- 109 Se referat af tale i *Berlingske Tidende*, 6.6.1910.
- 110 *Politiken*, 6.6.1907.
- 111 Se f.eks. Zahles og Munchs taler i 1910 i hhv. Kolding og på Langeland. *Politiken*, 6.6.1910.
- 112 *Social-Demokraten*, 30.5.1902.
- 113 *Social-Demokraten*, 1.6.1907. Avisen skrev som gengivet datoerne på en inkonsekvent måde.
- 114 *Social-Demokraten*, 6.6.1913.
- 115 Bryld, 1992, s. 334-340.

- 116 Se f.eks. højesteretssagfører Jensens tale i København 1902 og formanden for Højres Arbejder- og Vælgerforening kaptajn Schacks tale i Tivoli i 1907, begge refereret i *Berlingske Tidende* dagen efter grundlovsdag.
- 117 Referat i *Social-Demokraten*, 6.6.1914.
- 118 Knudsen, 2001, s. 120.
- 119 Fremhævet i adskillige grundlovstaler, i kvindedeputationen, i Staunings og Borgbjergs takketalere og i artikler i *Social-Demokraten*, 3.6.-6.6.1915.
- 120 *Social-Demokraten*, 2.6.1915.
- 121 *Social-Demokraten*, 6.6.1915.
- 122 Socialdemokratiets manglende tilslutning til kvindevalgretstoget blev skarpt kritiseret af kvindeorganisationerne og skabte også splid internt i partiet. Partiet følte sig højest sandsynligt presset og tog alle tænkelige argumenter i brug, bl.a. det, at de arbejdende kvinder ikke kunne nå at tilslutte sig kvindevalgretstoget, da de efter arbejde først skulle have tid til at tage hjem og sørge for madkurv og børn. Se f.eks. *Social-Demokraten*, 3.6.1915
- 123 Se f.eks. Hatting & Olsen, 1966, s. 10. Højre var i 1915 det eneste parti, der mente det også var værd at fejre grundloven fra 1866. Det kom bl.a. til udtryk i *Berlingske Tidendes* særnummer i anledning af vedtagelsen af grundloven i 1915. Her publiceredes billeder af 1866-grundlovsfædrene.
- 124 *Politiken*, 5.6. og 6.6.1915. *Rigsdagstidende*, *Folketingets Forhandlinger*, 67de ordentlige Samling 1915-16, sp. 3941-3969
- 125 *Rigsdagstidende*, *Folketingets Forhandlinger*, 67de ordentlige Samling 1915-16, sp. 3941-3969.
- 126 *Social-Demokraten*, 5.6.1915 og 1.6.1915.
- 127 Refereret i *Social-Demokraten*, 6.5.1915.
- 128 Bryld, 1992, s. 334-340.
- 129 Denne opfattelse blev udtalt bl.a. af venstremanden Klaus Berntsen i Rigsdagen, 5.6.1915, af den radikale Zahle i *Politiken*, 5.6.1915, af den socialdemokratiske Borgbjerg i en tale i slutningen af maj bragt i *Social-Demokraten*, 23. og 25.5.1915. *Rigsdagstidende*, *Folketingets Forhandlinger*, 67de ordentlige Samling 1915-16, sp. 3941-3969.

EN TRADITIONS FORFALD: 1915-1945

GRUNDLOVSFEJRINGER I MELLEMKRIGSTID OG UNDER BESÆTTELSEN

Grundlovsdag aftog i betydning efter systemskiftet i 1901 og indførelsen af et egentligt folkestyre i 1915. I mellemkrigstiden kunne partierne og især Socialdemokratiet dog stadig samle tusinder på grundlovsdag, men uden fortidens store grundlovsoptog. Gradvist blev tyngdepunktet forskubbet til provinsen, hvor fremtrædende folketingspolitikere talte ved lokale partiafdelingers grundlovsarrangementer, hvis deltagertal trods variationer på intet tidspunkt nåede fortidens højder. Med 1915-forfatningens indførelse af et egentligt folkestyre ophørte demokratiet med at være det grundlæggende og mest omstridte politiske projekt. Efter at påskekrisen var endt med en sejr for den parlamentariske statsskik, var hovedspørgsmålet i 1920'erne ikke demokratiet, men de sociale og klassemæssige konflikter.¹ Den politiske konsensus om vedtagelsen af den nye forfatning og den brede opbakning bag det parlamentariske system blev nok udfordret i mellemkrigstiden, men demonstrerede sin styrke gennem ringe tilslutning til de politiske yderpartier.

I årene fra 1915-grundlovens vedtagelse til befrielsen i 1945 blev fuldbyrdet en proces, hvor forestillingen om en særlig konsensusbaseret demokratisk danskhed med historiske rødder i et urgermansk demokrati blev en grundfigur i den politiske kultur. Den nationale vækkelse i besættelsesårene bidrog afgørende hertil, men arbejderbevægelsens politiske gennembrud og definitive identifikation med nationen spillede også en betydelig rolle.² Under besættelsen blev historien brugt til at begrunde den aktuelle politiske samling. Et nationalt erindringsfællesskab om dansk demokrati, som kun DKP stod uden for, blev etableret.

Den fælles glæde over det politiske samarbejde i forbindelse med vedtagelsen af den nye grundlov i 1915 betød ikke et brud med den rodfæstede tradition for partidelte grundlovsfejring. I hovedstaden fortsatte kommunen med at sørge for flagning og musik på grundlovsdag, og mange københavnere benyttede den halve fridag til enten at tage i skoven eller i Tivoli. Fra midten af 1920'erne blev Socialdemokratiet ene om at fejre grundlovsdag med store friluftsmøder i København, hvilket det selvbevidst

Historiske begivenheder og mærkedage kan bruges som blikfang for varesalg. Her er det kaffeerstatningsmærket Rich's, der i 1923 benytter sig af grundlovsdagen til at reklamere. Politiken, 5.6.1923.

ikke undlod at understrege. Det Radikale Venstre havde som regeringsparti samlet op mod 18.000 mennesker til grundlovsfejring i Kongens Have i 1918 og 1919, men måtte ikke uden bitterhed se sig fortrængt af Venstre, der i sin regeringstid i begyndelsen af 1920'erne også valgte at fejre grundloven på Højres gamle samlingssted. Mødestederne i København blev nu mere valgt af praktiske grunde og blev ikke som tidligere genstand for politisk symbolkamp. Dog følte Det Radikale Venstre sig foranlediget til at begrunde indtagelsen af Kongens Have med henvisning til parkens statue af Hørup.³ Efter Socialdemokratiets regeringsovertagelse i 1924 opgav de øvrige partier hovedstaden og samledes kun til mindre møder i Københavns omegn og prioriterede provinsen.

Resterne af Højre og De Frikonservative, der i erkendelse af ikke længere at nyde beskyttelse af den privilegerede valgret til Landstinget søgte at relancere konservatismen i det nydannede Konservative Folkeparti, havde et lunken forhold til grundlovsdagen i mellemkrigsårene, hvilket *Nationaltidende* også i tilbageblik kunne opsummere i 1940: „Hovedstadskonservatismen har altid betragtet Valdemarsdagen og Genforeningsdagen den 15. Juni, som vor største nationale Mindedag og derfor ogsaa søgt at højtideligholde den paa en Maade, som var Nationen værdig.“⁴ Konservative kredse beklagede som tidligere, at grundlovsdag ikke var en egentlig festdag for det nationale fællesskab, og fandt, at den halve fridag var et præcist udtryk for befolkningens halvhjertede forhold til dagen. Den hentede på den ene side ikke længere betydning fra den politiske strid under forfatningskampen, men kunne på den anden side slet ikke samle nationen som nordmændenes 17. maj eller franskmændenes Bastilledag. „Det er en Bastard-Festdag“, skrev *Berlingske Tidende*, „som hverken er det ene eller det andet. Lad os nøjes med høfligt at gøre Honnør for Grundloven eller også omdanne Dagen.“⁵ En sand nationaldag kunne der først blive tale om, når der opstod vilje til at forsvare landet og friheden.⁶

Det var vanskeligt at samle bred interesse for forfatningen, som var genstand for grundlovsdagens fejring. Det viste sig første gang markant, da en grundlovsrevision i 1920 var til folkeafstemning. Nok havde forfatningsændringen primært teknisk karakter som følge af Genforeningen, og selvom glæden var stor over, at dannebrogslagene 5. juni 1921 for første gang i mange år kunne vaje så sydligt, sneg stemmeprocenten sig kun lige op over de 45 pct. af samtlige stemmeberettigede, som grundloven krævede.⁷ Værre gik det i 1939, hvor bestemmelsen om folkeafstemning viste at have den konservative funktion, som den var tiltænkt. Forslaget var et

kompromis mellem det socialdemokratiske og radikale ønske om afskaffelse af Landstinget og det konservative ønske om dets bevarelse. Venstre støttede ikke forslaget, og det nød også stor modstand i konservative kredse. Ved folkeafstemningen faldt forslaget, da det kun fik opbakning fra 44,5 pct. af de stemmeberettigede. Men det skyldtes nok mere den manglende politiske interesse for grundloven end uenighed, da kun 3,9 pct. stemte imod.

Da junigrundloven fyldte 75 år, havde Socialdemokratiet for første gang regeringsmagten. Mens det fik partiet til at betegne dets grundlovsfest som en „Jubelfest“, konstaterede den konservative presse nedslået, at der ikke kunne herske nogen jubilæumsstemning, da der i modsætning til tidligere tider nu kun i hovedstaden blev afholdt fest af Socialdemokratiet. Tonen var mere skarp i de konservative grundlovstaler, som brugte store ord mod Socialdemokratiet og for de konservative kernesynspunkter. Landstingsmedlem Jul. Schovelin fremhævede på et grundlovsmøde i Fruens Bøge ved Odense, at grundloven hvilede på 1840'ernes „store nationale og liberale Traditioner“, der i grundloven kom til udtryk i værnepligten, ejendomsrettens ukrænkelighed og den frie og lige adgang til erhverv. Alt dette stod Socialdemokratiet med sin udanske, frihedsfjendske og tysk inspirerede politik i modsætning til, men partiet havde imidlertid haft gunstige vilkår efter skuffelsen over nederlaget i 1864. Taleren så desuden med en vis skepsis på de forskellige grundlovsrevisioner, som han så som „et lidet smigrende Bevis paa vort Folks politiske Umodenhed“.⁸ Det var ikke kun en bitter pille at sluge for de konservative at skulle fejre junigrundlovens jubilæum under en socialdemokratisk regering. Landstingsmedlemmet for Venstre, Madsen-Mygdal, sammenlignede i sin grundlovstale ved et møde i Nordsjælland regeringen historisk med enevælden og aktuelt med Sovjet. Han hævdede et liberalt grundsynspunkt på statens rolle og krævede frihed under ansvar i modsætning til den uorden og kaos, som var konsekvens af den socialdemokratiske organisationstvang og statsregulerende politik. „Men kommer vi dertil, at Staten skal være regulerende Faktor for Arbejdet og Erhvervene, dræber vi Fremdriften i Folket, den enkeltes Vilje til at klare sig selv.“⁹

Hverken regering eller Rigsdag arrangerede et officielt jubilæum, og det eneste centrale jubilæumsinitiativ, ud over benådningen af 39 straffefanger, blev omstridt netop på grund af dets statslige karakter. Den nye socialdemokratiske undervisningsminister, Nina Bang, udsendte et cirkulære til landets skoler om, at den sidste undervisningstime d. 4. juni skulle anvendes til at gøre skolebørnene bekendte med grundlovsdagens højtidelige karakter og give dem en redegørelse for junigrundlovens tilblivelse, frihedens indskrænk-

ning ved tabet af den lige og almindelige valgret i 1866 og dens genvindelse i 1915. Det fik de konservative grundlovstalere og den konservative presse til at tale om statstvung, åndelig uniformering og politisering af undervisningen. Blandt lærere og lærerinder fandtes højst sandsynligt dem, der mente, at grundloven fra 1866 var bedre end de to, der skulle fremhæves og fejres, argumenterede avisen. *Social-Demokraten* tog kraftigt til genmæle og understregede, at hensigten ikke var at propagandere for Socialdemokratiets forfatningsprogram, men at fremlægge historiske kendsgerninger.¹⁰

Trods sit lunkne forhold til grundlovsdag fortsatte Det Konservative Folkeparti dog med at holde grundlovsmøder, og de blev i 1930'erne, ligesom Venstres møder, præget af partiernes frygt for folkestyrets fremtid under den socialdemokratiske og radikale regeringsmagt. Frygten var primært rettet mod organisationernes magt, den statslige interventionspolitik og det flertalsdiktatur, som partierne mente ville følge af flertalsskiftet i Landstinget eller tokammersystemets afskaffelse. Venstres formand, Oluf Krag, fremførte således i sin grundlovstale i 1936, at Socialdemokratiets forfatningspolitik ville give tilstande som i Sovjetunionen, Italien og Tyskland, og „Vejen blive banet for Diktatur for neden“. „Skal Folkestyret afløses af Fagforenings-Herredømme?“, var det retoriske spørgsmål.¹¹ En tilsvarende sammenligning var også et gennemgående tema på de konservatives grundlovsmøder, hvis bekymring for folkestyret tillige omfattede landets selvstændighed som følge af, hvad de opfattede som regeringens manglende forsvarsvilje. Partiets formand Christmas Møller understregede i sine grundlovstaler, at kritikken af folkestyret ikke var en afsværgelse af demokratiet: „Vi Konservative bekender os til Demokratiet, til Folketingsparlamentarismen, til den lige og almindelige Valgrets System“, sagde han f.eks. ved en grundlovsfest i Haderslev i 1936.¹² Det var noget, den socialdemokratiske og radikale presse bemærkede med stor interesse, da der i højreorienterede kredse omkring Det Konservative Folkeparti og Venstre florerede stærke antiparlamentariske og antidemokratiske holdninger. Den politiske protest mod „Systemet Stauning“ gav dog ikke massetilslutning til Venstres og Konservatives grundlovsmøder, hvis deltagertal ikke kom i nærheden af de 40-50.000 vrede bønder, der i juli 1935 drog i protesttog til København for at aflevere landbrugets krav til kongen.

Socialdemokraterne og de radikale afviste, at afskaffelsen af Landstinget ville føre til underkuelse af mindretallene, og i sin grundlovstale i 1935 argumenterede udenrigsminister Munch for, at tokammersystemet udgjorde et særligt problem i en tid, der krævede handlekraft: „Under de Vilkaar,

den økonomiske Krig mellem Staterne i Selvforsynings Navn og den stadige Utryghed under Kaprustningernes Rasen, medfører, kan vi ikke blive ved at leve i resultatløst Tovtrækkeri mellem de to Ting. Forstaar det nuværende Landstingsflertal ikke sin Pligt, da maa Folkeviljen ved de forestaaende Valg til begge Ting bane Vejen for Gennemførelsen af Junigrundlovens klare, rene Folketyre.¹³ På de socialdemokratiske grundlovsmøder i 30'erne mærkede man også frygten for folkestyrets fremtid, men her gjaldt bekymringen ikke alene fascismen i Italien og nazismen i Tyskland, men i høj grad de antiparlamentariske kræfter i Danmark på både venstre- og højrefløj. „For Frihed og Folkestyre. Mod Fascisme og Diktatur“ lød hovedparolerne på de socialdemokratiske grundlovsfester i midten af 1930'erne, der i København oftest samlede omkring 70.000 mennesker og i 1939 nåede helt op på omkring 100.000. Også i provinsen var de socialdemokratiske grundlovsfester velbesøgte. Socialdemokratiet tolkede den store tilslutning som ikke alene en „begejstret Tilslutning til Regeringens Politik“, men også som en „Troskabserklæring til Demokratiet“.¹⁴ Selvom Socialdemokratiet arbejdede for en ændring af grundloven, først og fremmest afskaffelse af Landstinget, herskede der ingen tvivl i grundlovstalerne om, at grundloven udgjorde det bedste værn for demokratiet og det bedste grundlag for samfundets fremskridt. „Paa Nationens Festdag, Aarsdagen for Folkestyrets Sejr, vil vi love at staa Vagt om Landets Grundlov, fordi den er Værnet for Demokratiet“, sagde partiformand og statsminister Stauning i Søndermarken på grundlovsdag i 1934.¹⁵ I 1930'erne genoptog socialdemokraterne traditionen med grundlovsoptog, men det bestod ikke som under forfatningskampen eller på 1. maj af medlemmer af vælger- og fagforeningerne. Det var de socialdemokratiske ungdomsorganisationer, DsU og DUI, samt arbejderidrætsorganisationerne, som gik i processionstog med røde faner, socialdemokratiske paroler og iført de forskellige idrætsgrenes dragter og sportsrekvisitter. Efter ankomsten til Søndermarken og når den politiske del af festen var overstået, indgik idrætsopvisninger som en fast del af festprogrammet. Optogene var ikke alene udtryk for 1930'ernes generelle interesse for organisering af ungdommen, men også en demonstration af arbejderkulturens styrke.

Under den tyske besættelse af Danmark ændrede grundlovsfejringerne form. I slutningen af maj 1940 meddelte Justitsministeriet landets politimestre, af egen kraft og uden krav fra besættelsesmagtens side, at der i forlængelse af det generelle mødeforbud af 12. april 1940 ikke måtte gives tilladelse til at afholde offentlige grundlovsmøder, hvad enten de var uden- eller indendørs.¹⁶ Landets aviser beklagede, at der ikke kunne holdes

grundlovmøder hverken i hovedstaden eller på festpladserne rundt om i Danmarks grønne skove, men fremførte samstemmende den tolkning, at befolkningen nok stærkere end nogensinde følte, hvad grundloven betød, og at fejringen derfor var „mere inderlig, mere hjertelig end ellers. En Hjertets Grundlovsdag, hvor vi alle i vore Tanker samles i Ønsker for det frie Danmark, hvor vi er født, og hvor vi har vor Borgerret, for det frie Danmarks Fremtid, som vi alle elsker dobbelt i Dag.“¹⁷ Det varmede derfor, at svenskerne som en hilsen til Danmark markerede dagen med flagning.

Statsminister Stauning tog imidlertid initiativ til officielt at markere 1915-grundlovens 25-års dag med en samlet deputation til kongen d. 5. juni. Hensigten var aktuel politisk, hvilket understreges af, at der ikke var etableret en tradition for officielle markeringer af grundlovens runde mindedage. Der herskede stor usikkerhed om kongens stilling i de første måneder af besættelsen, hvor den konservative partipresse førte hetz mod regeringen, og der fra forskellig side blev arbejdet på at danne en mere tyskvenlig regering med deltagelse af fremtrædende erhvervsfolk med antiparlamentariske synspunkter. En deputation bestående af de fire samarbejdende partier fra Rigsdagens Præsidium og forskellige ministre samt en række erhvervsrepræsentanter forsøgte med en henvendelse til kongen ikke alene at demonstrere opbakning til den parlamentariske statskik, men også at fastholde kongen på dette princip, der ikke var grundlovsfæstet. På det danske folks vegne overrakte deputationen en adresse til kongen. Ud over at takke for stadfæstelsen af 1915-grundloven udtrykte adressen „Folkets Troskab overfor det demokratiske, parlamentariske System, der stemmer med dansk Aand og Opfattelse“ efterfulgt af en understregning af den lykkelige samhørighed mellem konge og folk. Budskabet var klart, men kongen gav ingen løfter. Han takkede for tilliden og manede til værdigt sammenhold.¹⁸ Højtideligheden blev transmitteret i radioen og nød stor opmærksomhed i dagspressen.

Da forbuddet alene var rettet mod offentlige grundlovmøder, blev der i 1940 og i de øvrige besættelsesår afholdt mindre lukkede grundlovsarrangementer. 25-års dagen for erhvervelsen af den kvindelige stemmeret blev f.eks. fejret ved en sammenkomst i Kvindernes Bygning i København, hvor daværende statsminister Zahle blev hyldet, og de politiske partier markerede flere steder i landet grundlovsdag med lukkede politiske arrangementer. Efter at det generelle mødeforbud blev lempet først i september og siden i oktober 1940 efter pres fra Værnemagten, blev det muligt efter politiets tilladelse at afholde offentlige friluftsmøder.¹⁹ Men grundlovsdag blev ikke generelt grebet som anledning til at arrangere større nationale møder eller

stævner, selvom dagens demokratiske symbolværdi kunne have givet sådanne arrangementer et demokratisk og antinazistisk indhold uden direkte at virke provokerende. Et sådant forsøg demonstrerede dagens potentielle politiske betydning, men også ytringsfrihedens grænser.

I 1942 planlagde Dansk Ungdomssamvirke med dets formand Hal Koch et stort grundlovsmøde. Organisationen havde i maj forberedt at udsende en pjece om grundloven og dens frihedsrettigheder, men efter en forespørgsel i ministeriet blev den forbudt, da ministeriet frygtede, at den ville kunne provokere besættelsesmagten. Som erstatning for pjecen planlagde Ungdomssamvirket et stort grundlovsmøde i den private Farumgård. Myn-dighederne havde givet tilladelse på forhånd, men endte med i sidste øjeblik at trække den tilbage. Aviserne kunne på selve grundlovsdag i korte og lidet oplysende notitser meddele, at mødet var aflyst. Der stod intet om, at årsagen til aflysningen var et forbud udstedt af Justitsministeriet. De mest samarbejdsorienterede dele af regeringen frygtede for tyskernes reaktion på den politiske demonstration, mødet tegnede til at blive. Opbakningen havde vist sig at være uventet stor. Omkring 7000 havde fået udleveret adgangskort, og den danske nazistiske avis *Fædrelandet* havde ført en heftig kampagne mod mødet og mødets ene taler, Hal Koch.²⁰ Som fremtrædende skikkelse i den nationale front blev han mødt med stigende irritation fra besættelsesmagtens side, hvorfor også ledende kræfter i regeringen forsøgte at lægge en dæmper på hans virksomhed.²¹

De offentlige grundlovsmøder blev erstattet af grundlovsfester i radioen, der hvert år under besættelsen på grundlovsdag sammensatte et stort nationalhistorisk anlagt program til fejring af dagen. Stor opmærksomhed vakte en fingeret transmission fra en „Ungdommens Medborger-Fest“ i den fik-tive by „Christiansbro“ grundlovsdag i 1943. Ideen med, at den 21-årige ungdom efter et forudgående medborgerkursus skulle optages som medborgere i samfundet ved en særlig fest, havde i nogle år cirkuleret i Dansk Ungdomssamvirke, højskolekredse og de politiske ungdomsorganisationer. Medborgerskabet var i arrangørernes forståelse altså ikke kun knyttet til valgretten, som først i 1961 blev nedsat til 21 år. Medborgerfesten indledtes med nationalsangen, hilsen til kongen, hvorefter byens borgmester Hal Koch talte til ungdommen, der herefter højtideligt afgav løfte om at røgte deres borgerskab vel, hvorefter de til minde om dagen fik overrakt en bog, hvori de kunne „læse et og andet klogt og rigtigt om vort Fædreland, vort Styre og vor Menneskeværdighed“.²² Programmet var ifølge dagspressen en stor succes, men selve ideen slog aldrig rod.

Et par engelske flyvemaskiner fløj lavt hen over forsamlingen på grundlovsrådet i Fælledparken i 1945 og nedkastede Dannebrogflag og mærkater i blå-rød-hvide farver. Bent Henriksen/Det Kongelige Bibliotek.

Markeringen af de unges medborgerskab var knyttet til en utilfredshed med, at dagen var en partipolitisk festdag, og flere udtrykte som seminarieforsøger Morten Bredsdorff det håb, at de efter besættelsen kunne afløses af fællesfolkelige fester.²³ Dette håb blev opfyldt i befrielsessommeren, hvor

regeringen på et ministermøde d. 15. maj opfordrede alle partier og grupper til i fællesskab under festlige former at fejre den første frie grundlovsdag efter Danmarks befrielse. Desuden henstillede man, at dagen blev en hel fridag.²⁴ Det var første gang siden 1854, at regeringen på denne måde forholdt sig aktivt styrende til grundlovsarrangementernes form. Opfordringen blev fulgt over hele landet, hvor de store arrangementer kom i stand i et samarbejde mellem kommunerne, de folkelige og politiske organisationer samt lokale modstandsgrupper. Dagspressen skrev, at der blev holdt fælles grundlovsfester i praktisk taget alle byer og sogne med mægtig tilslutning. I hovedstaden var omkring i alt 150.000 københavnere til grundlovsfest i enten Fælledparken, Frederiksberg Have eller i Sundby, og trods de begejstrede reportager var der egentlig ikke tale om en bemærkelsesværdig stor deltagelse, da alene Socialdemokratiet i årene lige inden besættelsen havde kunnet samle op mod 100.000 mennesker. En vis fest- og mødetræthed var nok ved at melde sig oven på de mange festmøder i de første befrielses måneder, som alle i lighed med grundlovsdagen skulle legitimere samarbejdspolitikken og modstandskampens komplementaritet og cementere den politiske samling og det politiske samarbejde. I sin grundlovstale i radioen sagde statsminister Wilhelm Buhl: „Nu er Grundloven atter den faste Ramme om Nationens Liv. Konge, Regering og Rigsdag er igen den samlende Treklæng, og ved Dannelsen af den nye Regering viste Viljen til Samarbejde og Sammenhold paany sin Bærekraft. Den nationale Samlingsregering stod rede paa Befrielsens Dag, og vi kunde vise Verden, at i Danmark gik vi ind til den genvundne Frihed i Fællesskabets Aand og under Fællesskabets Ansvar.“²⁵ Også Danmarks plads blandt de allierede skulle understreges, og derfor blev reportager om fejringer af den danske nationaldag i udlandet, især i Oslo og London, modtaget med stor begejstring, ligesom engelske flyvemaskiners overflyvning af grundlovsmødet i Fælledparken og nedkastning af dannebrogssflag og mærkater i allierede farver blev det.²⁶

Den fælles politiske fejring af grundlovsdag i 1945 blev en enlig svale, for allerede året efter var traditionen med partidelte grundlovsmøder genetableret. Den dagsaktuelle politik tog hurtigt over igen, og genoptagelsen af de partidelte grundlovsfejringer blev end ikke bemærket i 1946.

ET NATIONALT ERINDRINGSFÆLLESSKAB ETABLERES

Den dagsaktuelle politik kom efter 1915 til at dominere de almindelige årlige grundlovsmøder, og dagens mindekarakter trådte i baggrunden. Forfatningens historie havde i vid udstrækning mistet sin erindringspolitiske betydning. Den eksplicite historiebrug var oftest begrænset til en kort, nærmest rituel indledende genfortælling af hovedlinjerne i grundlovens og demokratiets historie samt med en historisk reference at give et aktuelt politisk standpunkt særlig tyngde. Historien blev hovedsagelig artikuleret indirekte i symbolkulturen, som imidlertid heller ikke blev genstand for samme betydningskamp som tidligere. Partiernes symbolanvendelse ved grundlovsfejringerne var præget af kontinuitet, kun Socialdemokratiets undergik en vis forandring som følge af en integration af den socialistiske og nationale kulturs symboler. Efterhånden trådte runde jubilæumsår og særligt tilspidsede nationale og demokratiske kriser ud som situationer, der gav anledning til markant opblomstring i brugen af fortidsreferencer. Under Påskekrisen i 1920 f.eks., iscenesatte de socialdemokratiske og radikale medlemmer af Københavns Borgerrepræsentation et tusindtalligt demonstrationstog til Amalienborg med en henvendelse til kongen som en gentagelse af optøget i marts 1848. Og i disse partiers grundlovstaler samme år blev der trukket historiske paralleller mellem indskrænkningerne i demokratiet under forfatningskampen og kongens, Venstres og de konservatives aktuelle angreb på det parlamentariske demokrati.²⁷ Men om noget var det besættelsestidens grundlovsdage, der blev præget af en overvældende historiebrug, der ikke så meget handlede specifikt om forfatningens historie, men om hvad der blev opfattet som nationens tusindårige historie.

Partiernes genfortællinger af forfatningshistorien var i det store og hele som tidligere og indeholdt visse variationer, selvom de som sagt hverken var lige så markante eller udfoldede som under forfatningskampen, hvor de indgik som aktivt instrument i den aktuelle politiske kamp. Det Konservative Folkeparti havde ved at stemme for grundloven af 1915 tilsluttet sig den lige og almindelige valgrets princip. Når partiets grundlovsmøder var en bleg afart af Højres tidligere så store fester, skyldtes det ikke kun konservatismens svage stilling i mellemkrigstiden, men også som tidligere skrevet dets noget lunkne forhold til demokratiets mærkedag. I genfortællingerne af forfatningens historie trådte 1849 stærkest frem, og det blev i modsætning til de øvrige partiers fremstilling understreget, om end ikke nær så offensivt som

tidligere, at også 1866 måtte anerkendes som et led i forfatningens kontinuerlige udvikling. Partiets og dets presse var i markant mindre feststemning på 1915-grundlovens 25-års dag end de øvrige partier, og *Berlingske Tidende* polemiserede i en leder direkte mod at fejre „en i Forhold til Udgangspunktet mindre betydende Grundlovsændring fra 1915“.²⁸ Både Venstre, De Radikale og Socialdemokratiet karakteriserede derimod 1866 og den efterfølgende forfatningskamp som en reaktionær indskrænkning af demokratiet og fremhævede 1915-grundloven som en genindførelse af junigrundloven. Venstre markerede stærkest kontinuiteten mellem 1849 og 1915 og understregede, at grundloven af 1915 virkeliggjorde junigrundlovens ideer, hvilket tillige aktuelt blev brugt til at argumentere imod en afskaffelse af Landstinget. Således understregede forhenværende statsminister Neergaard i en grundlovstale i 1924: „Det bør bestemt fastholdes, at Folketinget over den alt overvejende Indflydelse paa Finansloven, men paa den almindelige Lovgivnings Omraade giver vor nuværende Forfatning ligesom Junigrundloven de to Ting lige Rettigheder. Det store Fremskridt, der blev skabt ved Grundloven af 5. Juni 1915, var det, at vi vendte tilbage til Junigrundlovens Grundsætning: Dette Ting udgaar af den almindelige Valgret.“²⁹ Socialdemokratiet og De Radikale lagde afgørende vægt på 1915-grundlovens afskaffelse af den privilegerede valgret, fremhævede – især de radikale – det store fremskridt, indførelsen af den kvindelige valgret repræsenterede, og markerede med stadig større styrke, at grundloven fortsat havde mangler, og at bl.a. Landstinget burde afskaffes.

1866-grundloven spillede en betydelig mindre erindringspolitisk rolle end under forfatningskampen, men blev dog indimellem trukket frem til brug for markering af aktuelle politiske positioner. De konservative fremhævede faren for, at enkelte samfundsgrupper satte deres egne interesser i forgrunden på bekostning af almenvellet og fik dermed både legitimeret 1866 som en nødvendig revision og polemiseret mod den socialdemokratisk-radikale regerings aktuelle politik. De fastholdt således, at folket ikke havde været modent til at forvalte den store frihed, det havde fået i 1849. Men i en roligt fremadskridende udvikling var det danske folk imidlertid gået frem i politisk modenhed om end ikke tilstrækkeligt, hvad angik „Landets Stilling udadtil og de deraf følgende Problemer“, som den konservative kirkeminister Fibiger udtrykte det i sin grundlovstale i radioen i 1942 med slet skjult brod mod 1930'ernes forsvars- og udenrigspolitik og den tyske besættelse.³⁰ Og når de socialdemokratiske grundlovstalere i 30'erne advarede mod diktaturet, henviste de til de historiske erfaringer med, hvad de

karaktiserede som „Konservatismens foragt for Folkestyret“.³¹ Spørgsmålet om befolkningens politiske modenhed var ikke kun en konservativ forklaring på forfatningsændringerne. Den indgik som tidligere i forskellige betydningsammenhænge, men var heller ikke et særligt centralt tema. Socialdemokraterne forklarede fortsat det demokratiske tilbageslag i 1866 med henvisning til folkets politiske umodenhed, men det fungerede primært som afsæt til at fremhæve fremskridtet. Det var folkets politiske og kulturelle fremgang og styrkelse gennem kamp, som havde ført til den nye grundlovs vedtagelse og båret Socialdemokratiet frem til regeringsmagten. „Det danske Folk er naaet frem til Modenhed og Indsigt ved den Medbestemmelsesret, der sikredes igennem Demokratiet“, sagde Stauning i 1934.³² I lyset af den erobrede regeringsmagt og den nye grundlov svandt 1866 i betydning, og fremskridtet blev drivkraften i genfortællingen af forfatningshistorien.

Om patosformlen „kongen gav“ og dens implicitte tolkning af forholdene omkring systemskiftet i 1848/49 stod der ikke længere væsentlig strid, hvilket reflekterede kongemagtens reducerede politiske betydning. De konservative dyrkede som altid kongen på grundlovs møderne i overensstemmelse med deres opfattelse af en stærk kongemagt som garant for samfundets helhedsinteresser og nationale sammenhold, men i øvrigt optrådte den „kongelige gave“ alene i nogle af de traditionelle sange, som blev sunget ved festlighederne. Kongesangen lød dog alene ved de konservatives grundlovs møder. Socialdemokratiet fandt som det eneste parti i mellemkrigstiden anledning til at tage eksplicit afstand fra gavemetaforen for enevældens fald og fastholdt dermed kamptraditionen og den principielle republikanisme. Partiet fremhævede dog som tidligere Frederik VII og hans særlige forståelse for folkets ønsker og betydning for det fredelige systemskifte, der blev kontrasteret til de europæiske revolutioner, som imidlertid samtidig havde inspireret den demokratiske bevægelse og virket befordrende på kongens imødekommelse af kravet om en fri forfatning. Som et nyt element i den socialdemokratiske – og i øvrigt også radikale – fremstilling blev Grevinde Danner fremhævet både for sin positive folkelige indflydelse på kongen og som forbillede for de kvinder, der nu havde opnået valgret.³³ Den bekymring, der hen til november 1940 rejste sig om Christian X's vilje til at fastholde den parlamentariske statsskik, blev hurtigt overdøvet af en overvældende dyrkelse af kongen som nationalt samlingsymbol, og som ikke engang den yderste kommunistiske venstrefløj forblev uberørt af. Den tidligere socialdemokratiske statsminister Buhl kaldte i sin grundlovstale i 1943 grundlovsdag for „en Højtidsdag for Pagten mellem Konge og Folk“ og sendte kongen en

hilsen, noget som tidligere kun havde lydt på Venstres og De Konservatives grundlovmøder.³⁴

De historiske fortolkningsstridigheder om kongens frivillige eller fremtvungne afgivelse af den enevældige magt blev efterhånden forladt til fordel for en udstrakt konsensus om at understrege systemskiftets ublodige karakter som udtryk for en særlig dansk tradition, der rakte endnu længere tilbage i historien. Patosformlen „kongen gav“ blev således med besættelsestiden transformeret til et fasttømret billede af Danmark som et særligt fredeligt land, hvor store samfundsmæssige forandringer kunne ske uden revolutioner i enighed og fordragelighed. Billedet blev ikke fastholdt i et enkelt udtryk, men genfandttes i en række synonyme udtryk som f.eks. „ublodig revolution“, „ublodigt systemskifte“, „fredelige systemskifte“, „i god forståelse mellem konge og folk“ etc.

Socialdemokratiet var det parti, hvis grundlovsfester i mellemkrigstiden havde den mest aktive og eksplicite historiebrug, hvilket var knyttet nært sammen med dets stærke politiske forandringsvilje og fremskridtsoptimisme: „Vi skal til Fest paa Torsdag. Ved Folkets Fest vil Mindernes Væld og de vide Fremtidssyn skænke os den ædleste Rus i Tidens store Tanker“, skrev *Social-Demokraten* i sin leder som optakt til partiets fejring af junigrundlovens 75-års dag.³⁵ Grundlovsdag havde særligt for Socialdemokratiet fortsat dobbeltkarakter af at være både en fest- og demonstrationsdag. De kaldte den stadig for „Folkets Frihedsdag“, men i årene efter vedtagelsen af den nye grundlov begyndte „national Festdag“ også at optræde. Nogle gange blev betegnelserne brugt i flæng, andre gange blev deres forskellige betydningsindhold betonet. Stauning forklarede forskellen således i sin grundlovstale i 1933: „Det er altsaa Grundlovsdag, Nationens politiske Festdag til Minde om den fri Forfatnings Sejr, men for Arbejderklassen Mindedagen for Grundloven af 1915, der anerkendte Folkestyret, den lige og almindelige Valgret, og gav Kvinderne Medbestemmelsesret i Samfundet.“³⁶ Socialdemokratiet fejrede begge dele og markerede hermed, at det med regeringsmagten og den deraf følgende definitive integration i det nationale politiske system i stigende grad identificerede sig med nationens interesser uden dermed samtidig at ville negligere de sociale interesseforskelle.³⁷ I 1930'erne var forsvaret for folkestyret et centralt tema på de socialdemokratiske grundlovmøder. Folkestyrets historiske fundament og et folkeligt sammenhold, hvor arbejderklassen udgjorde den ledende kraft, men hvor Socialdemokratiet arbejdede til gavn for hele befolkningen, blev udpeget som bærende i kampen for at bevare demokratiet. „Lad os danne et Værn for det Folkestyre, der er udviklet igennem 85 Aar,“

sagde Stauning i sin grundlovstale i 1934 og fortsatte, „lad os holde sammen for at sikre Videreførelsen af det Kulturværk, der er en Ære for vort Land, og lad os møde alle Reaktionens Haandlangere, rødklædte som grønklædte, med det Sammenhold, der hidtil var Arbejderklassens Styrke“.³⁸

Det partihistoriske indslag på grundlovsdag var ikke fraværende, men havde ikke nær samme fremtrædende plads som tidligere, da partiets fremgangshistorie nu i høj grad blev anskuet som identisk med nationens. I anledning af grundlovens 75-års dag skrev *Social-Demokratens* leder: „Den politiske Frihed vundet og for evigt fæstnet; den lige Borgerret mere og mere fyldt af økonomisk Frigørelse for det arbejdende Samfund – det er Resultatet af kun 75 Aars udvikling i Danmark. Hvor uendelige er da ikke de Fremtidsperspektiver, vi har for Øje. Enevælden hører en fjærn Fortid til, Adelsvælde og Plutokrati sank i Grus. Med sin Skæbne i sin egen Haand staar det oplyste, myndige danske Folk som sin egen Lykkes Smed. Med Socialdemokratiet som Værktøj og Socialismen som det ædle Metal skal Folket hamre de gyldne Smykker, der skal funkke i Solen paa Fremtidens Kyst.“³⁹ Med grundloven af 1915 havde arbejderklassen fået det middel i hænderne, der kunne gøre fædrelandet til deres. I sin grundlovstale i 1924 sagde Stauning således: „Vi har i Grundloven Rammen og Mulighederne for at skabe det Samfund, som Socialdemokratiet vil. Demokratiseringen skal nu føres ind paa det økonomiske Omraade.“ Og med regeringensmagten i hus kunne „et nyt Blad i Historiens Bog“ begynde.⁴⁰ Karakteristisk var det, at *Social-Demokratens* forsideillustration på grundlovsdag i 1924 var en tegning af Christiansborg og ikke de tidligere typiske tegninger af demonstrationstog eller bannere med politiske paroler.

Symbol- og festkulturen på de socialdemokratiske grundlovs møder i mellemkrigstiden rummede både kontinuitet og forandring i forhold til tidligere. Partioptogene gennem byen med faner og politiske paroler var de fleste steder som i København opgivet, og nok blev det fastholdt, at de politiske taler var festens højdepunkt, men i foramtaler og annoncering blev der lagt vægt på det varierede festprogram og muligheden for at få en familieskovtur ud af dagen. Arrangementet havde ikke tidlige tiders politisk militante præg, og vægten var forskudt til det folkefestlige. Som opvarmning til dagen skrev *Social-Demokraten* f.eks. i 1935: „For her er det det virkelige Folkets København, der udfolder sig paa en folkelig Festdag i smukke Naturomgivelser med Munterhed og gemytlig Stemning blandt Søndermarkens skyggefulde Træer (...) Folk strømmer til fra alle Storbyens Kvarterer, sommerklædte og belæst med friskt Humør og nysmurte Madpakker, og Dagen lang

oprulles et straalende Folkelivsbillede i den prægtige Park, som maaske ingen anden Storby kan opvise magen til.“ Det var folket og ikke som tidligere arbejderklassen, der skulle til socialdemokratisk grundlovsfest, og de kom ikke fra byens arbejderkvarterer og arbejderkaserner, men fra alle byens kvarterer. Folket var blevet Socialdemokratiets centrale kategori, og partiets udvikling til et folkeparti var åbenbar også i festkulturen.

Det socialistiske nøglesymbol, den røde fane, var trods flere dannebrogssflag stadig fremherskende ved de socialdemokratiske grundlovsfester, men det er uklart, om også alle nationers flag var opstillet på festpladsen ligesom tidligere. Det var i hvert fald ikke noget, hverken talere eller partipressens reportager nævnte, og det blev således under alle omstændigheder ikke tillagt en tilsvarende betydning som tidligere. Partiet tog afstand fra ekstrem nationalisme og stod ligesom De Radikale konsekvent på den nationale selvbestemmelsesrets princip, men den tidligere strategiske internationalisme var nu reduceret til mellemfolkelig forståelse.⁴¹ Fællessangsrepertoiret indeholdt som traditionen tilsagde „Internationale“ og „Socialisternes March“ og blev efter det nye epokegørende program „Danmark for Folket“ i 1934 tilført en sang af samme navn skrevet af Oskar Hansen samme år. Den slog hurtigt igennem og fik karakter af en slags fædrelandssang for arbejderbevægelsen. Sangen markerede, at der i det fremtidens Danmark, som Socialdemokratiet arbejdede for, ville være „plads for alle, der vil“, og „plads for hver tanke, der levende gror“, og at „de friheds lyse skanser, som vort folk bygger på“ var en positiv dansk tradition.⁴²

Parallelt med bevarelsen af centrale socialistiske symboler og markering af en særlig arbejderkultur med optræden af arbejdersangkor og arbejderidrættens indoptog grundlovsfesterne i mellemkrigsårene mange traditionelle nationale kulturudtryk. I Søndermarken optrådte lurblæsere og folkedansere, festtegnene var illustreret med egeløv og kæmpehøje, Den Kgl. Ballet og operasangere optrådte, og der blev spillet danske sange og musik. Det var primært gennem festprogrammet, sangene og symbolerne, at Socialdemokratiets positive tilegnelse af den nationale historie og kultur kom til udtryk, da talerne i høj grad var bygget op om dagsaktuelle spørgsmål og i øvrigt stort set ikke tematiserede det nationale eller forsvarsspørgsmålet. Der var dog enkelte undtagelser, som f.eks. socialminister K.K. Steinckes tale på et grundlovs møde i Haderslev i 1930. Han tegnede et malende billede af et smukt og velstillet land, som i mange henseender var at misunde sammenlignet med udlandet: „Modsætningerne er ikke saa skarpe, Kaarene jævner,

Befolkningen mere ensartet, Klassedelingen ikke saa udpræget, Standsforskellen ikke saa skarp, Fattigdom mindre oprørende, alle de Goder, der følger af Folkekarakteren, det nationale Særpræg og Landets Lidenhed.⁴³ Selvom Steincke måske udtrykte det tydeligere, end andre socialdemokrater ville have gjort, repræsenterede hans grundlovstale den erobring af det grundtvigske folkebegreb og tilegnelse af en grundtvigsk forståelse af den danske nation, som Socialdemokratiet gennemførte i mellemkrigsårene i en parallel proces med partiets integration i det politiske system og identifikation med nationen.⁴⁴ Der kan således konstateres en klar sammenhæng mellem partiets identifikation med nutidens og fortidens samfund på bekostning af partiets og arbejderklassens særhistorie. Med en stærkere markering af nationens fælles interesser førte samtidig en betoning af den fælles historie. Denne mekanisme blev endnu mere udtalt i besættelsesårene, hvor fortidens funktion blev at samle og ikke skille.

Besættelsessituationen vendte op og ned på forholdet mellem det dagsaktuelle og historiske, når grundlovsdagen blev markeret. Samtidig bredte fejringernes historiske indslag sig ud fra forfatningens til „nationens tusindårige historie“, som det hed. Censur og selvcensur lagde en dæmper på markante politiske udtalelser, aktuelle politiske synspunkter blev diskret markeret ofte gennem henvisninger til fortiden, og historien blev et aktivt instrument i indsatsen for at skabe politisk og national samling. „Historien er ogsaa andet, den er et Vaaben. Det gælder om, at vi har en smedet og hærdet Historie“, skrev Martin A. Hansen i november 1940 som en slags programerklæring for den enorme interesse for den nationale historie, der skyllede ind over landet især i besættelsens første år.⁴⁵ En betydelig del af besættelsesårenes vækst i kulturudbud og kulturforbrug kredsede om at efterspore og proklamere en dansk national identitet, og i denne identitetsproces blev der søgt tilbage i fortiden.⁴⁶ Referencer til en fælles national historie var et vigtigt led i samlingen af nationen, og tidligere tiders indædte kamp om, hvad det ville sige at være dansk, blev afløst af en umiddelbar konsensus, i hvert fald hvad angik den nationale vækkelses kulturudtryk, som syntes at rumme stor spændvidde i individuel oplevelse og fortolkning. Hvilke politiske handlinger der skulle være konsekvensen af det at være dansk, var der i hvert fald ikke enighed om.⁴⁷ National vækkelse kunne, som Hal Koch om nogen påpegede, både ende i nazisme og i en demokratisk holdningskamp mod diktaturet. Grundlovsdag var en oplagt lejlighed til at forbinde billedet af danskhed med demokratisk indstilling.

Grundlovs møder under besættelsen blev hovedsagelig afholdt som lukkede møder inden døre som her i Hørsholm Ridehus i 1942, hvor den populære Aksel Schiøtz synger nationale sange. Polfoto.

Den kolossale nationalhistoriske interesse under besættelsen satte præg på fejringerne af grundlovsdag. Både aviser, taler og de radioprogrammer, der havde erstattet de traditionelle møder, indeholdt markant mere historisk stof end i de forudgående år. Radioen sammensatte „et helt igennem dansk Program“.⁴⁸ De musikalske programmer spillede national musik og sange, der blev holdt historiske foredrag og dramatiseringer, og ministrenes politiske taler blev transmitteret. De historiske emner var forfatningens historie, danske folkefester gennem 100 år, dansk kulturhistorie og portrætter af centrale skikkelser i dansk politisk historie. Statsradiofonien karakteriserede selv i foromtalen grundlovsprogrammet på følgende måde: „Paa Grundlovsdagen høres i Radioen udelukkende dansk national Musik og Sang som Ramme om en Række Udsendelser, der paa forskellig Maade festligholder dansk Folkestyres Mindedag“.⁴⁹ Lurblæsere indledte grundlovsprogrammerne, „’Aanden fra 48’ fremmanedes ved Orkestrets Udførelse af Kong Frederik VII’s Honnør-march“, ouverturen til Elverhøj blev spillet, national- og kongesangen sunget, og forskellige kor og andre kendte kunstnere sang danske sange.

En grundlovskantate skrevet af Kai Hoffmann på Statsradiofoniens bestilling med musik af Poul Schierbeck blev spillet i radioen hvert år fra 1941.

Kantaten var en blanding af kor- og solosang og var meget pompøs både i tekst og fremførelse. Aviserne var udelt begejstrede og fandt, at den var storslået, og at „det var smuk, ægte dansk Poesi med dybe Toner af vor Tid“.⁵⁰ Teksten fremmanede et billede af et historisk og naturgroet dansk demokrati med lange frihedstraditioner og rødder tilbage i det gamle bondesamfund.⁵¹

I de danske Byer hist og her
ser vi Stene, lagt i Ring.
Paa de Stene sad de Byens mænd,
naar de samledes til Ting.
Der er her og der i Danmarks Land,
saa den syner vidt omkring,
under Himlens Blaa en ensom Høj.
Her har Bønderne holdt Ting.

Enevældens fald og den frie forfatning blev fremstillet som en videreførelse af denne gamle tradition:

Ret til at tænke, tale, aande frit.
Lighed for Loven.
Del i Landets Styre,
som i den længst forsvundne Tid,
paa Tinge.
Menigmand frem til Brug
af alle sine Evner,
til Vækst og Blomstring,

Store dele af kantatens tekst var en hyldest til den danske natur, som sammen med den fælles historie havde formet et folk og en fælles folkesjæl, der var forenet i fortid, nutid og fremtid. Det fædreland, der skulle værnes, tjenes og værges, var nok lille, men dets himlen så meget desto større, og i dette billede formidledes et typisk træk i udbredte forestillinger om dansk identitet: det i fysisk forstand lille land, men stort i ånd og frihed. Kantaten påmindede om, hvordan folket i tidligere modgangs- og nedgangstider fandt „Ungdomsmod og Foraarsgrøde“ i „Folkesjælens Dybder“, og lovede, at folket ikke ville kunne kues med fortræd og tvang, hvis forfædrenes eksempel blev fulgt:

Vi maa skønne paa det store midt i Tidens Nød og Vaande,
at hos os er dette Loven: Frit at tænkte, tale, aande.
Det staar skrevet over Porten til den gamle danske Gaard,
det har staaet dér og stille hilst os snart i hundred Aar.

I den haarde Kamp for Brødet er der meget, der kan splitte,
men i dette er vi fælles, det er altings Maal og Midte:
Folkevilje, Folkestyre paa den faste Lovens Grund
Det er det, der samler alle nu i Danmarks Højtidstund.

Det er bemærkelsesværdigt, at de grundlovssikrede rettigheder ikke ofres andet end ret diffus omtale. Forskellene mellem stænderstaten, enevælden og de demokratiske forfatninger med stemmeret og frihedsrettigheder forsvandt i dette billede af en århundrede gammel dansk frihedstradition. Nok blev demokrati til noget særligt dansk, men hvori dette demokrati mere konkret bestod, fremstod temmelig tåget.

Det er karakteristiske træk, der genfindes i de politiske grundlovstaler og partiavisernes grundlovsartikler uden de store, men dog ikke helt ubetydelige partipolitiske nuancer. I samlingspartiernes grundlovstaler blev tidligere tiders forfatningsstridigheder henvist til at være en detalje set i lyset af enigheden om grundlovens grundlæggende principper. „Naar der har været Uenighed om Grundloven, har Stridens Genstand været Indretningen – hvor højt til Loftet og hvor vidt til Væggen“, sagde den konservative Aksel Møller i sin tale i 1941. Dette synspunkt kunne både den socialdemokratiske Alsing Andersen og den radikale Jørgen Jørgensen tilslutte sig, men daterede dog denne fundamentale enighed til først at være opnået i 1915. Alsing Andersen understregede dog, at „Frimandsretten ikke var nogen forbigaaende Mode“, men en urgammel dansk åndelig livsytring „lige fra den Gang Landets første Beboere fandt sammen i Samfund og mødtes paa Bytinget for at give Lov og Stifte Ret“.⁵²

Det historiske perspektiv var for alle skudt bagud i tid. At understrege den nærmest naturgroede demokratiske tradition fungerede som et opmuntrende varsel om, at Danmark også ville kunne overleve den aktuelle ulykke med dets nationale særtræk i behold. Den radikale Bertel Dahlgaard lod det danske folks tusind års historie bære vidne om „dette folks statsdannende Evne og Vilje til Livet“.⁵³ Kontinuiteten blev understreget på bekostning af de historiske forandringer. *Social-Demokraten* skrev i lederen på grundlovsdag i 1942: „Vi tænker tilbage på hin 5. Juni 1849, da der gjordes Ende paa Enevælden. Men denne Enevoldsperiode – knapt et Par Aarhundreder – var dog, historisk set, kun en Episode. Og det rette Perspektiv faar vi først,

naar vi tænker paa, hvorledes dansk – og nordisk – Folkefrihed og Selvstyre hinsides Enevælden trækker Aarhundreder tilbage, helt tilbage til Oldtidens og Middelalderens Tingsteder, hvor dansk Selvstyre og danske Retsidealer fødtes og grundlagde et frit dansk Retssamfund. ... Principper vilde være truet af en krank Skæbne, hvis de kun var fæstet til Papiret i Sølvskrinet. Lykkeligvis er de uløseligt knyttet sammen med vor Retsbevidsthed, i dyb Harmoni med vort Sindelag.“⁵⁴ Folkestyret var ikke en tilfældigt valgt styreform, det passede ifølge alle til det danske sind.

Ikke alene den lange historiske tradition var særlig dansk, det var også den rolige, fremadskridende udvikling uden voldsomme brud og blodige revolutioner. Sådan lød det uanset partitilknytning med den nuance, at Socialdemokratiet og De Radikale mente, at det nationale fællesskab havde en social dimension. Stauning sagde f.eks. i radiogrundlovstalen i 1940: „... igennem de svundne 25 Aar er der netop lempeligt sket megen Omdannelse af det gamle Samfund. Befolkningslagene er kommet hinanden nærmere baade i økonomisk og aandelig henseende.“⁵⁵

NOTER

- 1 Christiansen, 1990, s. 349. Nissen, 1992, s. 270–277. Påskekrisen var et sammenløb af nationale, sociale og partipolitiske forhold, men i centrum for krisen stod Christian X's afskedigelse af det radikale ministerium Zahle og efterfølgende udnævnelse af et forretningsministerium, der skulle udskrive valg. Det var et brud på den parlamentariske stats-skik, der var blevet praksis ved systemskiftet i 1901, men som først blev grundlovsfæstet i 1953. Omfattende uroligheder i København førte til regeringens fald og dannelse af et nyt forretningsministerium, hvis opgave blev at gennemføre en ny valglov og udskrive folketingsvalg.
- 2 Christiansen, 1992a, s. 582.
- 3 *Politiken*, 6.6.1915 og 6.6.1918. I 1922 besluttede Indenrigsministeriet og Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse at skåne haven for store folkefester bortset fra ved helt særlige nationale begivenheder. *Politiken* bemærkede syrligt, at beslutningen faldt det selv samme år, som regeringspartiet Venstre opgav at holde grundlovsfest der. *Politiken*, 7.6.1922.
- 4 *Nationaltidende*, 1.6.1940.

- 5 *Berlingske Tidende*, 5.6.1923. Samme tema blev taget op i avisen i f.eks. 1924, 1932 og 1937.
- 6 *Berlingske Tidende*, 5.6.1937.
- 7 Grundlovsændringen omfattede desuden, at kongen, dvs. regeringen, ikke kunne erklære krig, slutte fred eller i det hele taget indgå internationale forpligtelser uden Rigsdagens samtykke. 47,6 pct. af samtlige stemmeberettigede stemte ja, 1,5 pct. nej.
- 8 Talen er optrykt som kronik i *Nationaltidende*, 6.6.1924.
- 9 Talen blev gengivet i sin helhed i *Frederiksborg Amts Avis*, 6.6.1924.
- 10 *Berlingske Tidende*, 4.6.1924. *Nationaltidende*, 5.6.1924. *Social-Demokraten*, 5.6.1924.
- 11 *Berlingske Tidende*, 6.5.1936.
- 12 Bl.a. citeret i *Social-Demokraten*, 6.6.1936.
- 13 Tale holdt ved Det Radikale Venstres grundlovsfest i Rudkøbing, refereret i *Politiken* 6.6.1935.
- 14 *Social-Demokraten*, 6.6.1935 og 6.6.1937.
- 15 *Social-Demokraten*, 6.6.1934.
- 16 Koch 1994, s. 137, 163 og 192-193. Cirkulæreskrivelsen vedr. grundlovsdag blev udført 23. maj 1940.
- 17 *Politiken*, 5.6.1940. *Social-Demokraten*, 5.6.1940.
- 18 Nissen, 1973, s. 174-175. Dagspressens reportager, 6.6.1940. Adressen og kongens svar blev i deres fulde ordlyd citeret på forsiden af *Nationaltidende*.
- 19 Koch, 1994, s. 214-215.
- 20 Den anden taler var det konservative folketingsmedlem Aksel Møller, se *Nationaltidende*, 2.6.1942.
- 21 Nissen & Poulsen, 1963, s. 225-230.
- 22 *Social-Demokraten*, 3.6.1943 og 6.6.1943. *Politiken*, *Berlingske Tidende*, *Nationaltidende*, 6.6.1943.
- 23 Morten Bredsdorffs artikel blev bragt i *Lederbladet*. Her refereret i *Politiken*, 5.6.1943.
- 24 *Politiken*, 16.5.1945 samt *Avisårbogen 1945*.
- 25 Gengivet bl.a i *Social-Demokraten*, 6.6.1945.
- 26 I Oslo vagede tusinder af Dannebrog, og 300.000 gratis papirflag var uddelt. Der var mere eller mindre spontane optog og møder i Oslo, og i London holdt Det danske Raad grundlovs møde med Frode Jakobsen og Mogens Fog som talere. *Nationaltidende*, *Politiken*, *Berlingske Tidende*, *Land & Folk*, *Information*, 2.6.-7.6.1945. Både aviser og politikere antydede denne festtræthed og gav udtryk for, at det nu var ved at være på tide at gå i gang med opbygningsarbejdet. Se f.eks. *Politikens leder*, 5.6.1945 og Christmas Møller i et interview i *Information*, 4.6.1945.
- 27 Se f.eks. Staunings grundlovstale refereret i bl.a. *Social-Demokraten*, 6.6.1920.
- 28 *Berlingske Tidende*, 5.6.1940.
- 29 Referat af talen i f.eks. *Politiken*, 6.6.1924. Kontinuitetsopfattelsen er også fremherskende i partihistorien, se Nørgaard & Jensen, 1938, bd. 2., s. 342.
- 30 Citeret i *Nationaltidende*, 6.6.1942.
- 31 Se f.eks. grundlovstale refereret i *Social-Demokraten*, 6.6.1934.
- 32 Grundlovstalen gengivet i *Social-Demokraten*, 6.6.1934.
- 33 Se f.eks. historisk artikel i *Social-Demokraten*, 1.6.1924, Anna Johansens tale på grundlovsdag 1924, gengivet i *Social-Demokraten*, 6.6.1924, forsideartikel i *Social-Demokraten*

- 31.5.1930 og i øvrigt ledere og taler gengivet i *Social-Demokraten* i dagene omkring grundlovsdag.
- 34 Refereret i *Social-Demokraten* og *Politiken*, 6.6.1943.
- 35 *Social-Demokraten*, 1.6.1924.
- 36 Gengivet i *Social-Demokraten*, 6.6.1933.
- 37 Christiansen, 1992a, s. 573.
- 38 Gengivet i *Social-Demokraten*, 6.6.1934.
- 39 *Social-Demokraten*, 1.6.1924.
- 40 Gengivet i *Social-Demokraten*, 6.6.1924.
- 41 Christiansen, 1992a, s. 576.
- 42 Sangen blev skrevet i 1934. Her gengivet fra *Folkehøjskolens Sangbog*, 1964.
- 43 Talen blev trykt som kronik i *Social-Demokraten*, 12.6.1930.
- 44 For en grundig analyse af denne udvikling se Christiansen, 1992a, s. 562-586.
- 45 Kronikken er citeret i Jensen, 1992a, s. 221.
- 46 Jensen, 1992b, s. 200-283. Hertel, 2002.
- 47 Nissen, 1992, s. 270-277.
- 48 Foromtale *Berlingske Tidende*, 5.6.1943.
- 49 Se f.eks. *Social-Demokraten*, 3.6.1943.
- 50 *Social-Demokraten*, 6.6.1941.
- 51 Kantaten blev som i den eneste avis optrykt i *Social-Demokraten*, 5.6.1943.
- 52 Jørgen Jørgensens radiotale i 1940 i *Social-Demokraten*, 6.6.1940. Alsing Andersens grundlovstale i 1941 blev citeret i *Social-Demokraten*, 6.6.1941.
- 53 Grundlovstale refereret i *Politiken*, 6.6.1941.
- 54 Leder i *Social-Demokraten*, 5.6.1942.
- 55 Staunings tale i radioen blev optrykt i *Social-Demokraten*, 6.6.1940.

**EN TOPSTYRET FIASKO:
GRUNDLOVENS 100-ÅRS JUBILÆUM**

„HELE LANDETS FÆLLES FEST“

Da junigrundloven fyldte 100 år, satte Rigsdagen alle sejl til for at iscenesætte en storslået jubilæumsfest. Det blev en fiasko. „Muserne tier, kun Bomholt taler,“ var journalist Børge Outzes rammende karakteristik.¹ Den grundlovsændring, der kunne have kastet glans over jubilæet, lod vente på sig. Det samme gjorde to af jubilæets helt store satsninger. Et stort værk om Rigsdagens historie nåede ikke at blive færdigt til jubilæet. En historisk film om baggrunden for den frie forfatnings vedtagelse fik først premiere flere måneder for sent og blev en dundrende fiasko. En historisk udstilling, der var Rigsdagens tredje jubilæumsinitiativ, blev ingen publikumssucces. Og Rigsdagens pompøse fejring af sig selv blev nok kaldt en strålende og farverig begivenhed, men også kritiseret for at være ufolkelig.

Grundlovsfejringer var en tradition i forfald, og politikerne formåede ikke med jubilæet at forny traditionen og vække befolkningens engagement. Tidligere havde grundlovsdag hentet tilslutning og kraft fra den politiske strid, der stod om forfatningen. Fra 1945 herskede fundamental konsensus om det, man begyndte at kalde „det samarbejdende folkestyre“.² Med historikeren Henrik Nissens ord havde „demokrati tidligere været en styreform, der rejste strid og skilte vandene politisk; nu var det et honnørord, som alle hylkede“.³

Tæt forbundet med tilnærmelsen mellem partiernes demokrati- og samfundssyn var etableret et nationalt erindringsfællesskab om fortolkningen af forfatningens historie. Var den udstrakte politiske enighed om fortid og nutid grunden til jubilæets fiasko? Hvorfor var det ikke muligt at skabe en ny og livskraftig tradition for at samles om at fejre nation og forfatning som i f.eks. Norge? Og hvilken betydning havde jubilæumsarrangementernes karakter og fortidsbrugens indhold og form for, at det ikke lykkedes?

Junigrundlovens 100-års dag var første gang regering og Rigsdag iscenesatte en officiel jubilæumsfejring af forfatningen. På 50-års dagen i 1899 var den bitre forfatningsstrid stadig uløst, og i 1924 valgte den nytiltrådte og første socialdemokratiske regering at lade partierne fejre grundloven som sædvanlig. Et forslag om et officielt jubilæum havde nok heller ikke vundet opbakning blandt de borgerlige partier, der var opskræmte og nedstemte

over den socialdemokratiske regeringsovertagelse. Det var det politiske systemskifte og vedtagelsen af den første junigrundlov i 1849, der dannede udgangspunkt for udregningen af, hvornår der var tale om et rundt grundlovsjubilæum. 1866-grundloven var der ingen, der fandt anledning til at fejre, mens grundloven af 1915 alene af taktiske grunde var blevet markeret officielt få måneder efter den tyske besættelse i kampen for at fastholde det parlamentariske demokrati.

Rigsdagen var tidligt ude med forberedelserne til jubilæet, og at fejre 100-året for junigrundlovens underskrivelse forekom så åbenlyst naturligt, at det var sparsomt med eksplicite begrundelser. Da Folketingets formand, den socialdemokratiske Julius Bomholt, i 1939 efter nederlaget ved folkeafstemningen om en ny grundlov ti år før det kommende jubilæum foreslog at udforme et „monumentalt Værk om den politiske Historie, der knytter sig til vor frie Forfatning“, var begrundelsen, at det ville „bidrage til, at Aaret 1949 kan fejres i Former, der svarer til Styrken i vort Demokrati og til vor Forfatnings betydning i et Aarhundredes dansk Historie“.⁴ Gennem arbejdet med udgivelsen af det store værk om Rigsdagens historie blev Præsidiernes allerede fra besættelsesårene aktivt involveret i forberedelserne til 100-års jubilæet, og i april 1948 tog de fat på den konkrete planlægning af de øvrige jubilæumsarrangementer. Grundloven ville blive „fejret med pomp og pragt“, forsikrede man, da Rigsdagen ti år og en besættelse efter beslutningen om iværksættelse af Rigsdagsværket i februar 1949 fremlagde planerne for jubilæet.⁵

Rigsdagen valgte at koncentrere sig om at fejre sig selv som politisk magtcentrum og satsede stort. Den spenderede et beløb svarende til knap ni mio. 1990'er-kroner, hvilket var et bemærkelsesværdigt stort beløb, hvis man sammenligner med jubilæet i 1999, hvor omtrent et tilsvarende beløb blev brugt, men det i en tid, hvor statsbudgettet generelt var betydeligt større.⁶ Alle penge blev brugt på Rigsdagens markeringer og arrangementer. Rigsdagen styrede selv det officielle jubilæum og lagde rammerne om de lokale grundlovsfejring. Festlighederne på selve grundlovsdag skulle kun finde sted i København, da man ønskede, „at hele Landet gennem Radioen (kunne) være med i disse Festligheder“ og „på denne Maade gøre Festen den 5. Juni til hele Landets fælles Fest“.⁷ Man bad de kommunale myndigheder sørge for, at de lokale grundlovsarrangementer blev afholdt dagen efter, og at de fik „Karakteren af Fællesfester for hele Befolkningen“.⁸ Fra statslig og central politisk side henstillede man, at de lokale grundlovsmøder ikke som sædvanlig blev arrangeret særskilt af de politiske partier, men derimod

af kommunalbestyrelserne eller af det lokale parti- og foreningsnetværk i fællesskabets ånd. Håbet var, at jubilæet på denne måde kunne skabe en ny tradition for fejring af grundlovsdag i fællesskab trods politiske skel.⁹ Den politiske konsensus og det nationale fællesskab skulle stå i centrum. Ellers blandede Rigsdag og stat sig ikke i planlægning af de lokale jubilæumsfestligheder og ydede heller ingen økonomisk støtte.¹⁰ Ønsket om at erstatte de partiopdelte grundlovsmøder med en fælles national festkultur var tilbagevendende, men behovet for at markere national enighed om demokratiet var særligt markant i 1949, hvor besættelsestidens dybtgående modsætninger og pres på demokratiet var i frisk erindring.

Iscenesætterne fik stort set den samdrægtighed, som de havde ønsket. Det blev et topstyret jubilæum uden hverken de store erindringspolitiske eller aktuelle politiske kampe. Men den folkelige interesse og tilslutning var skuffende. Det var både presse og de politiske partier enige om. Kun socialdemokraterne fastholdt, at jubilæet havde været en succes, men det officielle jubilæum var på mange måder også Socialdemokratiets fest. Socialdemokraterne besatte alle de betydningsfulde roller ved de officielle jubilæumsfejring. Hans Hedtoft var statsminister, Julius Bomholt var formand for Folketinget, K.K. Steincke var formand for Landstinget, og formanden for Københavns Borgerrepræsentation var socialdemokraten Sigvald Hellberg. Det officielle jubilæum var iscenesat af Rigsdagens Præsidier, og som formand for Folketinget blev Bomholt jubilæets hovedfigur og hovedtaler. At han samtidig var formand for Radiorådet, gjorde ikke sagen bedre i de andre partiers øjne. Det affødte en del satiriske kommentarer. *Land og Folk* kaldte slet og ret jubilæet for „Bomholts store fest“ og søgte at miskreditere ham ved i tide og utide at minde om, at han havde været medlem af dansk-tysk forening. *Nationaltidende* kaldte ham „vort hjemlige Demokratis Ypperstepræst“, „Julius Folkekær“, og skrev, at „Radioraadsformand Bomholt fejrer Grundloven ved at lade sig transmittere syv Gange i et Døgn“. Det ironiserede *Information* også over og opremsede Bomholts hæslblæsende og tætpakkede program. Bladet citerede desuden ukommenteret den stærkt politiserede kritik af den socialdemokratiske dominans, som *Sorøs Amtstidende* havde fremført. Anledningen var, at Bomholt var blevet irriteret over en kritik, som især kommunisterne fremførte af de mange penge, som blev brugt på jubilæet: „Det skal indrømmes, at hr. Bomholt endnu ikke kan hamle op med de saakaldte ‘folkedemokrater’, hvis censur og straffemetoder har naaet en fuldkommenhed, som i hvert fald de europæiske enevoldsherskere aldrig har drømt om kunde praktiseres, men i sansen for, hvad der

er passende for 'undersaatterne' at interessere sig for, og hvad der er deres opgave, nemlig at betale og raabe hurra, staar han ikke tilbage. Havde det staaet til ham alene, var grundloven sikkert blevet fejret, som man fejrer den slags i Moskva, med facadehoje portraetter af alfader Stauning og den geniale fører Hedtoft og indstuderede 'spontane' talekor af den foran slottet forsamlede folkemængde, transmitteret til de ulykkelige, der ikke kunde faa plads paa Slotsholmen, af hans 'farlige radio' i Rosenørns Alle, der i dagens anledning kunde være omdøbt til 'Bomholts Avenue' som tak for hans fremragende indsats for folkets rette oplysning."¹¹

Så skarp var tonen ellers langtfra, men de øvrige partier var opmærksomme på, om socialdemokratiske fortidsfortolkninger og aktuelle politiske synspunkter skulle dominere jubilæet. Det forstærkede jubilæumsinstitutionens iboende konsensustendens og gjorde jubilæet meget officiøst. Partierne var følsomme og vogtede over, om den politiske konsensus og paritet blev opretholdt. Derfor forsøgte de at topstyre jubilæumsaktiviteterne. Det kom tydeligst til udtryk i forbindelse med tilrettelæggelsen af Rigsdagsværket, der blev præget af kompetencestridigheder og politiske uenigheder om værkets indhold og udvælgelse af forfattere.

Modsat hvad man måske umiddelbart ville forvente, trak spørgsmålet om en grundlovsændring også jubilæet i retning af en betoning af politisk konsensus. Folketinget havde i 1946 nedsat en forfatningskommission, men den arbejdede trægt, ikke kun på grund af politiske uenigheder, men hovedsagelig fordi de store politiske partier fandt, at der var andre og mere presserende opgaver at tage sig til. Det løfte, som ved befrielsen var blevet givet om nedsættelse af valgretsaldern, var endnu ikke indfriet. Og det til trods for, at netop taknemlighed over ungdommens indsats under besættelsen havde været med i begrundelsen for nedsættelse af grundlovskommissionen, og at Danmark havde verdensrekord i valgretsalder. Til Folketinget kunne man stemme som 25-årig og til Landstinget som 35-årig, hvis man vel at mærke ikke havde fødselsdag lige efter valget og derfor måtte vente, til man var blevet 43 år. Partierne var uenige om, hvad den nye valgretsalder skulle være, men det var primært spørgsmålet om Landstingets afskaffelse, der delte vandene. Venstre var mest vrangvillig. Befolkningens ringe engagement ved folkeafstemningen i 1939 skræmte, og partierne tilskrev det stor betydning, at ikke alle de fire gamle partier havde stået bag forslaget. Det måtte ikke ske igen. Derfor brugte ingen af partierne jubilæet til en kampagne for deres holdning til, hvordan en ny forfatning burde udformes. Nok fremsatte politikerne deres synspunkter på en ny grundlov i talerne

rundt om på grundlovs møderne d. 6. juni, og avislederne markerede deres holdning til sagen, men det var ikke et højprofileret tema, ikke engang for Socialdemokraterne og de radikale, som var de ivrigste fortalere for en grundlovsændring. Ingen af Rigsdagens jubilæumsinitiativer sigtede på at belyse en kommende grundlovsændring eller på at rejse en bred debat. Politikerne frygtede uenighederne mere end søgte det folkelige engagement i en livlig grundlovsdiskussion.

Det var kun DKP, der forsøgte at markere en egentlig modoffentlighed til den politiske samling, der dominerede jubilæet.¹² DKU ville slet ikke deltage i festlighederne, mens moderpartiet DKP havde en mere ambivalent holdning. Den kom billedligt til udtryk i *Land og Folks* store særnummer om grundloven, hvor overskriften „100 års grundlov 1849–1949“ var omkranset af en rosenranke på den ene side og et stykke pigtråd på den anden. På særnummerets forside var under en typisk satirisk Bidstrup-tegning af en festklædt taler med grisetryne og høj hat foran et dannebrogslag optrykt et grundlovsdigt af Poul Sørensen skrevet under besættelsen, men som avisen mente stadig var aktuelt:

Den stemning, jeg fra barn kan huske, råder
på sognets festplads: bøgeløv og solskin,
andægtigt folk foran tribunens flagsmæld,
hvor rigsdagsmanden jubler eller fråder.

I dag er talen mer end talemåder:
Et kvart århundrede, har denne grundlov
nu ført et frit og folkestyret Danmark
frelst gennem tidens mange brøst og våder.

Vort *magna carta!* Taleren geråder
i rørelse. (Flag, bøgeløv og solskin.)
Hans grebne stemme hylder Danmarks grundlov
i ord, som stundens højtid gudbenåder.

(Og det er stadig en af sjælens gåder,
hvorfor man kysser den, man just forråder).

DKP var en skarp kritiker af jubilæumsfestlighederne, som det mente blev „fejret i svegne løfters ånd“ med henvisning til den grundlovsændring, som endnu ikke var kommet. Nedsættelse af valgrets alderen var et højt prioriteret partikrav, men trods politiske løfter i befrielsessommeren lod den vente på sig, mens Ungdomskommissionen producerede sine udredninger,

og opmærksomheden i højere grad blev rettet mod ungdommens sociale og uddannelsesmæssige forhold.¹³ Partiet gentog igen og igen, at det var hyklerisk og forlorent, at de partier, som ifølge deres opfattelse havde begået grundlovsbrud under besættelsen, nu hyldede grundloven: „Kun samarbejdstalere skal hylde grundloven. De partier, som brød grundloven, har taget monopol på grundlovsdagens ‘folkemøde’.“ Partiet følte sig – vel med rette – ekskluderet ved ikke at være repræsenteret blandt talerne på Folkemødet i København, som var en del af de officielle grundlovsfestligheder. Rigsdagens Præsidier havde afvist et forslag fra det kommunistiske folketingsmedlem Alfred Jensen om, at alle Rigsdagens partier skulle tale.¹⁴ Det kommenterede *Land og Folk* på følgende måde: „Helt diskvalificerende i denne forbindelse er det åbenbart at tilhøre det eneste parti, som ikke har deltaget i noget grundlovsbrud, og det eneste af Rigsdagens partier, som helt og fuldt gik ind i kampen for de demokratiske frihedsrettigheder, da de mest var truet, nemlig det kommunistiske parti.“ Hvad DKP’s strategiske mål var for denne kamp blev tydeligt, når partiets sammenligning mellem den danske og den sovjetiske grundlov faldt klart ud til sidstnævntes fordel. Kommunisterne kritiserede andre dele af jubilæumsfejringerne. De protesterede over, at hovedparten af de over 400 fanger, der blev benådet i anledning af jubilæet, var personer straffet efter straffelovstillægget. „Ridder Frederik VII på en trojansk hest, siden grundlovsjubilæet tages som anledning til påny at slippe forræderne ud i vort samfund?“, spurgte *Land og Folk*. Kommunisterne var desuden meget forargede over de mange penge, der blev brugt på de officielle festligheder, og partimedlemmer i bl.a. København og Hvidovre foreslog, at pengene i stedet blev brugt til at udbetale et ekstra beløb til invalide- og aldersrentemodtagere. Forslaget vandt ikke opbakning.¹⁵

Ingen partier eller organisationer forsøgte at foranstalte alternative jubilæumsarrangementer. Heller ikke kommunisterne, hvis ungdomsorganisation dog agiterede med bladsalg og uddelte løbesedler ved folkemødet på Christiansborg Slotsplads og ved lokale grundlovsarrangementer. Det blev ikke modtaget positivt, og i Rødovre gik de øvrige partiers arrangørkomite så vidt, at de fik politiet til at arrestere en DKU’er, som uddelte løbesedler. Begrundelsen var, at de måtte beskytte demonstrationen „så den kunne forblive upolitisk, sådan som den ønskede“.¹⁶

Rigsdagen ville ikke bruge jubilæet til at initiere en debat om grundlovens udformning og demokratiets tilstand i fortid, nutid og fremtid. Den ville markere grundlovsjubilæet på monumental og storslået vis i politisk

samdrægtighed. Hvordan manifesterede det sig konkret i jubilæumsfestlighederne iscenesættelse, for valg af jubilæumsaktiviteter og for den erindringspolitik, der blev ført?

HØJTIDELIG MINDEDAG OG LOKALE FOLKEFESTER

Jubilæumsfestlighederne faldt i to dele. Rigsdagens officielle fejring løb af stabelen på 5. juni dagen, mens de lokale grundlovsfester fandt sted dagen efter. Grundlovsdag blev en meget pompøs, højtidelig og alvorsfuld historisk mindedag, mens de lokale grundlovsarrangementer forløb under mere uformelle og folkelige former. Befolkningen blev entydigt tildelt rollen som tilskuere eller lyttere i det officielle festprogram, mens de var mere deltagere i de lokalt arrangerede grundlovsfester.

Rigsdagens officielle festligheder var grundigt koreograferet, og dagens program stramt dirigeret. Rigsdag, kongemagt, kirke, fædreland og i mindre grad befolkning var til stede både som deltagere, fysiske steder og anvendte symboler i udsmykning, sange og musik i en altfavnende nationalhistorisk ramme.

Det officielle program indledtes med at fremhæve den historiske kontinuitet mellem grundlovsfædrene og nutiden. De ministre og medlemmer af Den grundlovsgivende Rigsforsamling, som havde særlig betydning for grundlovens udformning, blev mindet med kransenedlæggelse på deres grave.¹⁷ I Norge indledes 17. maj også med kransenedlæggelser, men her er det hovedsagelig faldne patrioter fra besættelsestiden og centrale skikkelser i 1800-tallets norske nationsbygning, der mindes.¹⁸ Forskellen understreger, at 17. maj i langt højere grad er en egentlig nationaldag, mens det er mindet om den første frie forfatning, der står i centrum på den danske grundlovsdag. Frederik VII blev også mindet som grundlovs giver. Kongen, statsminister Hans Hedtoft og rigsdagsformændene Bomholt og Steincke nedlagde hver en krans ved Slotspladsens rytterstatue, som i dagens anledning havde fået ny forgyldning, og hvis sokkel var pyntet med gran, valmuer og kornblomster.

Herefter blev der afholdt festgudstjeneste i Holmens Kirke, som var pyntet med røde og hvide blomster. Gudstjenesten var en integreret del af det officielle program. Det var en stærk markering af den protestantiske kristendoms særstilling som statsreligion. Efter gudstjenesten kørte kongeparret i karet med husareskorte gennem byen til en dannebrogspyntet Rigsdag,

100-års jubilæet for grundloven blev officielt fejret med en højtidelig og pompøs ceremoni i Folketingssalen. William Douglas/Polfoto.

hvor dagens centrale begivenhed, et ceremonielt fællesmøde i Folketingssalen, blev afholdt. Den officielle grundlovsfests højdepunkt og centrum var denne højtidelighed i Folketingssalen, der til lejligheden var ombygget for at skaffe plads til ca. 800 gæster bestående af kongefamilien, ministre, rigsdagsmedlemmer, fremmede diplomater, delegationer fra de nordiske lande og Storbritannien, repræsentanter fra militæret, centrale institutioner og organisationer. Sceneriet var festligt og pompøst. Gæsterne var klædt i galla, sad på forgyldte stole, et tykt rødt gulvtæppe var rullet ud, og under en høj rød baldakin med guldkanter, rigsvåben og krone sad kongefamilien. Efter nogen overvejelse havde man droppet at opstille to imponerende søvløver og at lade kongen være iført en hermelinskåbe, da det, som kongen ganske rigtigt selv havde påpeget, kunne virke noget malplaceret at benytte disse to enevældssymboler, hvorved „kongens møde med Rigsdagen d. 5. juni ikke fik konstitutionel karakter“.¹⁹

Ceremonien blev indledt med lurblæsning og mellem den lange række af taler af kongen, Folketingets formand Julius Bomholt, statsminister Hans Hedtoft, parlamentarikere fra de nordiske lande og Storbritannien samt Landstingets formand K.K. Steincke blev Danmark, grundlovsfædrene, kongen og grundloven mindet og æret med hurraråb, og kongen og nationen

hyldest med afsyngelse af *Kong Christian, Moders navn er en himmelsk lyd og Der er et yndigt land*.²⁰

Efter den højtidelige ceremoni havde Præsiderne arrangeret folkemøde på Christiansborg Slotsplads. Hermed blev folket og dets politiske repræsentanter integreret ritueligt i en fælles hyldest til grundloven. Folkemødet blev indledt med en geniscenesættelse af det folketog, som med Københavns Borgerrepræsentation i spidsen gik til Christiansborg den 21. marts 1848 med kravet om en fri forfatning. Denne gang overbragte optøget byens hyldest. „Idag fremtræder vi her for landets rigsdag, den lovgivende magt, udgået af folkets frie valg, for over for den gennem en hyldest til grundloven at frembære hovedstadens frihedsbekræftelse“, sagde borgerrepræsentationens formand Sigvald Hellberg højtideligt i sin tale.²¹ Mens klokkerne i rådhus-tårnet og byens kirker kimedede ud over byen, gik borgmestre, magistrat og borgerrepræsentation til fods ad den samme rute fra Rådhuspladsen til Christiansborg Slotsplads. Pressen var enig om, at ideen var god, men at optøget havde været ufestligt og kedeligt, bl.a. fordi man ikke havde genskabt den historiske stemning med f.eks. historisk udklædning eller lignende. Rigsdagen havde gjort et intenst forarbejde, så flere hundrede af byens foreninger og organisationer var mødt op med faner til folkemødet. På Slotspladsen takkede Bomholt for borgerrepræsentationens hyldest, og endelig var det tid for andre politiske partier end Socialdemokratiet til at komme til orde i officielle taler, selvom begrundelsen for valget af folketingsmændene Flemming Hvidberg fra de konservative og Erik Appel fra Venstre samt landstingsmedlem Ingeborg Refslund fra de radikale var kamufleret med, at de repræsenterede henholdsvis den frie forskning, den frie oplysning og kvinderne. Statsminister Hedtoft afsluttede talerrækken, der indimellem blev afbrudt af de fædrelandssange, som forsamlingen sang til akkompagnement af Den Kgl. Livgardes musikkorps.

Efter folkemødet inviterede Rigsdagen udvalgte gæster til festforestilling i Det Kgl. Teater, som det var vanen ved officielle festligheder. Valget af et passende repertoire havde voldt problemer, da det var vanskeligt som ønsket at finde et nationalt stykke, der om ikke omhandlede grundlovens tilblivelse, så i det mindste var skrevet i eller foregik i tiden omkring vedtagelsen af den frie forfatning. Valget faldt på 1. akt af *Maskerade* efterfulgt af nogle scener fra Bournonvilles balletter. I Bournonville havde man fundet en forbindelse til tidligere tiders grundlovsfejring, nemlig den første store grundlovsfest ved Eremitagen i 1854, hvis iscenesættelse balletmesteren havde haft hovedansvaret for.²² Efter teaterforestillingen blev 1400 gæster

bespist ved en souper på Christiansborg, hvilket fik *Berlingske Tidende* til i sin reportage at bemærke: „Det var en stor, maaske lidt overdimensioneret Fest“. Traktementet blev sat i relief, da de mange fanebærere, der på massiv opfordring var mødt op til folkemødet, klagede over, at de under de mange timers opstilling hverken var blevet budt vådt eller tørt.²³ Under soiréen på Christiansborg kunne gæsterne kigge ud på det fakkeltog, som tusinder af københavnske studenter havde gået i fra Frue Plads og Tivoli til Christiansborg. Studenterne talte ikke selv. Det gjorde rektor ved Københavns Universitet, H. M. Hansen, der på danske studenters vegne hilste Danmarks Rigsdag. Herefter takkede Bomholt for hilsenen og holdt dagens sidste tale, der var centreret om fakkelsymbolet. Måske var Bomholt så glad for „frihedsfaklen“, fordi den fra slutningen af det 19. århundrede blev et udbredt politisk symbol, der i særlig grad blev anvendt af socialistiske bevægelser.²⁴ Bomholt talte i bredere forstand over symbolet, som han ikke alene så som symbol for ungdom, frihed, den ide, der går i spidsen, men som også forenet i et fakkeltog står som „sammenholdets skønneste symbol“.²⁵

En samlet presse var enig om, at den officielle fest havde været storslået, men at folkemødets fremmøde på de anslåede mellem 15.000 og 30.000 deltagere var skuffende.²⁶ Man havde åbenbart forventet en større tilslutning end til folkemødet en måned forinden på årsdagen for Danmarks befrielse, hvor et tilsvarende antal var mødt op.²⁷ Befolkningen „viste i stor udstrækning de officielle arrangementer ligegyldighed“, og det var ikke „nogen stor stemning, der bar dette Møde“.²⁸ *Tidens Kvinders* reportage bar den kontante overskrift „Borgerjubileum uden borgere“.²⁹ Ikke kun den kommunistiske presse, som forventeligt rasede over de mange penge, de politiske magthavere brugte på at fejre sig selv, var kritisk over for politikernes manglende vilje og evne til at arrangere en folkelig jubilæumsfest. Selv *Nationaltidende* modstillede den officielle københavnske fest d. 5. juni og den folkelige fest rundt om i landet dagen efter.³⁰ De fleste gav mindedagens fornemme og højtidelige præg skylden for den manglende tilslutning. „Dagens Melodi laa nemlig oppe i det høje og dyre og fornemme Plan, hvor ingen jævne Mennesker finder paa at krybe op. Det blev en Fest for Inderkredsen, for Politikere og Embedsmænd, en Fest, der viste Danmarks demokratiske Ansigt i smukt retoucheret Nærbillede“, skrev *B. T.* i en leder og opsummerede, at det på intet „Tidspunkt var blevet skabt en virkelig levende Kontakt mellem dem, der feste for Grundloven, og det store Folk, for hvilket den for 100 Aar siden blev givet“.³¹ Også de, der ikke klagede over udgifterne, pegede på festens ufolkelige karakter. Hal Koch fremførte, at

det havde været en bedre ide, om Tivoli frem for Christiansborg var blevet valgt som feststed. I stedet for den smukke fest med fine folk i festdragt og strålende uniformer skulle man have „holdt en rigtig grundlovsfest, hvor ministrene kunne have danset med pigerne paa Vesterbro og ministerfruerne kørt i rutschebane“. Koch lagde politisk vægt bag sin kritik ved at forbinde den med sin demokratiopfattelse: „Demokrati er, at det, der skal gro op, skal gro nedefra, og politikere skabes kun paa én maade, de vokser ud af et levende folkeliv.“³²

Dagen efter var det de lokale grundlovsfesters tur. Rigsdagens opfordring til at afholde fælles fester blev fulgt over hele landet, hvor kommunalbestyrelser og sogneråd, de forskellige lokale partiforeninger i forening eller interesseorganisationer og folkelige foreninger stod som arrangører.³³ Grundlovsfesterne var også god byreklame. Visse steder gav den lokale turistforening en hånd med. Rigsdagspolitikerne var efter festlighederne i København taget ud i landet for at tale, hvilket var en veletableret tradition og en måde at forankre Christiansborgpolitikken lokalt. Programmerne bestod typisk af en alvorlig del, det traditionelle grundlovsmøde med taler og fællessang, og af en festlig del med en række arrangementer oftest uden egentlig relation til grundloven, hvor deltagerne kunne forlyste sig med folkedans, sportsskampe, dyrskue og asfaltbal, høre lokale musikkorps musicere og se gymnastikopræden og fyrværkeri etc. En lang række byer opførte friluftsspil som en del af festprogrammet. Nogle steder opførte den lokale teaterforening stykker som „Elverhøj“ eller syngespil af Hostrup, men de fleste steder var der tale om egentlige grundlovsspil. Blandingsforholdet mellem det højtidelige og folkefestlige var forskelligt. Enkelte byer, som f.eks. Præstø, højtideligholdt dagen med afsløring af et monument med inskriptionen: „I mindet om grundlovens hundredeårsdag. Frihed blev bundet, og lænkerne brast“, men nogen omfattende monumentsætning gav jubilæet ikke anledning til.³⁴ Den traditionelle nationale symbolkultur var udbredt. Dannebrogssflag vajede overalt, om muligt blev nationalhistoriske erindringssteder valgt som mødesteder, sang- og musikrepertoiret var fædrelandssange, og alle steder afsluttedes med afsyngelse af *Der er et yndigt land*.

Grundlovsoptog havde været udbredt i grundlovsfesternes velmagtsdage, og traditionen blev mange steder genoptaget i anledning af jubilæet. Optogene havde ingen entydig form. I nogle byer var det hovedsagelig partier og organisationer, der fyldte rækkerne, i andre havde de karakter af borgeroptog, mens en lang række byer lod sig inspirere af de norske børne-

optog 17. maj, som havde fået en helt central placering i nordmændenes nationaldagsfejring og var en væsentlig grund til dagens store tilslutning og succes.³⁵ Den runde historiske mindedag inspirerede til, at man i en række byer iscenesatte optogene med historiske personer og tableauer.

Det er vanskeligt at danne sig et klart billede af tilslutningen til de lokale grundlovmøder. I Skive deltog ifølge pressen 3.000, i Randers 5.000 og i både Jægerspris og Frederiksborg var tallet 10.000. Var det mange eller få? Det var færre end i grundlovsfejringernes storhedstid, men flere end de almindelige grundlovmøder i disse år. Stort set hele pressen var enig om, at deltagelsen var mindre end ventet, selvom få gik så vidt som *Land og Folk*, der klar i mælet anså grundlovsfesterne som en fiasko. Forventningerne havde været større. I Odense var der trykt 10.000 programmer, men kun et par tusinde mødte op. Da festerne overalt var blevet afholdt som fællesfester, kunne kommentatorerne ikke som ellers ofte give dagens partipolitiske karakter skylden for den ringe tilslutning. Festerne kunne heller ikke karakteriseres som for fornemt, højtideligt og ufolkeligt iscenesat, hvilket var opfattet som årsagen til den manglende interesse for de officielle festligheder i København. Det dårlige vejr og pinsen blev angivet som forklaring i store dele af pressen. Socialdemokraterne fastholdt, at festerne havde været en succes. „Storslået, men på typisk dansk vis“ skrev *Social-Demokraten* i en leder d. 7. juni og søgte hermed at kommentere den ringe opslutning med henvisning til, at det demokratiske Danmark ikke iscenesatte førerdyrkende fester som i de „såkaldte folkedemokratiske lande“. *Informations* chefredaktør Børge Outze fandt, at grunden til, at „den danske grundlov fænger og ildner saa maadeholdent som et gasblus“ var historisk: „Den har kostet os for lidt. Vi fik den uden barrikader.“³⁶ Hermed overså han, at grundlovsfejring tidligere havde været en vital tradition. Men med sin henvisning til den manglende kamp strejfede han det væsentlige forhold, at den udbredte politiske konsensus virkede sløvende på engagementet i jubilæet.

GRUNDLOVENS HISTORIE SOM IDENTITETSPOLITISKE FORTÆLLINGER

De årlige grundlovmøder var i løbet af efterkrigstiden blevet domineret af dagsaktuelle politiske spørgsmål, hvor fortiden oftest mest var til stede indirekte i talernes sproglige patosformler, i sangene og musikken, i symbolbru- gen og i mødernes iscenesættelse i øvrigt. Ved 100-års jubilæet stod fortiden i centrum. Nok blev samfundets aktuelle demokratiske tilstand kommenteret,

og nok blev der givet bud på fremtidens opgaver og udfordringer, men det var genfortællinger af den danske forfatningshistorie og det danske samfunds historie mere generelt, der dominerede. Denne fortidsorientering kendetegnede de officielle fejringers taler, de initiativer, Rigsdagen tog til markering af jubilæet, og det var karakteristisk for mediernes jubilæumsdækning og de lokale festligheder, selvom aktualiseringer dukkede hyppigere op i avisledere og politikernes grundlovstaler rundt om i landet.

Historiske optog og festspil var indslag ved mange grundlovsfester rundt om i landet.³⁷ Her var det menigmand og ikke historikere, der brugte fortiden og formidlede historien. Det var med få undtagelser junigrundlovens forhistorie trukket kortere eller længere tilbage i historien og ikke dens virkninger og betydning for samfundsudviklingen, der blev tematiseret. Nogle steder var den historiske reference diffus og fungerede som kulisse om festlighederne som f.eks. i Kalundborg, hvor en stor gruppe musikerdrengene var iført middelalderuniformer. Mest udbredt var at lade en række kostumeklædte personer forme optogene af en række let genkendelige historiske skikkelser. Frederik VII og Grevinde Danner i karet var hyppige gæster i disse optog. Andre processioner forankrede nationalhistorien lokalt ved at lade kendte personer fra egnen og mere anonyme repræsentanter for forskellige samfundsgrupper indgå i optoget. I et historisk optog i Hørsholm symboliserede en række fortidige personer med lokaltilknytning landets forskellige statsformer. Historiske tableauer iscenesatte „håndfæstningen“, som blev kaldt Danmarks første grundlov, „unionstiden“, „adelsvædet“, det „kommunale selvstyres“ indførelse og „grundlovens giver“. Optoget sluttede med nutiden „med en Hyldest til Folkestyret“. Først kom arbejdersangkoret, dernæst en lang række organisationsfaner og dannebrogslag fra kommunens foreninger. I spidsen gik regionens hjemmeværns orkestre iført nye uniformer.³⁸

Optogene var organiseret kronologisk og betonedede en historisk kontinuitet ved at visualisere og legemliggøre „store Øjeblikke i det danske Folks Historie“. ³⁹ Grundlovsoptoget i Slagelse kan i arrangørernes egen beskrivelse fungere som et illustrativt eksempel på, hvilke begivenheder og personer der blev udvalgt, og give et billede af optogenes iscenesættelse. Optoget var omkranset af faneborge, og forrest kørte en vogn, hvor en „ung statelig kvinde i folderigt gevandt med attributter“ forestillede Danmark. Hendes vogn var ledsaget af skikkelser fra tiden før grundloven: vikinger, riddere, prælater, hofmænd, borgere og bønder. Derefter fulgte Frederik VI til hest, „under hvem frihedstanken spirede“ og satte sit første skud i

stavnbåndets ophævelse“. Han var ledsaget af officerer i strålende uniformer. Glæden over stavnbåndets ophævelse blev levendegjort af landbougdom udklædt i nationaldragter. Den danske guldalderdigtning blev repræsenteret af Oehlenschläger, Grundtvig, Ingemann og Blicher og af deres kendteste litterære figurer. I den efterfølgende vogn kørte deputerede fra stænderforsamlingerne, og et studentertog med de skandinaviske flag med Carl Ploug i spidsen fulgte trop. Vedtagelsen af junigrundloven blev iscenesat i en kombination af fire folkerepræsentanter, der bar grundloven højt hævet, af „grundlovens giver, den folkekære kong Frederik VII“ og grevinde Danner, samt af „glade børn i datidens dragter med grønne grene, blomster og flag“. Næste afsnit viste, hvorledes et fag flyttede sin lavslade. Herefter kom en gruppe unge mænd og kvinder, der bar grundloven af 1915 i et sølvskrin efterfulgt af kvindernes takketog med Dansk Kvindesamfunds bestyrelse og formand, Jutta Bojsen-Møller, i spidsen. Optoget blev afsluttet med et „udsnit af nutiden med arbejdere og bønder, ungdomsorganisationer og idræts- og politiske foreninger“.⁴⁰

Optogene repræsenterede historien som en kronologisk fremadskridende udvikling, hvor 1849 nok var en central begivenhed, men også et led i en kontinuerlig demokratiseringsproces. Iscenesættelserne af kendte historiske skikkelser og begivenheder var inkluderende og gjorde det let for deltagere og tilskuere at genkende og identificere sig selv som en del af den fælles nationale historie. De skabte en historisk forbindelse mellem dengang og nu, mellem et nationalt vi i fortid og nutid. Det var erindringspolitiske iscenesættelser af en kollektiv national identitet.

Fortiden var også helt i centrum i de officielle grundlovstaler, der blev radiotransmitteret, citeret flittigt i dagspressen og udgivet efterfølgende i en særlig publikation. Demokrati og danskhed var talernes altdominerende tema, og denne identitetspolitiske forbindelse blev hovedsagelig skabt gennem fortællinger om det danske demokratis historie. Det fulgte af de officielle jubilæumstalers særlige genre, at de stort set ikke berørte aktuelle politiske spørgsmål eller demokratiets mere grundlæggende udfordringer. Talerne indeholdt kun ganske svage spor af den kolde krig, som Danmark var blevet trukket mere aktivt ind i med Folketingets beslutning om tilslutning til Atlantpagten nogle måneder inden jubilæet. Taler udtrykte inden for rammerne af en grundlæggende konsensus visse variationer i fortolkningen af fortiden og små nuancer i demokratiopfattelse.⁴¹

Venstremanden Erik Appel talte om den frie folkeoplysning som Danmarks særegne og betydelige bidrag til verdens kulturhistorie, og den radi-

Statsminister Hans Hedtoft taler ved folkemødet foran Christiansborg på grundlovens 100-års dag. Deltagerantallet på 15-30.000 skuffede arrangørerne. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

kale Ingeborg Thomsen lagde vægt på tiden efter 1915, kvindernes valgret og sønderjydernes nationale trofasthed. De øvrige talere trak lange linjer i dansk historie, og alle fremhævede den uvoldelige og ublodige indførelse af den frie forfatning, og at forandringerne ikke alene var grundigt forberedt gennem årene, der gik forud, men havde rødder langt bagud i historien. Patosformlen „kongen gav“ blev enten anvendt direkte eller i transformeret form som „det ublodige systemskifte“. „Overgangen fra enevælde til folkestyre var et resultat af vækst og ikke af vold“, sagde således f.eks. Bomholt og tilføjede, at stænderforfatningen havde været en „Rigsdag i svøb“, og at „det nye styre på en måde var en fortsættelse af de gamle tiders tingstyre“. I Hedtofts variation var systemskiftet i 1849 forberedt, men dets betydning var revolutionerende. Ifølge Hellberg repræsenterede vedtagelsen af den frie forfatning en tilbageerobring af „folkets urgamle ret til selvstyre“, som „gennem århundreder stykke for stykke var blevet forringet og formindsket“. Den konservative Hvidberg gik endnu videre og mente, at kimen allerede var lagt i jernalderen, hvor „samarbejdet mellem hjemmene (der) blev udgangspunkt for det første primitive demokrati“, og hvor det vig-

tigste træk i dette „nordiske urdemokrati“ var tingene. Han talte om, at man skulle være varsom med at idealisere den urgamle politiske frihed i Norden, men understregede, at „det begyndte dog her i Norden indenfor en vis begrænsning med et socialt og politisk demokrati, og vi har også lov at sige, at sansen for lov og ret fra ældgammel tid af var vel udviklet her i Norden“.

I forlængelse heraf udtrykte talerne samstemmende, at såvel statsomvæltningen som forfatningens udformning var kommet til under påvirkning og tilskyndelse udefra, „men den var formet indefra af et folk under prøvelse, af et folk i solidaritet, i pagt med ‘ånden fra 1848’“, som Bomholt udtrykte det. På tilsvarende vis sagde Hvidberg: „Man greb tilbage efter den spæde spire fra den fjerne fortid. Det var nok tilskyndelser udefra, som fik råbet til at gjalde. Men spiren lå endnu i den danske muld og levede.“

Betoningen af kontinuiteten omfattede ikke kun tiden forud for juni-grundloven, men også de efterfølgende 100 år, og på dette punkt var der betydelig forskel blandt talerne. Den konservative Hvidberg pegede på „den samlede folkelige kraft“ som det stærke kontinuitetstræk og sprang fuldstændig over 1866-grundloven og forfatningskampen. De socialdemokratiske talere, derimod, talte alle om de „demokratiske tilbageslag“ og „den bitre forfatningskamp“ og gav udtryk for, at „den grundlov, der kom som en gave, forsvandt igen og skulle erobres tilbage gennem en dygtiggørelse af folket selv“. Talerne tog ikke direkte afstand fra opfattelsen af, at juni-grundloven havde været for demokratisk vidtgående, men de understregede, at grundloven af 1849 betød „at forringelserne blev begrænset“, da den „een gang givet“ var „svær at komme bort fra“. „Magt kræver indsigt og modenhed, og det tager tid at dygtiggøre folket til at tage beslutning og føle og bære sit ansvar. Men Monrads tro på folket er ikke blevet skuffet“, sagde Hedtoft om dette tema i sin tale på folkemødet. Trods „visse ændringer“ (kongen), „partiegoisme og mangel på solidaritetsfølelse og ansvarsbevidsthed“ (den konservative Hvidberg), „årtiers politiske kampe“ (den radikale Ingeborg Thomsen) og „reaktion“, „den ulykkelige krig“ og „den bitre forfatningskamp“ (socialdemokraterne) var alle enige om, at juni-grundloven havde dannet grundlag for den politiske, sociale, kulturelle og økonomiske udvikling, der havde fundet sted i landet gennem de sidste 100 år. Mens kongen og Hvidberg brugte betegnelsen „udvikling“, Appel betonedede bondestandens frigørelse og den frie folkeoplysning, og Ingeborg Thomsen fremhævede det demokratiske gennembrud i 1915, var samfundets vækst og fremgang

på alle områder under forfatningens rammer et dominerende tema i den socialdemokratiske konception.

Inden for rammerne af en hyldelse til det danske folkestyre var der visse divergencer i demokratiopfattelsen i henholdsvis de socialdemokratiske og den konservative taler. Med kritik af tendensen til partiegoisme, mangel på solidaritetsfølelse og ansvarsfølelse over for helheden, den vulgære overfladiskhed og de intersemodsætninger, der truede virkeliggørelsen af den samlede folkelige kraft, udtrykte Hvidberg en typisk konservativ demokrati-kritik. Han afviste enhver form for totalitær statsopfattelse, hvor „videnskab og gudstro, kunst eller litteratur“ ... „skal være afspejlinger af statens vilje og undergivet statens mål“ med det argument, at det „ligger dansk sind og dansk tænke-måde fjern. Vi afviser den. Thi sandheden er over staten“. Med lidt upræcis adresse til i hvert fald kommunismen, men givet også socialis-men, tog han afstand fra at „gøre menneskene til en forskelsløs grå masse af individer uden anden interesse end produktionskapacitet“ og fremhævede „respekten for det enkelte menneskes individualitet“. De socialdemokratiske talere talte også om respekten for det enkelte menneske, men forbandt det med den positive demokratiske strid og kamp. „Et demokrati, der lever, vil altid være præget af strid. Kamp må der til, skal livet gro“, som Bomholt udtrykte det. „Men“, tilføjede han, „selv når striden er hårdest, agter vi hinanden som medborgere i et fælles fædreland.“ „De politiske kampe og alle vore paragraffer har eet mål; at give rigere betingelser for mennesket, så at dette vort fædreland i sandhed kan blive et hjem for alle.“ Demokratiet havde igennem dets 100-årige historie ifølge socialdemokratiene udviklet sig til en livsform, som passede danskerne, for „vi danske elsker friheden“, som Hedtoft udtrykte det. De socialdemokratiske talere betonedede frihedsret-tighederne og pegede på demokratiets sociale dimension og nødvendigheden af at udligne de økonomiske modsætninger. Socialdemokraterne understre-gede, at „den sociale lighed, der er nået, er gennemført uden at antaste de menneskelige frihedsrettigheder“, og fremførte stolt, at der ikke var noget andet land, der var nået længere. „Vis mig et økonomisk ligestillet land, som er nået længere end Danmark,“ sagde Hans Hedtoft. Socialdemokraterne tog eksplicit afstand fra de kommunistiske stater, hvor „diktatoren kan sige: Staten det er mig“, og kontrasterede det til det danske demokrati: „Her i landet er vi lykkelige for den styreform, der gør det muligt, at vi som frie kvinder og mænd kan sige: Danmark, det er dig og mig, det er os! Fædre-landet er vort! Uanset social placering har vi fælles ret og fælles pligt.“

Samtlige talere understregede, at meningsforskelle og interesseremodsetninger havde udspillet sig inden for rammerne af det nationale fællesskab og refererede til besættelsestiden som det seneste historiske bevis på dette. Trods variationer i genfortællingen af det danske demokratis historie og i aktuelt demokratisyn var det altoverskyggende fællestema i alle taler det danske folkefællesskab i fortid og nutid. Fortidens primære funktion var at begrunde og befæste dette fællesskab, hvor demokrati og danskhed var tæt forbundet.

Det nationale erindringsfællesskab om den frie forfatnings betydning for det danske samfundsliv var også grundtemaet i politikernes taler ved de lokale grundlovsfester og i avisernes grundlovsledere.⁴² Men især i grundlovstalerne blev særidentiteter markeret noget tydeligere, og aktuelle politiske synspunkter blev berørt i modsætning til i de officielle taler. De fleste fremlagde partiets holdning til en grundlovsændring, hvilket var et tema, der især var fremherskende i de radikales taler. Forfatningshistorien blev aktualiseret i Hans Hedtofts tale i Aalborg til et forsvar for den socialdemokratiske mindretalsregerings eksistens ved at pege på kompromiset som en grundpille i et demokratis arbejde. Omvendt fremførte venstremanden Thorkil Kristensen, at „Folkestyrets renhed var truet og parlamentarismen udvandet, afsvækket også på retur“ netop i kraft af mindretalsregeringer og embedsmændenes stigende indflydelse.⁴³ Den aktuelle politiske konflikt om den danske sydslesvigpolitik, der var intensiveret i forbindelse med, at den nye grundlov for Forbundsrepublikken Tyskland trådte i kraft kort før jubilæet, var et markant tema i konservatives og venstrefolks taler. Den konservative Ole Bjørn Kraft fremhævede, at landsmændenes kamp for frihedsgoder i Sydslesvig var det danske folks sag, mens venstremanden Edvard Sørensen gik videre og antydede en støtte til kravet om en afstemning om sydslesvigernes nationale tilhørsforhold. Han fremsatte det ønske, „at det danske Folk ikke afviser de Nødraab, der rettes til Danmark om Støtte til Sydslevigernes Ønske om, at den Dag maa komme, da Danmarks Grundlov ogsaa gælder de Sydslevigere, der er af gammel dansk Rod, eller som bekender sig til Danskheden. Først naar dette sker, er Juni-Grundloven, der bygger paa Menneskerettighederne, fuldt ud sket fyldest.“⁴⁴

De fire gamle partiers talere modstillede alle den vestlige verdens demokratier med de totalitære østeuropæiske stater, som de med udgangspunkt i besættelseserindringen karakteriserede som fascisme og nazisme i ny forklædning. Den politiske og nationale frihed måtte forsvares nu som dengang, og såvel venstrefolk, konservative som socialdemokrater henviste til, at det

burde ske i samarbejde med de vesteuropæiske lande og ved medlemskab af Atlantpagten. DKP og kommunismen var socialdemokraternes primære negative identitetsmarkør, mens Venstres og de konservatives vigtigste modbillede var en vagere afgrænset blanding af socialdemokratisme og kommunisme, der med statsregulering undergravede den personlige frihed. De to partier markerede desuden med kritikken af den socialdemokratiske regerings sydslesvigpolitik, at deres nationale identitet var stærkt forbundet med en vilje til at forsvare landets grænser, og hvad de opfattede som danske interesser. De aktuelle uenigheder spillede imidlertid en langt mindre rolle end normalt i grundlovtalerne. Hovedindholdet var med en genfortælling af det nationale erindringsfællesskab om forfatningens historie at bekræfte en fælles dansk identitet.

OFFICIELLE FORFATNINGSHISTORIER I BOG, PÅ MUSEUM OG I FILM

Ved Rigsdagens officielle fest spillede politikerne hovedrollen. Det gjorde de også i Rigsdagsværket, Rigsdagens historiske udstilling og grundlovsfilmen *For frihed og ret*, selvom den konkrete udformning var overladt til historikere og kunstnere. Med store bevillinger var de tænkt at skulle kaste glans over jubilæet og sætte et monumentalt minde. Hvilken erindringspolitik var de udtryk for, hvilken historie formidlede de, og hvorfor blev ingen af dem en succes?

Udgivelsen af mammutværket *Den danske Rigsdag 1849-1949 I-VI* i seks meget tykke bind var planlagt som et af 100-års jubilæets højdepunkter. Da Bomholt, som tidligere nævnt, i efteråret 1939 søgte Folketingets tilslutning til udarbejdelsen af det historiske værk, forestillede han sig, at værket kunne „blive et af Aarhundredets største videnskabelige Publikationer og et Monument for vor frie forfatning“.⁴⁵ Værket havde høj prioritet, hvilket gav sig udslag i en 70.000 kr. stor bevilling (knap 1 mio. i 1999-kr.) og i den store politiske opmærksomhed, der kom til at omgærde værket.⁴⁶ Det var, så vidt jeg ved, første gang efter indførelsen af en demokratisk forfatning, at Folketinget iværksatte og finansierede et historisk værk af så stort et omfang. Denne klare forbindelse mellem politik og videnskab vakte imidlertid ikke opmærksomhed i offentligheden. Dog sammenlignede historikeren Ole Karup Pedersen i en kritisk anmeldelse værkets tilblivelse med, da enevælden „tog Historien i Tjeneste, skaffede sig gode Penne, lagde Arbejdet til rette og bekostede større Værkers udgivelse“. Med Rigsdagsværket kunne man

erfare, hvordan historikerne arbejdede, når de tages i folkestyrets tjeneste, bemærkede han syrligt.⁴⁷ Efterhånden blev det ganske almindeligt, at staten bestilte og finansierede historiske undersøgelser og publikationer. Nogle år efter det sidste værk var udkommet i 1953, var det en større historisk udforskning af besættelsestidens historie, der blev iværksat af Folketinget som udløber af den såkaldte Hjalp-sag.⁴⁸

Det blev en stor skuffelse, at værket ikke blev færdigt til jubilæet. Politiske uenigheder og kompetencestridigheder var den væsentligste grund til forsinkelsen, selvom besættelsen også spillede ind. Andre opgaver følte mere presserende, nogle personer var fraværende, og arkiver blev evakueret.⁴⁹ Det var Rigsdagens værk, og selvom skrivearbejdet blev overladt til historikere, ønskede Præsidiernes flertal at styre værkets udformning, og da de allerede i den første planlægningsfase følte sig sat uden for indflydelse af Statsministeriet og historikerne, truede Venstres og De Konservatives præsidiemedlemmer med at fralægge sig medvirken og ansvar.⁵⁰ Det var ikke de divergerende opfattelser af, hvor populært og hvor snævert rigsdagshistorisk værket skulle lægges an, eller uenighederne om, hvilke emner der skulle behandles, som forhalede arbejdet, og ifølge Hartvig Frisch nær havde spoleret planerne.⁵¹ Vigtigst var konflikter om valg af forfattere, da det var gennem dem, at partierne mente, de bedst kunne styre værkets indhold. Især var de konservative repræsenteret ved Knud Fabricius stærkt imod, at journalist Asger Karstensen, der var medlem af Venstre, skulle skrive et kapitel om dagliglivet i Rigsdagen, da man fandt ham alt for fjendtligt indstillet over for det konservative parti. Men også en række andre forfattere var omdiskuterede.⁵²

Den politiske indblanding fik Institut for Historie og Samfundsøkonomi på Københavns Universitet, der med historiker og tidligere udenrigsminister P. Munch i spidsen var sat til at udarbejde en plan for værket, til at trække sig ud af det konfliktfyldte og politiserede arbejde.⁵³ De fire gamle partier nedsatte herefter et redaktionsudvalg bestående af fire historikere udpeget af hvert af de fire gamle partier med socialdemokraten Hartvig Frisch som formand, og i efteråret 1945 trak Præsidierne sig ud og overlod al kompetence til udvalget, som senere blev suppleret med P. Munch, historikeren Fridlev Skrubbeltrang, som blev sekretær, og med departementschef Andreas Møller, som Statsministeriet ønskede inddraget for at have hånd i hanke med projektet.⁵⁴ Det var et fagligt og politisk tungt hold, der nu blev overladt værkets redaktion, og en række fremtrædende historikere blev tilknyttet som forfattere.⁵⁵ Præsidierne gav dog ikke helt slip på styringen. Redaktionsudvalget blev ikke alene pålagt at sikre, at udarbejdelsen af værket

skulle finde sted under „betryggende videnskabelige Former“, men også, at „den politiske paritet opretholdtes“. ⁵⁶

Værkets politiserede forhistorie kom ikke til at præge arbejdet synderligt, da manuskripterne endelig begyndte at komme ind. Partierne bag de udpegede sagkyndige redaktionsmedlemmer havde tilsyneladende mistet det meste af interessen, og der synes ikke at være nogen tegn på direkte politisk intervention. Redaktionens diskussioner var ikke store, og manuskripterne ikke politiserede i en sådan grad, at redaktionsudvalget følte anledning til indgriben.⁵⁷ Det politiske klima efter besættelsen påvirkede dog i visse tilfælde arbejdet. Historikeren Povl Engelstofte, som skulle skrive meget store kapitler i værket, havde under krigen været medlem af Dansk-tysk Forening, og han følte sig ramt af, at Hartvig Frisch i værket *Danmark besat og befriet* havde karakteriseret forskellige professorers medlemskab som lystoportunisme. Engelstofte forlangte, at redaktionsudvalget skulle anerkende ham som „en fuldt ud god dansk Mand og ikke som Lystoportunist“. I modsat fald ville han trække sig ud af arbejdet. Frisch beroligede gemytterne og løste konflikten med vanlig konduite.⁵⁸

Dagspressens anmeldere var i det store og hele enige om, at værket var sagligt, grundigt og oplysende. Selv *Land og Folk* fandt, at det var „ganske interessant“ og „indeholdt fremragende Afhandlinger for den specielt interesserede“. ⁵⁹ Anmelderne var generelt ikke nær så kritiske over for skrivestilen, som redaktionen havde været. Adskillige af manuskripterne havde redaktionsmedlemmerne karakteriseret som „ikke netop morsomt“ og givet kommentarer som, „blændende er Stilen jo ikke“, „Noget skuffet mht. Læseligheden, det er tung Læsning“, „stilistisk meget mangelfuld“ og „den gentagende skematiske, farveløse Opregning af Lovforslag, gennemførte og ugennemførte – stort og småt til hobe – virker deprimerende på en Læser“. ⁶⁰ Få anmeldere forholdt sig til værkets modtagere, og de vurderede ganske realistisk, at værket nok ikke ville finde det store publikum. Hertil var prisen for høj og den videnskabelige form for tør, opremsende og gentagende. *Nationaltidende* og *Land og Folk*, som symptomatisk nok repræsenterede de politiske yderfløje, ramte højst sandsynligt plet, når de fremhævede, at værkets officielle karakter havde betydet, at man var gået så forsigtigt til værks, at det var blevet kedeligt. „Enighed er selvfølgelig godt. Men i et Værk, der omhandler hundrede Aars Uenighed, er det alligevel spinkelt fortrinsvis at skrive om det, alle er saa nogenlunde enige om – selvom det fylder seks digre Bind“, skrev *Nationaltidendes* ikke navngivne anmelder. ⁶¹

Rigsdagen havde med Bomholts sædvanlige svulstige stil ønsket, at værket

skulle „blive et af Aarhundredets største videnskabelige Publikationer“.⁶² Det blev det ikke. Det var et gedigent arbejde, men bortset fra enkelte mere dybtgående særåfhandlinger som f.eks. det både dengang og senere meget roste essay af Svend Clausen om „Talernes præg“ og kapitler baseret på ny forskning som f.eks. Albert Olsens og C. V. Bramsnæs' analyser af finansloven og Aagot Ladings kapitel om „Rigsdagen og kvinderne“, der først sent og på initiativ af Kvindernes Internationale Liga var blevet inddraget, var store dele af værket opremsende og refererende rigsdagshistorie, hvor der ikke blev skelnet mellem stort og småt.⁶³ Det store værk afstak meget snævre rammer for behandlingen af Rigsdagens historie og inddrog kun i meget begrænset omfang den sociale, idehistoriske og internationale kontekst. Det blev ikke så meget Rigsdagsværket, men i langt højere grad en skarpsindig syntese om „junigrundloven og dens forudsætninger“ skrevet af historikeren Povl Bagge i *Holbæk Amts Venstreblad* d. 24. maj 1949, der blev stående som jubilæets mest betydningsfulde faghistoriske bidrag.

I styringen af værkets tilblivelse havde Rigsdagen søgt den politiske konsensus, og historikerne havde leveret varen. Som helhed betragtet blev det et stærkt konsensuspræget værk, der understregede kontinuiteten i dansk forfatningshistorie. Bortset fra en trist parentes under Estrup tegnede værket billedet af en lang, ubrudt fremgangslinje for det danske demokrati fra 1848 uden at fæstne opmærksomhed på de perioder, hvor kritikken af og presset på demokratiet var markant. Ganske betegnende kunne Engelstoftes grundige fremstilling af „Den grundlovgivende rigsforsamling“ tolkes både som et argument for afskaffelse af Landstinget og samtidig som en advarsel mod at foretage for radikale ændringer af den eksisterende forfatning.⁶⁴

Som et led i de officielle jubilæumsfestligheder i 1949 åbnede *Rigsdagens Jubilæumsudstilling* d. 4. juni med en højtidelighed, hvor Bomholt og rigsarkivar Axel Linvald talte. Det var Rigsdagens Præsidier, der i april 1948 havde bedt Rigsarkivet om at arrangere en historisk udstilling om Danmarks politiske historie fra 1849 til Genforeningen gennem dokumenter, billeder, personlige effekter etc.⁶⁵ Genren var en anden end Jubilæumsværket, men ellers var lighederne store. Også museumsudstillingen var en stor og dyr satsning, som ikke blev modsvaret af en tilsvarende publikumsmæssig interesse. Kun ca. 4.100 gæstede udstillingen, og heraf var ca. 3.200 betalende. Derfor var der også noget forbehold over for at bekoste en genopstilling af udstillingen i provinsen. Kun Århus endte med at få glæde af den.⁶⁶ I tematik, indhold og tendens var der også mange lighedspunkter.

Til udstillingen blev produceret et uhyre detaljeret katalog, der på 139

sider beskrev og forklarede hver af de i alt 49 montrer og de enkelte genstande. Ifølge kataloget var formålet „at give et billede af Danmarks forfatningsmæssige og politiske udvikling i hundredåret, som er forløbet siden grundlæggelsen af vor politiske frihed“. Udstillingen var i særlig grad dedikeret ønsket om at „bidrage til at fastholde mindet om de mænd, der i 1849 grundlagde dansk folkestyre eller siden da har været ledende i dansk politisk liv“, og som var „den mest strålende række af fremragende personligheder, rigt begavede, storsindede og glansfulde, som nogensinde før og siden indenfor et så kort åremål“.⁶⁷ Den politiske historie i snæver forstand var således udstillingens altoverskyggende tema, hvor det var de politiske personligheder, der stod i centrum, mens vælgerne og de folkelige bevægelser stort set var fraværende.

Udstillingen var kronologisk disponeret og trak en historisk kontinuitetslinje tilbage til Stænderforsamlingerne i Roskilde og Viborg. Vedtagelsen af den reviderede grundlov i 1866 blev ikke alene fremstillet som resultat af, at det danske folk i 1849 var kommet for let til sin fri forfatning, men angav modsætningerne til de tyske stater, nederlaget i 1864 og styrkeforholdet mellem klasserne som de vigtigste årsager. Den politisk konfliktfyldte periode under forfatningskampen blev skildret ved en fremstilling af de enkelte partiers historie. På denne måde afbødede man det angreb på partiernes historiske legitimeringsinteresser, der ellers kunne følge af udstillingens grundlæggende fremgangshistorie, hvor systemskiftet i 1901 og grundloven af 1915 blev set som „den endelige sejr for de politiske idealer, som var nedfældet i junigrundloven“.⁶⁸

Skildringen af den politisk konfliktfyldte periode var underlagt et grundlæggende konsensusperspektiv. Det understregede den ansvarlige tilrettelægger, Axel Linvald, i sin åbningstale: „Det blev vel dens (forfatningskampen) bedste virkning, at den efterhånden samlede landets befolkning om kravet om parlamentarismens gennemførelse og om junigrundlovens genindførelse. I den store og mangeårige grundlovskamp bragte vore fædre de ofre, uden hvilke ingen politisk landvinding bliver et folks virkelige eje.“ Konsensuslinjen og vækstfortolkningen fik tilført et nationalt kontinuitetsperspektiv i Bomholts åbningstale, hvor han understregede, at de politiske kampe formede sig „som en organisk vækst“. De havde ikke repræsenteret noget brud, da de skete inden for „det fællesskab, der alle stridigheder til trods havde fælles mål: fædrelandets frihed, fremgang og selvstændighed“.⁶⁹

Rigsdagsværket og *Rigsdagens Jubilæumsudstilling* sigtede ikke med aktualisering at vække til debat, hverken om demokratiets aktuelle tilstand eller

om den mulige grundlovsrevision, som grundlovskommissionen siden 1946 havde arbejdet med. Derimod fremstod de som monumenter over Danmarks forfatningsmæssige historie, der med deres autoritative og ekspertbaserede fremstilling gav legitimitet til det aktuelle politiske system.

Jubilæumsarrangørernes helt store satsning var filmen *For frihed og ret*, som var rettet mod et langt bredere publikum end Rigsdagsværket og *Rigsdagens Jubilæumsudstilling*. Det var ikke Rigsdagen, som direkte finansierede indspilningen, men den indgik i de officielle fejringer af grundlovens 100-års jubilæum, havde stor parlamentarisk bevågenhed og var desuden finansieret af det statslige selskab Dansk Kulturfilm, som bl.a. producerede oplysende film. Alle sejl blev sat for at producere dette kunstneriske monument om demokratiets fødsel i Danmark. Det blev danmarkshistoriens hidtil dyreste film. I første omgang blev der bevilliget 500.000 kr., men budgettet blev overskredet og havde ved indspilningernes afslutning slugt 800.000 kr., hvilket svarer til små 11 mio. i nutidskroner. Den erfarne drejebogsforfatter Leck Fischer blev bistået af historikeren Sven Henningsen, og den kendte filmmand Svend Methling blev valgt som instruktør. Til Stavnsbåndsjubilæet i 1938 havde han instrueret filmen *Kongen bød*, der også, om end ikke nær så skarpt, var blevet kritisk modtaget og ikke havde været nogen publikumssucces. En hærs-kare af de mest kendte og elskede skuespillere besatte rollerne sammen med en stor mængde statister. Mogens Wieth spillede Orla Lehmann, Helle Virkner hans forlovede Maria Puggaard, Poul Reumert Christian VIII, Ib Schønberg Frederik VII osv., og Ebbe Rode spillede en fiktiv repræsentant for folket, Rasmus Nielsen, som sammen med Orla Lehmann var filmens to hovedpersoner. De mange forenede gode kræfter forhindrede ikke, at ikke alene budgettet, men også tidsrammen blev overskredet. Offentligheden gik meget op i de mange penge, der var spenderet på filmen, og debatten om *For frihed og ret* handlede mest om kulturpolitik og vanskeligheder ved at forene det historisk oplysende med det kunstneriske og underholdende. Derimod spillede filmens historiske fortolkning kun en ubetydelig rolle. Filmen blev ligesom Rigsdagsværket ikke færdig til jubilæet i juni, men fik først premiere 18. oktober. Såvel budgetoverskridelsen som forsinkelsen bidrog ikke til at formilde sindene, da filmen endelig var klar til premiere.

Filmens tema er grundlovens fødsel, og handlingen udspiller sig i årene fra slutningen af 1820'erne til 1848.⁷⁰ Gennem de lidt over 50 scener er hovedvægten lagt på „grundloven og dens forudsætninger i det danske samfund før 1848“, som det hed i programhæftets forord skrevet af dre-

Grundlovsfilmen „For frihed og ret“ blev en dundrende fiasko trods det hidtil største filmbudget, en erfaren og anerkendt forfatter og instruktør samt en hærske af folkekære skuespillere. Filmen blev ikke færdig til 100-års jubilæet, fik sønderlemmende anmeldelser og blev efter få dage taget af plakaten. Filmplakat fra Det danske filminstitut/billed- & plakatarkivet.

jebogsforfatter Leck Fischer.⁷¹ Heraf fremgik også, at skikkelsen Rasmus Nielsen var opfundet som modpol til Orla Lehmann for at skildre, „en mand af det jævne folk, som hverken har fødsel eller held, og som sprænges på at interessere sig for sin samtids politiske problemer. Grundloven blev skabt for og til ham.“ De to hovedpersoner fra vidt forskellige sociale miljøer og med vidt forskellige forudsætninger og muligheder forenes i kampen for en fri forfatning, og deres historie repræsenterer mødet mellem de national-liberale og almuen.

Efter en panorering gennem et smukt dansk landskab sætter filmen i sin første scene fokus på den undertrykkende enevælde. På Christiansø får livsfangen Jacob Dampe, der er dømt for sin kamp mod den enevældige kongemagt, besøg af den unge bonde og hjælpelærer Rasmus Nielsen, der snart rejser fra øen fyldt af udlængsel og frihedstrang. Med Rasmus Nielsen præsenteres i filmens første og mest vellykkede del et Danmark, som er præget af økonomisk krise, social ulighed og politisk undertrykkelse. Han møder præsten, godsejeren, fæstebøndernes ringe kår, de fattige unge håndværkeres usle forhold under lavsvæsenet og den elendige skoleundervisning, som en uoplyst almue ikke forstår betydningen af. Parallelt hermed skildres gennem Orla Lehmanns liv den stigende politiske spænding i landet under påvirkning af de revolutionære bevægelser ude omkring i Europa. Filmen præsenterer gennem en række korte oplysningsmættede scener en række kendte og betydningsfulde skikkelser som bl.a. D.G. Monrad, A.F. Tscherning, Carl Ploug og G.N. David samt historiske begivenheder og fænomener som f.eks. Stænderforsamlingerne, de nationale modsætninger i Slesvig-Holsten, skandinavismen, tronskiftene i 1839 og 1848, den politiske presse og regeringens hårde politiske undertrykkelse. Rasmus Niensens og Orla Lehmanns veje krydses flere gange, og deres gradvise tilnærmelse til hinandens synspunkter repræsenterer bondestandens og de nationalliberales gryende alliance. Filmens sidste del skildrer, hvordan kravet om politisk frihed i begyndelsen af 1848 næres af frihedsbevægelserne rundt omkring i Europa, løber sammen med den nationale konflikt, der tilspidnes dramatisk med slesvig-holstenernes krav om en fælles fri forfatning for Slesvig og Holsten og Slesvigs optagelse i Det Tyske Forbund og sammen kulminerer med Casinomødet den 20. marts og folketøget til kongen dagen efter. I filmens slutscene står Lehmann og Rasmus Nielsen med Monrads udkast til Danmarks Riges Grundlov, som Rasmus har renskrevet. Lehmann siger: „Tænk at vi nåede så langt, uden det kostede blod,“ hvortil Rasmus Nielsen svarer: „Jeg havde nu gerne givet mit liv for friheden.“ Slutreplikkerne har

reference dels til det nationale erindringsfællesskabs kerneudsagn om det ublodige systemskifte og dels til modstandskampen.

Filmen blev en dundrende fiasko. Kritikken var sønderlemmende fra en stort set enig presse, og den blev efter uhørt kort tid taget af plakaten. Kun *Social-Demokraten* var som over for alle dele af jubilæet positiv. Kritikken gik hovedsagelig på filmens manglende kunstneriske kvalitet.⁷² „Penge ud af vinduet“, „Grundlovsfilm i spredte Illustrations-Optrin“, „Levende panoptikon“, „Et omfangsrigt historisk lejlighedsdigt“ og „Historietimer i Biografteatret“, hvilket ikke var positivt ment, hed det i anmeldelsernes overskrifter.⁷³ *Politikens* anmelder fandt, at filmen var værre end frygtet, og at den som helhed var „talentløs, stilløs, livløs og ludkedelig. Det er en film, som ikke noget menneske kan tænkes at ville se godvilligt – endsige for fornøjelse.“ Anmelderen mente, at filmen kunne anvendes strafferetligt, og at kriminaliteten ville falde, hvis lovovertrædere blev idømt den straf at skulle se filmen. Tonen i de øvrige anmeldelser var mere urban, men kritikken indholdt stort set det samme. Det var filmens manglende evne til at gøre det historiske stof levende og vedkommende, man fandt totalt mislykket. „For frihed og ret er blevet en uendelig og gudsjammerlig kedelig parade af meget talende og meget diskuterende levende panoptikonfigurer“, skrev *Aftenbladet*, der nok mente, at filmen var historisk korrekt, men over for det fremførte, at „lidet nytter det, når intet menneske uden opbyrdelse af en god portion viljekraft kan holde ud at se det hele til ende. Og børnene? Stakkels børn.“ Når avisen fandt det synd for børnene, var det, fordi mange mente, at filmen kun duede som undervisningsfilm, hvilket siger noget om deres erfaringer med historieundervisning.

Offentligheden gik meget op i de mange penge, der var spenderet på filmen, og debatten om *For frihed og ret* handlede mest om kulturpolitik og vanskeligheder ved at forene det historisk oplysende med det kunstneriske og underholdende. Derimod spillede filmens historiske fortolkning kun en ubetydelig rolle i kritikken og den efterfølgende offentlige debat med adskillige avisledere, læserbreve og kommentarer, rigsdagsdebat mv.⁷⁴ Her havde ingen noget at indvende. Nok kaldte *Berlingske Tidende* i en leder filmen for den „sociale Grundlovsfilm“, mens omvendt kommunisterne, *Social-Demokraten* og *Information* netop roste filmen for at sætte fokus på folkets rolle for den frie forfatnings indførelse, men bortset fra denne nuanceforskel mente alle, at fortiden var skildret historisk korrekt.⁷⁵ Det kan ikke overraske, da den var i overensstemmelse med det nationale erindringsfællesskab.

Der hørtes dog et ekko af tidligere grundlovsfejringers intense symbol-

kamp om de danske konger. I filmen spiller Poul Reumert Christian VIII, der fremstilles som en hæderlig og tænksom konge, der bekymrer sig om, hvorvidt han tjener folket, og nærer stor frygt for, at danskere og tyskere ikke længere vil kunne leve sammen side om side, og at konflikten vil flå riget fra hinanden. Kongemagtens dynastiske interesser nævnes ikke, og den enevældige magts politiske undertrykkelse repræsenteres som en anonym kraft, der ikke forbindes med kongens person. Dette billede kritiserede *Land og Folk* som den eneste avis, mens *Berlingske Tidende* omvendt fremhævede, at der virkelig „er kongelig Rejsning over Pouls Reumert som Christian VIII, virkelig Majestæt over den lille Scene, hvor han paa sit Sygeleje dikterer Brev til sin Søn“.⁷⁶ Om Ib Schönbergs fremstilling af en enfoldig, ukyndig og lidt latterlig Frederik VII var synspunkterne flere og mere spredte. *Land og Folks* anmelder roste filmen for det realistiske billede af kongen, „der ingenlunde fremstilles som grundlovens generøse giver“, hvilket dog avisens lederskribent Hans Kirk gik i rette med ved at fremhæve, at kongen trods alt havde „sin bredde og sin jævne, folkelige humor og trods alt var et af de mest sympatiske numre i kongerækken“. *Berlingske Tidende* syntes om den bramfrie folkelighed, hvormed Ib Schönberg spillede Frederik VII, men understregede, at han nu ikke var så tåbelig endda. I dette spørgsmål var *Politiken* og *Social-Demokraten*, der ellers stod stejlt over for hinanden i debatten om filmen, enige og tog skarp afstand fra filmens fremstilling af Frederik VII. *Social-Demokraten* mente at gense tidligere tiders politisk motiverede latterliggørelse af kongen og mente, at filmen gav et billede af ham, når han var ringest, men at han også havde haft andre og gode øjeblikke. „Myten om ‘Frederik Folkekær’ er længst død, men hin tids overklasse-karikatur af Frederik fortjener heller ikke at leve.“ Og *Politiken* sluttede en leder med at skrive: „Men vi synes, at de rigsdagsmænd, der har sluttet kreds om denne ‘kulturfilm’, skulle tage stilling til, om det er den nyforgyldte Frederik Folkekær til hest eller Ib Schönberg i slaabrok, der skal gaa over i historien og børnenes fantasi. For ikke at nedbryde respekten for grundloven yderligere burde de anstændigvis enten fjerne dens giver fra pladsen foran rigsdagen eller dens fornærmer fra grundlovsfilmen og i saa fald lade det øvrige panoptikon gøre ham selskab.“⁷⁷ Ingen af forslagene blev fulgt, og selvom filmen kun spillede ganske kort tid i biograferne, blev den brugt i skolernes historieundervisning de følgende år.

LEGITIMERENDE HISTORIEBRUG

Grundlovens 100-års jubilæum blev med sin fortidsorientering og omfattende historiebrug en undtagelse fra den grundlovstradition, som siden vedtagelsen af 1915-grundloven gradvist havde udviklet sig til hovedsageligt at handle om den dagsaktuelle politik. Rigsdagen var jubilæets iscenesættende, og den førte en topstyret erindringspolitik både i forhold til jubilæets form og indhold. Det var eksperter, historikere og politikere, som oplyste befolkningen om historien, og Rigsdagen hverken initierede eller ydede økonomisk støtte til andre end sine egne initiativer. Befolkningen blev betragtet som oplysningsobjekter og ikke som aktive medproducenter af historie. Rigsdagen dikterede de generelle rammer om de lokale fejring, der ligesom de officielle jubilæumsarrangementer skulle foregå i politisk samdrægtighed.

Jubilæet tog udgangspunkt i og bekræftede det nationale erindringsfællesskab om det danske demokratis historie, som var blevet endeligt etableret i løbet af besættelsestiden. Historien fik hermed funktion af at samle og ikke som tidligere at begrunde aktuelle politiske skillelinjer. Historiebrugen var stort set kun orienteret mod fortiden og søgte ikke med aktualisering at vække debat. Jubilæet satte et monumentalt minde over det danske politiske system, som ved at blive forbundet med fortiden i sig selv fik aktuel legitimitet. Kun kommunisterne stod i opposition til erindringspolitikken, men de fik kun afgørende betydning som nyttigt modbillede for de øvrige politiske partiers positive fremhævelse af det danske demokrati og argumentation for et øget vestligt samarbejde. Det danske demokrati blev fremstillet som verdens bedste, stærkest af Socialdemokratiet, som var stolt over det samfund, det mente, i høj grad var partiets værk.

Politikerne fik det jubilæum, som de havde planlagt. Undtagen på et afgørende punkt. Befolkningen udviste ikke den store interesse. Planlæggerne lagde vægt på politisk enighed og kollektiv identitet i både fortid og nutid og tildelte befolkningen rollen som tilskuere. Det virkede ikke befordrende for engagementet. De lokale grundlovsfejring inddrog i højere grad befolkningen med bl.a. børnetog og historiske optog. Men også her var succesen relativt begrænset, og i hvert fald forblev disse forsøg på at forny den døende tradition en enig svale. Det viste sig umuligt at revitalisere grundlovsdag på et grundlag, hvor det, man fejrede, var enighed og fælles identitet. Efter jubilæet blev grundlovsdag igen afholdt af partierne med få undtagelser i f.eks. grundtvigske højskolemiljøer. Det blev til en dag uden den store betydning. Partierne nedprioriterede dagen, og tilstrømningen til

møderne svandt kraftigt ind. Det blev folketingspolitikernes årlige statusdag og fungerede hovedsagelig som platform for at kunne blive citeret i pressen. Det var kun EF/EU-modstanden efter det danske medlemskab, der kunne puste liv i traditionen.

NOTER

- 1 *Information*, 4.6.1949.
- 2 Eigaard, 1993, s. 59.
- 3 Nissen, 1991, s. 142.
- 4 *Rigsdagstidende* 1939-40, *Ordentlig Samling, Folketingets Forhandlinger*, sp. 382-383, 25.10.1939.
- 5 Udtalt af Julius Bomholt på et pressemøde og i en pressemeddelelse 5.2.1949, citeret i dagspressen 6.2.1949, her *Politiken*.
- 6 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-04, notat 23.4.1997. Til notatets angivne beløb for forbruget i 1949 skal lægges ca. 70.000 1949-kr. til Rigsdagsværket og ca. 50.000 1949-kr. Folketingets festskrift i 1999 kostede ca. 1 mio. kr. Statsministeriet 4.10.1994, tiltråd af Finansudvalget 12.10.1994. Bryld & Warring, 1998, s. 138.
- 7 Cirkulæreskrivelse til samtlige Kommunalbestyrelser fra Statsministeriet, 2.7.1948. Rigsdagens Bureau, j.nr. 68, I, 3.
- 8 Cirkulæreskrivelse til samtlige Kommunalbestyrelser fra Statsministeriet, 2.7.1948. Rigsdagens Bureau, j.nr. 68, I, 3.
- 9 Referat af pressemøde med Julius Bomholt afholdt 5.2.1949, *Politiken* 6.2.1949.
- 10 Ifølge referatet fra et præsidiemøde den 30.6.1948 var det dog planen at nedsætte et udvalg under Statsministeriets forsæde til at forberede folkemøder den 6.6. over hele landet. Rigsdagens Bureau, III.5.b.3. Det har imidlertid ikke været muligt i Statsministeriets arkiv at konstatere, hvorvidt dette skete eller i øvrigt at finde spor af denne eventuelle planlægning. Den eneste bevilling, der var rettet mod provinsen, var 20.000 kr. til dækning af udgifter i forbindelse med, at Rigsdagens meget dyre historiske udstilling i Rigsarkivet kunne opstilles i Århus. Rigsdagen Bureau, sag nr. 68. Repræsentation. Rigsdagens jubilæumsfestligheder, j.nr. V.I.f.
- 11 *Land og Folk*, 4.6.1949. *Nationaltidende*, 5.6.1949. *Information*, 2.6.1949. *Sorø Amtstidende*, 1.6.1949.
- 12 DKP begyndte først fra 1956 regelmæssigt at afholde grundlovsmøder. Iagttagelsen er baseret på en gennemlæsning af *Land og Folk*.
- 13 Sode-Madsen, 1998 og 2003.

- 14 Referat af Præsidiemøde, 17.5.1949. Rigsdagens Bureau, sag, nr. 68, Repræsentation, Rigsdagens jubilæumsfestligheder, j.nr. I, Præsidiets.
- 15 *Land og Folk* 19.5., 20.5., 21.5., 22.5., 24.5., 29.5., 30.5., 1.6., 3.6., 4.6., 5.6. alle 1949.
- 16 *Information*, 6. og 7.6.49. *Nationaltidende*, 7.6. 49. *Land og Folk*, 7.6. og 8.6.49.
- 17 Efter nogen overvejelse blev det besluttet at nedlægge krans ved Orla Lehmanns, A. F. Kriegers, A. F. Tschernings, L. N. Hvidts, Fr. Schouws, Balthazar Christensens, Carl Plougs, A. S. Ørsteds, Monrads, A. W. Moltkes, Grundtvigs og Halls grave. Det var således medlemmer af martsministeriet, af udvalget til udformningen af valglov og grundlov, forskellige markante personligheder knyttet til enkelte grundlovsbestemmelser eller det politiske forløb. Rigsdagens Bureau, sag nr. 68, Repræsentation. Rigsdagens jubilæumsfestligheder, j. nr. III. 3. a.
- 18 Blehr, 2000, s. 99-102.
- 19 Kongen havde ganske vist ikke selv noget imod anvendelsen af disse genstande ved denne lejlighed, men ønskede blot at gøre opmærksom på forholdet. Rigsdagens Bureau, sag nr. 68, Repræsentation. Rigsdagens jubilæumsfestligheder, j. nr. I. 2.
- 20 Rigsdagens Bureau, september 1949, *Grundlovsjubilæet den 5. juni 1949. Taler m.v.*
- 21 Rigsdagens Bureau, sag nr. 68, Repræsentation. Rigsdagens jubilæumsfestligheder, j. nr. I. og III. 5.
- 22 Rigsdagens Bureau, sag nr. 68, Repræsentation. Rigsdagens jubilæumsfestligheder, j. nr. III. 5.
- 23 *Berlingske Tidende*, 7.6.1949. Protestbrev af 6.6.1949 til Julius Bomholt, Rigsdagens Bureau, sag nr. 68, Repræsentation. Rigsdagens jubilæumsfestligheder, j. nr. III. 5.b.2. Flere aviser bragte læserbreve om protesten.
- 24 Jensen, 1988, s. 53.
- 25 Rigsdagens Bureau, september 1949, *Grundlovsjubilæet den 5. juni 1949. Taler m.v.*
- 26 *Sorø Amts Venstreblad*, 7.6.1949, mente, at knap 50.000 havde deltaget. Det var de imidlertid ene om.
- 27 *Social-Demokraten*, 6.5.1949.
- 28 *Information*, 6.6.1949. *Berlingske Tidende*, 7.6.1949. *Politiken*, 7.6.1949. *Nationaltidende*, 7.6.1949. *B.T.*, 7.6.1949.
- 29 *Tidens Kvinder*, 21.6.1949.
- 30 *Nationaltidende*, 7.6.1949.
- 31 *B.T.*, 7.6.1949.
- 32 Sagt i en grundlovstale i Horsens og gengivet i en række aviser, f.eks. *Politiken*, 7.6.1949.
- 33 Følgende er baseret på en lang række programmer for de lokale grundlovsfester. Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småttryksafdelingen, kapsel: Politik, Grundlovsfester. Og på en gennemlæsning af de fleste af landets lokalavisers reportager.
- 34 Omtalt i bl.a. *Politiken*, 7.6.1949.
- 35 F.eks. Holbæk, Kalundborg, Esbjerg, Nyborg, Gladsaxe, Glumsø og andre.
- 36 *Information*, 4.6.1949.
- 37 Nedenstående analyse er baseret på en række programhæfter for lokale grundlovsfejring. Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småttryksafdelingen, kapsel: Politik, Grundlovsfester. Og på referater i landsdækkende og især provinspressens reportager. Hvor der er direkte citeret, angives kilden.

- 38 Programhæfte. Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småttryksafdelingen, kapsel: Politik, Grundlovsfester.
- 39 *Amagerbladet*, 9.6.1949.
- 40 Program for grundlovsfesten i Slagelse. Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småttryksafdelingen, kapsel: Politik, Grundlovsfester.
- 41 Talerne fra 1949 blev af Rigsdagens Bureau i september 1949 udgivet i en særlig publikation: *Grundlovsjubilæet den 5. juni 1949. Taler m.v.*
- 42 Analysen bygger på en gennemgang af landsdækkende avisers og lokalavisers reportager fra de lokale grundlovsfester. Hvor der er direkte citeret, angives kilden.
- 43 *Information*, 8.6.1949.
- 44 *Berlingske Tidende*, 7.6.1949. *Jyllands-Posten*, 7.6.1949.
- 45 *Rigsdagstidende* 1939-40, *Ordentlig Samling*, Folketinget, sp. 382-383.
- 46 Statsministeriet, j.nr. 85/1949. Rigsdagens Bureau, j. nr. 65.m.I. Rigsdagens jubilæumsværk. Rigsarkivet, Privatarkiv, nr. 10120, Den danske Rigsdag.
- 47 Citatet har han fra Ellen Jørgensen: *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*, 1931, s. 85. Pedersen, 1960-62, s. 397-407.
- 48 Bryld & Warring, 1998, s. 190-199, 365-368.
- 49 Rigsdagens Bureau, j.nr. 65.m.I. Rigsdagens jubilæumsværk. Rigsarkivet, Privatarkiv, nr. 10120, Den danske Rigsdag.
- 50 Skrivelse af 12.4.1944 til Rigsdagens Præsidium fra Svenning Rytter, M.C. Korsgaard, C. Westermann og Inger Gautier Schmit. Rigsdagens Bureau, j. nr. 65.m.I. Rigsdagens jubilæumsværk.
- 51 Referat af udvalgsmøde 14.4.45. Rigsarkivet, Privatarkiv nr. 10120, Den danske Rigsdag.
- 52 Mødereferat 9.10.1944, 9.11.1944, 29.11.1944, 26.1.1945, 20.4.1945 og 21.4.1945. Rigsarkivet, Privatarkiv nr. 10120, Den danske Rigsdag. De konservative opgav til sidst deres modstand mod Karstensen, 21.4.1945, fordi Frisch personligt garanterede for manuskriptets upartiskhed, og stridens kerne døde, og problemet „fandt en naturlig løsning“, som det hedder i mødereferatet fra 11.9.1945. Det fremgår desuden af et brev fra J. A. Vangaard medlem af Præsidiat for Venstre, at han fandt ledelsen af instituttet på Københavns Universitet for politisk ensidigt, hvorved han må hentyde til Det Radikale Venstre. Han var tillige uenig i, at Albert Olsen skulle skrive et kapitel om Den grundlovgivende Rigsforsamling, som han mente Hans Jensen var den oplagte til, da han havde skrevet Rigsdagens værk om Stænderforsamlingerne. Det radikale medlem af Præsidiat, A. N. Hansen, stod for det synspunkt, at det historiske institut skulle overlades ansvaret og var enig med det i dets dispositioner. Breve af 25.2.1944 og 25.5.1944. Rigsarkivet. Privatarkiv nr. 10120, Den danske Rigsdag.
- 53 Instituttets bestyrelse tog denne beslutning, mens Munch var sygmeldt, og Arup var fungerende formand. Præsidiernes Forhandlingsprotokol, referat af møde 21.4.1945, Rigsdagens Bureau, j. nr. 65.m.I. Rigsdagens jubilæumsværk. Udskrift af Instituttets Forhandlingsprotokol fra 14.4.1945, Rigsarkivet. Privatarkiv nr. 10120, Den danske Rigsdag.
- 54 Ifølge skriftlig aftale i Statsministeriet, 11.9.1945. Her afskrift i Rigsdagens Bureau, j. nr. 65.m.I. Rigsdagens jubilæumsværk. Præsidiernes Forhandlingsprotokol. P. Munch døde i 1948 og blev ikke erstattet. Hartvig Frisch døde i 1950 og erstattedes af Julius Bomholt. Til kontroludvalget udpegede Venstre arkivar Holger Hjelholt. Det Konservative Folkeparti Knud Fabricius. Det Radikale Venstre C. Mackeprang.

- 55 Ud over de allerede nævnte f.eks. Povl Engelstoft, Albert Olsen og Kjeld Winding.
- 56 Præsidiernes Forhandlingsprotokol, referat af møde 6.9.1944, Rigsdagens Bureau, j. nr. 65.m.1. Mødereferat 21.4.1945. Rigsdagens jubilæumsværk, Rigsarkivet. Privatarkiv nr. 10120, Den danske Rigsdag.
- 57 F.eks. Povl Engelstofts konservative påpegning af, at folket ikke var modent til juni-grundloven, hvilket hermed også blev den væsentligste forklaring på dens senere indskrækning, samt hans påpegning af kontinuitetens nødvendighed diskuteret. Der var imidlertid enighed om, at kapitlet var sagligt, afbalanceret og nybrydende, især hvad angår inddragelse af den internationale kontekst. Et andet eksempel er Fabricius' kritik af K. K. Steinckes afsnit om Rigsdagen og administrationen: „Desværre spores der alt for ofte en tendens til defensorat for egen embedsførelse eller endog trang til at sætte sig selv i relief“. Mødereferat, Rigsarkivet. Privatarkiv nr. 10120, Den danske Rigsdag. Redaktionsudvalgets arkiv giver et levende billede af redaktionsarbejdet, de besværlige og følsomme historikere, de indadtil barske karakteristikker af de involverede historikere samt den pæne tone udadtil for at få arbejdet til at glide.
- 58 Kopi af brev 1.3.1946. Rigsarkivet. Privatarkiv nr. 10120, Den danske Rigsdag, Formanden prof. Hartvig Frischs papirer 1944-47.
- 59 *Land og Folk*, 4.6.1949.
- 60 Mødereferater fra redaktionsudvalgets ca. 30 møder i årene 1945-1951, Rigsarkivet. Privatarkiv nr. 10120, Den danske Rigsdag,
- 61 Bl.a. *Politiken*, 5.6.1949. *Berlingske Tidende*, 5.6.1949. *Social-Demokraten*, 4.6.1949. *Information*, 4.6.1949. *Nationaltidende*, 4.6.1949. *Land og Folk*, 4.6.1949.
- 62 *Rigsdagstidende* 1939-40, *Ordentlig Samling*, Folketinget, sp. 382-383.
- 63 Se i øvrigt f.eks. Ole Karup Pedersens grundige og kritiske anmeldelse i *Historisk Tidsskrift*, 1960-62, s. 397-407, samt Christiansen, 1999, s. 13-14. Beslutningen om at inddrage et kapitel om Rigsdagen og kvinderne blev taget på et redaktionsmøde i august 1948. Det blev accepteret, at udviklingen før 1915 og kvindesagens pionerer skulle indgå i afhandlingen, men at der skulle lægges vægt på kvindernes deltagelse i rigsdagsarbejdet og fremtrædende personligheds indsats i perioden. Mødereferat, Rigsarkivet. Privatarkiv nr. 10120, Den danske Rigsdag.
- 64 Se Christiansens fortolkning, 1999, s. 14.
- 65 Rigsdagens Bureau, sag nr. 68, Repræsentation. Rigsdagens jubilæumsfestligheder, j. nr. V. 1.
- 66 Rigsdagens Bureau, sag nr. 68, Repræsentation. Rigsdagens jubilæumsfestligheder, j. nr. V. 1.
- 67 Katalogets introduktion skrevet af Axel Linvald samt hans tale ved åbningen af udstillingen, Rigsdagens Bureau, sag nr. 68, Repræsentation. Rigsdagens jubilæumsfestligheder, j. nr. III. 2.
- 68 Rigsdagens Bureau, sag nr. 68, Repræsentation. Rigsdagens jubilæumsfestligheder, j. nr. III. 2.
- 69 Rigsdagens Bureau, sag nr. 68, Repræsentation. Rigsdagens jubilæumsfestligheder, j. nr. III. 2.
- 70 *Før frihed og ret*, 1949, Filmmuseet samt en række folkebiblioteker.
- 71 Programhæfte, Filmmuseets udklipsarkiv.
- 72 Den debat, der fulgte i anmeldelsens kølvand, hentede kraft fra kulturpolitiske uenigheder og personlige stridigheder. Flere gik øjensynligt efter den kritiserede direktør for Dansk

Kulturfilm, som i øvrigt var socialdemokrat, hvilket blev brugt i kritikernes forsøg på at imødegå den socialdemokratiske modoffensiv. Den socialdemokratiske avis og en række fremtrædende socialdemokrater mente, at kritikken var urimelig hård, kom fra „den borgerlige presse“, og at anmelderne var åndshovmodige og brugte Hollywood som målestok, hvilket var sjofelt over for danske skuespillere og dansk film. *Berlingske Tidende* brugte anledningen til at betvivle nytten af de dokumentariske kortfilm, hvilket dog ikke vandt tilslutning, og under en Rigsdagsdebat om øget tilskud til dansk film, noget der fik bred politik opbakning, var de fire store partiers repræsentanter enige om, at kritikken af danske film, herunder Grundlovsfilmen, var for hård. Se f.eks. *Social-Demokraten*, 1.11.1949. Synspunkterne blev flittigt kommenteret i den øvrige dagspresse. Se f.eks. *Børsen*, 4.11.1949. *Politiken*, 8.11.1949. *Aftenbladet*, 11.11.1949.

- 73 I nævnte rækkefølge *Politiken*, *Berlingske Tidende*, *Aftenbladet*, *Børsen*, *B.T.* – alle 29.10.1949.
- 74 Dog kritiserede *Land og Folk*, at filmen til trods „for dens vilje til at fremhæve, at forfatningsbevægelsen var andet og mere end de nationalliberales“ ikke gav et realistisk billede af de sociale modsætninger, presset fra den store landalmue samt af, at det var „vidt forskellige kredse, der kæmpede for den – nemlig for hver sin frihed“. *Land og Folk*, 20.10.1949.
- 75 *Berlingske Tidende*, 1.11.1949.
- 76 Leder af Hans Kirk i *Land og Folk*, 6.11.1949. *Berlingske Tidende*, 29.10.1949.
- 77 *Land og Folk*, 29.10.1949 og 6.11.1949. *Berlingske Tidende*, 29.10.1949. *Politiken*, 2.11.1949. *Social-Demokraten*, 29.10.1949.

**REVITALISERING AF TRADITIONEN:
EU-MODSTANDEN**

EU - MODSTANDERNES ERINDRINGSPOLITIK

Modstanden mod dansk medlemskab af EF/EU pustede fra begyndelsen af 1970'erne nyt liv i traditionen med at markere grundlovsdag. Den tværpoltiske modstanderorganisation Folkebevægelsen mod EF udgjorde hovedkraften bag landets største grundlovsmøder, hvis deltagerantal visse år tålte sammenligning med grundlovsfejringernes guldalder under forfatningskampen.¹ Grundlovsdag blev EF/EU-modstandernes årlige samlingsdag mellem øvrige demonstrationsdage op til folkeafstemninger og valg til Europaparlament.²

Det var et oplagt valg. Fra modstanderside blev der sået tvivl om, hvorvidt Danmarks deltagelse i EF/EU overhovedet var foreneligt med grundloven, og i den politiske debat stod spørgsmålet om suverænitetsafgivelse og Danmarks overlevelse som selvstændig stat helt centralt.³ Medlemskabet blev imidlertid ikke alene set som en trussel mod statens politiske suverænitet, men ikke mindst også mod den nationale og kulturelle identitet, hvori forestillingen om en særlig demokratisk danskhed var et centralt konstituerende element. Det var således mere medborgerskabets identitetsaspekt end retighedsspørgsmålet, der var omdrejningspunktet for modstandernes agitation mod den europæiske integration og i kritikken af, hvad de opfattede som EF/EU's demokratiske underskud.⁴ Som symbol forenede grundloven både politisk suverænitet og kulturel identitet, og ved at knytte an til et gammelt politisk og nationalt ritual iscenesatte modstanderne sig selv som forsvarere af både demokratiet og den nationale identitet. Valget af grundlovsdag til markering af EF/EU-modstanden kunne i modsætning til i Norge ske uden at bryde med traditionen, da den netop var kendetegnet af politiske og partipolitiske grundlovsmøder. I Norge derimod blev EF/EU-sagen stort set holdt uden for nationaldagsfejringerne, da spørgsmålet ville betyde et brud på traditionen med 17. maj som national integrationsdag.⁵

Allerede i forbindelse med den danske regerings ansøgning om optagelse i EF i 1962 valgte Komiteen til Oplysning om Fællesmarkedet grundlovsdag til at advare mod konsekvenserne af dansk medlemskab. „Komiteen anser Fællesmarkedet for en dødelig trussel mod vort demokrati og livsform“, sagde således Kate Fleron på komiteens vegne.⁶ I afstemningsåret 1972 karakteriserede DKP's formand, Knud Jespersen, på et tværpoltisk anti-EF-grundlovsmøde en indlemmelse af Danmark i EF som en „fædrelandsløs ger-

På Folkebevægelsens grundlovsmøde i Fælledparken i 1990 deltog over 100.000 mennesker. Jens Dresling/Polfoto.

ning“ og fremførte, at der muligvis var tale om et brud på grundloven.⁷ Fra 1972 arrangerede Folkebevægelsens lokalkomiteer hvert år grundlovsmøder over hele landet.⁸ De bedst besøgte var på Himmelbjerget og i København

på enten Bellahøj, i Søndermarken eller i Fælledparken. Tilslutningen var svingende og kulminerede i 1990 med over 100.000 deltagere i Fælledparken.⁹ Dele af dagspressen vurderede, at den store opslutning i høj grad skyldtes de populære bands og kunstnere, som Folkebevægelsen altid forstod at få til at optræde ved deres møder.¹⁰ Folkebevægelsens eget blad *Notat* var ikke bleg for at indrømme, at det nok ikke var uden betydning, men fremførte, at „det hele gik op i en højere enhed“, og at „budskabet fra Fælledparken var klart og utvetydigt: Danmarkshistoriens største Grundlovsmøde ønsker ikke Danmark indlemmet i en EF-Union. Grundloven skal overholdes og EF-Unionen skrottes til fordel for et åbent Europa.“¹¹ Og malurten til trods var det ikke kun Folkebevægelsens avis *Notat*, der udråbte EU-modstandernes grundlovsmøder til de største i landet. Det måtte den øvrige presse også erkende, ja *Politiken* gik så langt som til at skrive, at „hvis der er nogen, der tager grundlovsdag alvorligt, så er det Folkebevægelsen mod EF“, og karakteriserede grundlovsdagen i Fælledparken som „af den gode, gamle slags“.¹² Selv mente Folkebevægelsen, at dens velbesøgte grundlovsmøder demonstrerede, hvem der tog demokratiet og grundloven alvorligt.¹³

EF/EU-modstanderne knyttede dansk selvbestemmelsesret tæt sammen med forsvaret for den danske grundlov. Det kom bl.a. til udtryk i typiske grundlovsparoler som „For dansk folkestyre – Ud af EF“ i 1976, „For dansk folkestyre. Mod EF-Union. Giv EF modstand“ i 1987, og „Forsvar grundloven! Nej til Unionen!“ i 2001.¹⁴ På en agitationsplakat og i EF/EU-modstandens avis *Det ny Notat* i 1980 hed det: „Den 5. juni fejrer det danske folk Grundlovsdag. Demokratiets indførelse. Folkets selvbestemmelsesret. Siden 2. oktober har denne fest forandret sig til en protestdag. Skiftende regeringer har solgt ud af folkets selvbestemmelsesret. Hvornår er der kun et afpillet skelet tilbage af den danske grundlov. ... Bekæmp EF.“ Og i en af de mange prologer, som forfatteren Ebbe Kløvedal Reich gennem årene skrev til Folkebevægelsens grundlovsmøder, blev det fremført: „At feste for Grundloven er mest nødvendigt når den er svækket og skræmt“.¹⁵ I tale efter tale blev Rom-traktaten tolket som værende uforenelig med grundloven, og det blev fremført, at grundloven og folkestyret blev tømt for indhold, at EF-politikerne krænkede grundlovens ånd, og at det var forargeligt, at EF-tilhængerne prøvede at genskabe illusionen om, at grundloven var ukrænkelig, når de selv samme politikere medvirkede til at undergrave grundloven.¹⁶

Med Maastricht- og Amsterdam-traktaterne kom forfatningsspørgsmålet for alvor i centrum i 1990'erne. Unionsmodstanderne trykte eksemplarer af grundloven og mente, at alle danske hjem burde være udstyret med

et eksemplar, og en gruppe EU-modstanderes retssag om medlemskabets uforenelighed med grundloven i anden halvdel af 1990'erne blev fulgt tæt. Europaparlamentarikeren Jens-Peter Bonde fremførte i sin grundlovstale i Fælledparken i 1997, at tilhængerne nok mente, „at grundlovsdag fremover skal flyttes til den 17. juni. Den dag, hvor Maastricht II-traktaten efter al sandsynlighed vedtages i Amsterdam.“¹⁷ I unionsmodstandernes grundlovstaler blev det fremført, at den forfatningsmæssige situation var uholdbar, hvorfor folketingspolitikerne enten måtte bringes til at overholde grundloven, eller også måtte den efter en grundig folkelig debat skrives om. Blandt modstanderne stillede man sig ikke ens til det generelle spørgsmål om behovet for en grundlovsrevision, men der var enighed om, at en eventuel sådan ikke skulle begrundes i en tilpasning til EU. Mest markant var Dansk Folkepartis agitation mod en grundlovsrevision, og partiet bekæmpede enhver plan om at nedsætte en grundlovskommission.¹⁸

EF/EU-modstanden var som politisk sammensat bevægelse begrundet i forskellige politiske strategier. Fælles var, at den europæiske integration blev set ikke alene som en politisk trussel mod den danske stats suverænitet, men samtidig også som en trussel mod den nationale kulturelle identitet og det, der blev opfattet som et særligt dansk demokrati. Det nationale var bindemidlet i den ellers politisk heterogene modstanderbevægelse. Der blev ført massiv identitetspolitik på grundlovmøderne gennem artikulering af en meget national traditionsfortolkning. EF/EU-modstanderne tog udgangspunkt i det eksisterende nationale erindringsfællesskab om det særlige danske og demokratiske demokrati, som de ønskede at fastholde. Det kom til at præge og udgøre det kontinuerlige indhold i Folkebevægelsens grundlovs-møder gennem de mere skiftende aktuelle emner fra EF-medlemskabet og det indre marked over Maastricht-traktaten og Edingburgh-aftalen til Amsterdam-traktaten og ØMU-spørgsmålet. I en prolog skrevet af Egon Nielsen og oplæst af skuespilleren Jess Ingerslev til Folkebevægelsens grundlovsfest på Bellahøj i København i 1978 lød det om mødets anledning:¹⁹

I dag er det 5. juni.
Dét er en frihedsdag.
Her fejrer vi *vores* grundlov,
her hejser vi *vores* flag,
her synger vi *vore* sange
det kræver ingen tolk.
Her kendes vi ved hinanden,
her kendes vi ved vort folk.

Små 20 år senere indtog det nationale fortsat en betydelig rolle i unionsmodstandens grundlovsfejring: „Grundlovsdag og 2. juni er blevet brugt af unionsmodstanden til at tale om det danske. Det handler om grænser og om at yde sit nationale bidrag til en verden, som bliver stadig mindre“, som det hed i reportagen fra grundlovs møderne på forsiden af unionsmodstandens avis *Det ny Notat* i 1996.²⁰

Integrationsmodstanderne bestræbte sig på, hvor det var muligt, at vælge national historisk betydningsladede steder til afholdelse af deres grundlovs møder. „Det gamle nationale sted“ Himmelbjerget var det foretrukne sted i Jylland, hvilket Folkebevægelsen selv begrundede med den lange tradition for afholdelse af nationale folkemøder på dette sted.²¹ Folkebevægelsen trak historiske paralleller mellem fortid og nutid ved at henvise til, at Blichers formål med det første Himmelbjergmøde havde været, at „vække folket til modstand mod den trussel, han så sydfra, specielt den tyske nationalisme“.²² Det var derfor også med stor ærgrelse, at Folkebevægelsen i nogle år i midten af 1980'erne måtte vige stedet til fordel for Det Konservative Folkepartis grundlovsarrangement. Skamlingsbanken blev fra midten af 1990'erne stedet for Junibevegelsens arrangement på årsdagen for unionsmodstandens sejr 2. juni 1992 i forbindelse med folkeafstemningen om Maastricht-traktaten. Den fungerede imidlertid også som en markering af grundlovsdag på grund af de næsten sammenfaldende datoer. Valget af mødested var national-historisk begrundet, idet Junibevegelsen henviste til, at Skamlingsbanken „endnu engang har været et samlingssted i et forsvar for dansk sprog og kultur“, som det hed i en reportage fra mødet i 1996 under overskriften „Der må være en grænse“.²³

Mødestederne var, som traditionen bød sig, oftest placeret i smukke naturomgivelser, og bøgeskove og bølgede kornfede landskaber var almindelige illustrationer i agitationsmaterialet op til og i reportagerne efter grundlovs møderne.²⁴ Landskabernes ikonografiske karakter gjorde dem genkendelige som danske, hvilket desuden ofte blev understreget med et vajende Dannebrog. Naturen fungerede som en slags stedliggørelse af nationalfølelsen. Det var i fysisk forstand „vor jord“, der skulle værnes, som det hed i en grundlovssang skrevet som en parafrase over „Det haver så nyligen regnet“.²⁵ Dannebrog prydede grundlovs mødernes talerstole og var en fast bestanddel af scenografien sammen med røde fagforenings- og partifaner og forskellige parolebærende bannere. Men i de tværpolitiske modstanderorganisationer var Dannebrog det samlende flagsymbol og derfor også det, der blev brugt flittigt i agitationsmaterialet og i fotoreportager.²⁶

Folkebevægelsen og Junibevægelsen valgte ofte nationalt betydningsladede og traditionsrige mødesteder til afholdelse af deres grundlovmøder. Smukke danske landskaber var et vigtigt element i agitationsmaterialet. Her mobiliserer Det ny Notat til grundlovmøder i 1986. Det ny Notat, nr. 397, 1986.

Fællessangene blev hentet fra den nationale sangskat, hvor den danske natur og historie, folket, kongemagten og Gud besynges i kombinationer med forskellige indbyrdes vægtninger. *Det haver så nyligen regnet* var hyppigt på repertoire. Den blev skrevet i 1890 af J. Ottosen med klar reference til nederlaget i 1864 og handler om det danske mindretals urokkelige markering af og kamp for dets nationale tilhørsforhold under det tyske herredømme.²⁷ Sangen fik derfor en særlig status under besættelsen og i dennes mindekultur og skabte som indslag i EF/EU-modstandens møder en historisk forbindelse mellem fortidens og nutidens kampe for national selvstændighed. Denne identitetsmæssige forbindelse mellem folket dengang og nu forpligtede, hvilket blev eksplicit formuleret i et digt bragt i *Det ny Notat* og på en plakat som led i mobiliseringen til grundlovmøderne i 1996:²⁸

At nu er vi dem
Der er nødt til at slås
Yde vores
Slås for fornuften
og folkestyret
For Fællesskabet mellem os
der engang fik Grundloven givet.

Grundlovmødernes festkultur var præget af venstrefløjens dominerende status i Folkebevægelsen, og de kunstnere, der optrådte, var ofte gengangere fra andre politiske demonstrationer og den kommunistiske avis *Land og Folks* populære festivaler. De musikalske indslag havde den særegne blanding af folkemusik, visesang og pop/rock, som var karakteristisk for sangere som Kim Larsen, Trille, Arne Würgler, Benny Holst, Poul Dissing, Lasse & Mathilde, Erik Grip, Sylvester og Svalerne etc. I provinsen var det ofte lokale spillemandsorkestre, der underholdt. På de mest velbesøgte møder i 1989 og 1990 i Fælledparken var store navne som Savage Rose og Sanne Salomonsen trækplastre. De var heller ikke blege for at tilføje nationale sange til deres almindelige repertoire. *Notat* kunne således rapportere fra grundlovmødet i 1989, at selv de mest forhærdede fik blanke øje, og at der ikke havde været et øje tørt, da Sanne Salomonsen havde sunget *Der er et yndigt land* ledsaget af en følsom harmonika.²⁹

Når Folkebevægelsen og Junibevægelsen markerede grundlovsdag, skabte møde- og festkulturens symbolbrug en betydningsmæssig forbindelse mellem forsvaret for grundloven og forsvaret for dansk identitet. I koncentreret form kom det til udtryk i en reportage fra grundlovmødet i Fælledparken i

1988. Under et foto af en gammel mand med en vajende dannebrogspane i hånden og med bøgetræer som baggrund hed det: „Det var dansk og det var dejligt“ ledsaget af artikeloverskriften „De stod vagt om Grundloven“.³⁰

Genfortællinger af forfatningens historie eller eksplicite historiske referencer spillede gennemgående ingen fremtrædende rolle i talerne på Folkebevægelsens grundlovsmøder. Enkelte talere trak historiske paralleller mellem enevælden og EU's demokratiske underskud, sammenlignede danske politikeres holdning til 1930'ernes nazistiske Tyskland med den nutidige pro-EF/EU-politik etc.³¹ For de historisk kyndige var det dog tydeligt, at der ofte retorisk indirekte blev trukket på historiske paralleller til modstandskampen under besættelsen. Det gjaldt i særlig grad den kommunistiske del af bevægelsen.³² Men almindeligvis var grundlovstalerne indhold primært af aktuel karakter.

Derimod var historien imidlertid som ovenfor argumenteret en implicit identitetspolitisk reference i grundlovsmødernes scenografi og symbolbrug. Den nationale historie og det danske folks historiske fællesskab blev desuden understreget i agitationen som nødvendig for tilhørighed og tryghed og udgjorde dermed et udgangspunkt både for modstanden mod den europæiske integration og som fortrøstning om, at kampen nok skulle vindes. Det kom f.eks. i poetisk form til udtryk i hvervematerialet op til grundlovsdagen i 1980:³³

Men jeg tilstår: jeg kan li' det,
landet, Danmark, Frejas sal.
Både med og uden inter-
er jeg meget national.
Jeg kan li' det folk jeg kender,
og det sprog, som jeg forstår.
Og jeg tror på folkets kræfter
til at skabe bedre kår.
Jeg kan li' at det er forår
og at sommeren er nær,
og jeg kan – gud sig forbarne –
også li' det danske vejr.

Vi har brug for en historie,
for en fortid, for en rod,
– brug for viden om, hvis hænder
og hvis kræfter og hvis mod –
byggede landet, dyrkede landet,

satte frihed op mod tvang.
For det folk, der skabte Danmark,
skriver jeg min glædessang.
Og jeg føler mig så tryk nu,
for jeg ved, dit billede, du –
udsprang af den samme tro på,
at det folk er til endnu.

Forfatteren Ebbe Kløvedal Reich var gennem alle årene en central skikkelse i EU-modstanden, og han så fortid og nutid i levende udveksling. Den aktuelle kamp mod den europæiske integration var det aktualiserende centrum i hans historiske litteratur, og omvendt brugte han historien i modstandsagitationen. Kløvedal Reichs prologer blev år efter år læst op mange steder i landet den 5. juni, og han var en meget benyttet grundlovstaler. Når Reich talte om et „vi“, dækkede det både over „vi nulevende danskere“ og „hele det danske folk“ forstået som alle de danskere, der havde levet gennem historien.³⁴ Danskerne var som folk forbundet i fortid og nutid. Ofte modstillede han fortidens folkelige fællesskab med nutidens splittelse. „I dag (for 137 år siden) begyndte en stor historie om det danske folk. I dag (137 år senere) fortælles den som oftest i datid“, sagde han i en prolog til grundlovsfesten i 1986.³⁵ Derfor påkaldte han dette folkelige fællesskab i den aktuelle kamp mod den europæiske integration:³⁶

KÆRE, gamle mutter Danmark –
Der var engang (da du var en smule yngre da)
der var engang, vi hørte sammen.
Det var dengang alle danskere
talte høj og ugenert om Danmark og det danske folk
til alle de andre danskere,
og alle vidste, hvad alle mente.
Kan du huske det, du gamle?
Der blev sagt en masse ævl
og udbragt en mængde tåbelige skåler.
men der blev dog talt til dig!
Og du hørte efter.
Det var tider, ikke?

Danmark, lad os lege,
at det stadigvæk er sådan.
Vi kan tale sammen. Du hører efter. Og nikker og forstår.

Af prologens afslutning fremgik det klart, at Reich var overbevist om, at den historiske bevidsthed var et skarpslebent våben i EF/EU-kampen.

Håbefulde, lysegrønne Danmark –
Det er dig, vi håber på.
Det er dig, vi tilhører.
Husk lidt bedre.
Tænk lidt længere.
Vær lige så klog som gamle Danmark
er blevet af skade.

Det var det karakteristiske træk ved modstanderagitationen generelt, at den konstruerede en skarp modstilling mellem et „de“ og et „vi“. I Kløvedal Reichs version skete dette med historisk henvisning til på den ene side historiske skikkelser som Viggo Hørup, Louis Pio, Frederik Drejer, Enrico Dalgas, Nathalie Zahle og Emma Gad og historiske begivenheder som folketøget i 1848, folkestrejken i 1944, atommodstanden i 1960'erne og EU-modstandens store folkemøder. Over for dette „vi“ stod en mere udefinerlig gruppe af „lygtmænd“, „spekulanter“, „pengemænd“ og „stimænd“, der lokkede, bedrog, fortiede, købte og solgte.³⁷ Det danske folkestyre stod i skarp kontrast til bureaukratiet i Bruxelles. Hermed anes også det anti-elitære folkebegreb, som var så karakteristisk et element i EU-modstanden.³⁸

Forestillingen om en særlig historisk konstitueret demokratisk danskhed, som med besættelsesårene var blevet en rodfæstet grundfigur i den politiske kultur, spillede en betydelig rolle i modstandernes agitation på grundlovsdagene. I en grundlovsprolog i 1991 modstillede Ebbe Kløvedal Reich de nu sammenbrudte kommunistiske diktaturer i Sovjet og Østeuropa med den danske tradition for demokratiske folkelige bevægelser. „Lenin sad hver dag ved sin pult på biblioteket og kæmpede sig gennem alt, han kunne hitte og læse om de danske folkebevægelser. Først bøndernes, så arbejderne. Højskolerne, brugsforeningerne, forsamlingshusene, fællesbagerierne, mejerierne, kolonihaverne – og først og sidst – andelsbevægelsen. Hvordan gik det til, at netop danskerne kunne den kunst, der ellers altid mislykkedes – kunne slutte sig sammen som frie ligemænd på tværs af gæld, profit og ejendom – i tillid? ... Lad os tænke efter, dansker! Lad os tænke over, hvor meget bedre verdenshistorien var faldet ud, hvis Lenin var blevet siddende et års tid eller to og havde løst den danske gåde. Hvis bolsjevismen havde bygget på ligeværdig folkelighed og kolonihaver og ikke på KGB og Gulag.“³⁹

Det danske samfund og den danske identitet blev betragtet som ikke

alene knyttet til en særlig græsrods- eller nærdemokratisk tradition, men var tillige andre lande overlegen hvad angik social lighed og anti-magtpolitisk udenrigspolitik. I *Det ny Notats* grundlovsleder i 1996 hed det under overskriften „Grundlov & nationalromantik“: „For de nordiske lande er i al ubeskedenhed den region i verden, som har været bedst til at fremme internt demokrati, social ansvarlighed og mellemstatsligt samarbejde. Formentlig bl.a. fordi de er små lande. For ukritiske EU-tilhængere synes enhver henvisning til det nordiske at være blevet noget romantisk. Men fra FN har de nordiske lande en smuk tradition for at være aktive brobyggere mellem Nord og Syd, og uanset hvor stærk en kritik, det er blevet moderne at udsætte den nordiske velfærdsstat for, repræsenterer den en model, som verden har brug for“. ⁴⁰ Det var denne model, EU-modstanderne mente, var truet af Danmarks EU-medlemskab.

Når EF/EU-modstanderne markerede grundlovsdag, var demokratiet naturligt i centrum. Den samlende kerne i argumentationen var, at demokrati forudsætter eksistensen af et homogent folk forenet solidarisk i et organisk fællesskab. ⁴¹ Denne forestilling var en integreret del af det nationale erindringsfællesskab om det danske demokrati.

Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at EF/EU-tilhængerne ikke alene selv havde bidraget til konstruktionen af forestillingen om et særlig dansk konsensusdemokratisk samfund. I deres argumentation for dansk medlemskab tog de udgangspunkt i det samme erindringsfællesskab om det danske demokrati, og i stort set den samme forestilling om, hvad vælgerne forstod ved dansk identitet, som modstanderne. ⁴² Den tætte stat-nation-folk-konstellation bragte tilhængerne permanent i defensiven over for modstanderne, hvis argumentation netop fremhævede den nære forbindelse mellem den danske stats politiske suverænitæt, dansk demokratis og dansk kulturs overlevelse.

EF/EU-modstandernes identitets- og erindringspolitik sigtede på at bevare det eksisterende erindringsfællesskab om det danske demokratis fortrin, og det lod sig enkelt forbinde med modstand mod EF/EU. Det var langt vanskeligere for tilhængerne med udgangspunkt i det samme erindringsfællesskab at argumentere for europæisk integration. Men det forsøgte de, og til trods for at det i løbet af 1990'erne, hvor den politiske integration blev dybere, efterhånden blev klarere, at erindringsfællesskabet om det særlige danske demokrati udgjorde en forhindring for en sådan yderligere integration, fik det ikke tilhængerne til for alvor at føre en erindringspolitik, der sigtede på at forandre det. Få indså problemet og begyndte som den

fremtrædende venstremand Bertel Haarder i bogen *Den bløde kynisme – og selvbedraget i Tornerose-Danmark* fra 1997 at kaste et kritisk blik på den tradition, som han dog ikke havde selvindsigt nok til at erkende, at han selv havde bidraget stærkt til.⁴³ En anden var centrumdemokraten Peter Due-toft, der som en stort set enlig svale allerede i 1992 argumenterede for, at kulturel identitet ikke var betinget af politisk suverænitet. Hermed opløste han den tætte forbindelse mellem stat, nation og folk, som var et centralt og integralt moment i erindringsfællesskabet om det danske demokrati. Due-toft var samtidig en af de få eksplicite tilhængere af et føderalt Europa, hvilket sammen med EU-tilhængernes defensive position vidner om, at en omdefinering af erindringsfællesskabet udgør en vigtig udfordring for EU-tilhængerne, hvad enten de ønsker et EU som et mellemstatsligt samarbejde mellem suveræne stater, som et føderalt projekt eller en hybrid.⁴⁴

Det nationale erindringsfællesskab om Danmark som et særligt demokratisk land blev imidlertid efterhånden også en udfordring for modstandersiden. Det nationale argument havde i løbet af 1990'erne ikke en så stærkt samlende effekt som tidligere og blev mere differentieret. Det skyldtes for det første en generel større spredning i modstanderspektret, hvad angik modstandsstrategier, udgangspunkter og mål. Tidligere EF/EU-modstandere omkring SF anerkendte dele af EU-samarbejds berettigelse, og efter Østblokkens og Sovjets sammenbrud åbnede flere op for, at EU kunne bruges som redskab til en forbedring af individuelle rettigheder og til internationalt samarbejde om løsning af transnationale problemer. For det andet var uenighederne en følge af en markant nationalistisk og fremmedfjendsk EU-modstand på højrefløjen, som andre dele af EU-modstanden ønskede at lægge afstand til. Det nationale fik dermed en svagere samlende funktion, men stod dog fortsat stærkt i unionsmodstanden.⁴⁵ EU-modstandere, især på venstrefløjen, fandt behov for at markere et skel mellem nationalisme og at være national. En af initiativtagerne til en retssag mod Poul Nyrup Rasmussen for overtrædelse af grundloven med Maastricht-traktatens ikrafttræden, Ingeborg Fangel, formulerede det således i sin grundlovstale: „Nationalisme opstår der, hvor nationerne føler sig truet. Vi skal have lov til at være nationale, hvis vi ikke skal blive nationalister. Jeg skal leve i et fællesskab, jeg kan overskue.“⁴⁶ Andre tog mere eksplicit afstand fra nationalisme, som f.eks. Ebbe Kløvedal Reich i sin grundlovstale i 1996: „Herhjemme sidder et forkælet, lille tumpet folk og taler om, at vores sommerhuse ikke må kunne sælges til fremmede. Den form for nationalisme siger mig ikke en skid.“⁴⁷ Men synspunkterne sprængte ikke for alvor den fælles modstandsalliance.

I modstandernes fællesavis *Det ny Notat* kom hele det politiske spektrum til orde, og her blev også Dansk Folkepartis grundlovs møder annonceret i aktivitetskalenderne. Men det blev stadig vanskeligere at holde sammen på en bred modstanderfront. Det blev tydeligt demonstreret ved grundlovsjubiléet i 1999. Ved Dansk Folkepartis markant nationale grundlovs møde på Dybbøl Banke sagde partiformand Pia Kjærsgaard i sin tale: „Grundloven som vi kender den er med andre ord en torn i øjet på de mennesker, der ønsker Danmark nedlagt som nationalstat og som ønsker det grænseløse, multi-etniske, multi-religiøse samfund indført.“⁴⁸ Denne sammenknytning af EU-modstand og nationalistisk immigrationskritik fik EU-modstandere fra Enhedslisten, Socialistisk Folkepartis Ungdom og ungdomsorganisationen Rebel til at foranstalte en moddemonstration under parolen „Nej til racisme og EU“.⁴⁹ Dansk Folkepartis markante erindringspolitik, der sigtede på at fastholde det nationale erindringsfællesskab om et særligt dansk demokrati, lagde pres på andre EU-modstandere om at formulere en alternativ erindringspolitik. Det er endnu ikke sket.

Trods grundlæggende uenighed om den europæiske integration står såvel EU-tilhængere som de ikke fremmedfjendske EU-modstandere over for den udfordring at måtte omdefinere det identitetspolitiske udgangspunkt for hver deres opfattelse af, hvilke forestillede politiske og sociokulturelle fællesskaber der skal og kan danne grundlag for fremtidens demokratiske medborgerskab.⁵⁰ Det vil indebære en forandring af erindringsfællesskabet om det danske demokrati og dermed en ændret erindringspolitik.

NOTER

- 1 Moderne blev organiseret i samarbejde med modstanderpartierne, fagforeninger, andre politiske organisationer og i 1990'erne sammen med Junibevægelsen.
- 2 Emnet i dette kapitel er EF/EU-modstandens grundlovsfejring og ikke modstandens historie som helhed. Her er lagt særlig vægt på historiebrugen og synspunkterne vedrørende demokrati. Analysen søger at sammenfatte omkring 30 års historie. Nogle af de forhold, der nævnes, var således mere karakteristiske på visse tidspunkter end andre.

- 3 For en forfatningsretlig gennemgang af forholdet mellem EU og den danske grundlov se Zahle, 1998.
- 4 Andersen, 2002, s. 32-40.
- 5 17. maj-fejringerne i Bergen i 1990'erne udgjorde dog en undtagelse. Bjørgen & Hovland, 2001, s. 47-49.
- 6 Talen blev refereret i *Land og Folk*, 6.6.1962. På mødet talte også repræsentanter for Dansk Samling, Retsforbundet, DKP og SF.
- 7 *Land og Folk*, 6.6.1972.
- 8 I 1990'erne ofte i samarbejde med Junibevægelsen, der blev dannet i 1991 efter et brud i Folkebevægelsen, som fastholdt kravet om Danmarks udtræden af EU.
- 9 Ifølge en enig dagspresse.
- 10 Se f.eks. *Jyllands-Posten*, 7.6.1990.
- 11 *Notat*, 8.6.1990. Folkebevægelsens blad har haft forskellige navne og et omtumlet liv. *Notat* udkom første gang i januar 1973, gik konkurs i 1974 og genstartede under navnet *Det ny Notat* senere samme år. Herefter har det flere gange skiftet mellem navnene *Notat* og *Det ny Notat* og har haft en ujævn udgivelse. Nogle år med lange sommerpauser, særnumre til alle husstande i 1977 og 1979, et stort 150-års grundlovsjubileumsnummer i 1999, daglig udgivelse i 1986, udgivelser hver uge eller hver fjortende dag.
- 12 *Politiken*, 6.6.1990. Se desuden f.eks. *Berlingske Tidende*, 6.6.1990 og 6.6.1991.
- 13 Se f.eks. *Det ny Notat*, nr. 800, 7.6.1996.
- 14 *Det ny Notat*, nr. 20, 1978, *Notat*, 5.6.1987 og *Det ny Notat*, nr. 1007, 2001.
- 15 *Det ny Notat*, nr. 120, 5.6.1980 og *Notat*, nr. 340, 1985.
- 16 Se f.eks. Poul Overgaard Nielsen, 1978, mødeudtalelse 1982 og Ib Christensen 1982. *Avisårbogen* 5.6.1978 og 5.6.1982. Samt en lang række øvrige grundlovstaler citeret i *Det ny Notat* eller dagspressen.
- 17 Gengivet i *Det ny Notat*, nr. 842, 13.6.1997.
- 18 Se f.eks. grundlovstaler af Kjeld Albrechtsen, Enhedslisten og Kirsten Jacobsen, Fremskridtspartiet, 1997, gengivet i *Det ny Notat*, nr. 842, 30.5.1997. Se desuden *Det ny Notat*, Temaavis om grundloven, maj/juni 1999. Pia Kjærsgaards tale på Dybbøl Banke, 5.6.1999, www.dansksfolkeparti.dk, udskrift 10.12.2002.
- 19 *Det ny Notat*, nr. 21, 9.6.1978.
- 20 *Det ny Notat*, nr. 800, 7.6.1996. 2. juni, årsdagen for unionsmodstandernes sejr ved afstemningen om Maastricht-traktaten i 1992, blev i 1996, 1997 og 1998 fejret med et møde på Skamlingsbanken arrangeret af Junibevægelsen.
- 21 *Land og Folk*, 2.6.1972.
- 22 *Notat*, 30.5.1986.
- 23 *Notat*, nr. 800, 7.6.1996.
- 24 Se f.eks. plakater 1977, 1985 og 1986, *Det ny Notat*, nr. 12, 1977, *Notat*, nr. 397, 1986 samt mødeoversigter og reportager gennem årene i *Det ny Notat*.
- 25 Skrevet af Lisner Olsen til grundlovsfest i Haslev, 1976, optrykt i *Det ny Notat*, nr. 13, 18.6.1976.
- 26 I begyndelsen af 1980'erne indgik Dannebrog i vignetten for grundlovsmoderne, *Det ny Notat*, nr. 244, 27.5.1983 og i 1984. Se desuden f.eks. *Det ny Notat* nr. 163, 1981, nr. 472, 1988, nr. 554, 8.6.1990, *Notat*, nr. 636, 29.5.1991.
- 27 Jensen, 1992a, s. 356. Warring, 2002, s. 237.
- 28 Digtet var skrevet af Jens Rosendal, *Det ny Notat*, nr. 799, 31.5.1996.

- 29 *Notat*, nr. 514, 9.6.1989.
- 30 *Notat*, nr. 472, 1988.
- 31 Se f.eks. tale på Bellahøj af Jørgen Bøgh fra EF-modstandernes fællesgruppe i EF-parlamentet, gengivet i *Land og Folk*, 7.6.1986 og Ebbe Kløvedals tale på grundlovsdag, 1996, gengivet i *Det ny Notat*, 7.6.1996.
- 32 Bryld & Warring, 1998, s. 123-137, 162-173
- 33 Digt skrevet af Nanna Sonne med overskriften „Glæden over Danmark. Sang til et billede af landet“. Digtet indgik i *Notats* poeGRAFISKE serie og var illustreret med et træsnit, hvis motiv var et dansk idyllisk landskab. Brugt i *Det ny Notat*, nr. 120, 5.6.1980.
- 34 For en karakteristik af Ebbe Kløvedal Reichs historiske forfatterskab i et identitetspolitisk perspektiv, se Jensen et al., 1997, s. 84.
- 35 Gengivet i *Notat*, 13.6.1986.
- 36 Optrykt i bl.a. *Politiken*, 5.6.1989.
- 37 Se f.eks. prolog i 1974, optrykt i *Land og Folk*, 7.6.1974, og i 1986, optrykt i *Notat*, 13.6.1986.
- 38 Hansen, 2001, s. 113-131. Nissen, 1992, s. 392-420.
- 39 *Notat*, nr. 594, 7.6.1991.
- 40 *Det ny Notat*, nr. 799, 31.5.1996 skrevet af Gunnar Olsen.
- 41 Haahr, 2002, s. 174-177.
- 42 Se Henrik Nissens analyser af valgplakaterne op til folkeafstemningen i 1972, Nissen, 1992, s. 392-420. Rasmussen, 2001, s. 96-112. Hansen, 2002, s. 50-87.
- 43 Bryld & Warring, 1998, s. 475-481.
- 44 Hansen, 2001, s. 128.
- 45 Søren Hein Rasmussen anfører, at unionsmodstandens centrale udgivelser i 1990'erne indeholdt en kvantitativ afsvækkelse af det nationale argument, hvilket jeg kan bekræfte efter en gennemlæsning af *Det ny Notat*. Rasmussen, 2001, s. 105.
- 46 Gengivet i *Det ny Notat*, nr. 842, 13.7.1997.
- 47 *Det ny Notat*, nr. 800, 7.6.1996
- 48 www.dansksfolkeparti.dk, udskrift 10.12.2002. *Dansk Folkeblad*, nr. 2 og 3, 1999.
- 49 *Information*, 5.6.1999 og 7.6.1999. *Jyllands-Posten*, 3.6.1999.
- 50 Haas, 1999.

**ET MODERNE MASSEARRANGEMENT:
GRUNDLOVENS 150-ÅRS JUBILÆUM**

ISCENESÆTTELSE AF ET „FOLKELIGT OG DEBATSKABENDE JUBILÆUM“

„Et jubilæum for alle“ lød det som et ekko fra 1949, da Folketingets formand, Ivar Hansen, lancerede fejringerne i forbindelse med 150-året for vedtagelsen af junigrundloven. Kunne det realiseres i en tid, hvor grundloven af nogle blev set som et nationalt symbol, der måtte forsvares mod den europæiske integration og samfundets multikulturalisering, mens andre tog skarpt afstand fra dyrkelsen af den såkaldte „kulturelle grundlov“ og påpegede, at ideen om en demokratisk grundlov var noget, vore forfædre importerede, og noget, vi i dag var forpligtigede til at eksportere?¹ Folketinget gjorde sig store anstrengelser for, at det skulle lykkes. Det iscenesatte et jubilæum, hvis formål både var at fejre grundloven og sætte den til folkelig debat, og inddrog en lang række repræsentanter for forskellige foreninger og organisationer i planlægningsarbejdet. Lykkedes det at forene hyldest og kritisk debat? Og tog de officielle jubilæumsaktiviteter fat om de erindrings- og identitetspolitiske udfordringer, som de ovenfor nævnte synspunkter repræsenterede? Eller tog de udgangspunkt i og bekræftede det nationale erindringsfællesskab om det danske demokratis særlige karakter og fortrin? Og hvordan var sammenhængen mellem aktørernes fortolkninger af fortiden og holdninger til demokratiets aktuelle tilstand og til den grundlovsændring, som igen var på den politiske dagsorden?

Jubilæet i 1999 var det andet store officielle grundlovsjubilæum. 125-års dagen i 1974 var ikke blevet genstand for officielle fejringer bortset fra økonomisk støtte til udgivelse af en lille bog om grundlovens 125-årige historie skrevet af Tage Kaarsted med forord af Folketingets formand, Karl Skytte. Her blev ikke-jubilæet konstateret, men nogen begrundelse for Folketingets beslutning blev ikke givet.² Ud over at 125 ikke i så udpræget grad er rundt, kunne det skyldes, at 1970'erne var præget af en vis diffusitet, når fortiden skulle aktualiseres. Det viste også fejringerne af befrielsen. Derimod blev 1915-grundlovens runde jubilæer i 1965 og 1990 markeret officielt af Folketinget. Begge gange var det indførelsen af den kvindelige valgret og ikke den øvrige demokratisering af valgretten, som blev fejret. Det var de kvindelige folketingsmedlemmer, som på tværs af partiskel tog initiativ til

en officiel fest i Folketinget med kongehusets deltagelse og til udgivelse af jubilæumsskrifter med støtte fra Præsidiet om kvinderne og valgretten og om kvindernes politiske arbejde i Folketinget.³ Jubilæumsfejringerne prioriterede kønsidentiteten over de øvrige politiske og sociale uenigheder og skel, og i de kvindelige Folketingsmedlemmers officielle taler mindede de om den fortsatte kønsskævhed i den politiske repræsentation.

Grundlovens 150-års jubilæum blev meget anderledes end 100-års jubilæet. Det skyldtes, at staten valgte at følge en anden erindringspolitisk linje i formuleringen af jubilæets formål, i dets styring og i de festligheder og aktiviteter, der blev iværksat. Desuden havde historiekulturen forandret sig. Da Folketinget i 1996 indledte forberedelserne til 150-års jubilæet, formulerede formanden for Folketinget, Erling Olsen, på vegne af Præsidiet formålet med jubilæet. Man ønskede „at markere dette – for folkestyret så vigtige jubilæum – på en måde, der vækker genklang i det danske samfund“ og at „iværksætte aktiviteter, der kan stimulere diskussionen om demokratiets udvikling i hele befolkningen“.⁴ Det skulle blive „et jubilæum for alle“ med folkelige initiativer, og der skulle lægges særlig vægt på debatskabende aktiviteter og på at stimulere nye samarbejdsrelationer mellem institutioner og organisationer især lokalt.⁵ Et sådant debatskabende formål havde været helt fraværende ved 100-års jubilæet.

Det var ikke alene det officielle formål med jubilæet, der var markant anderledes end i 1949. Folketinget tildelte også sig selv en meget anden rolle. I 1949 topstyrede politikerne jubilæet og koncentrerede sig om at fejre sig selv på pompøs, monumental vis og med stor vægt på fortiden. Ved 150-års jubilæet valgte Folketinget at neddæmpe de officielle fejringer og igangsætte, koordinere og finansiere et gigantisk jubilæumsteater med et væld af lokale statsligt støttede aktiviteter ikke alene på selve grundlovsdag, men også i månederne omkring. Betød dette stærke aktive statslige engagement, at staten forsøgte at styre jubilæets indhold, eller spillede det en mindre rolle?

Jubilæet i 1999 føjede sig ind i rækken af de efter alt at dømme stadig flere og større markeringer af runde mindedage for ikke alene markante historiske begivenheder, men også personer, institutioner og virksomheder, som har karakteriseret de vestlige samfund i de seneste årtier. Denne udvikling har givet anledning til diagnosen „obsession with anniversaries“ og til at karakterisere de sidste årtier i den vestlige verden som „mindfesternes æra“.⁶ Jubilæet i 1999 strakte sig over en betydelig længere periode, og mængden og variationen af aktiviteter samt antallet af involverede aktø-

Folketingets Grundlovskomite udførte et omfattende planlægnings- og informationsarbejde i forbindelse med iscenesættelsen af grundlovens 150-års jubilæum. Den nyeste teknologi blev også taget i anvendelse med oprettelse af en „Jubilæumshjemmeside“.

rer var betydeligt større end i 1949. Aktiviteterne spændte fra højtidelige ceremonier til folkelige tivoliagtige fester, rummede lærde forelæsninger og symposier, højskoleforedrag og undervisning i skoler og foreninger, historiske festspil og optog, politiske taler og avisledere, museumsudstillinger, avisartikler, radio- og tv-udsendelser, film og teaterstykker, bogudgivelser, debatmøder og elektroniske talerstole og meget mere. Fortiden tilbyder et oplevelsesunivers, som kan anvendes kommercielt, og jubilæet blev brugt som blikfang for varesalg. Fortiden var tillige i sig selv en vare, og man kan tale om udviklingen af en egentlig jubilæumsindustri.⁷ Der var således både oplysningsorienterede, politiske, kunstneriske og kommercielle interesser på spil i iscenesættelsen af jubilæet. Arrangørerne var stat og kommuner, undervisningsinstitutioner, museer og andre offentlige institutioner, politiske partier, folkelige foreninger og interesseorganisationer, forlag, tv og andre medier osv. Også private virksomheder koblede sig på det historiske jubilæum og indskrev virksomhedens historie i den store nationale historie.⁸ Dette træk af repræsentativ offentlighed, hvor fortiden bruges til at give legitimitet og identitet, var klart mere fremherskende i 1999, end det havde været i 1949. Jubilæet var et moderne massearrangement, hvor massekommunikation spillede en afgørende rolle. Hvad betød det for måden, befolkningen blev inddraget i jubilæet på, for forholdet mellem eksperter og menigmand og for historiebrugens karakter? Lykkedes det at vække en

mere vedvarende interesse i befolkningen for demokratiet i fortid og nutid, eller var det mere selve jubilæet som begivenhed, som „event“, der satte sig spor.

EN PLURALISTISK OG SYNKRETISTISK JUBILÆUMSKULTUR

Folketinget var som i 1949 ansvarlig for afholdelse af det officielle jubilæum, men indtog en langt mindre styrende rolle. Det konkrete planlægningsarbejde blev overladt til en grundlovskomite på 33 medlemmer, der ud over repræsentanter for de politiske partier og officielle institutioner bestod af repræsentanter for medierne, folkelige foreninger, de højere læreanstalter, kulturpersonligheder etc., hvis opgave var at komme med synspunkter og ideer til jubilæumsaktiviteter.⁹ En lignende model var fra 1980'erne blevet benyttet i forbindelse med befrielsesjubilæerne. Her tjente integrationen af forskellige veteranforeninger og andre organisationer og institutioner det formål at dæmpe de erindringspolitiske konflikter. Der var ikke på forhånd optræk til tilsvarende intense stridigheder om grundlovsjubilæet, og arbejdet i Grundlovskomiteen forløb uden de store uenigheder. Nogle – især fra venstrefløjen – advarede mod, at fejringerne skulle få præg af for meget „halleluja“ og ønskede større fokus på det „ufuldstændige demokrati“, hvilket blev støttet af bl.a. kvindeorganisationer samt flere andre, der også savnede noget for de nye danskere og mere opmærksomhed på internationale konventioner og menneskerettigheder. Disse synspunkter blev ikke imødegået i diskussionen, men fik omvendt ikke betydning for de aktiviteter, Grundlovskomiteen endte med at anbefale og støtte.¹⁰ Det er vanskeligt at afgøre, hvorvidt det skyldtes uenigheder eller det forhold, at kritikerne ikke fulgte synspunkterne op ved at søge opbakning til konkrete alternative forslag.

Grundlovskomiteens arbejde betød, at Præsidiets oprindelige udspil fik tilføjet nye ideer og som helhed blev trukket i en mere debatskabende retning og med en større vægtning af aktiviteter for børn og unge.¹¹ Komiteen enedes om at prioritere „aktiviteter af folkelig karakter, for en stor dels vedkommende rettet mod børn og unge ... at fremme initiativer med lokal forankring, således at der (blev) tale om en decentral folkelig fest“. Indholdsmæssigt ønskede komiteen „aktiviteter, der (kunne) engagere borgerne i overvejelser omkring det folkelige demokratis vilkår, muligheder og resultater“.¹² Komiteen udsendte et flot projektkatalog med forslag til

en række jubilæumsaktiviteter, oplysning om økonomiske støttemuligheder og opfordring til amter, kommuner og folkelige organisationer til at støtte og iværksætte arrangementer til fejring af jubilæet.

Folketinget brugte små 10 mio. kr. på jubilæet, hvilket kun var et lidt større beløb end ved 100-års jubilæet. Pengene blev imidlertid brugt på en helt anden måde. I modsætning til i 1949 brugte Folketinget kun en lille del af ressourcerne på at fejre sig selv og på egne markeringer med festskrift og udstilling, og langt de fleste penge blev uddelt til lokale arrangementer og initiativer og til aktiviteter for børn. Ved 100-års jubilæet blev der ikke bevilliget nogen penge overhovedet til lokale arrangementer.¹³ For at fremme det folkelige engagement i 150-års jubilæet blev en række folkelige organisationer inden for disse overordnede retningslinjer overdraget ansvaret for at uddele omtrent en tredjedel af budgettet til lokale aktiviteter efter ansøgning, og der blev udført et stort oplysningsarbejde for at sprede budskabet om, at der kunne søges økonomisk støtte til forskellige former for jubilæumsarrangementer.

Danske Gymnastik- og Idrætsforeninger (DGI) og Dansk Ungdoms Fællesråd (DUF) administrerede en pulje på 1 mio. kr., som blev brugt til at støtte 71 byarrangementer, hvor mere end 5.500 mennesker var involveret, og tilskuertallet lå på 50-60.000. Organisationerne prioriterede byarrangementer, hvor flere lokale foreninger samarbejdede om projekter, der var „egnet til at forhøje de medvirkendes og tilskuernes bevidsthed om grundloven og stimulerede den folkelige debat“. Foreningerne ønskede at sætte „fokus på foreningslivet i Danmark, så unge også får lyst til at holde fast i og udvikle det solidariske fællesskab, som foreningen og samfundet også er“. Arrangørerne af de lokale byarrangementer var en broget flok af idrætsforeninger, borgerforeninger, lokalhistoriske foreninger, partiforeninger, spejderorganisationer og mange andre. I arrangementerne skulle „samtalen, aktiviteten og festen indgå som ligeværdige parter“, og de var typisk grundlovsfester med taler, sang, dans, fyrværkeri, gymnastikopvisning og anden underholdning eventuelt med indslag af historiske optog og grundlovsspil. Nogle arrangementer lagde vægt på ungdommen og det lokale demokrati og var debatorienterede, men langt de fleste havde mest karakter af tematiske byfester. I deres rapport vurderede DGI og DUF, at jubilæumsaktiviteterne havde stimuleret den lokale fællesskabsfølelse, og „at grundlovsdagen i kraft af projekterne blev fejret i lokalsamfundene og ikke kun var en dag brugt som politisk manifest“. ¹⁴ Vurderingens holdbarhed kan være vanskelig at efterprøve, men den er interessant, fordi den understreger

Sceneri fra teaterstykket „Grundlovsspillet 1999“ opført i Aabenraa i anledning af grundlovens 150-års jubilæum. Folketinget støttede opførelsen af 42 grundlovsspil med 1. mio. kr., som blev fordelt af Dansk Amatør Teater Samvirke. Thomas Hauger.

det politiske ønske om at gøre grundlovsdag til en nationaldag med fejring af fællesskabet i centrum.

Dansk Amatør Teater Samvirke (DATS) uddelte 1 mio. kr. til opførelse af egnsspil, der skulle „belyse folkestyrets historie samt aktuelle eller fremtidige grundlovsspørgsmål“. Formålet var at „engagere den lokale befolkning i overvejelserne om, hvad vi kan bruge Grundlovens 150-års jubilæum til, og at engagere befolkningen aktivt i udviklingen af demokratiet lokalt, regionalt, nationalt og internationalt“.¹⁵ Formanden for DATS, Villy Dahl, understregede i et interview, at grundlovsspillene var anledninger til at rejse spørgsmålet, „om vi stadig har folkestyre, eller om vi kun har et formelt demokrati, hvortil det er svært at skaffe demokratisk medleven“. Han mente, at „der er anledning til at tage fat på både historien, nutiden og fremtiden. Med historiens erfaring, hvordan ønsker vi så lokalt at indrette vort samfund, og hvilke arbejds- og livsvilkår ønsker vi. Omsat til de skrå brædder bliver det måske politisk teater. Men også i høj grad folkeligt teater, for det handler om os selv, og vor egen situation, hvis egnsspillene bygges på lokale forudsætninger.“¹⁶ 42 grundlovsspil blev gennemført over hele landet med 2.300 aktivt involverede på og bag scene og med ca. 27.000 tilskuere.¹⁷

En tilsvarende pulje på 1 mio. kr. blev stillet til disposition for Dansk Fol-

keoplysnings Samråd til støtte for iværksættelse af lokale aktiviteter som foredrag, debatmøder, bogudgivelser, videoproduktioner mv. Særligt opfordrede Samrådet til aktiviteter, der lagde vægt på de grundlovssikrede frihedsrettigheder og på grundloven set i forhold til internationalt samarbejde. Interessen for at få del i puljen var meget stor; 94 aktiviteter ud af 211 ansøgninger opnåede støtte, og man vurderede, at ca. 40.000 mennesker havde deltaget i aktiviteterne. Arrangørerne var biblioteker, lokalarkiver og museer, lokale oplysningsforbund, højskoler, partier, menighedsråd mv. Foredrag med debat udgjorde omkring halvdelen af de støttede arrangementer, der i øvrigt omfattede grundlovsfester, udstillinger, lokalhistoriske publikationer, studiekredse og lignende.¹⁸ Det var disse arrangementer, der i særlig grad udgjorde en virkeliggørelse af Grundlovskomiteens mål om, at jubilæet skulle virke stimulerende på debatten om grundloven og demokratiet.

Børn og unge var en meget højt prioriteret målgruppe for Folketingets og Grundlovskomiteens jubilæumsinitiativer.¹⁹ De var vigtige at inddrage, da de udgjorde „de kommende generationer af vælgere, der skal føre demokratiet videre“.²⁰ Ungdommens interesse for og deltagelse i demokratiet er genstand for en nærmest kronisk bekymring og opmærksomhed. Det havde også været tilfældet ved 100-års jubilæet, hvor Rigsdagens Præsidier opfordrede landets lokale bevilgende myndigheder til at sørge for, at bogen *Danmarks Rigsdag*, skrevet af Folketingets protokolsekretær Svend Thorsen, blev udbredt blandt skoleungdommen i samtlige landets skoler enten på grundlovsdagen eller som en gave ved elevernes afgang. Bogen skildrede Rigsdagens historie og arbejdsmåde og forsøgte at give et indtryk af „Husets uskrevne Love og bestemme det Aand“.²¹ Formålet med distributionen var „at styrke og vække Ungdommens interesse for Arbejdet på Rigsdagen og derigennem for Demokratiet og de Frihedsidealer, der er nedlagt i Grundloven“.²² Ungdommens politiske interesse skulle altså vækkes gennem oplysning.

50 år senere fandt man også, at det var vigtigt, at børn og unge oplevede demokrati som en forudsætning for opnåelse af indflydelse på det samfund, de lever i, og som noget, det er værd at arbejde for at fastholde og udvikle.²³ Men man havde ikke en så stor tiltro til traditionel oplysning og undervisning som tidligere og valgte derfor en række arrangementer, der alle lagde vægt på børns og unges oplevelse og aktive deltagelse i det aktuelle demokrati, mens det historiske og direkte undervisningsorienterede var stærkt nedtonet. Børn og unge var inddraget i mange af de over 200 forskelligartede grundlovsarrangementer, der blev afholdt i forbindelse med jubilæet, men derudover prioriterede Folketinget at iværksætte og finansiere flere markan-

te aktiviteter for børn og unge. De spillede en central rolle i en officiel og ceremoniel fejring af grundloven ved Christiansborg, og hertil kom en stor grundlovsfest for børn på Himmelbjerget og en børneparlamentsdag i Folketinget. Folketinget koblede sig desuden på en række andre initiativer som f.eks. den årlige avis konkurrence for 6.-10. klasse udskrevet af Danske Dagblades Forening, der i efteråret 1998 i anledning af jubilæet valgte temaet: „Hvem bestemmer – gør du?“ og udviklede et koncept for multimediecenteret „Politiker for en dag“, hvor børn og unge selv kunne opleve, hvad det vil sige at være politiker gennem et avanceret rollespil.²⁴

Grundlovsfesten på det historiske mindested Himmelbjerget rettede sig mod de 4-12-årige og deres familier og blev planlagt i samarbejde med Børnerådet og lokale foreninger. Festen var en stor satsning, også økonomisk.²⁵ Omkring 5.000 deltog, hvilket var lidt skuffende for arrangørerne, der havde regnet med det dobbelte, men det blev tilskrevet det meget dårlige vejr. Festen blev indledt med afsløring af skulpturen „Ånd og bogstav“, på hovedscenen talte Børnerådets formand Per Schultz Jørgensen og socialminister Karen Jespersen samt to børn fra en elevorganisation og en lokal skole, før Alberte og andre bands trådte til med underholdning. Kim Larsen var blevet vraget som underholder på grund af hans udtalelser om, at børn kunne have godt af at få en røvfuld.²⁶ Desuden blev der tilbudt en lang række aktiviteter for børnene, der på forskellig vis forsøgte at relatere sig til temaerne grundlov og demokrati, men hvor en vægavis med overskriften „Hvis jeg var statsminister, så...“ var den eneste, der havde direkte forbindelse med festens genstand. Dagens program sluttede af med plantning af det egetræ, der af tre lokale unge var blevet bragt fra Christiansborg til Himmelbjerget.

Inspirationen til at afholde en Børneparlamentsdag i anledning af Grundlovens 150-års jubilæum kom fra Frankrig, og ideen var at give unge fra hele landet en større forståelse for den demokratiske proces ved, at de selv udarbejdede lovforslag, diskuterede dem i udvalg og behandlede dem i et Børneparlament. De mere specifikke mål med dagen var at gøre børn og unge bekendt med de parlamentariske spilleregler og derved bidrage til at øge deres forståelse for de demokratiske beslutningsprocesser, at øge deres forståelse af samspillet mellem de demokratiske beslutningsprocesser og det samfund, de selv er en del af, samt at bidrage til, at børn og unge deltager som aktive medspillere i et demokratisk samfund og gøre dem opmærksomme på deres muligheder for at deltage i dansk politik.²⁷ Selve mødet i Folketinget blev afholdt den 22. marts 1999, men forud for dagen var gået

en lang proces, hvor 212 af landets folkeskoleklasser havde arbejdet med at udforme 420 lovforslag samt en række spørgsmål til ministrene til besvarelse i en spørgetime. 60 lovforslag fra 60 forskellige skoler blev udvalgt af en styregruppe ud fra kriterier, der lagde vægt på emnemæssig og geografisk spredning samt substansen i de enkelte forslag. På selve Børneparlamentsdagen deltog 178 elever fra de 60 forskellige skoler, som havde stillet lovforslag, og hver fik tildelt en plads i Folketingssalen og fordelt i de tolv udvalg, som hver behandlede fem lovforslag, hvoraf et skulle udvælges til forhandling og afstemning i Folketingssalen. Efter gennemførelse af en forberedt spørgetime til en række af ministrene gennemførte eleverne fremlæggelse af lovforslag med tilhørende betænkninger, diskussion og endelig afstemning. Ni lovforslag blev vedtaget og overdraget til statsministeren til videre behandling. Børnene selv vurderede dagen som en stor og spændende oplevelse, hvor de havde fået et godt indblik i og viden om Folketingets arbejde. De udtrykte, at de bedste oplevelser havde været mødet med politikerne, det at tale fra Folketingets talerstol og at prøve at stemme om lovforslagene.²⁸ Børnenes oplevelse af, at der var interesse for deres holdninger til politiske spørgsmål, blev højst sandsynligt forstærket af den overvældende mediedækning og af den publikation, der blev udgivet med fuldstændigt referat af dagens forhandlinger i en lignende form som *Folketingstidende*. Dagen var så stor en succes, at den blev gjort til en tilbagevendende begivenhed.

Børn og unge var altså prioriteret langt højere ved 150-års jubilæet end ved 100-års jubilæet, og de blev ikke længere betragtet som rene oplysningsobjekter, men som aktive deltagere. En tilsvarende udvikling genfindes ved besættelsesjubilæerne.²⁹

I 1999 var ambitionerne om at markere 150-års jubilæet kunstnerisk betydelig mindre end i 1949. Måske skyldtes det erfaringer med, at kunst og historiske jubilæer ofte vanskeligt har ladet sig forene i vellykkede produktioner. Og måske skræmte sporene ikke bare fra den indædte kritik i 1949 af filmen *For frihed og ret*, men også fra de adskillige skarpe konflikter om kunstneriske markeringer af besættelsesjubilæerne.³⁰ Grundlovskomiteen forsøgte at iværksætte to kunstneriske markeringer af jubilæet. Det ene var et forslag om at opstille mindsten for 150-året forment som stentalerstole. Tanken var, at billedhuggere i samarbejde med Statens Kunstfond og kommuner skulle udforme sådanne stentalerstole, der skulle virke som sindbilleder på det frie ord og stående i det fri, så alle kunne bruge dem. Stenene skulle ifølge forslaget rejses, hvor der historisk set var sket krænkelse af folks frihed.³¹ Men på trods af opfordringer til samtlige kommuner

og Statens Kunstfonds villighed til økonomisk medfinansiering blev der ikke opstillet én eneste stentalerstol i anledning af jubilæet. Andre fysiske monumentaliseringer af grundlovens indførelse blev tilsyneladende heller ikke gennemført lokalt bortset fra en enkelt afsløring af en mindeplade for biskop Monrad i Vester Ulslev. Derimod etablerede Folketinget for første gang en „elektronisk talerstol“, som var en hjemmeside med oplysningsstof og debatforum. Denne form var mere i pagt med tiden.³²

Det andet kunstneriske initiativ var udskrivelse af en pris konkurrence om at skrive et grundlovsspil med en førstepræmie på 100.000 kr. Det blev heller ingen succes. Folketingets Grundlovskomiteé henvendte sig i september 1997 til Danske Dramatikeres Forbund om udskrivelse af konkurrencen med den begrundelse, at den ønskede „at støtte produktionen af dansk drama, hvor grundloven sættes i fokus – gerne med særlig henblik på, hvilken rolle grundloven spiller for den danske befolkning anno 1999“.³³ Priskomiteen modtog kun fire manuskripter, hvilket blev opfattet som meget skuffende, og ingen af skuespillene blev i første omfang fundet af en sådan kvalitet, at det var egnet til opførelse. Komiteen besluttede ikke at uddele prisen og at søge alternative muligheder for at markere jubilæet skuespillermæssigt. Det blev dog ikke fulgt op. Men så let slap komiteen ikke. En af deltagerne satte en jurist på sagen, og det viste sig, at det ifølge retningslinjerne ikke var en forudsætning for prisuddelingen, at stykket blev opført. Vinderen blev herefter udpeget som Kaj Himmelstrup, der med manuskriptet „Lovenes ånd“ modtog prisen ved en lille ceremoni på Christiansborg, hvor pressestrategien var en meget kortfattet pressemeddelelse af hensyn til hele sagens noget pinlige forløb. Kritikken af de indsendte manuskripter gik ikke på spillenes historiske fortolkning, men ligesom med grundlovsfilmen *For frihed og ret* først og fremmest på en manglende kunstnerisk kvalitet.³⁴

Disse centralt styrede forsøg på at markere jubilæet med kunstneriske manifestationer mislykkedes altså. Derimod var mange grundlovsspil som nævnt en stor succes, måske fordi de ikke var topstyrede, men både lokalt organiserede og lokalt udførte.

Med henvisning til 100-års jubilæet besluttede Folketingets Præsidium også ved 150-års jubilæet at udgive et jubilæumsskrift og iværksætte en historisk udstilling. Initiativerne i 1999 var imidlertid prioriteret betydeligt lavere i de samlede jubilæumsarrangementer. Den historiske grundlovsudstilling ved 150-års jubilæet var en ganske lille sag. Som i 1949 var det rigsarkivaren, der var ansvarlig for udstillingen. Den blev med sine ti montere opstillet i Vandrehallen på Christiansborg og blev således mest til glæde for Folketin-

gets medlemmer og dets besøgende. Derimod opfordrede Grundlovskomiteen landets lokale museer til at arrangere særudstillinger i anledning af jubilæet, og 12 udstillinger opnåede økonomisk støtte fra Grundlovskomiteens pulje.³⁵ I 1949 koncentrerede Rigsdagen sig kun om sin egen udstilling.

Det festskrift, Folketinget udgav til fejring af 150-års jubilæet i 1999, var også af en helt anden karakter end Rigsdagsværket. Initiativet kom også denne gang fra Folketingets Præsidium, der i marts 1996 besluttede at få en række eksperter til at belyse væsentlige spørgsmål i grundloven i historisk, nutidigt og fremtidigt perspektiv.³⁶ Sigtet var desuden, at bogen skulle vurdere grundlovens betydning som grundlag for nutidens samfund, men det blev eksplicit udtrykt, at det ikke skulle være et formål at fremkalde debat om behovet for en grundlovsændring. Baggrunden for denne beslutning var højst sandsynligt den politiske uenighed om, hvor påtrængende behovet for en grundlovsændring var. Som med Rigsdagsværket blev arbejdet overladt til eksperter, men denne gang blandede Folketinget sig ikke yderligere i arbejdet. Redaktionskomiteen og forfatterkorpsset bestod hovedsagelig af politologer og jurister, og fokus blev i udstrakt grad lagt på den statsretslige udvikling. Trods retningslinjerne blev værket et bidrag til debatten om en grundlovsændring. Med prioriteringen af statsretslige emner og vægt på bidragenes aktualitet var det uundgåeligt, at forfatterne i en række tilfælde måtte pege på, i hvilket spørgsmål forfatningen ikke længere var tidssvarende. Det flot udstyrede og stramt redigerede værk nåede højst sandsynligt ikke den bredere læserkreds, som Præsidiet og redaktionen havde ønsket, til trods for at de fleste bidrag var skrevet i et klart og letforståeligt sprog. Hertil var bogen imidlertid ikke alene for dyr.³⁷ Den henvendte sig desuden kun til dem, der havde særlig interesse i statsretslige spørgsmål og i grundlovsdebatten.

I modsætning til ved 100-års jubilæet støttede staten en række andre publikationer. Rettet mod en bred målgruppe brugte man lidt over 300.000 kr. af det samlede budget til at støtte udgivelsen af en bog med satiriske tegninger af det politiske liv siden vedtagelsen af den frie forfatning. Bogen *Folkestyret i tiår og tegninger – 150 grundlovsår set med den satiriske tegners øjne* blev redigeret af tidligere protokolsekretær og Grundlovskomiteens historiske konsulent, Kristian Hvidt. Tanken var, at bogen „ved hjælp af smilet og satiren“ kunne „trænge langt dybere end nogen historiker kan nå“.³⁸ Den blev både distribueret gennem partierne og solgt i store oplag. Desuden besluttede Grundlovskomiteen på baggrund af en række henvendelser om støtte til udgivelse af bøger, cd-rommer mv. i forbindelse med jubilæet at oprette en særlig

pulje til støtte af bogudgivelser. Puljen blev administreret af Dansk Folkeoplysnings Samråd. Interessen var stor, men pengene få. Kun seks ud af 22 ansøgninger blev imødekommet med et samlet støttebeløb på 100.000 kr., og støtten gik til publikationer, hvis formål og målgrupper var meget varierede.³⁹ Udgivelsesstøtten var på den ene side tegn på den satsning på iværksættelse af brede, folkelige og debatskabende aktiviteter, der prægede 150-års jubilæet i modsætning til 100-års jubilæet, men på den anden side var det relativt beskedne beløb udtryk for, at man prioriterede Folketingets to egne publikationer og i øvrigt satsede på, at forlag og andre medier ville benytte jubilæet til på rent kommercielle vilkår at bidrage til markeringen.

Det var et eksplicit mål for Folketinget, at 150-års jubilæet ikke skulle blive en københavnerbegivenhed, og stimulering af lokale arrangementer og initiativer til udveksling mellem det lands- og lokalpolitiske fik derfor højt prioritet. Ud over tv- og radiotransmissioner og folketingspolitikeres deltagelse i lokale grundlovsfester på selve dagen samt Folketingets oplysninger om de mange lokale jubilæumsarrangementer gennem en række nyhedsbreve og en hjemmeside blev forbindelsen mellem det centrale og lokale Danmark iscenesat med en ceremoni, som fik en central placering i jubilæumsfestlighederne og nød meget stor opmærksomhed.

Tidligt om morgenen afholdtes en ceremoni i Rigsdagsgården, hvor Folketingets Præsidium overrakte et lille egetræ og en depeche med en hilsen fra Folketinget til tre unge repræsentanter fra hver af landets 275 kommuner; de unge rejste herefter tilbage til deres hjemkommune, hvor hilsenen blev videregivet og træet blev plantet som led i de lokale jubilæumsfester. Det var Dansk Ungdoms Fællesråd (DUF), De Danske Skytteforeninger (DDS) og Danske Gymnastik- og Idrætsforeninger (DGI), der stod bag arrangementet og ideen, som straks fik begejstret opbakning i Grundlovskomiteen. Den bærende ide var at „symbolisere det rodfæstede demokrati og folkestyre samt frihed og retten til foreningsdannelse i Danmark“ og med arrangementet at demonstrere og styrke sammenhængen mellem det centrale og det decentrale Danmark. Foreningerne anså sig selv som „knyttet til det folkelige virke, der blev og er baggrund for grundlovens bestemmelser omkring religionsfrihed, ytringsfrihed, forsamlingsfrihed og foreningsfrihed“ og ønskede at bidrage til „en stor folkelig opbakning og deltagelse i anledning af 150-års jubilæet“. De unge fik tildelt en central rolle, fordi de repræsenterede „den generation, der i fremtiden skal sikre, at Danmarks demokrati videreføres“.⁴⁰

Modtagelse og plantning af egetræet blev et centralt indslag ved de mange lokale grundlovsfester. Det var en genoptagelse af en tradition fra fejringen

På grundlovens 150-års dag overrakte Folketingets Præsidium ved en ceremoni i Rigsdagsgården et lille egetræ til unge repræsentanter fra hver af landets kommuner. De unge rejste herefter hjem, hvor plantningen af træet indgik i de lokale jubilæumsfejringer. Linda Horowitz/Multi.

af vedtagelsen af 1915-grundloven, hvor grundlovsege blev plantet adskillige steder rundt om i landet, og en gammel smuk eg på Himmelbjerget blev udnævnt til grundlovseg. Det var ofte lokale kvindeforeninger, der tog initiativ til plantningen, hvilket gav dem betegnelsen „kvindege“. Egetræet var ud over at være et udbredt billede på fædrelandet og dets fremtrædende mænd et ofte anvendt symbol for folkestyret.⁴¹ Sang- og programhæfter, mindeblade og pamfletter udgivet i forbindelse med grundlovsdage var ofte prydet med et stor, gammelt egetræ. Som symbol for grundloven var egen et billede på et organisk fremvokset folkestyre med dybe og solide rødder i dansk jord og med en kæmpe og vidtfavnende krone. Med egeplantningsritualet i 1999 blev ungdommen og grundlovsegen betydningsmæssigt sammenknyttet i håbet om, „at egetræerne (ville) spire og gro – og for kommende generationer være et symbol på sammenhold og samvirke og fortsat grokraft i det danske samfund“, sådan som Folketingets formand, Ivar Hansen, udtrykte det i sin tale på Ridebanen.⁴²

Det officielle festprogram i og omkring Christiansborg indeholdt for så vidt de samme ingredienser som ved 100-års jubilæet. Folketing, kongehus, kirke, fædreland og befolkning var til stede både som deltagere, fysiske steder

og anvendte symboler.⁴³ Men festlighederne fik en markant anden form, og måske spillede kritikken af 100-års jubilæet en rolle.⁴⁴ Nok blev festen ikke som anbefalet af Hal Koch i 1949 afholdt i Tivoli, men forlystelsesparken blev sat til at arrangere underholdningen. Christiansborg var som i 1949 det naturlige centrum for en officiel fejring af grundloven. Men Folketinget valgte i modsætning til i 1949 at flytte den officielle fest udenfor på Ridebanen og gøre den åben for alle interesseredes deltagelse. Den officielle del af festprogrammet gled over i en stor familie- og folkefest med mad- og drikkeboder, børneteater, familieunderholdning og populære bands som Papa Bue's Viking Jazz Band, Kim Larsen og Shu-bi-dua. Folketinget selv og en række institutioner på og omkring Christiansborg åbnede dørene for publikum i eftermiddagstimerne.

Under den officielle del af festlighederne var Ridebanen scenograferet på en sådan måde, at der var gjort plads til publikums deltagelse. Foran en talerstol og musikscene var der opstillet en skærmende baldakin, hvor kongefamilien sad sammen med statsministeren og en mindre gruppe bestående af Folketingets formænd, de nordiske ambassadører etc. Folketingsmedlemmerne og de øvrige officielle gæster var placeret på Ridebanens balkoner, således at den største del af Ridebanens areal kunne indtages af publikum. En rød løber tog imod notabiliteterne, og en ny og kostbar græsplæne var rullet ud til glæde for de almindelige gæster.

Arrangørernes intention var ikke til at tage fejl af. Festen skulle demonstrere det åbne demokrati og den gode kontakt, relation og udveksling mellem befolkningen og dens politiske repræsentanter. I modsætning til i 1949 skulle det ikke være Folketinget selv, der med sin iscenesættelse bidrog til at svække interessen for jubilæet. Budskabet blev fanget, i det mindste af pressen, som i sine reportager kvitterede med overskrifter som „Kongeligt, folkeligt og fornøjeligt“, „Kongehus, Christiansborg og folket“, „Værdig og folkelig fest“.⁴⁵ Historien om en festedtagers spontane trefoldige leve var en ganganger i avisernes reportager, og muligheden for at give sin mening til kende blev understreget f.eks. gennem historier om en skiltedemonstration gennemført af en ikke nærmere bestemt kvindeorganisation. Det officielle festprogram havde altså et markant mere afslappet præg, selvom det for så vidt bestod af samme elementer som i 1949. Under Livgardens musiceren ankom kongefamilien og dronningen, som indledte talerrækken, der i øvrigt bestod af Folketingets formand, Ivar Hansen, og statsminister Poul Nyrup Rasmussen. Mellem talerne sang Danmarks Radios Pigechor og Københavns Drengchor et repertoire

af nationale sange, og det samlede ene times program blev afsluttet med fælles afsyngelse af nationalsangen.

Politiet anslog, at op mod 20.000 overværede den officielle del af programmet.⁴⁶ Det var på den ene side 20.000 flere end ved 100-års jubilæet, hvor ingen havde fået mulighed for at deltage, men på den anden side omtrent det samme antal, der havde overværet folkemødet på Slotspladsen efter den officielle ceremoni i Folketingssalen. Var det få eller mange? Arrangørerne var selv tilfredse, og kun *Berlingske Tidende* kommenterede deltagertallet i en artikel under overskriften „Retten til at blive væk“: „Københavnerne valgte stort set at ignorere fødselsdagsfesten for grundloven i går. Men Strøgets butikker myldrede af shoppere.“⁴⁷ Kommentaren gjaldt ikke kun den officielle fest på Ridebanen, men også Folkebevægelsen mod EU's grundlovsfest i Fælledparken, der kun havde samlet et par hundrede deltagere. Der var vel også god grund til tilfredshed blandt arrangørerne. I sammenligning med folkemødet ved befrielsens 50-års jubilæum i 1995 var tilslutningen stor. Her var ca. 12.000 mødt op trods et mindst lige så stort iscenesat jubilæum og en generelt betydelig større interesse for besættelsestidens historie. Det dårlige vejr og befolkningens generelt manglende interesse for grundloven blev som i 1949 angivet som mulige forklaringer. Derimod rejstes ingen kritik af politikerne og festlighedernes iscenesættelse. De havde også bestræbt sig for at mobilisere flere borgere end ved almindelige grundlovsmøder og at delagtiggøre dem i de officielle festligheder samt forene det højtidelige og det folkelige.

Folketingets integrative og pluralistiske linje, understregningen af jubilæets debatskabende formål og den decentraliserede styring gav jubilæet stor legitimitet. Ingen markerede egentlig politisk utilfredshed med eller opposition til afholdelse af jubilæet. Var en sådan overhovedet til stede, blev den kvalt af den demokratiske styring af jubilæet eller ligegyldighed.

Staten spillede en meget anderledes rolle ved iscenesættelsen af 150-års jubilæet end ved 100-års jubilæet. Det spørgsmål, der rejser sig, er, om der med statens langt stærkere initierende, planlæggende og finansierende rolle for ikke officielle og lokale jubilæumsaktiviteter i 1999 fulgte en tilsvarende stærkere indholdsmæssig styring?

Ser man på de officielle motiveringer for afholdelse af de to jubilæer, var de, de øvrige forskelle ufortalt, lige vagt formulerede. Derimod var den vigtigste planlæggende og styrende instans forskellig ved de to jubilæer. Ved 100-års jubilæet var det Rigsdagens Præsidier, hvilket betød, at de politiske partier spillede en betydelig rolle. I 1999 overlod Folketingets

Præsidium størstedelen af det planlæggende arbejde til en bredt sammensat Grundlovskomite, og selvom det i sidste instans var Præsidiets, der godkendte aktiviteterne og bevilligede pengene, ændrede de ikke i Grundlovskomiteens planer og anbefalinger og blandede sig i øvrigt ikke. Ved 100-års jubilæet opfordrede Statsministeriet og rigsdagspræsiderne til, at de lokale jubilæumsfejring blev afholdt 6. juni, og at de blev afholdt som fælles fester. Ellers blandede man sig ikke og overlod initiativet til lokale kræfter. Derimod var de få og højt prioriterede jubilæumsaktiviteter stærkt styret og præget af politisk indblanding. Således var f.eks. udgivelsen af det store Rigsdagsværk præget af kompetencestridigheder og politiske uenigheder om værkets indhold og udvælgelse af forfattere.⁴⁸ Sammenligner man forløbet med udgivelsen af Rigsdagsværket med udgivelsen af Folketingets festskrift ved jubilæet i 1999, er forskellen slående. Nok fastsatte Folketingets Præsidium, som tidligere nævnt, nogle meget generelle retningslinjer, men blandede sig derefter ikke i redaktionsarbejdet. Heller ikke da det viste sig, at værkets bidragydere trods opdraget alligevel tematiserede spørgsmålet om behovet for en grundlovsændring.

Denne ikke-indblandingspolitik var karakteristisk for hele styringen af jubilæet. Præsidiets uddelegerede arbejdet til Grundlovskomiteen, der igen overlod planlægning og administration af bevillinger til andre organisationer og institutioner. Fordelingen af pengene skete på baggrund af retningslinjer, som Grundlovskomiteen havde godkendt. De indholdsmæssige kriterier for tildeling af midler var meget bredt formuleret og i overensstemmelse med den politiske formålsformulering for hele jubilæets iscenesættelse. Således skulle publikationer, byarrangementer, lokale arrangementer og grundlovs-spil „bidrage til at forhøje bevidstheden om grundloven og stimulere til folkelig debat“ og engagere om det „folkelige demokratis vilkår, muligheder og resultater i nutid og fremtid“.⁴⁹ I øvrigt blev der lagt vægt på, at aktiviteterne engagerede den lokale befolkning i udviklingen af demokratiet, og at lokale samarbejdsrelationer blev stimuleret. En stor andel af ansøgningerne blev imødekommet, og langt de fleste afvisninger skete på baggrund af manglende opfyldelse af formelle kriterier. En gennemgang af ansøgninger og bevillingspraksis viser, at nok fik retningslinjerne en styrende funktion, men da disse var så rummelige og netop søgte debatten, og da bevillingspraksisen var pluralistisk, var der samlet set tale om en yderst begrænset indholdsmæssig styring af de mange jubilæumsaktiviteter.⁵⁰

Det øgede statslige engagement i iscenesættelserne af grundlovsjubilæerne synes således ikke at have medført en stærkere indholdsmæssig styring. Meget

peger faktisk på det modsatte. En tilsvarende konklusion kan drages, hvad angår de danske besættelsesjubilæer, hvor staten på én og samme tid mere og mere overtog iværksættelsen af jubilæerne og støttede en synkretistisk jubilæumskultur.⁵¹ Historikeren William M. Johnston har i en komparativ analyse af forskellige staters jubilæumsbrug bl.a. analyseret fejringen af 200-året for den franske revolution i 1989.⁵² Johnston når i sin analyse af den franske stats rolle ved revolutionsjubilæet frem til en tilsvarende konklusion som den, der kan drages om den danske stats rolle i forbindelse med grundlovens 150-års jubilæum. Også den franske stat spillede en afgørende rolle for organisering og finansiering af revolutionsjubilæet, men engagementet synes ikke på afgørende vis at sigte på at fremme en bestemt forståelse af revolutionen: „Ved at sponsorere mindefester fungerer staten som mægler snarere end som propagandist, i sikker forvisning om at diskussion af enhver slags vil forstærke national identitet. ... Ved at holde sig til grundsætningen om, at enhver offentlig omtale af en nations fortid fremmer national identitet, var det ikke af betydning, om en borger accepterede eller afviste nogen af de gængse fortolkninger af Revolutionen, så længe han forbandt dem med den franske stat.“⁵³ Det var altså fortiden som sådan og ikke en bestemt fortidsfortolkning, der udgjorde en central legitimitetsform både i det franske og danske tilfælde. Det danske demokratis historiske udvikling var ikke længere et betydningsfuldt erindringspolitisk kampfelt.

I 1949 havde officielle ceremonier og det traditionelle grundlovsmøde stået i centrum for jubilæumsfejringerne. I 1999 var jubilæet et moderne massearrangement med meget forskelligartede aktiviteter, hvor massekommunikation spillede en afgørende rolle, og skellet mellem elitekultur og populærkultur og mellem eksperter og menigmand i højere grad blev udvisket.⁵⁴ Hvilke konsekvenser havde det for historiebrugen, og hvad var indholdet i det erindringsfællesskab, som blev manifesteret med jubilæets iscenesættelse?

GRUNDLOVEN SOM SYMBOL PÅ DANSK IDENTITET

Folketingets og Grundlovskomiteens mål med jubilæet var at stimulere debatten om demokratiets vilkår, muligheder og resultater. Grundlovens og demokratiets historie blev betragtet som en naturlig del af jubilæet, men af alle begrundelser, formålsformuleringer og retningslinjer for støtteværdige projekter fremgik, at fortiden skulle bruges som udgangspunkt for overvejelser om det aktuelle og fremtidige demokrati. Intentionerne blev i vid udstræk-

ning omsat i de forskellige jubilæumsaktiviteter. Folketingets festskrift tog i modsætning til Rigsdagsværket fra 100-års jubilæet udgangspunkt i aktuelle problemstillinger og diskussioner om grundlovens funktionalitet, og det var ikke kun historikerne, som var fortrængt af jurister og politologer. Det historiske perspektiv var stort set indskrænket til at belyse perioden fra 1953 og til en tresiders faktuel tidslinje. De publikationer, der i øvrigt opnåede økonomisk støtte, omhandlede ligeligt historiske og aktuelle temaer. Arrangementerne for børn og unge havde det aktuelle demokrati på dagsordenen, og i forbindelse med træoverrækkelsesceremonien ved Christiansborg opførte de omkring 1000 unge en række historiske tableauer og deltog desuden i et stort debatmøde om grundloven, unges rettigheder og en eventuel grundlovsrevision. De lokale grundlovsspil vægtede tidsdimensionerne forskelligt. Ungdoms- og børneteaterstykkerne satte fokus på det aktuelle og fremtidige demokrati, mens resten var stort set ligeligt fordelt mellem spil, der hovedsageligt havde en historisk tematik, og spil, som både behandlede historiske og aktuelle temaer i relation til grundloven og demokratiet. En mindre del af de lokale jubilæumsaktiviteter, som Dansk Folkeoplysnings Samråd støttede, omhandlede historiske emner, en lidt større andel belyste aktuelle emner med afsæt i fortiden, mens over halvdelen af arrangementerne fokuserede på nutiden og fremtiden. Og i de byarrangementer på grundlovsdag, som Danske Gymnastik- og Idrætsforeninger og Dansk Ungdoms Fællesråd støttede, var fortiden kun eksplicit tematiseret, hvor historiske optog eller egnsspil indgik i programmet, og i det omfang grundlovstalerne rummede en historisk dimension.⁵⁵ Massemediernes jubilæumsstof rummede i varierende grad historiske emner, men debatten om behovet for og indholdet i en grundlovsændring var generelt det dominerende tema.

150-års jubilæet var således stærkt nutidsorienteret. Det stod i skarp kontrast til 100-års jubilæet, som i udstrakt grad havde været et monumentalt historisk mindearrangement. Målet og interessen i 1999 var rettet mod at øge befolkningens engagement i overvejelser om det aktuelle demokrati og om behovet for en grundlovsændring. Hvilken rolle spillede historien for opnåelse af dette mål? I hvilket omfang blev der lagt op til, at også fortiden skulle sættes til debat? Var der tale om et dynamisk samspil mellem fortolkning af fortiden, diagnosen af nutiden og ønsker til fremtiden? Og i hvilket omfang blev det nationale erindringsfællesskab udfordret?

Ivar Hansens officielle begrundelse for fejringen af jubilæet gav klart indtryk af, at det eksisterende erindringsfællesskab ville blive bekræftet: „Jubilæet er vigtigt, fordi grundloven er en del af vores historie. Grundloven

markerer den overgang til demokrati i Danmark, der fandt sted for 150 år siden – uden at det gav anledning til blodsudgydelse eller større konflikter. Det er væsentligt at erindre sig, fordi den slags omvæltninger er foregået ved hjælp af krige så mange andre steder i verden. Det var ikke tilfældet her. ... I Danmark kan vi glæde os over, at vi nu har haft demokrati i 150 år, og det skal fejres på en sådan måde, at så mange som muligt bliver inddraget i begivenhederne.⁵⁶

Fortiden manifesterede sig ikke kun eksplicit i skrift og tale, men også implicit i de symboler, sange og musik, der var en del af jubilæets iscenesættelse. Herom var der hverken strid eller tale om nogen fornyelse, heller ikke i de nye grundlovssange, som blev skrevet på opfordring af danske populærautorer.⁵⁷ Også de officielle jubilæumstaler bekræftede det nationale erindringsfællesskab. Talerne tematiserede i højere grad den danske forfatnings- og demokratihistorie end de årligt tilbagevendende grundlovstaler. Dronning Margrethe, Ivar Hansen fra Venstre i egenskab af Folketingets formand og den socialdemokratiske statsminister Poul Nyrup Rasmussen talte alle ved Folketingets officielle fejring på Ridebanen den 5. juni. Deres taler var holdningsmæssigt vanskelige at skelne fra hinanden.⁵⁸ Alle tre indledte med at definere, hvad det var, der blev fejret, hvormed de tillige motiverede jubilæumsfesten. Grundlovsdag var ifølge Dronningen „en dag til besindelse på, hvad det danske samfund er og bør være“. Hun karakteriserede grundlovsdag som en „national mærkedag“ og „en folkelig festdag“ og fremførte, at det ikke var et „monument fra fortiden“, der skulle fejres på 150-års dagen, men derimod det forhold, at „folkestyrets ide og troen på den personlige frihed og det enkeltes menneskes værd“ stadig var „det levende og livskraftige grundlag for fællesskabet i Danmark“. Dronningen talte om et nationalt inkluderende „vi danske“ i fortid og nutid og karakteriserede grundloven som den levende arv, der forbandt de mænd og kvinder, der gennem årene havde arbejdet på og med grundloven, med nutidens efterkommere. Ivar Hansen indledte med at understrege, at grundloven ikke bare er et „uvurderligt national dokument, den er selve fundamentet for den udvikling, der har gjort os til det, vi er i dag, som folk, som nation. Og det er jo ikke så ringe endda! Derfor er grundloven noget, vi er fælles om. Allesammen“, understregede han og udtrykte besværgende, at „Derfor er vi også fælles om dette jubilæum. Det vedkommer os alle. Og vi har grund til at være stolte af det danske folkestyre.“ Dronningens og Ivar Hansens sammenknytning af at fejre grundloven og dansk identitet var ikke bare udgangspunktet, men det centrale tema i Nyrup Rasmussens

tale, hvilket han indledningsvis slog fast på følgende måde: „Danmarks Riges Grundlov er ikke alene en samling af paragraffer. Det er en fortælling om, hvem vi er, og hvordan vi vil leve i vores land.“

Demokrati og danskhed var grundlovtalernes altdominerende tema. Denne identitetspolitiske forbindelse blev etableret med en række markører fra både fortid og nutid. Mens dronningens og Ivar Hansens taler indeholdt en klar historisk del, var Poul Nyrup Rasmussens fortidsreferencer korte og fungerede primært som afsæt for en karakteristik af dansk demokratisk identitet. Grundloven „er en fortælling om, hvem vi er, og hvordan vi vil leve i vores land. En fortælling om, hvorfor Grundloven blev til det den blev. Og en fortælling om en Grundlov der kom på en meget dansk måde og ikke ved blodige revolutioner“, indledte han med at sige. Dronningen understregede også, at „intetsted forløb indførelsen af en demokratisk styreform så fredelig som her“, og Ivar Hansen gengav Frederik VII's afgivelse af enevoldsmagten i en form, der gav associationer til en eventyrfortælling. Det var alle variationer over patosformlen „kongen gav“. Det identitetspolitiske indhold var ens, men mest eksplicit udtrykt af statsministeren, der fulgte op på historien om det ublodige systemskifte på følgende måde: „Det er jo ikke noget tilfælde, at man siger om danskere ude omkring i udlandet: Det er sjældent man ser en dansker med en kniv i den ene hånd, uden der er en gaffel i den anden. ... Det fortæller alligevel alt sammen noget om os. Vores evne til at tale os til rette. Vores evne til at tale om tingene. Vores vedholdenhed. Vores evne til – i dagligdagen – alligevel ikke at glemme hvad det hele handler om. For Grundloven kom ikke af sig selv. Den kom i en god samtale mellem kongen og folket.“ Mens Nyrup Rasmussen således forklarede den ublodige overgang til en demokratisk forfatning med henvisning til, hvad han opfattede som en slags nationalkarakter, betonedes dronningen og Ivar Hansen den historiske kontinuitet mellem før og efter 1849. Dronningen fremførte, at „ånden fra 48“ og frihedsbevægelserne i store dele af Europa havde indflydelse, men at grunden allerede var lagt med „Stavnsbåndets Løsning i 1778“, som sammen med „Bondefrigørelsen blev optakten til mange reformer i de følgende menneskealdre“. Ivar Hansen trak linjen endnu længere bagud i tid og mente, at „overgangen til demokrati i Danmark var fredelig, fordi der helt siden landsbyfællesskabernes tid havde været tilløb til demokratiske styreform“.

Talernes fortidsfortællinger koncentrerede sig primært om selve indførelsen af den frie forfatning og kontinuiteten bagud i tid. Hvor den efterfølgende vækst- og udviklingsperiode havde været et vægtigt tema i 1949, blev de

150 års demokrati- og samfundsudvikling afhandlet i særdeles kort form. Poul Nyrup indskrænkede sig til at sige, at demokratiet trods vanskeligheder udviklede sig, og at Danmark de sidste 50 år havde haft fred og fremgang. Heller ikke dronning Margrethe nævnte de demokratiske indskrænkninger i 1866 og under den efterfølgende forfatningsstrid, men fremførte, at folkestyret ikke mindst i det 20. århundrede gradvis var blevet videreudviklet og styrket. Alene Ivar Hansen omtalte 1866 som et tilbageskridt i demokratisk henseende, og han aktualiserede demokratiets første halvtreds vanskelige år ved at henvise til, at vi på den baggrund burde have forståelse for de nye østeuropæiske demokratiers vanskeligheder. Demokratiets historie blev således af samtlige talere genfortalt som en naturlig udvikling med begynder-vanskeligheder og gradvis og harmonisk vækst og i form af abstrakte udsagn uden egentlig historisk konkrete referencer. Demokratiets og samfundets gradvise vækst var også den overordnede fortælling i 1949, men her blev fortidige politiske konflikter og interesse modsætninger inden for en generel national konsensusramme – om end ganske kort – trods alt omtalt. De var i højere grad i frisk erindring, og forskellene i de aktuelle demokrati- og samfundssyn rummede flere nuancer end ved 150-års jubilæet.⁵⁹

Ikke alene fortidsfortællingen, men også diagnosen på demokratiets aktuelle tilstand rummede ingen væsentlig politiske forskelle, hvilket var tæt forbundet med en fælles grundlæggende forståelse af demokrati, som talerne i øvrigt ikke fandt det nødvendigt at definere særlig præcist. I sin egenskab af Folketingets formand havde Ivar Hansen viet en betydelig del af sin tale til at opregne en række udfordringer, som folkestyret stod over for, og som Folketinget ønskede en bred, folkelig debat om med henblik på afklaring af, hvorvidt en grundlovsrevision var påkrævet. Ivar Hansen nævnte lovkvaliteten, åbenhed og debat om de politiske beslutningsprocesser, samarbejde med andre lande, mediernes rolle, de politiske partiers svækkede stilling og de unges politiske engagement, som han på baggrund af tilslutningen til grundlovsjubilæets mange aktiviteter for børn og unge havde stor og optimistisk tiltro til. Desuden opremsede han en række spørgsmål uden uddybning eller svar, spørgsmål der alle handlede om, hvorvidt „vi nu lever op til grundlovens fine intentioner?“ om ligeværdig og retssikker behandling af borgerne. Der var tale om alment anerkendte og ukontro-versielle spørgsmål.

Poul Nyrup Rasmussen koncentrerede sig om en mere generel bekymring om, hvorvidt „vi værdisætter den fornemme samling af demokratiske tanker, som generationer før os har kæmpet sig frem til?“, og om „vi har

glemt lidt af vores fællesskab?“ Han mente, at danskerne blev mindet om det og fik genfundet „vores ansvarsfølelse og fællesskabsfølelse“, når de blev konfronteret med ufrihed og ulykke andre steder, og han henviste til Sydafrika og især til krigen i Kosovo. På den baggrund udpegede han, hvad han opfattede som demokratiets inderste og smukkeste værdi: „at vores demokrati også er en pligt til at hjælpe hinanden, have ansvar for hinanden og have ansvaret for alle dem uden for vort lands grænser, der ikke har fået de værdier, vi har opnået“. Nyrups understregning af national og international solidaritet og Ivar Hansens afslutningsvise henvisning til, hvad han mente var danskernes grundtviginspirerede evne til at skabe og finde sammen i fællesskaber for at diskutere samfundsforhold, kan i en måske noget anstrengt fortolkning ses som markører for nuancerne i en henholdsvis socialdemokratisk og liberal demokratiopfattelse og traditionsforvaltning af nationale identitetsopfattelser.

Talerne var nationale identitetspolitiske fortællinger om en særlig demokratisk danskhed. Talernes inkluderende „vi“ var forbundet med en positiv markering indadtil af, hvad der karakteriserede danskerne og det danske samfund, og med en eksklusion udadtil af politiske begivenheder og tilstande i andre lande. Identitetsmarkørerne var både fortidige og nutidige, men i modsætning til i 1949, hvor fortiden havde spillet en stor rolle, stod nutiden og en mere abstrakt og almen fortælleform i forgrunden i 1999. Forestillingen om en lang historisk rodfastet tradition for et fredeligt demokratisk nationalt fællesskab blev historisk markeret med henvisning til f.eks. et nordisk urdemokrati, jyske lov, stavnsbåndets ophævelse, stænderforfatningen, den ublodige afskaffelse af enevælden, 1915-grundloven og besættelsestidens sammenhold i modstilling til f.eks. revolutionerne rundt om i Europa i 1800-tallet, 1. verdenskrig, nazismen, de kommunistiske regimer, apartheidstyret i Sydafrika og Kosovo-krigen. I 1949 havde demokratiet som ramme om social, politisk og kulturel udvikling og vækst indtaget en mere markant rolle end i 1999, hvor demokratiet i højere grad blev omtalt i sig selv på baggrund af en velfærdsmæssig selvfølghed. Men trods disse og tidligere nævnte forskelle og selvom 1949 talernes „fælles danske hjem“ og „fælles fædreland“ i 1999 var blevet til „et lille smørhul i en urolig verden“, som Poul Nyrup opsummerede i sin tale, var erindringsfællesskabet, det identitetspolitiske budskab og demokratisynet præget af kontinuitet og konsensus.

De officielle taler bekræftede det nationale erindringsfællesskab og lagde på ingen måde op til, at det skulle omdefineres som led i løsningen af fremtidens opgaver. Selvom man tager i betragtning, at officielle jubilæumstaler

nødvendigvis må hæve sig over snævre dagsaktuelle politiske interesser, er det påfaldende, at ingen af talerne berørte EU-integrationen eller multikulturaliseringen af det danske samfund, som var tidens mest påtrængende demokratiske og identitetspolitiske udfordringer.

Indtrykket af kontinuitet i erindringsfællesskabet om det danske demokrati bekræftes da også af stort set alle de øvrige politikeres grundlovstaler. Her var det imidlertid ikke fortiden, men tidens aktuelle politiske spørgsmål, der stod absolut i centrum. De gennemgående temaer var bekymringen over et manglende demokratisk engagement, EU-samarbejdet og Danmarks internationale stilling samt spørgsmålet om en grundlovsændring. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at trods det historiske jubilæum blev fortiden stort set ikke brugt til støtte for aktuelle politiske synspunkter. Fortiden spillede kun en rolle i skikkelse af en implicit reference til en national demokratisk selvforståelse, som når EU-modstandere og medlemmer af SF og Enhedslisten fremførte, at EU-integrationen var en trussel mod det danske demokrati, og omvendt når EU-tilhængerne skulle begrunde en uddybet europæisk integration, og når f.eks. medlemmer af Det Radikale Venstre og Socialdemokratiet argumenterede for, at Danmark som et demokratisk land havde en forpligtelse til i internationalt samarbejde at arbejde for at sikre andre lande demokratiske tilstande.⁶⁰ Et velkendt mønster fra årtiers EU-debat.

Jubilæets altoverskyggende aktuelle politiske emne var spørgsmålet om behovet for og indholdet i en grundlovsændring. I årene op til 150-års jubilæet var diskussionen om en ny grundlov blevet intensiveret. I selve jubilæumsårets begyndelse drøftede Folketinget et forslag fra SF og Kristeligt Folkeparti om nedsættelse af en grundlovskommission. Forslaget vandt ikke opbakning, og i stedet blev det besluttet i løbet af jubilæumsåret at afholde en konference om behovet for at ændre grundloven. Statsminister Poul Nyrup Rasmussen fik bred politisk tilslutning til, at tre vigtige forudsætninger skulle være opfyldt for at nedsætte en kommission. Der skulle være et påtrængende samfundsmæssigt behov, blandt befolkningen og i Folketinget skulle der være bredt flertal for helt konkrete ændringsforslag, og der skulle være gode udsigter til, at vælgerne ville stemme en grundlovsændring igennem.

Unighederne var størst på det første punkt. Socialdemokratiet, Venstre og Konservative mente ikke, behovet var akut. Folketingets formand, Ivar Hansen, ville „ikke sige, at vi med sikkerhed er på vej mod en ny grundlov. Men jeg vil bredt opfordre til, at vi benytter det næste halve år til en grundlæggende debat om grundloven.“⁶¹ Statsminister Poul Nyrup Rasmussens holdning var lige så valen. Han fandt, at grundloven var „aktuel i den

forstand, at den er rummelig og fleksibel nok til at kunne klare de basale spørgsmål, der knytter sig til en forfatning. Jeg mener, at grundloven giver os tilstrækkelig vejledning i det moderne samfund. Men jeg kan sagtens se en række spørgsmål for mig, som man hver for sig godt kan argumentere for, at man burde udtrykke sig tydeligere om – menneskerettighedsspørgsmål eksempelvis.⁶² Skulle det komme til en grundlovsændring, var Venstre og Konservative mest optaget af at styrke den personlige frihed og borgernes retssikkerhed over for staten, mens Socialdemokratiet ikke havde nogen egentlig mærkesag.⁶³ Det Radikale Venstre, Kristeligt Folkeparti og venstrefløjen mente, behovet for en grundlovsændring var påtrængende, og var særligt interesseret i at få skrevet menneskerettigheder, miljøhensyn og retskrav på velfærd ind i grundloven. Fremskridtspartiet og Dansk Folkeparti var helt entydigt imod en grundlovsændring.

Alle partier var enige om nødvendigheden af at engagere befolkningen i grundlovsdiskussionen, og her spillede henvisningen til de historiske erfaringer en stor rolle. I 1939 havde manglende deltagelse i folkeafstemningen fældet forslaget om en grundlovsændring, og kun et knebent flertal på 45,8 pct. havde båret den sidste grundlov fra 1953 igennem. Der var politisk konsensus om den opfattelse, at det ikke var afskaffelsen af Landstinget, parlamentarismens grundlovsfæstelse, udbygningen af en række frihedsrettigheder, Grønlands ændrede status fra koloni til dansk amt, en ny paragraf, der skulle sikre stor politisk enighed i tilfælde af suverænitetsafgivelse eller de udbyggede muligheder for folkeafstemninger, som havde sikret flertallet, men derimod åbningen for kvindelig tronfølge. En lignende konkret sag var ikke aktuelt til stede, og især Socialdemokratiet, Venstre og Det Konservative Folkeparti brugte det og det manglende folkelige engagement som et vigtigt argument for deres forbeholdne og tøvende stillingtagen til nødvendigheden af en grundlovsrevision. Heroverfor kunne hævdes, at disse partier netop ved ikke at melde ud med et klart selvstændigt synspunkt og ved hele tiden bekymret at henvise til et manglende folkeligt engagement faktisk selv bidrog til en sådan tilstand.

Ellers var det ikke udbredt at aktualisere fortiden i direkte argumenter for sine holdninger til en grundlovsændring. Kun de, der klart afviste en ændring, førte en markant erindrings- og identitetspolitik ved at gøre forsvaret for den eksisterende grundlov til et forsvar for dansk identitet. Dansk Folkepartis grundlovsmøde blev holdt på Dybbøl Banke under parolerne „En folkefest i rødt og hvidt for 150 års dansk grundlov“ og „Grundloven – dit værn mod EU“. Det nationalt betydningsladede sted var udvalgt med om-

hu, fordi det i partiets øjne var „selve symbolet på Danmark og danskheden“. Mødets program lignede for så vidt mange andre grundlovsmøder med masser af Dannebrog, nationale fællessange og underholdning af pigegarde og folkedansere, men mødets nationale præg blev særlig markant i kraft af indholdet i de tre grundlovstaler holdt af Pia Kjærsgaard, Søren Krarup og Mogens Camre.⁶⁴ Hovedtemaet i partiformand Pia Kjærsgaards tale var, at grundloven som nationalt symbol og udtryk for de bærende danske værdier var i fare. „Grundloven er først og fremmest danskernes absolut sidste værn mod dansk indlemmelse i Europas Forenede Stater“, sagde hun og fortsatte med at fremhæve, at grundloven sikrer, at „Danmark forbliver danskernes land“ og „at den evangelisk-lutherske folkekirke forbliver Danmarks kirke“. Hun nævnte også garantien for indfødsretten og rigsfællesskabet, den private ejendomsret, forsamlingsfriheden og ytringsfriheden og andre frihedsrettigheder og fortsatte: „Alle disse elementer er bærende for det danske samfund, vi kender, og som vi holder af. Ikke overraskende er det netop specielt disse bærende elementer, man nu vil pille ved: Man bryder sig ikke om, at Folkekirken skal have en særlig placering i Grundloven, man bryder sig ikke om den private ejendomsrets ukrænkelighed, man bryder sig ikke om, at indfødsretten skal tildeles ved lov, man vil allerhelst have den danske krone erstattet med en Euro, man vil gerne pille endnu mere ved ytringsfriheden, end man allerede har gjort med den såkaldte racismeparagraf, og man vil meget gerne have lagt endnu mere magt over til EU. Grundloven som vi kender den er med andre ord en torn i øjet på de mennesker, der ønsker Danmark nedlagt som nationalstat og som ønsker det grænseløse, multi-etniske, multi-religiøse samfund indført. Det er derfor, Dansk Folkeparti så konsekvent og utvetydigt står som det parti, der frem for nogen er Grundlovens forsvare, og vil bekæmpe enhver plan om nedsættelse af en kommission, der skal forberede arbejdet frem mod en revideret grundlov.“⁶⁵

For Dansk Folkeparti var grundlovsjubilæet en god anledning til at markere partiets vigtigste politiske budskaber. Partiet betragtede forsvaret for 1953-grundloven som et forsvar for den danske nationalstats og dansk identitets fortsatte eksistens. Mødet tiltrak sig på forhånd stor opmærksomhed, og flere partier arrangerede moddemonstrationer. Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre holdt et fælles modmøde i Sønderborg, hvor Svend Auken og Naser Khader talte imod, hvad de kaldte Dansk Folkepartis „indadvendte selvtilstrækkelighed“ og „snævre definition på det at være dansk“.⁶⁶ Enhedslisten markerede, at de repræsenterede en anden EU-modstand under parolen „Nej til racisme og EU“, mens SFU og ungdomsgruppen Rebel

gik mere radikalt til værks. Iført Ku Klux Klan-dragter og nazi-uniformer gav de udtryk for, hvad de mente, Dansk Folkeparti stod for, mens de under et banner med teksten „Danmark for danskerne. Pia hun er fører“ heilede til forbigående, der dog tilsyneladende havde svært ved at fange ironien.⁶⁷

Der var andre meningsdannere og debattører, som udfordrede jubilæets dominerende erindrings- og identitetspolitik og i særlig grad rettede skytset mod den radikaliserede udgave, som Dansk Folkeparti repræsenterede. De var ikke nødvendigvis enige om nødvendigheden af en grundlovsændring, men delte bekymringen over, hvad de betragtede som en nationalistisk dyrkelse af grundloven. Politologen Tim Knudsen mente, at mens nogle brugte jubilæet til at føre en rationel diskussion om en grundlovsfornyelse, hyldede andre den i stærkt overvurderede vendinger: „Ofte tilskrives Grundloven en mytisk værdibærende kraft, som man sjældent kan gøre nærmere rede for. Med stærke nationale overtoner besynges Grundloven, som om den ikke var et hastigt sammenskrevet dokument baseret på en række udenlandske forbilleder, herunder Belgiens, Norges, Sachsens og Würtembergs forfatninger. Resultatet skulle angiveligt ikke alene udtrykke den dybeste visdom, men også den dybeste danskhed.“ Han fandt, at „faren ved den panegyriske nationale opfattelse af grundloven i en tid med internationalisering, indvandrere og flygtninge“ var, „at den styrker en dansk nationalisme af den mest uoplyste type“. Og han frygtede, at dansk nationalisme af fremmedangst ville tage en forældet grundlov som gidsel i en i øvrigt ikke ganske uforståelig modvilje mod EU.⁶⁸

Informations lederskribent David Rehling var også bekymret over, hvad han kaldte højrenationalisme, og i modsætning til Tim Knudsen var han nervøs for, at kritikerne af den nuværende grundlov beredte vejen for, „at højrenationalister griber chancen for at markere sig på et korstog for ‘vor kære gamle grundlov’, – og gør det hele omsonst, mens de samtidig vinder sig selv en gevaldig sejr“. Blandt andet derfor var han ikke blevet overbevist om, at en grundlovsændring var nødvendig. Han ironiserede over, hvad han karakteriserede som jubilæets almindelige danske selvhyldelse, der fremstillede Danmarks mangeårige historie med frihed og folkestyre i en omskiftelig og ond verden, og mente, at der måtte gøres op med en sådan idylliserende fremstilling af historien. Rehling opremsede, hvad der ikke passede ind i det selvglade billede. Danmark havde ikke villet give slesvig-holstenerne en fri forfatning, hvilket havde udløst en borgerkrig, godsejerne havde kuppet den reaktionære grundlov i 1866 igennem, forfatningskampen havde slidt hårdt

på demokratiet, påskekrisen havde demonstreret systemskiftets skrøbelighed, og i 1930'erne og 1940'erne havde censur og forbuddet mod kommunistisk virksomhed gjort forfatningen mindre fri end dens ordlyd.⁶⁹

En sådan forståelse af, at et opgør med en nationalistisk identitetspolitik nødvendigvis involverer en anden erindringspolitik, var temaet i chefredaktør Anne Knudsens jubilæumsleder i *Weekendavisen*. Hun mente, at grundloven ikke længere blot blev anset som en selvfølgelig baggrund for udfoldelsen af samfundslivet, men var „blevet et arvestykke på linie med Kronborg og Jelling-stenen. Klenodier, man ikke kunne drømme om at lave om på. Monumenter over Den Danske Kultur og som sådanne hellige, ukrænkelige og uforanderlige.“ En sådan dyrkelse af, hvad hun kaldte den „kulturelle grundlov“, så hun som udtryk for en opblomstring i interessen for danskhed som etnisk og kulturel identitet, for optagethed af rødder og historie. Anne Knudsen understregede imidlertid, at det ikke var et særligt dansk, men et alment europæisk fænomen, ligesom den danske grundlovs indførelse i 1849 heller ikke var noget særligt dansk, men et led i en international bevægelse, hvor en demokratisk vækkelse var gået over alle Europas grænser. Udformningen af grundloven skete på baggrund af en livlig ideudveksling mellem Europas intellektuelle om, hvordan konstitutionelle demokratier skulle se ud. Fortid og fremtid, mente hun, løb sammen i det faktum, at der aktuelt også var en international baggrund for interessen for grundloven, hvilket var et forhold, den „kulturelle fortolkning“ af grundloven var tilbøjelig til at overse. Knudsen sammenlignede de demokratiske revolutioner i 1848-49 med den omvæltning, som i slutningen af det 20. århundrede har betydet, at menneskerettighederne er ved at blive stærkere end suveræniteten. Hun afsluttede med en alvorlig advarsel mod at sprede kulturelle opfattelser af konstitutioner: „Når visse magthavere forsøger sig med ‘kulturelle’ argumenter mod demokrati i netop *deres* land, kan man roligt være mistænksom. For deres retsløse undersætter deler sjældent deres synspunkt, og de, der er blevet dræbt eller fængslet i strid med menneskerettighederne, havde tit et andet syn på kulturen. Den anden side af den sandhed er, at vores Grundlov ikke er et stykke dansk kultur. Den er et stykke demokrati, og dét er noget andet. Menneskerettigheder har ingen nationalitet. Derfor kan vi ikke bare glæde os over, at vore forfædre for 150 år siden importerede tanken om en grundlov. Vi kan også glæde os over, at den siden har vist sig at kunne eksporteres.“⁷⁰

Fra faghistorisk hånd blev der også i anledning af jubilæet fremlagt andre tolkninger af centrale elementer i den kollektive erindrings grundfortælling.

Det var især det nationalstatslige tolkningsperspektiv på begivenhedsforløbet i 1848-49, der blev udfordret. Det kom til udtryk i flere bogudgivelser, der modererede historien om den ublodige afskaffelse af enevælden i Danmark ved at understrege, at den fandt sted under en borgerkrig inden for den dansk-tyske helstat. Desuden blev den udbredte forestilling om en særlig dansk udvikling gennemhullet ved at påvise, at kravet om og indførelsen af folkesuveræniteten, de herskende klassers revolutionsfrygt og det standover-skridende nationale sammenhold var udtryk for et betydeligt parallelforløb i kongeriget og i hertugdømmerne Slesvig og Holsten.⁷¹

Et illustrativt eksempel var en historisk grundlovsudstilling, som Folketingets Præsidium havde bedt rigsarkivar Johan Noack opstille i Vandrehallen på Christiansborg. Til udstillingen blev udgivet en udstillingsavis i form af et særnummer af Folketingets serie af nyhedsbreve, og som sådan blev distribueret vidt omkring. Udstillingen omhandlede det danske monarkis forfatningsudvikling fra 1849-1866, var bygget op omkring periodens seks centrale forfatningsretlige dokumenter og var med sin skildring af de stærke konflikter i datidens dansk-tyske helstat og de to krige samt det demokratiske tilbageslag i 1866 langt fra den konsensuslinje, der havde præget Rigsdagens historiske jubilæumsudstilling i 1949. I begrundelsen for udstillingens disponering hed det direkte, at demokratiet ganske rigtigt blev indført fredeligt i Kongeriget Danmark, men at det ikke var tilfældet for den dansk-tyske helstat som helhed.⁷² Udstillingskataloget præsenterede tre mulige synsvinkler, hvorunder periodens forfatningsudvikling er blevet anskuet, og fremlagde den tolkning, som udstillingen havde valgt at anlægge. Det var en synsvinkel, hvor den koblende forvikling mellem kampen for demokratiet og striden om nationaliteternes stilling i helstaten var omdrejningspunktet. Udstillingen ønskede at belyse datidens afgørende spørgsmål: „Kunne rigets tyske dele i det hele taget indpasses i et demokrati, hvor danskerne havde flertal, eller anderledes sagt, ville det lykkes at skabe en demokratisk stat af flere nationer?“⁷³ Ud over således at invitere til refleksion over mulige historiske tolkninger, ønskede udstillingen, at fortid og nutid blev bragt i samspil. Den havde et eksplicit erindringspolitisk sigte. Under overskriften „Grundlove er ikke gratis“ var hensigten med de historiske erfaringer at gøre det mere forståeligt, hvilke konflikter og lidenskaber demokratiets gennembrud kan rejse andre steder. „Vi hylder med rette demokratiet, men af demokratiets tidligste historie i Danmark kan vi også lære, hvilke overgangsproblemer det kan føre med sig“, hed det på udstillingen. Sigtet var gennem historisk og national parallelisering at gøre aktuelle konflikter

f.eks. på Balkan mere forståelige og mindre fremmede.⁷⁴ Det var ligheden mellem Danmark og omverdenen, der således blev understreget mere end en dansk særudvikling.

De officielle og det store politiske midterfelts jubilæumsfejring tog ikke livtag med den erindrings- og identitetspolitiske konflikt, som tegnede sig i yderkanten af jubilæumsfejringerne. Ved at repetere og bekræfte et billede af Danmark som et land med en helt særlig og lang demokratisk tradition lagde de hermed hindringer i vejen for sig selv. I relation til en grundlovsændring var problemet ikke stort, da det i 1999 bortset fra Det Radikale Venstre kun var yderfløjene, der klart havde taget stilling for og imod en revision af grundloven. Men i forhold til arbejdet for at gøre den danske befolkning mere EU-integrationsvillig spændte de for alvor ben for sig selv. De kunne eller turde ikke formulere en ny identitets- og erindringspolitik i overensstemmelse med dette politiske mål og brugte heller ikke jubilæet som anledning til at stimulere en diskussion om disse udfordringer. Dansk Folkeparti og dets meningsfæller førte i modsætning hertil en erindringspolitik, der entydigt tjente deres kamp mod det, de så som et grænseløst, multi-etnisk og multi-religiøst samfund.

Det officielle jubilæumsmaal om at engagere befolkningen i en debat om forfatningen og demokratiet i fortid, nutid og fremtid kan derfor på mange måder synes at være noget diffust. For hvorfor diskutere historien og dansk identitet, når den tilsyneladende hverken var omstridt eller havde betydning for, hvordan man forholdt sig til aktuelle politiske spørgsmål? Og hvorfor diskutere problemer med og ændringer i en grundlov og i et demokrati, der var så godt som ingen andre steder?

EN INTERAKTIV OG POSTMODERNE FORTIDSBRUG

Da Folketingets Præsidium og Grundlovskomiteen på baggrund af en grundigt udarbejdet rapport evaluerede 150-års jubilæet, var konklusionen, at det var „lykkedes at realisere de intentioner Grundlovskomiteen og Præsidiat havde. Grundloven blev sat på dagsordenen ved en lang række arrangementer over hele landet for såvel børn som voksne.“⁷⁵ Flere hundrede tusinde havde været direkte engageret i et eller flere jubilæumsarrangementer, som desuden havde haft stort gennemslag i massemedierne. Rapporten målte også jubilæets succes ved at bede Gallup undersøge, hvorvidt jubilæet havde øget befolkningens kendskab til grundloven. Resultatet viste, at jubilæet havde

øget antallet, der forbandt noget konkret med grundloven fra 60 til 65 pct. Derimod var befolkningens viden om selve jubilæet blevet øget fra 41 pct. i 1998 til 76 pct. efter grundlovens 150-års dag.⁷⁶ Det vakte stor tilfredshed, da Folketingets formål med jubilæet ofte var formuleret som et ønske om „at fejre jubilæet på en måde, der efterlader sig spor i borgernes bevidsthed“.⁷⁷ Det er bemærkelsesværdigt, at formål og succeskriterium i så høj grad var knyttet til selve jubilæet som begivenhed. Det kvalitative udbytte og den langsigtede betydning er vanskelige at måle. Men da Folketingets Præsidium i foråret 2000 besluttede at stimulere en „bred folkelig debat om de fundamentale problemstillinger for vores demokrati og folkestyre“, var der fortsat bekymring over befolkningens manglende engagement i grundlovsdebatten. Og da projektet i juni 2003 blev afsluttet med en konference på Christiansborg, var det et centralt argument for de borgerlige partiers afvisning af at nedsætte en grundlovskommission, der skulle arbejde for en snarlig grundlovsændring.⁷⁸

Det er imidlertid uden for enhver tvivl, at mange borgere var inddraget i jubilæumsaktiviteter, og at de havde været det på en anden måde end 50 år tidligere. 100-års jubilæet var et højtideligt mindearrangement med en officiel ceremoni og traditionelle lokale grundlovs møder som de bærende elementer. Jubilæet var topstyret af politikerne, og historikere spillede med deres ekspertviden en betydelig rolle i oplysningen af borgerne. Fortiden blev i høj grad tillagt autoritet i forhold til nutiden som begrundelse for den herskende samfundsorden og for det aktuelle politiske system. 150-års jubilæet var et stort moderne massearrangement med en bred vifte af forskelligartede aktiviteter, der strakte sig over en meget længere periode end i 1949. Skellet mellem eksperter og menigmand var mindre skarpt, og deltagerne blev i langt højere grad aktivt involveret i både planlægning og udførelse af jubilæumsarrangementerne. Fortiden fremstod i mindre grad som autoritet, og mange af aktiviteterne åbnede op for interaktivt brug i et dynamisk samspil mellem fortid, nutid og fremtid.

En tilsvarende forandring synes at karakterisere den aktuelle jubilæums-kultur i både Europa og USA. Historikeren Johnston ser tidens „besættelse af jubilæer“ både som konsekvens af fremvæksten af en „jubilæumsindustri“ og som manifestation af en postmoderne kultur, hvor overfloden af tilbudte fortolkninger passer godt til et publikum, som ikke længere tror på muligheden for at opnå autoritativ viden om fortiden.⁷⁹

Det var også tankegangen bag et stort 48 timer langt interaktivt politisk simulations- og rollespil på Nørrebro i jubilæumsdagene.⁸⁰ I *Pagten* deltog

over 200 unge, men langt flere oplevede spillet som tilskuere, når de mødte udklædte spillere i områdets gader, skoler, cafeer, medborgerhuse og foreningslokaler. Arrangørerne var den lokale projektforening Idé og CO, og deres udgangspunkt var, at grundlovens betydning skulle opleves af de unge. Formålet var at give unge på Nørrebro „konkret viden om Grundloven“ og „få dem til at debattere dens indhold – ikke ved at belære dem, men ved at inddrage dem, og give en oplevelse de ikke glemmer“. Spillet skulle „skabe en festlig stemning og give de øvrige borgere på Nørrebro stof til eftertanke“. Deltagerne skulle ikke bare debattere grundloven, men simulere situationer, hvor de mærkede Grundlovens konsekvenser og dermed kom til at forstå, hvad den egentlig betyder. F.eks. opstod der i løbet af spillet situationer, hvor deltagere fik frataget de grundlovssikrede rettigheder, eller hvor andre ikke demokratiske samfundssystemer var gældende.

Pagten var et illusorisk opbygget samfund, men rammehistorien, karaktererne og kostumerne havde en diffus historisk reference. Spillet blev under overskriften „Gamle løgne, nye stridigheder, fremtidens pagt“ introduceret til deltagerne på følgende måde: „Du er indbygger i Dannevang, en stolt nation med ædle traditioner og et modigt folk. Tidligere var Dannevang et enevældigt og oplyst monarki, hvor Kongen satte dagens orden. Kongefamilien var elsket af Dannerne, men forandringens vind blæste ind over grænserne og et folkeligt krav om demokrati rejste sig. Kong Wilhelm VI klyngede sig til magten, og forsøgte i desperation at bevare monarkiet gennem en ‘del og hersk’ politik.“ Herefter beskrives, hvordan stridigheder mellem forskellige af landets regioner vokser, hvorfor kongen forsøger at aflede opmærksomheden med en krig, som dog ender med nederlag, og kongen falder. „Et nyt parlament skal vælges og den nyfødte republik skal tage sine første forsigtige skridt. Alle håber, at den nye Grundlov kan binde nationen sammen og læge fortiden sår. Hæren og Øvrigheden, den gamle centraladministration, gør deres til at landet hurtigt kan komme på fode og rejse sig. I horisonten lurer Sveatlandias sorte legionærer på chancen til at slavebinde de stolte Dannerne.“ Deltagerne var indbyggere i en af tre regioner og spillede forskellige sociale klasser, var medlemmer af forskellige foreninger og nationale bevægelser, hvoraf nogle havde klar historisk reference, mens andre var frit opfundne. Spillet formede sig som en magtkamp om udformningen af en ny samfundsorden. Hver spilledag blev der holdt afstemning først i regionale råd, dernæst i parlamentet og til sidst om en ny grundlov.

Pagten ophævede forskellen mellem fortid og nutid, og historien blev så

at sige forvandlet til interaktiv fortid, som man kunne hente inspiration i, plukke i og sætte sammen på nye måder. Den personlige tilegnelse og oplevelse var central og et led i deltagernes identitetsafklaring.⁸¹ Spændvidden var stor i jubilæets mange grundlovsspil, og de fleste var mere traditionelle historiske spil.⁸² Fælles var imidlertid, at historien på den ene side gav spillene en anden tyngde og betydning end almindelige komedier eller teaterstykker, mens historien på den anden side blev brugt aktivt til leg, oplevelse, identitetsopbygning eller til pynt. Fortiden har en autenticitet, som er efterspurgt, men som autoritet bliver den afvist, som den norske folklorist Anne Eriksen rammende har udtrykt det.⁸³ Sådanne træk ved jubilæets historiebrug kan ses som udtryk for, hvad antropologen John MacAloon mener karakteriserer tidens kulturelle tilstand, hvor moderne mennesker på den ene side nyder friheden til at betragte deres sociale verden på en skeptisk og legende måde, mens de på den anden side samtidig gerne vil forvisses om, at der faktisk eksisterer nogle sandheder og faste værdier, som kan danne udgangspunkt for deres handling.⁸⁴ Store spektakulære jubilæer, som ifølge Eriksen kan sammenlignes med andre store massearrangementer som f.eks. de mange kulturfestivaler og store sportsbegivenheder som OL, fungerer som arenaer for at udspille denne ambivalens og afprøve løsninger på de spørgsmål, den rejser.⁸⁵

Den statslige iscenesættelse af 150-års jubilæet kan ses som udtryk for og understøttende en jubilæumskultur, hvor den fælles oplevelse af at deltage i en stor erindrende begivenhed var vigtigere end selve den fortid, der var genstand for fejringerne. Det er en brug af historien, der på den ene side udfylder en vigtig funktion i moderne individuel og kollektiv identitetsdannelse, men som på den anden side i kraft af sin egenskab af ahistorisk projektion af nutiden vanskeligt kan bidrage til kritisk refleksion.⁸⁶

NOTER

- 1 Ivar Hansen, Grundloven 150 år, *Folketingets Nyhedsbrev*, nr. 6. juni 1999. Første synspunkt blev tydeligst udtrykt af Dansk Folkeparti, f.eks. i Pia Kjærgaards grundlovstale på Dybbøl Banke, www.dansksfolkeparti.dk, udskrift 20.6.2000. Det andet blev fremført af offentlige debattører som f.eks. chefredaktør Anne Knudsen, *Weekendavisen*, 4.-10.6.1999 og politolog Tim Knudsen, *Information*, 4.6.1999.
- 2 Kaarsted, 1974, s. 9.
- 3 I 1965 udkom bogen *Kvindeme og valget* med støtte fra Folketingets Præsidium redigeret af Ellen Strange Petersen. I 1990 kom opfølgningen *Kvinder på Tinge* redigeret af Drude Dahlerup og Kristian Hvidt. Både 50-året og 75-året blev desuden markeret uden for Folketinget ved en række arrangementer og fester og med udstillinger og bogudgivelser.
- 4 Brev af 24.5.1996 fra Erling Olsen til de politiske partier og en række enkeltpersoner, som opfordres til at indtræde i grundlovskomiteen. Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-04.
- 5 Se f.eks. Folketingets projektkatalog, Folketingets Grundlovskomite, j. nr. 766-04. Notat om evaluering af jubilæumsaktiviteter støttet af Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-35.
- 6 Johnston, 1991. Nora, 1992. Hutton, 1993. Bryld & Warring, 1998, s. 138-179.
- 7 William M. Johnston bruger betegnelsen „commemoration industry“. Johnston, 1991.
- 8 Se f.eks. Maersk Airs blad, april – juni 1999 og *Investeringsmagasinet Invest*, nr. 2. 1999.
- 9 Folketingets Grundlovskomite, j. nr. 766-04, 766-05.
- 10 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-04, 766-05.
- 11 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-04, referat af mødet 22.4.1998.
- 12 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-04, notat af 23.4.1997.
- 13 Folketingets Grundlovskomite, j. nr. 766-04 og 766-35.
- 14 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-12.
- 15 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-11.
- 16 Interview i *Ungdom og Idræt*, 22.1.1998.
- 17 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-35, bilag 10.
- 18 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-13.
- 19 Dette formål gentages i notater, pressemeddelelser, nyhedsbreve, annoncer etc. Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-04, 766-05, 766-15.
- 20 Forord af Ivar Hansen til publikationen, *Folketingets Børneparlamentsdag*, 22.3.1999, s. 3.
- 21 Thorsen, 1947, bagside samt forord.
- 22 Brev af 5.8.1948, underskrevet Julius Bomholt, Rigsdagens Bureau, j. nr. 65 L og 65 I.
- 23 *Folketingets Nyhedsbrev*, Grundloven 150 år, nr. 1., 1998, s. 6.
- 24 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-7, 766-35,
- 25 Festen slutte omkring 750.000 kr. af det samlede budget på 1 mio. kr. til børn og unge, Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-15.
- 26 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-15.
- 27 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-35, bilag 9.
- 28 Der blev gennemført en omfattende evaluering af hele forløbet op til og under Børneparlamentsdagen. Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-35, bilag 9.
- 29 Bryld & Warring, 1998, s. 144-145.
- 30 Her tænker jeg f.eks. på Klaus Rifbjergs teaterstykke *År* i 1970, Stellan Olssons tv-dramaserie *Jane Horney* i 1985, Maj Wechseldmanns dokumentarfilm *Ingen Hamlet på Kronborg*

- i år i 1986 og Elle-Mie Ejdrup-Hansens installationskunstværk *Linien-Lyset* i 1995. Bryld & Warring, 1998, s. 200-244.
- 31 Ifølge Grundlovskomiteens styregruppes indstilling, 26.2.1997, Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-35.
 - 32 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-35 samt bilag 13. *Folketingets Nyhedsbrev, Grundloven 150 år*, nr. 5, 1999. Ifølge evalueringsrapporten om Folketingets elektroniske debat om grundloven i perioden marts til juni 1999 havde hjemmesiden små 20.000 besøgende, 550 brugere afleverede i alt 2.398 indlæg i debatforumet. Et tilbagevendende problem var politikernes manglende deltagelse i debatten, og vurderingen var, at grundlovens indhold ikke var almindelig kendt, hvorfor debattens afgrænsning heller ikke var åbenbar for en del af deltagerne.
 - 33 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-18.
 - 34 Jeg har ikke haft mulighed for at gennemlæse manuskripterne. Priskomiteens medlemmer var ifølge et referat af et møde 6.5.1998 ret uenige om de forskellige manuskripter bortset fra om det, som alle ønskede at afvise.
 - 35 Folketingets Grundlovskomite overlod fordelingen af pengene til Dansk Folkeoplysnings Samråd, som kom til at råde over en pulje på 1 mio. kr. til støtte til lokale aktiviteter. Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-35 samt bilag 12 og j.nr. 766-13.
 - 36 Andersen et al., 1999. Folketingets Grundlovskomite, j. nr. 766-04 og 766-35. Udgifterne til festskriftet beløb sig på lidt over 1 mio. kr.
 - 37 Den kostede knap 900 kr., hvilket også gav anledning til kritik. Se f.eks. anmeldelse i *Berlingske Tidende*, 10.6.1999.
 - 38 *Folketingets Nyhedsbrev, Grundloven 150 år*, nr. 3, marts 1999, s. 14.
 - 39 De 22 ansøgninger omfattede et beløb på i alt 614.450 kr. Der blev ydet støtte til en debatpjece om behovet for en grundlovsændring med baggrund i EU-medlemskabet, et debathæfte om grundloven til brug i forbindelse med rollespil på uddannelsesinstitutioner, en oversigtsbog af Carl Otto Brix om den politiske udvikling i Danmark fra Stænderforfatningen til Amsterdam-traktaten, en udgivelse af den nuværende grundlov og dens fire forgængere, et særnummer af *Den jyske Historiker* med analyser af systemskiftet 1848-49, en sangbog med nye grundlovssange, som blev resultatet af en udskrevet konkurrence om nye grundlovssange. Der blev givet afslag til bl.a. flere forslag fra Landsforeningen Værn om Danmark, lokalhistoriske udgivelser, et temablad udgivet af Folkevirke og mange andre. Folketingets Grundlovskomite, j. nr. 766-35, bilag 12 med bilag 2.
 - 40 Folketingets formand Ivar Hansens tale og hilsen ved overrækkelsesceremonien. Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-14, j.nr. 766-12 og j.nr. 766-35. Interview med formand for DUF Katrine Hermansen, *Folketingets Nyhedsbrev, Grundloven 150 år*, nr. 5, 1999.
 - 41 Så vidt vides blev der plantet 31 ege i 1915. Inge Adriansen, 2003, bd. 2, s. 381-384.
 - 42 www.grundloven.folketinget.dk, udskrift 10.6.1999.
 - 43 De officielle festligheder indledtes med en grundlovsgudstjeneste. Et forslag om at afholde en økumenisk gudstjeneste blev afslået som urealistisk uden yderligere begrundelse af Københavns biskop. Grundlovsjubilæet var på den ene side også et jubilæum for folkekirken, men på den anden side tillige et jubilæum for religionsfriheden, og dette dilemma prægede jubilæet.
 - 44 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-14 og 766-35.
 - 45 *Berlingske Tidende, Politiken og Jyllands-Posten*, 6.6.1999.

- 46 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-35. Tilstømningen var stor til åbent husarrangementerne omkring Christiansborg, og festen med de forskellige bands fik som aftenen skred frem pænt besøg, efterhånden som regnen stilnede af.
- 47 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-35. *Berlingske Tidende*, 6.6.1999.
- 48 Rigsdagens Bureau, j. nr. 65.m.1. Rigsdagens jubilæumsværk. Rigsarkivet, Privatarkiv nr. 10120, Den danske Rigsdag.
- 49 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-31, 766-12, 766-13, 766-11.
- 50 71 ud af 100 ansøgninger fik tildelt midler til byarrangementer, 46 ud af 59 ansøgninger opnåede tilskud til grundlovsspil, mens presset på lokale arrangementer, der heller ikke krævedes afholdt på selve grundlovsdag, var betydeligt større. Her opnåede 94 ud af 211 ansøgninger støtte. 50 pct. af midlerne gik til foredrag med debat. Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-31, 766-12, 766-13, 766-11.
- 51 Bryld & Warring, 1998, s. 138-179. Synkretistisk betyder forening eller forsøg på forening og forsoning af divergerende synspunkter.
- 52 Johnston, 1991. Jensen, 1996.
- 53 Min oversættelse. „When sponsoring commemorations, the state functions as facilitator rather than propagandist, secure in the knowledge that discussion of any sort will enhance national identity. ... In keeping with the axiom that any publicity about a nation's past promotes national identity, it did not matter whether a citizen accepted or rejected any of the current interpretations of the Revolution, so long as he associated them with the French state“. Johnston, 1991, s. 49 og 51.
- 54 Begrebet „spectacle“ bruges ofte i den engelsksprogede litteratur og er af antropologen Frank A. Manning, 1992, s. 291-292 defineret som „A large-scale, extravagant cultural production that is replete with striking visual imagery and dramatic action and that is watched by a mass audience. ... The repertoire of spectacles is vast, but the most familiar examples come from the field of sports ... Other cultural productions commonly described as spectacle include various festivals ... public entertainment extravaganzas ... exhibitions ... civic and political ceremonies ... and special religious events“.
- 55 Analysen er baseret på en gennemgang af ansøgningskemaer, projektbeskrivelser, rapporter og i mindre omfang reportager i dagspressen.
- 56 Ivar Hansen i *Folketingets Nyhedsbrev, Grundloven 150 år*, nr. 6. juni 1999.
- 57 Danske populærautorer udskrev i anledning af jubilæet en konkurrence om en ny grundlovssang. Vindersangen var skrevet af Ole Dahl og Gunnar Juul og blev udgivet på cd. Den vandt ingen udbredelse.
- 58 www.grundloven.folketinget.dk, udskrift 10.6.1999. Dronningens tale blev gengivet i sin helhed i *Berlingske Tidende*, 6.6.1999.
- 59 Det er interessant, at der kan iagttages en tilsvarende forskel mellem de første årtiers og 1990'ernes befrielsesfejringer. Bryld & Warring, 1998, s. 138-179.
- 60 Holger K. Nielsen, Kjeld Albrechtsen, Ole Krarup, Marianne Jøved, Torben Lund.
- 61 *Folketingets Nyhedsbrev, Grundloven 150 år*, nr. 6, juni 1999.
- 62 *Folketingets Nyhedsbrev, Grundloven 150 år*, nr. 3, marts 1999.
- 63 Se f.eks. Anders Fogh Rasmussens, Pia Christmas-Møllers og Svend Auken's grundlovstaler refereret i bl.a. *Jyllands-Posten* og *Ekstra Bladet*, 6.6.1999.
- 64 *Dansk Folkeblad*, nr. 2 og 3, 1999.
- 65 Talen gengivet på www.dansksfolkeparti.dk, udskrift 3.5.2000.

- 66 Valget af Dybbøl Banke som mødested satte virkelig sindene i kog. Selv opgjorde Dansk Folkeparti antallet af forhåndsmtalende avisartikler til 58 og et tilsvarende antal læserindlæg. *Dansk Folkeblad*, nr. 3., 1999.
- 67 Reportager i bl.a. *Information* 7.6.1999, *Ekstra Bladet*, 6.6.1999, *Berlingske Tidende*, 6.6.1999.
- 68 *Information*, 4.6.1999.
- 69 *Information*, 5.-6.6.1999.
- 70 *Weekendavisen*, 4.-10.6.1999.
- 71 Se f.eks. Bjørn, 1998 og *Den jyske Historiker*, nr. 83/84, 1999.
- 72 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-08 og 766-23.
- 73 *Folketingets Nyhedsbrev, Grundloven 150 år*, Udstillingsavis, 26.5-25.6.1999.
- 74 *Folketingets Nyhedsbrev, Grundloven 150 år*, Udstillingsavis, 26.5-25.6.1999.
- 75 Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-35.
- 76 Kendskab til grundloven, 1998, Folketingets Bibliotek. www.grundloven.folketinget.dk udskrift 10.6.1999. Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-35.
- 77 Se f.eks. indledning til det projektkatalog, som Folketinget udsendte i juni 1997 til inspiration til iværksættelse af forskellige aktiviteter i anledning af jubilæet, Folketingets Grundlovskomite, j. nr. 766-04.
- 78 Præsidiets projekt kaldtes „Grundlovsdebatten“. En 70 personer stor styregruppe koordinerede aktiviteterne, som bl.a. byggede på en pulje på 4 mio. kr. til støtte for informations- og debataktiviteter, udgivelse af informationsmateriale, etablering af en webside for grundlovsdebat, en grundlovs konkurrence, afholdelse af konferencer mv.
- 79 Min oversættelse. „Obsession with anniversaries“. „Commemoration industry“. Johnston, 1991, s. 52.
- 80 Fremstillingen bygger på en beskrivelse af projektet vedlagt en ansøgning til Grundlovs-komiteen, arrangørernes omfattende projektbeskrivelse samt dagspressens reportager. Folketingets Grundlovskomite, j.nr. 766-11 og 766-12. www.pagten.dk udskrift 13.01.03.
- 81 Den norske folklorist Anne Eriksen kommer frem til en lignende karakteristik i en analyse af historiske spil i Norge. Eriksen, 1999, s. 159.
- 82 Grundlovsspillene blev udført af amatører, selvom nogle af spillene var skrevet af professionelle dramatikere. Andre steder blev teaterstykkerne udformet af personer i lokalområder. Som led i planlægning og udformning af grundlovsspillenes indhold, kostumer og kulisser indgik ofte historiske foredrag, studier og diskussioner. Nogle henlagde hele forestillingens indhold til årene omkring vedtagelsen af juni Grundloven, andre handlede om nutidige forhold, mens en hel del drog historiske paralleller mellem fortid og nutid. Visse spil havde form af historiske tableauer og iscenesatte de mest kendte og nærmest ikoniske nationalhistoriske begivenheder og personer og kunne ifølge Dansk Amatør Teaters Samvirkes egen evaluering bedst karakteriseres som historiske farvelader. Andre lagde vægt på at forbinde begivenheder og personligheder fra lokalområdet med det nationalhistoriske begivenhedsforløb, og for nogle var der lagt mest vægt på karakterspillet. Nogle spil lagde betydelig energi i at fremstille historien korrekt, mens andre var symbolske iscenesættelser af mere abstrakte begreber som frihed.
- 83 Eriksen, 1999, s. 152 og 160.
- 84 MacAloon, 1984, s. 269-271.
- 85 Eriksen, 1999, s. 137-139. Manning, 1992, s. 291-299.
- 86 Bryld & Warring, 1998, s. 338-342. Warring, 1996, s. 228. Eriksen, 1999, s. 150-152.

AFSLUTNING

EN KOMPARATIV UDFORDRING

Historien om grundlovsdagens over 150-årige levetid har afdækket en klar parallel mellem traditionens vitalitet og politisk magtkamp. Den var årets vigtigste kampdag i sidste halvdel af det 19. århundrede, hvor selve forfatningen stod i centrum for den politiske strid. Stort iscenesatte politiske fester var en central og integreret del af den identitetspolitiske proces, som samfundets sociale grupper gennemløb, i takt med at de organiserede sig og gjorde krav på magten. En tredjedel af den københavnske befolkning markerede grundlovsdag, da traditionen var på sit højeste. Perioden fra systemskiftet i 1901 over vedtagelsen af grundloven i 1915 til befrielsen i 1945 danner en overgangsperiode til en situation i efterkrigstiden, hvor tilstrømningen til grundlovsmoderne for alvor svandt ind, og således ved årtusindeskiftet kun kunne samle en brøkdel af befolkningen.¹ Traditionens svindende betydning skete parallelt med udviklingen af politisk konsensus om demokratiets grundlæggende indretning og med de forskellige sociale klassers integration i det politiske system og identifikation med nationen. Men er det også årsagen til traditionens forfald? En kronologisk fremadskridende fortælling, som er fremlagt i denne bog, etablerer indirekte en sådan kausalitet, som jeg her afslutningsvis vil udfordre. Det skal være konklusionens ene og første spor. Det andet vil omhandle historiebrugens forandring. Det vender jeg tilbage til.

Sammenligning er en metode til at udfordre analysens indbyggede tendens til at udpege det konstaterede sammenfald mellem graden af konsensus om det politiske demokrati og grundlovsfejringernes betydning som et årsagsforhold. Det giver af flere grunde god mening at vælge den norske nationaldag som sammenligningsgrundlag. Den 17. maj er som den danske grundlovsdag også årsdagen for vedtagelse af den første demokratiske forfatning, Eidsvollforfatningen i 1814. Historisk har de, der kritiserede den danske partiorganiserede grundlovsdag, jævnligt henvist til den norske nationaldagsfejring som et positivt alternativ. Aktuelt er tilslutningen til de to landes nationaldagsfejringer dramatisk forskellig. En survey viser, at mens 71 pct. af nordmændene deltager i de offentlige 17. maj fejring, er tal der stiger til 94 pct., hvis private fejring medregnes, er det kun fem

pct. af danskerne, som markerer grundlovsdag.² Folkloristen Inge Adriansen forklarer disse meget markante forskelle i de to landes nationaldagsfejringers vitalitet med, at grundlovsdag aldrig er „blevet til en egentlig national festdag på norsk vis“, fordi det er „en dag, hvortil der fra begyndelsen har været knyttet politisk uenighed“.³ Samlet set har de sammenlignende argumenter kredset om netop det, der er spørgsmålet her: forholdet mellem konflikt-niveau og tilslutning.

Det er som udgangspunkt vigtigt at fastslå, at den norske nationaldag ligesom den danske hurtigt udviklede sig til en politisk demonstrationsdag. Fra 1820'erne og til midten af 1840'erne var 17. maj præget af politisk konflikt mellem kongen Karl Johan og regeringen på den ene side og det grundlovstro flertal i Stortinget på den anden. Unionskongen opfattede 17. maj fejringerne som arenaer for fremførelse af en særlig norsk nationalisme og stortingsflertallets oppositionelle synspunkter og gik så vidt i 1828 at forbyde offentlige fejring af nationaldagen.⁴ Den danske grundlovsdag blev også født som politisk kampdag til forsvar for den nyvundne frie forfatning, der stod i fare for at blive indskrænket af konservative helstatsfolk med den europæiske reaktion i ryggen. Den politiske splittelse om, hvordan de komplicerede forfatningsforhold og statsretlige forhold i helstaten skulle løses, udspillede sig på grundlovsdagene i begyndelsen af 1850'erne, og dagen blev især brugt til at markere kravet om at bevare den almindelige, lige valgret. De politiske uenigheder førte imidlertid hverken i Norge eller Danmark til, at der blev iscenesat politisk konkurrerende fester, og i Danmark overlevede fællesfesterne i første omgang de demokratiske indskrænkninger i grundlovsrevisionen i 1866. I Norge var magtforholdet mellem kongen, Stortinget og regeringen mindre konfliktfyldt efter kong Karl Johans død i 1844, og nationaldagen blev et institutionaliseret ritual, hvor det såkaldte „borgertog“ uden øvrig konkurrence symboliserede et nationalt fællesskab.⁵ Fælles for begge lande var, at forfatningsdagene understøttede forestillinger om et nationalt værdifællesskab. De blev ikke arenaer for fremførelse af sociale særinteresser. En national identitetspolitik overtrumfede en social og klassebetonet.

Det ændrede sig dramatisk i de sidste årtier af det 19. århundrede, hvor forfatningsdagene blev årets vigtigste politiske kampdag i begge lande. Det var en periode, hvor samfundets sociale grupper organiserede sig i politiske partier og interesseorganisationer, og stort iscenesatte grundlovsoptog og -fester var en central og integreret del af denne interesse- og identitetspolitiske proces. I begge lande arrangerede Højre, Venstre og Socialdemokratiet/

Arbejderpartiet hver deres grundlovsfester, hvis iscenesættelse og tilslutning i sig selv var et led i magtkampen og den indbyrdes styrkeprøve. Med politiske taler, optogenes scenografi og en omfattende symbolbrug markerede partierne deres demokrati-, nations- og samfundssyn samt deres holdning til tidens mest brændende spørgsmål. I Norge var det stemmeretskravet og unionskampen, i Danmark forfatningskampen. Selvom disse kampsager for Norges vedkommende faldt væk med unionsopløsningen og den nye forfatning i 1905, og for Danmarks vedkommende med systemskiftet i 1901 og ikke mindst den nye grundlov i 1915, førte det ikke til en genetablering af de fælles 17. maj og 5. juni fester. I Norge var det dog kun Arbejderpartiet, der i mellemkrigstiden prioriterede klasseidentiteten over den nationale identitet, mens de øvrige politiske grupperinger samlede sig om fælles borgertog og arrangementer. Først da Arbejderpartiet i 1935 fik regeringsmagten, lod de sig nogle år efter integrere i de fælles nationaldagsfejringer. De danske politiske partier fortsatte med at afholde hver deres grundlovsfest, og de kom klart til at dominere over den parallelle tradition, som siden midten af 1860'erne havde udviklet sig med tvær- og nationalpolitiske grundlovsfejringer arrangeret af grundtvigske kredse og folkehøjskoler.⁶

Ved indgangen til 2. verdenskrig var 17. maj altså kun blevet fejret som fælles nationaldag i en lidt længere periode end ved partidelte fester. Den havde som den danske grundlovsdag siden 1870'erne været præget af politisk kamp. Det er vigtigt at holde sig for øje, da 17. maj fejringernes udvikling efter 2. verdenskrig ved en anakronistisk slutning får perioden fra 1870'erne til slutningen af 1930'erne til at fremstå som en afvigelse fra en fælles nationaldagstradition, der imidlertid ikke var så rodfæstet på daværende tidspunkt. Herved overdimensioneres forskellene til de danske grundlovsfejringer. Det var i efterkrigstiden, at de to landes forfatningsdage for alvor adskilte sig fra hinanden. Det giver anledning til at søge andre mulige årsager til 17. majs og 5. junis markant forskellige aktuelle status.

I løbet af mellemkrigstiden var de store sociale klasser i både Norge og Danmark blevet integreret i nationen og repræsenteret i det politiske system. Efter 2. verdenskrig herskede i både Norge og Danmark udstrakt konsensus om demokratiets fundamentale indretning, og det parlamentariske demokrati blev en uadskillelig del af en national identitet. Det var ikke længere legitimt at være national uden at være demokrat. Mens denne situation synes at trække al potens ud af den danske grundlovsdag, blev 17. maj vitaliseret som fælles nationaldag.

I både Danmark og Norge blev forfatningsdagene i 1945 fejret i national

samdrægtighed som i led i befrielseseuforien. Allerede året efter var traditionen med partidelte grundlovsmøder imidlertid genetableret i Danmark. I Norge derimod kom den politiske samling 17. maj 1945 til at repræsentere et varigt skifte fra førkrigstidens nationaldagsfejringer præget af politisk kamp til efterkrigstidens konsensusprægede nationaldage, hvor børnetoget blev et nøgleritual. Under den tyske besættelse af Norge havde det nazistiske National Samling uden større held forsøgt at monopolisere 17. maj, der blev fejret uden den sædvanlige folkefest og børnetog. For modstandsbevægelsen repræsenterede nationaldagen håbet om en selvstændig norsk demokratisk nation, og derfor fik generobringen af 17. maj fejringerne i 1945 en enorm symbolkraft. Nu var det norske folk frit og samlet og kunne bygge videre på de demokratiske principper, som var udtrykt i Eidsvollgrundloven og den videre udvikling indtil bruddet i 1940. Da Norge var blevet født som selvstændig stat samtidig med vedtagelsen af Eidsvollforfatningen i 1814, blev den norske nationaldag fra begyndelsen præget af en stærk betydningsmæssig forbindelse mellem national uafhængighed og demokratisk konstitution. Den blev yderligere udbygget først af begivenhederne i årene omkring unionsopløsningen, hvor gennemførelse af almindelig stemmeret for mænd og indførelse af et norsk flag uden unionsmærke begge blev vedtaget i 1898, og hvor Haakon VII blev valgt til konge i 1905 umiddelbart efter opløsningen af unionen, og siden efter befrielsen fra den tyske okkupation og NS-styrets fald, hvor den kollektive erindring om okkupationen længe stod i centrum for 17. maj fejringerne.⁷

Fejringerne af den danske forfatning indoptog ikke i nær samme grad besættelseserfaringen. Det var vanskeligt, da de demokratiske institutioner i Danmark under det meste af besættelsen fortsat var i funktion, og da samarbejdspolitikken i det store og hele havde fungeret inden for rammerne af den danske grundlov. Modstandskampen, som blev centrum for den nationale erindring, var derfor ikke på samme måde som i Norge forbundet med forfatningen. Hertil kom, at forholdet mellem demokrati og nationalisme historisk set havde udviklet sig anderledes end i Norge. Junigrundloven var blevet vedtaget under en borgerkrig i den danske helstat, hvor hertugdømmerne Slesvig og Holsten kæmpede for at få en egen fri fællesforfatning og for at udskille sig fra helstaten og indgå i et nyt Tyskland. Den demokratiske udvikling endte med at sprænge helstaten, og dansk nationalisme blev som helhed mere præget af dynastisk tradition og fik et større indslag af territorial kamp. Det gjaldt også dele af Venstre, som i alliance med Socialdemokratiet kæmpede for demokratiet under forfatningsstriden i slutningen

af 1800-tallet. Den grundlæggende politiske konsensus efter 2. verdenskrig fik altså forskellige konsekvenser for de to landes nationaldagsfejring, fordi besættelseserfaringen for Norges vedkommende i langt højere grad end den danske lod sig føje ind i en lang tradition for sammenkobling af forfatningsspørgsmålet og national uafhængighed. National uafhængighed synes at have større national fællesskabsdannende appel end forfatningen. Et forhold der bekræftes af, at det var EF/EU-modstanden, som kunne revitalisere den danske grundlovsdag.

Forskellen i nationalitetsopfattelse tillægger den norske politolog og leder af den norske magtudredning Øyvind Østerud afgørende betydning for 17. maj fejringernes succes.⁸ Han mener, at 17. maj traditionen udgør en særlig lykkelig forening af konstitutionel patriotisme og kulturel national identitet. Den konstitutionelle patriotisme og statsborgerlige identitet har ifølge Østerud muliggjort social og etnisk inkludering i 17. maj fejringerne, samtidig med at dagens iscenesættelse af norsk kulturel identitet gennem en omfattende symbolbrug giver dagen følelsesmæssig forankring. Tankegangen synes at være, at den konstitutionelle patriotisme bliver levedygtig i kraft af nationalismens emotionelle appel, som omvendt får legitimitet gennem fejring af konstitutionen.

Østeruds vurdering af, at 17. maj traditionen ikke primært fremstår som en fejring af norsk kulturel identitet, skal jeg lade ligge og i stedet diskutere ræsonnementets forklaringskraft for forskellen i tilslutning til de norske og danske forfatningsdage og for forandringerne i de danske grundlovsfejringers vitalitet. Østeruds argumentation bygger på den forudsætning, at demokratisk identitet eller en „levedygtig konstitutionsell patriotisme har (alltid hatt) behov for emosjonell appel“, som en national kulturel identitet kan give.⁹ De danske grundlovsfejringers historie giver et tvetydigt svar på dette ræsonnements holdbarhed.

På den ene side kan der konstateres en klar parallel mellem perioder med store grundlovsfester og fremhævelse af en kulturelt betinget danskhed bl.a. gennem udstrakt brug af nationale symboler. Det var tilfældet i grundlovsfejringernes glansperiode i de sidste årtier af det 19. århundrede og ved EF/EU-modstandens store grundlovsfester hundrede år senere. Hertil kommer, at netop EF/EU-modstandens held med at revitalisere grundlovsdag som tradition var baseret på, at forsvaret for national selvstændighed blev koblet sammen med et forsvar for grundloven.

På den anden side var det kampen om forfatningen, der kunne mobilisere store dele af befolkningen til de største markeringer i hele grundlovsda-

gens levetid. Junigrundloven havde i sig selv en meget stærk symbolværdi og følelsesmæssig appel under forfatningskampen. 5. juni blev aldrig som 17. maj defineret som nationaldag. Ikke fordi den var mere konfliktfyldt end den norske forfatningsdag, men fordi selve defineringen af den som en demokrati- eller forfatningsdag indgik i kampen mod de konservative kræfter, der satte store dele af forfatningen ud af kraft.

I Norge var det en nationaldag, der efter krigen skulle genetableres som tradition, hvilket viste sig at være en betydelig nemmere opgave end at puste liv i de danske partiopdelte grundlovsfejring. Den fundamentale politiske konsensus gav næring til den norske fejring af et nationalt fællesskab, men trak tænderne ud på den danske tradition, hvis karakter af partiopdeling måtte søge begrundelse i markering af politiske forskelle, som imidlertid ikke længere fremstod så afgørende. Den politiske festkultur spillede heller ikke længere en tilsvarende identitetspolitisk rolle som i slutningen af det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede. Når partiorganisationerne udgjorde grundstammen i grundlovsdagens festkultur, måtte de rammes af partiernes svindende medlemstilslutning, der satte ind i løbet af 1960'erne. EF/EU-modstandens grundlovsmoder og det statsligt iscenesatte 150-års jubilæum udgjorde kortvarige momenter i en ellers døende tradition. Den politiske konsensus havde således betydning for traditionens forfald, men kan ikke entydigt udpeges som enkeltstående årsag.

HISTORIEBRUG OG DEMOKRATI

Grundlovsdag var som iscenesættelse af dansk demokrati arena for erindrings- og identitetspolitik. Med genfortællinger af den danske forfatnings, nations og de sociale gruppers historie blev aktuelle politiske synspunkter legitimeret og delegitimeret, og omvendt dannede nutidige positioner altid udgangspunkt for fortolkning af fortiden. Historiebrugen ændrede sig både i form, indhold og funktion gennem de 150 års grundlovsfejring. Helt overordnet kan der også på dette punkt konstateres en parallel udvikling. Var der kamp om magt og demokrati, var der også kamp om erindring og identitet.

Grundlovsoptogenes og grundlovsmodernes scenografering var i sig selv manifestationer af demokratisyn. Processionernes deltagerkreds markerede, hvem iscenesætte mente var inkluderet i demokratiet. I de første årtier udtrykte de den indskrænkede stemmeret, og deltagerne markerede sig som samfundsmedlemmer primært gennem erhvervstilknytning. Optogene var

mere iscenesættelser af det gamle lavs- og stændersamfund og stænderforfatningen end den almindelige stemmeret og junigrundloven. Fra slutningen af århundredet udgjorde partierne og deres vælgere grundstammen i grundlovsoptogene. Spørgsmålet om kvindernes deltagelse var et omstridt punkt i disse år, men efter indførelsen af den lige og almindelige valgret i 1915 var deltagerkredsen mere markør for klasse- og partitilhørsforhold end for principielle uenigheder i demokratisyn. Valg af mødested, optogsrute, faner, sange, musik og andre symboler var gennem hele perioden betydningsfulde nationale, politiske og sociale identitetsmarkører, men fra at have været præget af intens symbolkamp og diversitet fik grundlovsmøderne gradvist og særligt markant efter 2. verdenskrig et meget uniformt præg.

Grundlovsfejringerne var både manifestationer og medskabere af erindringsfællesskaber om dansk demokrati, og de politiske og statslige iscenesættelse førte erindringspolitik med henblik på at fastholde, konstruere eller omdanne kollektive identiteter, som forestillede fællesskaber. De politiske grupperinger og partier udgjorde hvert deres erindringsfællesskab i grundlovens første over halve århundredes levetid, men i løbet af mellemkrigs- og besættelsestiden skabtes et nationalt erindringsfællesskab, som kun marginale grupper stod uden for. Historien om det danske demokrati ændrede sig gennem de 150 år fra at være en vital erindringspolitisk slagmark til efter vedtagelsen af 1915-grundloven at være præget af overvejende konsensus. Junigrundlovens vedtagelse blev fra begyndelsen fejret som en positiv begivenhed, og det tvang de politiske grupperinger til at legitimere deres aktuelle politik som værende i overensstemmelse med dens ånd og mening. Mest omstridt var selvfølgelig fortolkningen af 1866-grundloven, og selvom den mistede aktualitet efter 1915-grundlovens vedtagelse, vedblev Det Konservative Folkeparti i mellemkrigstiden at forsvare de demokratiske indskrænkninger som en nødvendig inddæmning af junigrundlovens uintenderede radikalitet, mens Socialdemokratiet på sin side brugte den som påmindelse om konservatismens foragt for folkestyre.

Patosformlerne „ånden fra 1848“ og „kongen gav“ spillede en fremtrædende rolle i erindringspolitikken, og de tolkede begge centrale forhold ved folkestyrets etablering, herunder de internationale begivenheder og den nationale konflikt. Begge var omstridte og indgik i forskellige betydnings-sammenhænge frem til etableringen af det nationale erindringsfællesskab. Højre refererede til „ånden fra 1848“ i forsøget på at øge forsvarsviljen. For Venstre var det en reference for at styrke nationalt sammenhold og folkets vækkelse og myndiggørelse, og når Socialdemokratiet benyttede den, var

det for at fastholde den revolutionære og internationalistiske inspiration. Efterhånden forsvandt denne patosformel stort set ud af erindringspolitikken. Tilbage stod et nationalt erindringsfællesskab, hvor borgerkrigen i helstaten blev glemt, og hvor en positiv dansk særudvikling i modstilling til resten af Europa blev et centralt identitetspolitisk omdrejningspunkt. Det blev vigtigere at adskille de danske begivenheder som noget særligt end at forbinde dem med udviklingen i andre lande. Danmark var „et lille smørhul i en urolig verden“, som statsminister Poul Nyrup Rasmussen opsummerede det i sin officielle grundlovstale ved 150-års jubilæet.¹⁰ De revolutionære omvæltninger rundt om i Europa i 1848 blev modstillet den ublodige afskaffelse af enevælden, 1. verdenskrig med den enige vedtagelse af 1915-grundloven, nazismen med det nationale sammenhold under besættelsen, de kommunistiske regimer med det danske konsensusdemokrati etc. Det hang sammen med den anden patosformel „kongen gav“, som fik størst og langtrækkende erindrings- og identitetspolitisk betydning.

Gavemetaforen for det politiske systemskifte i 1849 var udbredt og omstridt i de første ca. 75 års grundlovsfejringers taler og sange. Når Højre brugte den i sin erindringspolitik, var det for at befæste kongemagten ved at fremhæve dens evne til at skabe et lykkeligt og samdrægtigt fællesliv. For Venstre blev den brugt i kampen for at generobre junigrundloven, da et kongeløfte skulle både respekteres og indfries. Socialdemokratiet tog direkte afstand fra patosformlen på grund af dens to tilknyttede og indbyrdes tæt forbundne betydninger: at systemskiftet var sket ublodigt og i enighed mellem samfundets politiske og sociale grupper. Frem til mellemkrigsårene fastholdt partiet som det eneste sin eksplicitte afstand fra gavemetaforen og fastholdt dermed kampraditionen og den principielle republikanisme. De historiske fortolkningsstridigheder om kongens frivillige eller fremtvungne afgivelse af den enevældige magt blev gradvis erstattet af en udstrakt konsensus om at fremhæve systemskiftets ublodige karakter som udtryk for en særlig dansk konsensustradition, der rakte endnu længere tilbage i historien. De samtidige aktørers opfattelse af 1848 som et brud gled ud til fordel for en betoning af kontinuiteten. Patosformlen „kongen gav“ blev under besættelsen transformeret til et fasttømret billede af Danmark som et særligt fredeligt land, hvor store samfundsmæssige forandringer kunne ske uden revolutioner og i enighed og fordragelighed. Billedet blev ikke fastholdt i et enkelt udtryk, men genfandt i en række synonyme udtryk som „ublodigt revolution“, „fredeligt systemskifte“, „i god forståelse mellem

Sabahattin Atici fra Tyrkiet fejrer sammen med en række andre nye danskere erhvervelsen af dansk statsborgerskab på et grundlovmøde i 2003 på Københavns Rådhus. Jesper Stormly/Polfoto.

konge og folk“ etc. Udtrykket blev som sprogligt erindringssted med små variationer en fast bestanddel i de fleste grundlovsstales erindringspolitik. Den opsummerede, hvad man kunne kalde en grundfortælling om det danske demokratis historie. Den kom til at udgøre kernen i et altdominerende erindringsfællesskab om det danske demokrati og indgik i videre forstand som et centralt moment i dansk identitet som forestillet fællesskab.

Dette nationale erindringsfællesskab blev vitaliseret først af modstanderne af den europæiske integration fra begyndelsen af 1970'erne og siden af immigrationskritikere fra især slutningen af 1990'erne med Dansk Folkeparti i spidsen. Forestillingen om eksistensen af et homogent folk forenet solidarisk i et organisk fællesskab var en integreret del af det nationale erindringsfællesskab. EF/EU-modstandernes erindrings- og identitetspolitik sigtede på at bevare det nationale erindringsfællesskab om det danske demokratis fortrin, og det lod sig enkelt forbinde med modstand mod EF/EU. De sammenknyttede den danske stats politiske suverænitet med det danske demokratis og dansk kulturs overlevelse. I forbindelse med grundlovens 150-års jubilæum og den intensiverede debat om en grundlovsændring fra slutningen af 1990'erne førte Dansk Folkeparti en markant erindringspolitik, der tjente

deres kamp mod det, de så som et grænseløst, multi-etnisk og multi-religiøst samfund. Det udfordrede de ikke immigrationskritiske EU-modstandere til at formulere en alternativ erindringspolitik.

Det samme gjorde sig gældende for det store politiske midterfelts EU-tilhængere. Ved at repetere og bekræfte et billede af Danmark som et land med en helt særlig og lang demokratisk tradition befæstede de det erindringsfællesskab, som udgjorde en alvorlig forhindring for opnåelse af deres egne politiske mål. De enten kunne eller turde ikke tage fat om disse erindrings- og identitetspolitiske udfordringer. Det var højst sandsynligt en vigtig grund til, at hensigten om at bruge grundlovens 150-års jubilæum i 1999 til at engagere borgerne i en debat om forfatningen og demokratiet i fortid, nutid og fremtid ikke satte sig mere dybtgående og langvarige spor.

Grundlovsfejringernes historiebrug ændrede sig fra at være et omstridt redskab i den aktuelle politiske kamp til at have en integrativ og legitimerende funktion. Historiebrugen forandrede sig fra at have begrundet aktuelle politiske skillelinjer til primært at legitimere og befæste et nationalt erindrings- og identitetspolitisk fællesskab, hvor demokrati og danskhed var tæt forbundet. Det var tilfældet ved begge de stort iscenesatte grundlovsjubilæer i 1949 og 1999. Formen var imidlertid forskellig, hvilket reflekterede væsentlige forandringer i de sidste halvtreds års historiekultur. Ved 100-års jubilæet førte Rigsdagen en topstyret erindringspolitik, der skulle sætte et monumentalt minde over grundloven og det danske samfund. Politikere og historiske eksperter havde en vigtig placering, og befolkningen var i vid udstrækning reduceret til oplysningsobjekter og tilskuere. Historien var et vægtigt indslag i fejringerne og blev tillagt stor autoritet i forhold til nutiden. Den fungerede som autoritativt bevis for, at det danske demokrati var verdens bedste og stærkeste. Da grundlovens 150-års jubilæum blev fejret i 1999, var Folketinget den store igangsætter og finansier af en lang række forskelligartede aktiviteter, som sigtede på at engagere borgerne i en diskussion om det danske demokrati i fortid, nutid og fremtid. Staten førte en forsonende og pluralistisk erindringspolitik og synes ikke som sit primære formål at ville fremme en bestemt fortolkning. Det afgørende var, at den danske stat blev associeret med fortiden som sådan. Jubilæet var et moderne massekommunikerende arrangement, hvor skellet mellem politikere, eksperter og menigmand var mindre skarpt end tidligere. Historien fremstod ikke betydningsfuld som autoritet, men i højere grad som et sted, der kunne opsøges og bruges interaktivt til at afklare aktuelle politiske synspunkter og individuelle og kollektive identiteter.

De demokratiske implikationer af historiebrugens forandring er tvetydige. I grundlovsfejringernes tidlige historie, hvor der var strid om selve demokratiets form, var historiebrugen eksplicit virksom som et erindrings- og identitetspolitisk moment i den politiske magtkamp. Da en politisk konsensus om demokratiet omkring slutningen af 2. verdenskrig var vundet, og dets historie ikke længere udgjorde en erindringspolitisk kamparena, blev historiebrugen langt mere implicit og i høj grad reduceret til symboler og patosformler. Det nationale erindringsfællesskab blev en fikseret identitetspolitisk fortælling, der ikke krævede begrundelse og forklaring, men blev konstateret og besunget. En sådan afpolitisering af historiebrugen udgør et demokratisk problem uanset fortællingens budskab, da den vanskeliggør en åben og reflektiv debat om de aktuelle demokratiske og identitetspolitiske udfordringer. Omvendt må det hævdes at være en demokratisk gevinst, at historien i mindre grad bruges som autoritet. En interaktiv historiebrug, der sætter fortid, nutid og fremtid i indbyrdes spil, rummer potentialer for reflekterede handlingsvalg.

NOTER

- 1 Agedal, 2001 og 2003. Botvar & Lunestad, 2001.
- 2 Agedal, 2001 og 2003. Botvar & Lunestad, 2001. For svenskernes vedkommende er tallet syv pct.
- 3 Adriansen, 2001, s. 111-120.
- 4 Bjørgen & Hovland, 2001, s. 29-31.
- 5 Bjørgen, 1997, s. 37. Bjørgen & Hovland, 2001, s. 31.
- 6 Grundlovfester i Skibelund Krat er det klareste udtryk for denne tradition.
- 7 Bjørgen & Hovland, 2001, s. 27-63. Østerud, 2001, s. 145-149.
- 8 Østerud, 2001, s. 145-149.
- 9 Østerud, 2001, s. 146.
- 10 www.grundloven.folketinget.dk, udskrift 10.6.1999.

EFTERSKRIFT

Tak til Magtudredningens historikere, Per Boje, Sniff Andersen Nexø, Helle Porsdam, Hans Sode-Madsen, Mogens Rüdiger og Signild Vallgård, som har udgjort et stimulerende og opmuntrende netværk.

Tak til mine kolleger på Institut for historie og samfundsforhold, RUC, for en god diskussion af projektet i en tidlig fase. Og tak til Claus Bryld for at gøre mig opmærksom på muligheden for at bidrage til Magtudredningen.

Tak til Inge Adriansen og Kristian Hvidt for hjælp og gode råd.

Tak til Magtudredningens forskningsledelse for tålmodighed, da arbejdet med at færdiggøre manuskriptet trak ud.

En stor tak til mine to studentermedhjælpere Karen Steller Bjerregaard og Kaare Melbye, som grundigt og samvittighedsfuldt har gennemgået 150 års aviser, taget tusinder af kopier og videregivet gode og nyttige iagttagelser.

En særlig stor tak til Svend Aage Madsen, Bernard Eric Jensen, Mogens Rüdiger og Signild Vallgård, som har læst og kommenteret hele eller det meste af bogen.

Sidst, men ikke mindst tak til min familie, Svend Aage, Iben og Jakob for interesse, tålmodighed og opmuntring.

Anette Warring

LITTERATUR OG ARKIVFORTEGNELSE

ARKIVER

Den danske Rigsdag. Privatarkiv nr. 10120. Rigsarkivet.

Det Kgl. Bibliotek, Danske Afdeling, Småtryksafdelingen. Kapsel: Politik, Grundlovsfester.

Filmmuseets udklipsarkiv. For frihed og ret, 1949.

Folketingets Grundlovskomite. Folketingets bibliotek, arkiv og oplysningstjeneste, j.nr. 766.

Justitsministeriet, 1. departement, j.nr. G.1529/1854; G.1762; G.1586/1854. Rigsarkivet.

Rigsdagens Bureau, sag nr. 65 m.1. Rigsdagens jubilæumsværk. Folketingets bibliotek, arkiv og oplysningstjeneste.

Rigsdagens Bureau, sag nr. 68. Repræsentation, Rigsdagens jubilæumsfestligheder. Folketingets bibliotek, arkiv og oplysningstjeneste.

Statsministeriet, j.nr. 698/1948; 715/1948; 85/1949; 484/1949. Rigsarkivet.

AVISER OG BLADE

Aarhus Stifts-Tidende, Aftenbladet, Aktuelt, Amagerbladet, Arbejderbladet, B.T., Ballerup Maaløv, Avis, Berlingske Tidende, Bornholms Avis, Børsen, Dagbladet, Dansk Folkeblad, Demokraten, Det Fri Aktuelt, Det ny Notat, Ekstra Bladet, Esbjergbladet, Flyveposten, Folkebladet for Gladsaxe Kommune, Folkebladet-Almuevennen, Folketidende, Fredericia Avis, Fredericia Dagblad, Frederiksborg Amts Avis, Frederiksborg Amtstidende, Fyens Stiftstidende, Fyns Venstreblad, Fædrelandet, Fædrelandet (DNSAP), Hareskov Værløse Avis, Herning Avis, Holbæk Amts Venstreblad, Holstebro Dagblad, Horsens Avis, Illustreret Tidende, Infomation, Invest, Københavnsposten, Kolding Avis, Kvinden & Samfundet, Kristeligt Dagblad, Land og Folk, Maersk Air, Morgenavisen Jyllands-Posten, Morgenbladet, Morgenposten, Nationaltidende, Notat, Politiken, Ravnens, Roskilde Avis, Roskilde Tidende, Sjællandsposten, Social-Demokraten, Sorø Amts Avis, Sorø Amts Venstreblad, Sorø Amtstidende, Thisted Amtsavis, Tidens Kvinder, Ungdom og Idræt, Vendsyssel Tidende, Weekendavisen, Østsjællands Avis.

LITTERATUR

Aagedal, Olaf (2001). „Nasjonal symbolbruk i Skandinavia“. I: Brit Marie Hovland og Olaf Aagedal (red.). *Nasjonaldagsfeiring i fleirkulturelle demokrati*, s. 97-109. København: Nord 2001:4.

Aagedal, Olaf (2003). *Nasjonal symbolmakt*. Oslo: Unipub forlag.

Adriansen, Inge (2001). „Den danske nationaldag – partipolitikken og polemikkens dag“. I: Brit Marie Hovland & Olaf Aagedal (red.). *Nasjonaldagsfeiring i fleirkulturelle demokrati*, s. 111-120. København: Nord 2001:4.

- Adriansen, Inge (2003). *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000*, bd. 1 og 2. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Andersen, Jørgen Goul (2002). „Danskerne, Europa og det ‘demokratiske underskud’. Den ‘stille revolution’ i danskernes forhold til EU“. I: Thomas Pedersen (red.). *Europa for folket?*, s. 32-63. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Andersen, Ole Stig et al. (red.)(1999). *Folketingets festskrift i anledning af grundlovens 150-års jubilæum den 5. juni 1999*. København: Gyldendal.
- Avisårbogen*.
- Bagge, Povl (1992 opr. 1949). „Nationalisme, antinationalisme og nationalfølelse i Danmark omkring 1900“. I: Ole Feldbæk (red.). *Dansk Identitetshistorie*, bd. 3, s. 443-467. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Balle-Petersen, Margretha (1979). „Kommentar“. I: Nils-Arvid Bringeus & Göran Rosander. *Kulturell Kommunikation*. Lund: Signum.
- Bindslev, Alfred (1936 og 1938): *Konservatismens Historie i Danmark fra 1848 til 1926*, bd. 1-3. Odense: Kulturhistorisk Forlag.
- Bjorgen, Hildegunn (1997). *17. Maifeiring som politisk redskap? En studie av nasjonaldagsfeiringen i Kristiania 1879-1905*. Oslo: KULT's skriftserie, nr.93.
- Bjorgen, Hildegunn & Brit Marie Hovland (2001). *I takt med nasjonen – Den nasjonale 17. mai-paraden gjennom historia*. I: Brit Marie Hovland & Olaf Aagedal (red.). *Nasjonaldagsfeiring i fleirkulturelle demokrati*, s. 27-55. København: Nord 2001:4.
- Bjørn, Claus (1998). *1848. Borgerkrig og revolution*. København: Gyldendal.
- Bjørn, Claus (1999). *Kampen om grundloven*. København: Fremad.
- Blehr, Barbro (2000). *En norsk besværlig. 17 maj-firande vid 1900-talets slut*. Falun: Bokförlaget Nya Doxa.
- Botvar, Pål Ketil & Jorun Lunestad (2001). *Survey om nasjonale symboler i Skandinavia. En dokumentasjonsrapport*. Oslo: Diaforsk.
- Bryld, Claus (1992). *Den demokratiske socialismes gennembrudsår*. København: Selskabet til forskning i arbejderbevægelsens historie.
- Bryld, Claus (2001). *Kampen om historien*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Bryld, Claus et al. (1999). *At formidle historie*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Bryld, Claus & Anette Warring (1998). *Besættelsestiden som kollektiv erindring*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Christensen, Villads (1912). *København i Kristian den Ottendes og Frederik den Syvendes Tid 1840-1857*. København: Gads Forlag.
- Christiansen, Niels Finn (1990). „Klasseramfundet organiseres“. I: *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, bd. 12. København: Gyldendal og Politikens Forlag.
- Christiansen, Niels Finn (1992a). „Socialismen og fædrelandet. Arbejderbevægelsen mellem internationalisme og national stolthed 1871-1940“. I: Ole Feldbæk (red.). *Dansk Identitetshistorie*, bd. 3, s. 512-586. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Christiansen, Niels Finn (1992b). „Folkets danskhed“. I: Flemming Lundgreen-Nielsen (red.). *På sporet af dansk identitet*, s. 153-189. København: Spektrum Publishers.
- Christiansen, Niels Finn (1999). „Grundloven, historikerne og det moderne Danmark“. *Den jyske Historiker*, nr. 83-84:7-32.
- Clemmensen, Niels (1999). „Fra Junigrundlov til revideret Junigrundlov 1849-1866“. *Den jyske Historiker*, nr. 83-84:181-203.

- Dahlerup, Drude & Kristian Hvidt (red.) (1990). *Kvinder på Tinge: kvinder i landspolitik i 75 år*. København: Rosinante.
- Danmarks Rigsdag. 5. juni. 1849-1949*. (1949). København: Rigsdagens Præsudier.
- Den danske Rigsdag 1849-1949* (1949-1953), bd. 1-6. Udgivet af Statsministeriet og Rigsdagens Præsidium. København: J. H. Schultz.
- Departementstidenden*, 1854.
- Eigaard, Søren (1993). *Idealer og politik: Historien om Grundloven af 1953*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Eriksen, Anne (1999). *Historie, minne og myte*. Oslo: Pax Forlag.
- Federspiel, Søren, Gerd Callesen, Henning Grelle & Karen Kræmer (red.) (1990). *Arbejdernes 1. maj. Arbejderbevægelsens internationale demonstrationsdag i tekst og billeder 1890-1990*. København: Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.
- Folkehøjskolens Sangbog* (1964). Odense: Foreningen for Højskoler og Landbrugsskolars Forlag.
- Folketingets Børneparlamentsdag 22. marts 1999* (1999). København: Folketingets Kommunikations- og IT-afdeling 1999.
- Folketingstidende*. Div. årgange.
- Grundloven 150 år (1998-99) Nr. 1-6*. Folketingets nyhedsbrev udgivet i anledning af grundlovens jubilæum d. 5. juni 1999.
- Grosse-Kracht, Klaus (1996). „Gedächtnis und Geschichte: Maurice Halbwachs – Pierre Nora“. *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 1:21-31.
- Haahr, Jens Henrik (2002). „Ét folk, ét demokrati, folkestyre og demokrati i debatten om euroen“. I: Thomas Pedersen (red.). *Europa for folket?*, s. 160-189. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Haas, Claus (1999). *Kampen om de demokratiske medborgerskaber: -(Post) nationale og/eller multikulturelle fællesskaber?* Danmarks Lærerhøjskole: Arbejdsrapport Nr. 9. Voksenuddannelse, folkeoplysning og demokrati.
- Hansen, Hans Schultz (1993). „Folkefesterne på Skamlingsbanken 1843-1859“. *Sønderjyske Månedsskrift* 1993:132-141.
- Hansen, J.A. (1868). *Vor Forfatnings-Historie fra 1848 til 1866*, bd. II. København: Jacob Lund.
- Hansen, Lene (2001). „Historie, identitet og det danske europadilemma“. *Den jyske Historiker*, 93:113-131.
- Hansen, Lene (2002). „Sustaining Sovereignty: the Danish Approach to Europe“. I: Lene Hansen & Ole Wæver (eds.). *European Integration and National Identity*, s. 50-87. London and New York: Routledge.
- Hatting, Jørgen & Karl Olsen (red.) (1966). *Det Konservative Folkepartis historie i et halvt århundrede 1915-1965*, bd. 1-4. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Hertel, Hans (2002). „Kulturlivet“. I: Hans Kirchhoff, John T. Lauridsen & Aage Trommer (red.). *Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-1945*, s. 295-299. København: Gads Forlag.
- Hjermind, Jesper & Kristian Melgaard (1995). *Om Dannebrog jeg ved*. Viborg: Forlaget Viborg.
- Horstbøll, Henrik (1999). „Politisk medborgerskab og Junigrundloven – den almindelige valgets begrebshistorie“. *Den jyske Historiker*, 83-84:168-180.

- Hutton, Patrick H. (1993). *History as an Art of Memory*. Hanover: University Press of New England.
- Hvidt, Kristian (1990). „Det folkelige gennembrud og dets mænd 1850-1900“. I: *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, bd. 11. København: Gyldendal og Politikens Forlag.
- Irwin-Zarecka, Iwona (1997). *Frames of Remembrance. The Dynamics of Collective Memory*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Jensen, Bernard Eric (1988). „Stavningsbåndsjubilæer som politisk teater“. *Den jyske Historiker*, 45:23-58.
- Jensen, Bernard Eric (1996). „Historieformidling og erindringspolitik – i mindefesternes æra“. I: Bernard Eric Jensen, Carsten Tage Nielsen & Torben Weinreich (red.). *Erindringsog glemslens politik*, s. 235-260. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Jensen, Bernard Eric (2000a). „Historie som erindring – på sporet af menigmands historiebrug“. I: Bernard Eric Jensen (red.). *At bruge historie – i en sen/postmoderne tid*, s. 196-228. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Jensen, Bernard Eric (2000b). „History and the Politics of Identity. Reflections on a Contested and Intricate Issue“. *Bruk og misbruk av historien (= Historiedidaktik i Norden*, bd. 7), s. 43-67.
- Jensen, Bernard Eric (2002). „Erindringsfællesskab“. I: Tønnes Bekker-Nielsen, Bernard Eric Jensen & Nils Arne Sørensen. *Gads Historie Leksikon*, s. 142. København: Gads Forlag.
- Jensen, Bernard Eric (2003). *Historie – livsverden og fag*. København: Gyldendal.
- Jensen, Bernard Eric, Carsten Tage Nielsen, Anne Birgitte Richard & Søren Schou (1997). *Danmarkshistorier – en erindringspolitisk slagmark*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Jensen, Thorkild Borup (1992a). „Besættelsestidens digte og sange som udtryk for national oplevelse og bevidsthed“. I: Ole Feldbæk (red.) *Dansk Identitetshistorie*, bd. 4, s. 9-391. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Jensen, Thorkild Borup (1992b). „Danskheden i litteraturens kalejdoskop“. I: Flemming Lundgreen-Nielsen (red.). *På sporet af dansk identitet*, s. 207-255. København: Spektrum Publishers.
- Johnston, William M. (1991). *Celebrations. The Cult of Anniversaries in Europe and the United States Today*. New Brunswick and London: Transaction Publishers.
- Kaarsted, Tage (1974). *Grundloven*. København: Forlaget aktuelle bøger.
- Karlsson, Klas-Göran (1999). *Historia som vapen. Historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985-1995*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Knudsen, Tim (2001). *Da demokrati blev til folkestyre*. København: Akademisk Forlag.
- Koch, Henning (1994). *Demokrati slå til!* København: Gyldendal.
- Koch, Henning & Kristian Hvidt (1999). *Danmarks Riges Grundlove*. København: Christian Ejlers' Forlag.
- Langen, Ulrik (2002). „Ritual, symbol, tekst og praksis“. I: Ulrik Langen (red.). *Ritualernes magt*, s. 13-46 Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Lützen, Karin (1998). *Byen tæmmes*. København: Hans Reitzels Forlag.
- MacAloon, John (ed.) (1984). *Rite, Drama, Festival, Spectacle: Rehearsals towards a Theory of Cultural Performance*. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.

- Manning, Frank A. (1992). „Spectacle“. I: Richard Bauman (ed.). *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments*, s. 291-299. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Nietzsche, Friedrich (1994, opr. 1874). *Historiens nytte*. København: Gyldendal.
- Nissen, Henrik (1973). *1940: studier i forhandlingspolitikken og samarbejdspolitikken*. København: Gyldendal.
- Nissen, Henrik (1991). „Landet blev by“. I: *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, bd. 14. København: Gyldendal og Politikens Forlag.
- Nissen, Henrik (1992). „Nationalstaten og folket. 1920-1990“. I: Flemming Lundgreen-Nielsen (red.). *På sporet af dansk identitet*, s. 257-281. København: Spektrum Publishers.
- Nissen, Henrik & Henning Poulsen (1963). *På dansk friheds grund: Dansk Ungdomssamvirke og De ældres råd 1940-1045*. København: Gyldendal.
- Nora, Pierre (1984). „Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux“. I: Pierre Nora (ed.). *La République*. (= *Les lieux de mémoire*, bd. 1). Paris: Gallimard.
- Nora, Pierre (1992). „L'ère de la commémoration“. I: Pierre Nora (ed.). *Les France*. (= *Les lieux de mémoire*, bd. 3), s. 977-1012. Paris: Gallimard.
- Nørgaard, Frederik & Hans Jensen (red.) (1937-1938). *Venstres Historie i Danmark gennem Hundrede Aar*, bd. 1-2. Odense: Kulturhistorisk Forlag.
- Pedersen, Ole Karup (1960-62). „Anmeldelse af Den danske Rigsdag 1849-1949“. *Historisk Tidsskrift*, Ellefte række, Sjette bind, s. 397-407.
- Petersen, Ellen Strange (red.) (1965). *Kvindeme og valgetten*. København: Schultz Forlag.
- Petersen, Erik Strange (2000). „Vækst og demokratisering 1848-1914“. I: Steen Busck & Henning Poulsen (red.). *Danmarks historie – i grundtræk*, s. 231-285. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Rasmussen, Søren Hein (2001). „Modstanden og det nationale“. *Den jyske Historiker*, 93:96-112.
- Rerup, Lorenz (1991). „Fra litterær til politisk nationalisme. Udvikling og udbredelse fra 1808 til 1845“. I: Ole Feldbæk (red.). *Dansk Identitetshistorie*, bd. 2, s. 325-390. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Rerup, Lorenz (1992). „Folkestyre og danskhed. Massenationalisme og politik 1848-1866“. I: Ole Feldbæk (red.). *Dansk Identitetshistorie*, bd. 3, s. 337-442. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Rigsdagens Jubilæumsudstilling, 6.-30. juni 1949*. København: Rigsarkivet.
- Rigsdagstidende*. Div. årgange.
- Rüsen, Jörn (1994). „Was ist Geschichtsbewusstsein? Theoretische Überlegungen und heuristische Hinweise“. I: Jörn Rüsen. *Historische Orientierung – über die Arbeit des Geschichtsbewusstseins, sich in der Zeit zurechtzufinden*, s. 2-24. Köln: Böhlau.
- Sode-Madsen, Hans (1998). „Hal Koch og ungdommens opdragelse til demokrati 1940-45“. I: Henrik Dethlefsen & Henrik Lundbak (red.). *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid*, s. 297-331. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Sode-Madsen, Hans (2003). *Farlig ungdom*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Søllinge, Jette D. & Niels Thomsen (1988-1991): *De danske aviser 1634-1989*, bd. 2 og 3. Odense: Dagspressens fond.
- Sørensen, Nils Arne (2001). „Erindringssted“. I: Tønnes Bekker-Nielsen, Bernard Eric Jensen & Nils Arne Sørensen. *Gads Historie Leksikon*, s. 142. København: Gads Forlag.

- Sørensen, Niels & Morten N. Jakobsen (red.) (1999). *Grundloven 150 år*. København: Aschehoug.
- Tarbensen, Kenn (1999). „Det disciplinerede folk. Social og politisk kontrol i Danmark ca. 1750-1900“. Upubliceret ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet.
- Tarbensen, Kenn & Claus Møller Jørgensen (1999). „1848 – borgerkrig og revolution – et essay i anledning af Claus Bjørns bog“. *Den jyske Historiker*, 83-84:204-227.
- Thomsen, Niels (1972). *Dagbladskonkurrencen 1870-1970: politik, journalistik og økonomi i dansk dagspresses strukturudvikling*. København: G. E. C. Forlag.
- Thomsen, Niels (1998). *Hovedstrømninger 1870-1914*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Thorsen, Sven (1947). *Danmarks Rigsdag*. København: Forlaget Fremad.
- Wanscher, Torben (1979). *Forsamlingsfriheden og „Fælledslaget“*. Århus: Modtryk.
- Warring, Anette (1996). „Kollektiv erindring – et brugbart begreb?“ I: Bernard Eric Jensen, Carsten Tage Nielsen & Torben Weinreich (red.). *Erindringens og glemslens politik*, s. 205-233. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Warring, Anette (2000). „Historieformidling – i et demokratisk perspektiv“. I: Bernard Eric Jensen (red.). *At bruge historie – i en sen-/postmoderne tid*, s. 179-194. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Warring, Anette (2002). „Demokratiske Erinnerungspolitik zwischen stabilen Werten und Reflexivität“. I: Claudia Lenz, Jens Schmidt & Oliver von Wrochem (red.). *Erinnerungskulturen im Dialog*, s. 19-32. Hamburg: Unrast-Verlag.
- Warring, Anette (2003). „Erindringsfællesskab og erindringspolitik som magtvilkår og magtmiddel“. I: Peter Munk Christensen & Lise Togeby (red.). *På sporet af magten*, s. 33-45. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Wiinblad, E. & Alsing Andersen (1921). *Det Danske Socialdemokratis historie fra 1871 til 1921: Festskrift i Anledning af 50-Aars Jubilæet*, bd. 1-2. København: Socialdemokratiets Forlag Fremad.
- Young, James E. (1993). *The Texture of Memory. Holocaust Memorials and Meaning*. New Heaven: Yale University Press.
- Zahle, Henrik (1998). *EU og den danske grundlov*. København: Christian Ejlers' Forlag.
- Zander, Ulf (2001). *Fornstora dagar, moderna tider*. Lund: Nordic Academic Press.
- Østerud, Øyvind (2001). „Nasjonaldagstradisjonen“. I: Brit Marie Hovland & Olaf Aagedal (red.). *Nasjonaldagsfeiring i fleirkulturelle demokrati*, s. 145-149. København: Nord 2001:4.

A N D E T

For frihed og ret. Film fra 1949.

Grundlovsdag, 5.5.1999. Reportager i DR og TV2. Roskilde Universitetsbibliotek.

www.ft.dk

www.grundloven.folketinget.dk (nedlagt, foreligger udskrevet hos forfatteren)

www.grundlovsdebatten.dk (nedlagt, delvist bevaret på www.ft.dk)

www.pagten.dk

UDGIVELSER FRA MAGTUDREDNINGEN

PR. 15. MARTS 2004

B Ø G E R

- Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen, Lise Togeby & Signild Vallgård (red.) (1999). *Den demokratiske udfordring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Peter Munk Christiansen, Birgit Møller & Lise Togeby (2001). *Den danske elite*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Anette Borchorst (red.) (2002). *Kønsmagt under forandring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Martin Marcussen (2002). *OECD og idespillet – Game Over?* København: Hans Reitzels Forlag.
- Lise Togeby (2002). *Grønlandere i Danmark. En overset minoritet*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Torben Beck Jørgensen & Kurt Klaudi Klausen (red.) (2002). *Territorial dynamik – streger på landkort, billeder i vore hoveder*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Flemming Mikkelsen (red.) (2002). *Bevægelser i demokrati. Foreninger og kollektive aktioner i Danmark*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jens Blom-Hansen (2002). *Den fjerde statsmagt? Kommunernes Landsforening i dansk politik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Margaretha Järvinen, Jørgen Elm Larsen & Nils Mortensen (red.) (2002). *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Anker Brink Lund (2002). *Den redigerende magt – nyhedsinstitutionens politiske indflydelse*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Finn Sivert Nielsen & Inger Sjørlev (red.) (2002). *Folkets repræsentanter. Et antropologisk blik på Folketinget*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Thomas Pedersen (red.) (2002). *Europa for folket? EU og det danske demokrati*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Peter Munk Christiansen & Asbjørn Sonne Nørgaard (2003). *Faste forhold – flygtige forbindelser. Stat og interesseorganisationer i Danmark i det 20. århundrede*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Martin Marcussen & Karsten Ronit (red.) (2003). *Internationaliseringen af den offentlige forvaltning i Danmark – forandring og kontinuitet*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Gorm Winther (red.) (2003). *Demokrati og magt i Grønland*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Lise Togeby (2003). *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Torben Beck Jørgensen (red.) (2003). *På sporet af en offentlig identitet – værdier i stat, amter og kommuner*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Erik Damgaard (2003). *Folkets styre. Magt og ansvar i dansk politik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

- Hans Mouritzen (red.) (2003). *Er vi så forbeholdne? Danmark over for globaliseringen, EU og det nære*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Hans Sode-Madsen (2003). *Farlig ungdom. Samfundet, ungdommen og ungdomskommissionen 1945-1970*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Lars Bille & Jørgen Elklit (red.) (2003). *Partiernes medlemmer*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Peter Munk Christiansen & Lise Togeby (red.) (2003). *På sporet af magten*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Tim Knudsen (2003). *Offentlighed i det offentlige. Om historiens magt*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Niels Nørgaard Kristensen (2003). *Billeder af magten. Portrætter til forståelse af magt og demokrati*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Lise Togeby, Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen & Signild Vallgård (2003). *Magt og demokrati i Danmark. Hovedresultater fra Magtudredningen*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jørgen Goul Andersen (2003). *Over-Danmark og under-Danmark? Ulighed, velfærdsstat og politisk medborgerskab*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Signild Vallgård (2003). *Folkesundhed som politik. Danmark og Sverige fra 1930 til i dag*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jørgen Grønnegård Christensen (2003). *Velfærdsstatens institutioner*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Palle Svensson (2003). *Folkets røst. Demokrati og folkeafstemninger i Danmark og andre europæiske lande*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Mogens Rüdiger (2003). *Statens synlige hånd. Om lovgivning, stat og individ i det 20. århundrede*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Thomas Pallesen (2003). *Den vellykkede kommunalreform og decentraliseringen af den politiske magt i Danmark*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Henrik Jensen (2003). *Europaudvalget – et udvalg i Folketinget*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Per Boje & Morten Kallestrup (2004). *Marked, erhvervsliv og stat. Dansk konkurrencelovgivning og det store erhvervsliv*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Bertel Heurlin (2004). *Riget, magten og militæret. Dansk forsvars- og sikkerhedspolitik under Forsvarskommissionerne af 1988 og af 1997*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jacob Torfing (2004). *Det stille sporskifte i velfærdsstaten. En diskusteoretisk beslutningsprocesanalyse*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Anette Warring (2004). *Historie, magt og identitet – grundlovsfejring gennem 150 år*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

S K R I F T E R

- Erik Oddvar Eriksen (1999). *Is Democracy Possible Today?* Århus: Magtudredningen.
- Ole Hammer & Inger Bruun (2000). *Etniske minoriteters indflydelseskanaler*. Århus: Magtudredningen.
- Jens Peter Frølund Thomsen (2000). *Magt og indflydelse*. Århus: Magtudredningen.

- Jørgen Elklit, Birgit Møller, Palle Svensson & Lise Togeby (2000). *Hvem stemmer – og hvem stemmer ikke?* Århus: Magtudredningen.
- Jacob Gaarde Madsen (2000). *Mediernes konstruktion af flygtninge- og indvandrerspørgsmålet.* Århus: Magtudredningen.
- Karsten Vrangbæk (2001). *Ingeniørarbejde, hundeslagsmål eller hovedløs høne? Ventetidsgarantier til sygehusbehandling.* Århus: Magtudredningen.
- Søren Laursen (2001). *Vold på dagsordenen. Mediernes og den politiske proces.* Århus: Magtudredningen.
- Jørgen Goul Andersen & Mette Tobiasen (2001). *Politisk forbrug og politiske forbrugere. Globalisering og politik i hverdagslivet.* Århus: Magtudredningen.
- Erik Albæk, Peter Munk Christiansen & Lise Togeby (2002). *Eksperter i mediernes. Dagspressens brug af forskere 1961-2001.* Århus: Magtudredningen.
- Helle Porsdam (2002). *Fra pax americana til lex americana? En diskussion af dansk retliggørelse som en påvirkning fra USA.* Århus: Magtudredningen.
- Eva Østergaard-Nielsen (2002). *Politik over grænser: Tyrkeres og kurderes engagement i det politiske liv i hjemlandet.* Århus: Magtudredningen.
- Jonathan Schwartz (red.) (2002). *Medborgerskabets mange stemmer.* Århus: Magtudredningen.
- Walter Korpi (2002). *Velfærdsstat og socialt medborgerskab. Danmark i et komparativt perspektiv, 1930-1995.* Århus: Magtudredningen.
- Steen Thomsen, Torben Pedersen & Jesper Strandskov (2002). *Ejerskab og indflydelse i dansk erhvervsliv.* Århus: Magtudredningen.
- Frank Rasmussen & Peder Andersen (2002). *Globaliseringens økonomiske konsekvenser for Danmark.* Århus: Magtudredningen.
- Carsten Greve (2002). *Privatisering, regulering og demokrati. Telestyrelsens funktion som uafhængig reguleringsmyndighed.* Århus: Magtudredningen.
- Ann-Dorte Christensen (2003). *Fortællinger om identitet og magt. Unge kvinder i senmoderniteten.* Århus: Magtudredningen.
- Thomas Schøtt (2003). *Den økonomiske elites netværk.* Århus: Magtudredningen.
- Peter Dahler-Larsen & Niels Ejersbo (2003). *Djeficering – myte eller realitet?* Århus: Magtudredningen.
- Jan H. Hermansen, Lars Bille, Roger Buch, Jørgen Elklit, Bernhard Hansen, Hans Jørgen Nielsen & Karina Pedersen (2003). *Undersøgelsen af medlemmerne af de danske partiorganisationer. Dokumentation.* Århus: Magtudredningen.
- Lars Torpe & Torben K. Kjeldgaard (2003). *Foreningssamfundets sociale kapital. Danske foreninger i et europæisk perspektiv.* Århus: Magtudredningen.
- Jens Blom-Hansen (2003). *Subsidiaritetsprincippet vendt på hovedet? EU's strukturpolitik og Danmark.* Århus: Magtudredningen.
- Jens Peter Christensen (2003). *Domstolene – den tredje statsmagt.* Århus: Magtudredningen.
- Camilla Palmhøj Nielsen (2003). *Til glæde for hvem? – om intern regulering i staten.* Århus: Magtudredningen.
- Peter Munk Christiansen & Asbjørn Sonne Nørgaard (2003). *De som meget har ... Store danske virksomheder som politiske aktører.* Århus: Magtudredningen.
- Lise Togeby, Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen & Signild Vallgård (2003). *Demokratiske udfordringer. Kort udgave af Magtudredningens hovedresultater.* Århus: Magtudredningen.

- Lise Togeby, Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen & Signild Vallgård (2003). *Power and Democracy in Denmark. Conclusions*. Århus: Magtudredningen.
- Birte Siim (2003). *Medborgerskabets udfordringer – etniske minoritetskvinders politiske myndiggørelse*. Århus: Magtudredningen.
- Anette Borchorst (2003). *Køn, magt og beslutninger. Politiske forhandlinger om barselslov 1901-2002*. Århus: Magtudredningen.
- Peter Dahler-Larsen (2004). *Evaluering og magt*. Århus: Magtudredningen.
- Jens Blom-Hansen & Jørgen Grønnegård Christensen (2004). *Den europæiske forbindelse*. Århus: Magtudredningen.